FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ KORUMA - RESTORASYON PROGRAMI

EVLİYA ÇELEBİ'NİN İZİNDE: HALEP'TEKİ KÜLTÜREL MİRASIN TANITIMI VE CANLANDIRILMASI AMAÇLI KÜLTÜR ROTASI ÖNERİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİLARA NİL ÖZOCAK

İSTANBUL, 2021

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ KORUMA - RESTORASYON PROGRAMI

EVLİYA ÇELEBİ'NİN İZİNDE: HALEP'TEKİ KÜLTÜREL MİRASIN TANITIMI VE CANLANDIRILMASI AMAÇLI KÜLTÜR ROTASI ÖNERİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİLARA NİL ÖZOCAK
(190211001)

Danışman
(Dr. Öğr. Üyesi Ruba Kasmo)

İSTANBUL, 2021

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
TEZ ONAY FORMU

05/07/2021

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mimarlık Anabilim Dalı'nda 190211001 numaralı Dilara Nil ÖZOCAK'ın hazırladığı "Evliya Çelebi'nin İzinde: Suriye'deki Kültürel Mirasın Tanıtımı ve Canlandırılması Amaçlı Bir Kültür Rotası " konulu Mimari Koruma-Restorasyon Tezli Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 05/07/2021 Pazartesi günü saat 16 :00 'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** karar verilmiştir.

Düzeltme verilmesi halinde:
Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı …/…/20… tarihinde, saat …:… da yapılacaktır.

Tez Adı Değişikliği Yapılması Halinde: Tez adının "Evliya Çelebi'nin İzinde: Halep'teki Kültürel Mirasın Tanıtımı ve Canlandırılması Amaçlı Kültür Rotası Önerleri" şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Tarih	İmza
(Danışman) Dr. Öğr. Üyesi Ruba KASMO	05/ 07/2021	**KABUL**
Doç. Dr. Mine ESMER	05/ 07/2021	**KABUL**
Dr. Öğr. Üyesi Alidost ERTUĞRUL	05/ 07/2021	**KABUL**
(İkinci Danışman) *.....	…/ …/20…	**……**
*.....	…/ …/20…	**……**

*2. Danışman varsa doldurulacak

BEYAN/ ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Temmuz, 2021 Dilara Nil Özocak

İmza

TEŞEKKÜR

Suriye ve kültürel rota kavramı üzerine çalışma isteğim oluştuğu günden beri, çatışma öncesi belgelemeler ve çatışma sonrası yapılan rehabilitasyon çalışmaları ile oluşturulacak kültürel rotalara bütüncül yaklaşmamı sağlayan, tezim için yararlı olabilecek tüm kaynakları benimle paylaşarak tezimi çok daha iyi yerlere ulaştıran ve beni en iyi şekilde yönlendiren çok değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ruba Kasmo'ya sonsuz teşekkür ederim.

Hayatım boyunca aldığım kararlarda hep yanımda duran, bugün eriştiğim konuma gelebilmem için maddi, manevi tüm konularda desteğini esirgemeyen canım annem Safinaz Özocak, canım babam Bülent Özocak ve iki gözüm can özüm ağabeyim Çağdaş Özocak'a çok teşekkür ederim.

Tez sürecinin zorluklarını benimle paylaşan, oluşan problemlere benimle birlikte çözüm arayan ve her zaman telefonun diğer ucunda bulduğum, geç tanıştığım ama hiç kaybetmek istemediğim sevgili meslektaşım ve dostum Belkıs Bahar Alparslan'a, tez sürecinde ve pandemi koşullarında benimle aynı evde yaşama zorluğunu atlatabilen ev arkadaşım ve yüzyıllardır yanımda olan Nilay Köse'ye, değerli desteklerinden ve sınırsız dostluğundan dolayı Adem Özleyen'e ve yol arkadaşım Ahsen Kösdağ'a teşekkür ederim.

Ailemden sonra gelen, en büyük destekçim, pandemide tez yazımı gibi sıkıntılı bir süreçten dolayı oluşan nazlarımı en çok çeken ve her zaman bu işi yapabileceğime dair inancımı yükselten sevgili Kadir Bostancı'ya da çok teşekkür ederim.

Dilara Nil Özocak

İmza

EVLİYA ÇELEBİ'NİN İZİNDE: HALEP'TEKİ KÜLTÜREL MİRASIN TANITIMI VE CANLANDIRILMASI AMAÇLI KÜLTÜR ROTASI ÖNERİLERİ

Dilara Nil Özocak

ÖZET

Geçmişin izlerini günümüze taşıyan somut veya somut olmayan her oluşum kültürel miras olarak kabul edilmektedir. Kültürel mirasın sürdürülebilir bir şekilde korunması, toplumların bu mirasın korunması konusunda bilinçlendirilmesi ve gelecek nesillere en iyi şekilde aktarılmasıyla sağlanmaktadır. Öte yandan, uzun süreli silahlı çatışmalar ve iç savaşlar gibi büyük toplumsal yıkıma neden olan olaylar kültürel mirası tehdit etmektedir. Buna örnek olarak, 2011 yılından bu yana Suriye'de yaşanan, çok sayıda can kaybına ve kültürel mirasın yıkımına neden olan silahlı çatışmalar gösterilebilir. Suriye'deki toplumsal bilincin ve kolektif hafızanın en önemli unsurlarından biri olan Suriye mimari mirası, bu çatışmalar nedeniyle yok olmuş ve bu sebeple Suriye halkının sosyal ve ekonomik bir sıkıntıya uğramıştır.

Kültürel mirasın korunması amacı ile birçok yöntem kullanılmaktadır. Bu tezde ise kültürel mirasın korunması, tanıtılması ve yeniden canlandırılması için bir koruma yöntemi olarak kültürel rotalar kavramı kullanılmıştır. Kültürel rotalar kavramı, anıtların tek tek değil, ilişkili olduğu kentsel bağlam ile birlikte mimari kümeler oluşturularak korunmasını sağlamaktadır.

Tez çalışması kapsamında, 1986 yılından bu yana Dünya Mirası olan Halep Eski Şehri içerisinde olası kültürel rotalar önermek amacıyla, günümüzün geçmişten gelen en büyük kaynaklarından olan ünlü Türk seyyah Evliya Çelebi'nin yazdığı Seyahatname adlı eser referans alınmıştır. Çelebi'nin anlattığı yerler ve yapılar tespit edilmiştir. Bu tarihi ve mimari değerler ön plana çıkarılarak mevcut koruma durumu

değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler sonucunda bu yerlerin kurtarılması ve tanıtılması için yeni kültürel rotalar önerilmiştir.

Anahtar kelimerler; kültürel rota, Suriye, Halep, Evliya Çelebi, çatışma sonrası kurtarma çalışmaları, mimari mirasın korunması

IN THE FOOTSTEPS OF EVLIYA CELEBI: PROPOSAL FOR CULTURAL ROUTES FOR THE PROMOTION AND RECOVERY OF THE CULTURAL HERITAGE IN ALEPPO

Dilara Nil Ozocak

ABSTRACT

Each tangible or intangible component that carries the traces of the past to the present is considered as a cultural heritage. The sustainable conservation of the cultural heritage is ensured by raising awareness of societies about the values of this heritage and handing it over to the next generations in the best possible condition. On the other hand, events that cause great social destruction, including prolonged armed conflicts and civil wars, threaten the cultural heritage. The armed conflict in Syria since 2011, which caused many casualties and the destruction of the cultural heritage, can be taken as an example in this regard. The Syrian architectural cultural heritage, which is the most important element of social consciousness and collective memory, has been destroyed because of these conflicts and resulted in the native Syrians to lose their social and economic resources.

Several methods are used for the protection of the cultural heritage. In this thesis, the concept of cultural routes has been used as a method of preservation to protect, promote and revitalize the cultural heritage. The concept of cultural routes is not based on protecting the individual monuments, but on maintaining them by creating architectural clusters together with the urban context they are associated with.

In this study, one of the greatest historical sources called “Seyahatname”, written by the famous Turkish traveler Evliya Çelebi, has been taken as a reference to propose possible cultural routes within the Old City of Aleppo, a world heritage site since 1986. The places and buildings described by Çelebi were identified. These

historical and architectural values were highlighted and their current preservation condition was assessed. As a result of this assessment, new cultural routes have been proposed to recover and promote these places.

Anahtar kelimerler; cultural routes, Syria, Aleppo, Evliya Celebi, post-conflict recovery, preservation of built heritage

ÖNSÖZ

Suriye'de gerçekleşen çatışmalar sonucu oluşan hasarlar, çatışma bitiminden itibaren tespit edilerek bölgesel ve uluslararası çalışmalar ile iyileştirilmeye başlanmıştır. Bu iyileştirme çalışmaları kapsamında, anıtların tek tek değil bütün olarak ele alınarak çalışılması ve bu mirasın gelecek nesillere aktarılmasının kolaylaştırılması, ekonomik ve sosyal kalkınmanın daha kolay elde edilebilecek finansmanlar sayesinde sağlanması amacıyla tez kapsamında Evliya Çelebi'nin Halep seyahatleri referans alınarak kültürel rotalar oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında; anıtların tarihi, çatışma öncesi durumları ve çatışma sırasında aldıkları hasarlar tespit edilmiştir. Kültürel miras ve kültürel mirasın korunmasında araç olarak kullanılan kültürel rota kavramı araştırılıp bir kültürel rotada bulunması gereken özellikler irdelenerek ve Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde bahsettiği yapılar ortak özelliklerine göre sınıflandırılarak Halep'in kültürel mirasının canlanması ve tanıtılması amacıyla kültürel rotalar oluşturulmuştur. Bu oluşumun, Halep halkının kolektif hafızasının canlanması için önemli olduğu düşünülmüştür.

Çalışma yapılırken Halep'in günümüz koşulları ve pandemi nedeniyle bölgede saha çalışması gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle ulaşılabilinen kaynaklar doğrultusunda bu tez hazırlanmıştır. Tüm bu kaynaklara ulaşmamı ve koruma kavramını kentsel ölçekte ele almamı sağlayan, beni her geridönüşüyle daha fazla bilgiye ve daha farklı bakış açısına ulaştıran değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ruba Kasmo'ya teşekkürlerimi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vii**
ÖNSÖZ ..... **ix**
ÇİZELGE LİSTESİ ..... **xii**
HARİTA LİSTESİ ..... **xii**
TABLO LİSTESİ ..... **xiii**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xiii**
KISALTMALAR ..... **xvii**
GİRİŞ **1**
BİRİNCİ BÖLÜM **6**
1. KÜLTÜREL MİRAS VE ROTA KAVRAMI **6**
1.1. KÜLTÜREL MİRASIN ÖNEMİ VE KORUNMASI 6
1.2. KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASINDA ARAÇ OLARAK KÜLTÜREL ROTA KAVRAMI 11
1.2.1. Kültürel Rota Kavramının Tanımlanma Süreci **14**
1.2.2. Kültürel Rotaların Sınıflandırılması **27**
1.2.3. Kültürel Rotaların Planlanması ve Yönetimi **36**
1.2.4. Kültürel Rota Örnekleri **43**
İKİNCİ BÖLÜM **53**
2. EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİNDE HALEP **53**
2.1. EVLİYA ÇELEBİ'NİN HAYATI VE SEYAHATLERİ 53
2.2. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SURİYE SEYAHATİ 58
2.3. EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NDE HALEP ANLATIMI 68
2.3.1. Halep'in Mimari Değerlerinin Anlatımı **69**
2.3.2. Halep'in Doğal Güzellikleri **81**
2.3.3. Halep Nüfusu **81**
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **82**

3. BAĞLAMI BELİRLEMEK: HALEP ESKİ ŞEHRİ 82
3.1. HALEP HAKKINDA GENEL BİLGİLER 82
3.1.1. Halep Coğrafyası ve Tarihi 82
3.1.2. Halep'in Kentsel Gelişimi ve Mimarisi 86
3.2. KÜLTÜREL MİRAS VE ÇATIŞMA ÖNCESİ KORUMA ÇABALARI 95
3.3. SİLAHLI ÇATIŞMA (2012-2016) VE HALEP ŞEHRİ VE KÜLTÜREL MİRASINA ETKİLERİ 98
3.4. SİLAHLI ÇATIŞMA SONRASI KURTARMA SÜRECİ 103
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 109
4. EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NDEN HAREKETLE HALEP KENTİ KÜLTÜR ROTALARI ÖNERİLERİ 109
4.1. EVLİYA ÇELEBİ'NİN ZİYARET ETTİĞİ YAPILARIN GÜNÜMÜZ DURUMU 109
4.2. KÜLTÜREL ROTA TANIMLANMASI AMACIYLA BÖLGENİN DEĞERLENDİRİLMESİ 120
4.3. ÖNERİLEN KÜLTÜREL ROTALAR 123
SONUÇ VE ÖNERİLER 133
KAYNAKÇA 135
EKLER 148

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1.2.2.1.: Kültürel Rota Sınıflandırılması (UNESCO) ……...28

Çizelge 1.2.2.1 : Kültürel Rota Sınıflandırılması (ICOMOS) …….……..……... 31

Çizelge 1.2.2.2 : ÇEKÜL Vakfı Kültürel Rotalar Sınıflandırması …….....…...….... 34

Çizelge 1.2.3.1: Kültürel Rota Planlama Aşamaları……...…37

Çizelge 1.2.3.2 : Kültürel Rota Planlama Aşamaları …… 39

Çizelge 1.2.3.3 : ÇEKÜL Vakfı Kültürel Rotalar Planlaması …….. 40

Çizelge 3.4.1: Halep Antik Kenti'nin Yeniden İnşası ve Restorasyonu Planlama Süreci……107

HARİTA LİSTESİ

Sayfa

Harita 2.3.1.1: Evliya Çelebi'nin Halep'te Bahsettiği Tanımlanan Mimari Yerler……...…80

Harita 4.1.1: Evliya Çelebi'nin Halep'te Gezdiği Mimari Yerlerin Çatışmada Aldığı Hasar Durumu …….....117

Harita 4.3.1: Tarihi Çarşı Kültürel Rota Önerisi ……...….127

Harita 4.3.2: Halep Ulu Camii ve Halep Kalesi Kültürel Rota Önerisi……..128

Harita 4.3.3: Kuzey Eski Şehir Kültürel Rota Önerisi……129

Harita 4.3.4: Hadid Kültürel Rota Önerisi……..130

Harita 4.3.5: Kültürel Rotalarda Bilgilendirme Sistemleri Önerileri……..131

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.2.1.1: Kültürel Rota Kavramının Gelişim Süreci…….. 20

Tablo 1.2.1.2: Kültürel Rota Kavramının Ulusal Gelişim Süreci…….…….25

Tablo 2.1.1 : Evliya Çelebi'nin Gezdiği Yerler …….....…...….. 56

Tablo 2.3.1.1 : Evliya Çelebi'nin Halep'te Gezdiği Mimari Yerler ……..…..... 76

Tablo 4.1.1 : Evliya Çelebi'nin Halep'te Gezdiği Mimari Yerlerin Çatışmada Aldığı Hasar Durumu…….....…..... 111

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.2.1.1 : Santiago de Compostela Katedrali ….…….... 15

Şekil 1.2.1.2 : Frig Yolu …….....….…... 22

Şekil 1.2.1.3 : Hitit Yolu ……..……...……..... 22

Şekil 1.2.2.1 : İpek ve Baharat Yolu ……..…27

Şekil 1.2.2.2 : Evliya Çelebi Yolu ……..……...35

Şekil 1.2.2.3 : Likya Yolu ……..…….. 35

Şekil 1.2.4.1 : Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Haritası ……..……..43

Şekil 1.2.4.2 : Kültür Rotaları Derneği Rota Haritası ..……..…….. 45

Şekil 1.2.4.3 : ÇEKÜL Vakfı Kültürel Rotaları Haritası ……..…….. 46

Şekil 1.2.4.4 : Gaziantep Kültür Yolu Haritası ……..…….. 47

Şekil 1.2.4.5 : Dülük Köyü ……...……..…….…47

Şekil 1.2.4.6 : Kayseri Kültür Yolu …….. 48

Şekil 1.2.4.7 : Kayseri Döner Kümbet ……. 49

Şekil 1.2.4.8 : Kayseri Gevher Nesibe Medresesi …… 49

Şekil 1.2.4.9 : Varşova Tarihi Kiliseler Rotası ……..…… 51

Şekil 1.2.4.10 : Aziz Anne Kilisesi……...…..…….……...… 51

Şekil 1.2.4.11 : Aziz Martin Kilisesi……..…….……..…… 51

Şekil 1.2.4.12 : Aziz John Katedrali……...…….……..…… 51

Şekil 1.2.4.13 : Aziz Sümbül Kilisesi…….……...…. 51

Şekil 2.1.1 : Evliya Çelebi'nin Gezdiği Yerler …….…… 57

Şekil 2.2.1 : Evliya Çelebi'nin III. Cildinde Ziyaret Ettiği Yerler …….…... 59

Şekil 2.2.2 : Hama Kenti 1940'lar …….……...…… 60

Şekil 2.2.3 : Hama Kenti ……..…….……...…… 60

Şekil 2.2.4 : Humus Kenti 1940'lar …….…….…… 61

Şekil 2.2.5 : Humus Kenti ……..……..…….……...…… 61

Şekil 2.2.6 : Evliya Çelebi IX. Cildinde Ziyaret Edilen Yerler …… 63

Şekil 2.2.7 : İdlib Kenti …… 64

Şekil 2.2.8 : İdlib Kenti ……...…….…… 64

Şekil 2.2.9 : Lazkiye 1930'lar ……..…… 65

Şekil 2.2.10 : Lazkiye Kenti ……...…… 65

Şekil 2.2.11 : Tartus Kenti 1876 ……..……...…… 66

Şekil 2.2.12 : Tartus Kenti ……...…… 66

Şekil 2.2.13 : Şam Kenti ……...……...…… 67

Şekil 2.2.14 : Şam Kenti ……..……...…… 67

Şekil 2.3.1 : Halep Kenti ……..……...…… 68

Şekil 2.3.1.1 : Halep Kalesi …...……...…… 70

Şekil 2.3.1.2 : Halep Kalesi …...……...…… 70

Şekil 2.3.1.3 : Halep Kalesi Kargir Köprüsü ve Giriş Kulesi …….....…70

Şekil 2.3.1.4 : Halep Ulu Camii ……...…… 71

Şekil 2.3.1.5 : Hüsrev Paşa Camii ……...…… 71

Şekil 2.3.1.6 : Mevleviye Tekkesi Doğu Cephesi ……...…… 71

Şekil 2.3.1.7 : Ebu Bekir El-Vefai Tekkesi Giriş Revakları ……...…… 71

Şekil 2.3.1.8 : Halep Gümrük Han ……..…….....…… 72

Şekil 2.3.1.9 : Halep Kurt Bey Hanı …….....…...… 72

Şekil 3.1.1 : Halep Coğrafi Konumu…….....… 82

Şekil 3.1.2 : 18. yüzyıl Ortalarında Halep Gravürü ……..……...……..…...85

Şekil 3.1.2.1 : Roma Dönemi Halep Surları ……..…….....….....86

Şekil 3.1.2.2 : Bizans Dönemi Halep Surları …….…….....….86

Şekil 3.1.2.3 : 11.yüzyılda Halep Surları …….…….…87

Şekil 3.1.2.4 : 13.yüzyılda Halep Surları ……...……..…….....……..…...87

Şekil 3.1.2.5: Osmanlı Dönemi Halep Planı…….…….…89

Şekil 3.1.2.6 : Ferec Kapısı Yakınında Oluşturulan Caddeye Yapılan Yapılar 1900'lü yıllar …….…….…… 90

Şekil 3.1.2.7 : 1930'lu Yıllarda Halep Haritası …….……..…….……91

Şekil 3.1.2.8: 1934 Yılında oluşturulan Halep Master Planı…….…….…..….92

Şekil 3.1.2.9 : 1954 Yılında Oluşturulan Halep Master Plan Haritası …..…..…….93

Şekil 3.1.2.10 : 1954 Yılı Öncesi ve Sonrası Halep Haritası …..…….....94

Şekil 3.2.5 : 1974 Yılı Öncesi ve Banshoya'nın Planladığı Halep Haritası …….....95

Şekil 3.3.1 : Halep Ulu Camii Minaresi Hasarı ……..…...99

Şekil 3.3.2 : Hamidi Hastahanesi ……..……..…….….....99

Şekil 3.3.3 : Halep Kalesi Güneyi Hasar Durumu ……..…….100

Şekil 3.3.4 : Halep Adiliye Camii Kubbe Hasarı …….…….…..….100

Şekil 3.3.5 : 2013-2017 Yılları Arasında Halep'in Zarar Gördüğü Alanlar ……...101

Şekil 3.3.6 : Çatışmada Halep Eski Kenti'ndeki Yapıların Hasar Görme Dereceleri …….102

Şekil 3.4.1: Halep Kenti'nde Hasar Görme Derecelerine Göre Yapı Sayıları…….104

KISALTMALAR

AKHCP	Aga Khan Historic Cities Programme
AKTC	Aga Khan Trust for Culture
CIIC	Comité International Des Itinéraires Culturels
CoE	Council of Europe
ÇEKÜL	Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
DGAM	Directorate-General of Antiquities & Museums
DOC	Directorate of the Old City in Aleppo
EICR	The European Institute of Cultural Routes
EPA	Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes
GTZ	German Technical Cooperation Agency
ICCR	International Committee on Cultural Routes
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organization
UNITAR	The United Nations Institute for Training and Research
UNOSAT	Operational Satellite Applications Programme
WMF	World Monuments Fund

GİRİŞ

1. PROBLEMİN TANIMLANMASI

Kültürel mirasın korunması amacıyla birçok girişimler yapılmıştır. Bu girişimlerden biri 1960'lı yıllarda çeşitli toplantı ve konferanslarda tartışılan kültürel rotalar kavramıdır. Kültürel rotalar, anıtlara tek tek yaklaşmak yerine bütüncül bir şekilde yaklaşarak, korumanın kentsel ölçekte olmasını sağlamaktadır. Birçok yapıyı içerisine almasıyla birlikte ulusal ve uluslararası olarak koruma anlamında işbirliği ağının oluşmasını sağlamaktadır. Kültürel rotalar; kültürel mirasın, oluşturulan yol haritaları ve hikayeleri ile daha fazla tanıtılabilmesi ve turistik olarak daha fazla ilgi çekmesine; bu sayede de ekonomik ve sosyal anlamda önce yerel daha sonra daha geniş kapsamda kalkınma sağlanmasına neden olmaktadır. Turistler tarafından ilgi çekmesi, alana karşı taleplerin artması sayesinde ekonomik olarak pazar alanı olarak görülmesi ve bu nedenle de bölgeye finansman desteğinin artması oluşturulan kültürel rotalarda görülen sonuçlardan biridir. Finansman desteğinin artması, yerel halka iş pazarının oluşması, halkın konu hakkında bilinçlenmesi ve kültürel mirasın bütüncül olarak daha fazla ilgi görmesi ile korumanın daha bilinçli ve daha kolay gerçekleşmesi sağlanmaktadır. Bu tezde, kültürel rotalar kavramının silahlı çatışmalardan ağır hasar alan tarihi yerlerin rehabilitasyon sonrası yeniden canlandırılması, tanıtılması ve korunması için kullanılacaktır.

Suriye'de 2011 yılında başlayan silahlı çatışma, II. Dünya Savaşı'ndan beri dünyadaki en büyük insani yıkıma neden olmuştur. Yaşanan çok sayıda can kaybı, kolektif hafızanın yok edilmesi, halk üzerine uygulanan fiziksel şiddetin yanı sıra psikolojik şiddet, çatışmanın ekonomik ve sosyal etkileri ile birlikte silahlı çatışma kültürel mirasın yıkımını da gerçekleştirmiştir. Şehirlerde yüzyıllardır bulunan ve hafızalara yerleşen birçok tarihi yapı zarar görmüştür.

Silahlı çatışma sonrası oluşturulacak kültürel rotalar; kültürel mekanları anlayarak, değerlerini fark ettirerek, sürdürülebilir kalkınmayı yorumlayıp sunarak kültürel mekanların amaçlarına hizmet edebilir ve yerel halkın kolektif hafızasında yer alan mekanların canlandırılması için araç olabilirler. Aynı zamanda kültürel rotalar, aidiyet duygusunu güçlendirebilir ve sosyal dayanıklılığın sağlanmasında önemli rol oynayabilirler.

Kültürel rotalar, hem yapı hem de kentsel ölçekte silahlı çatışma sonrası müdahalenin özelliklerini belirlemede de yardımcı olacak ve yıllarca gelişecek olan gelecekteki turizm planlamaları için temel oluşturabileceklerdir.

2. AMAÇ VE KAPSAM

Bu tezin amacı, ünlü Türk gezgin Evliya Çelebi'nin ziyaretlerinden yola çıkarak Halep Eski Şehri içinde kültürel rota planlaması için bir çerçeve veya ilkeler geliştirmektir. Bu ilkelerin ve planlamaların gelecekte rol oynaması beklenmektedir.

Akdeniz'den İran'a, Mezopotamya'dan Anadolu'ya giden; hac yolları ve ipek yolu üzerinde bulunan Suriye'nin Şam'dan sonraki en önemli şehri, Osmanlı döneminin en önemli ticaret merkezlerinden biri olan Halep, geçmişten beri birçok devlet tarafından istenmiş, yağmalanmış, yıkılıp yeniden inşa edilmiştir. Günümüzde de Halep tekrar çatışma ortasında kalmış ve birçok mimari mirasını kaybetmiştir. Oluşan hasarlar çatışma sonrası rehabilitasyon çalışmalarıyla onarılmaya başlanmıştır. Halep'in mimari mirasının Evliya Çelebi Seyahatnamesi referans alınarak oluşturulan kültürel rota sayesinde bütücül olarak korunacağına inanılmaktadır. Kültürel rotalar sayesinde, anıtlar tek tek değil birbirine bağlanarak kentsel bağlamda korunacak ve taraflar tarafından kaybedilmesi beklenen kolektif hafıza güçlenecektir. Evliya Çelebi yolu üzerinde bulunan yapılar bölgesel ölçekte daha geniş bakış açıları ile anlaşılacak ve korumanın sürdürülebilirliği sağlanacaktır. Geniş zaman çizelgesinde, halk bilinçlenmesi ve finansmanların sağlanması ile Halep'te sürdürülebilir mimari, sosyal ve ekonomik kalkınma oluşması beklenmektedir.

3. METODOLOJİ VE YAPI

Bu tezin konusunun silahlı çatışmalar sonrası Halep rehabilitasyonu ve oluşturulabilecek kültürel rotalar olması nedeniyle; Halep'e giderek saha çalışmaları yapılması gerekirken, güvenlik konusunda hala ciddi problemlerin yaşanması ve oluşan pandemi koşullarından dolayı saha çalışması gerçekleştirilememiştir. Bölgeyi tanıma ve anlama aşaması birtakım haritalar, kitaplar, dergiler, makaleler ve fotoğraflar sayesinde gerçekleşmiştir. Tüm bilgiler derlendikten sonra, silahlı çatışma sonrası bölge değerlendirilerek çatışmada en çok hasar alan bölgelerden biri olan Halep Eski Şehri rota planlanması için seçilen alan olmuştur.

Bu tezin ikinci bölümünde kültürel mirasın önemi üzerine tartışıldıktan sonra bu mirası daha kapsamlı korumak, canlandırmak ve tanıtmak amacıyla araç olarak rota kavramının kullanılmasına karar verilmiştir. Kültürel rota kavramının uluslararası ve ulusal düzeyde tanımlanma süreci, sınıflandırma çeşitleri, planlanması ve yönetimi hakkında bilgiler verilerek, seçilen örnekler üzerinden kültürel rota kavramının turizme etkisi, sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmaya faydası, ulusal ve uluslararası kültür bilincinin oluşmasına katkısı tartışılmıştır. Bu konular kapsamında UNESCO, ICOMOS, CoE tarafından yayınlanmış bildiri ve makaleler taranmış, kültürel rotaların turizme katkısını irdeleyen çeşitli makaleler ve kitaplar incelenmiştir. UNESCO'nun yayınlamış olduğu *'Kültürel Mirasımızın Bir Parçası Olarak Rotalar (1994)'*, ICOMOS tarafından yayınlanan *'Kültürel Rotalar Tüzüğü (2008)'* ve ÇEKÜL Vakfı'nın oluşturmuş olduğu *'Kültür Rotaları Planlama Rehberi'* kitabı kültürel miras ve kültürel rotalar kavramları için temel kaynaklar olmuştur. Bu kaynakların yanında, E. Karataş, T. Kuruç ve P.L.Alkan'ın tezlerinden yararlanılmıştır.

Tezin en önemli kaynağı hiç kuşkusuz ki Evliya Çelebi Seyahatnamesi'dir. Seyahatname'nin III. ve IX. Ciltlerinde yer verdiği Suriye bölgesi ve Halep bölgesi üzerine yoğun bir şekilde çalışılarak tüm yapı isimleri, Halep'in önemi, Halep insanları ve kültürel değerleri hakkında çıkarımlar yapılmıştır. Ardından Seyahatnamede adı geçen yapıların hepsi günümüz kaynaklarında araştırılmış, fakat isim değişikliği veya yapıların yok olmuş olmasından dolayı hakkında bilgiye

ulaşılamayan yapılar olmuştur. Evliya Çelebi'nin bahsettiği ve bizim de tespit edebildiğimiz yapılar hakkında kısaca tarihi, mimari özelliklerinin anlatıldığı, günümüz durumu hakkında bilgiler verilen envanter fişleri hazırlanmış, Çelebi'nin bahsediş sırasına göre gezdiği yapılar haritalanmıştır. Aynı zamanda yapıların mevcut adı, yapılma dönemi, işlevi ve seyahatnamede yapılan tanımları tablolaştırılmıştır.

Seçilen Halep Şehri'nin öneminin anlaşılması, geçmişinin bilinmesi için tarihsel ve coğrafi yönden araştırmalar yapılıp bilgiler derlendikten sonra; Halep'in kentsel kurgusu incelenmiştir. Halep'in tarihi ve kentsel kurgusunun anlaşılması A. Qudsi, Y. Tabbaa ve L.H.Vincent'in raporları ve kitapları sayesinde olmuştur. Yasser Tabbaa, UNESCO ve UNITAR işbirliğinde hazırlanan *'Five Years Conflict; The State of Cultural Heritage in The Ancient City of Aleppo'* başlıklı çalışma, L.I.S.A. isimli araştırma grubu, Necva Osman'ın 2009 yılında basılmış olan *'Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler'* isimli kitabı, The Aga Khan Trust for Culture grubunun yayınlamış olduğu kitap ve dergiler, Syrian Heritage grubunun arşivi ve daha birçok kaynak kullanılarak Halep ve Halep yapıları hakkında bilgi sahibi olunmuştur.

2011 yılından itibaren yaşanan silahlı çatışmanın yarattığı somut veya somut olmayan tüm etkiler ulusal boyutta DGAM raporları ve uluslar arası boyutta UNESCO-UNITAR-UNOSAT'ın hazırlamış olduğu raporlar sayesinde elde edilerek bilgi sahibi olunmuştur. BM uydu görüntülerine UNOSAT ve UNITAR grupları işbirliği sağlayarak ulaşmış ve 3 boyutlu hale getirilerek incelenmiştir. UNESCO, UNOSAT ve UNITAR işbirlikleri ile oluşturulan raporlar Halep yapılarının günümüz durumunu elde etmemizi sağlamıştır. Tüm bu görüntüler, raporlar incelenerek Evliya Çelebi yolu üzerinde bulunan yapıların günümüz durumları, silahlı çatışmanın etkilerini ne denli taşıdıkları raporlaştırılmış ve sürdürülen rehabilitasyon çalışmaları incelenmiştir. Yapıların hasar durumu haritada gösterilerek, yapıların işlevi ve günümüz durumları tablolaştırılmıştır.

Tezin son bölümünde ise, ikinci bölümünde verilen kültürel rota kurgusu ve planlama ilkeleri, üçüncü bölümde Çelebi'den edinilen Halep kültürü, dördüncü

bölümde ise Halep'in tarihi, coğrafi, kentsel geçmişi ve günümüz durumu hakkında edinilen bilgiler esas alınarak Evliya Çelebi'nin izinde silahlı çatışma sonrası Dünya Mirası Halep Eski Şehri'nin rehabilitasyonu, canlandırılması, tanıtılması ve korunması amacıyla bir rota oluşturulmuştur.

Tüm bu aşamalardan sonra Halep kültürel mirasının geri kazandırılması ve Halep mirasının eskisinden çok daha iyi korunabilmesi kapsamında yapılan çalışmalara ek olarak hazırlanan bu tez, Halep'in yeniden canlandırılmasını sağlamak ve halkın kolektif hafızasını güçlendirerek silahlı çatışma izlerini silmek amacıyla oluşturulmuştur. Oluşturulan rota kurguları, ancak iyi bir rota yönetimi ve bilinçlenen toplum ile değer kazanabilecek ve sürdürülebilir olmaları sağlanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜLTÜREL MİRAS VE ROTA KAVRAMI

Geçmişteki sanatı, bilimi, yaşayışı üzerine farklı yaşayışların katmanlarını da ekleyerek günümüze ulaşan somut veya somut olmayan her şey kültürel miras olarak adlandırılır. Günümüzde, bu mirası korumak amacıyla bir takım çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların bir kolu olan kültürel mirası bütün olarak ele alan kültürel rota kavramı; koruma konusunda önce yerel daha sonra farkındalığın artmasını, sürdürülebilir bir kültürel mirası koruma algısının oluşmasını ve ekonomik, sosyal ve bilimsel açıdan kalkınma sağlamayı amaçlamaktadır.

1.1. KÜLTÜREL MİRASIN ÖNEMİ VE KORUNMASI

Kültürel miras kavramı, Venedik Tüzüğü (1964) ile birlikte gündeme gelmiş ve hemen ardından Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) çalışmalarıyla önem kazanmıştır. UNESCO, bu çalışmalarında kültürel ve doğal mirasın yok olmasını engellemeye yönelik kararlar almıştır. Kültürel ve doğal mirasın korunması kapsamında, 17 Ekim – 21 Kasım 1972 tarihinde UNESCO Genel Konferansı yapılmış ve 17 Aralık 1975'te Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi yürürlüğe girmiştir. 'Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi' ile tüm insanlığa ait doğal ve kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması ile ilgili kararlar alınırken, kültürel ve doğal mirası şu şekilde tanımlanmıştır:

" • *Kültürel Miras:*

− Anıtlar: Tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri.

− Yapı Toplulukları: Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları.

− Sitler: Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnaî evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik sitleri kapsayan alanlar.

• Doğal Miras:

− Estetik veya bilimsel açıdan istisnaî evrensel değeri olan, fiziksel ve biyolojik oluşumlardan veya bu tür oluşum topluluklarından müteşekkil doğal anıtlar.

− Bilim veya muhafaza açısından istisnaî evrensel değeri olan jeolojik ve fizyografik oluşumlar ve tükenme tehdidi altındaki hayvan ve bitki türlerinin yetiştiği kesinlikle belirlenmiş alanlar,

− Bilim, muhafaza veya doğal güzellik açısından istisnaî evrensel değeri olan doğal sitler veya kesinlikle belirlenmiş doğal alanlar ".

Tarihi, sanatsal, sosyal, ekonomik ve dini değerler içeren somut ve somut olmayan kültürel miras; tüm insanlığın ve kültür gruplarının varlığını ve bu kavramların sürekliliğini kanıtlamaktadır. Kültürel miras yenilenemez bir kaynak ve toplumlar için gelecek nesillere aktarılması beklenen önemli bir emanettir. Kültürel mirasın, çağdaş yaşam ile birleştirilmesi kültürel sürekliliği sağlamaktadır. 2013'te ICOMOS Türkiye Mimari Koruma Bildirgesi'nde kültürel miras: "*Geçmişten bugüne ulaşmış, insanların sahiplik bağı içinde olmaksızın sürekli değişim halinde olan değerlerinin, inançlarının, bilgilerinin ve geleneklerinin bir yansıması olarak betimlenen somut ve somut olmayan tüm varlıklardır. Kültürel miras, insanlar ve mekânlar arasında zaman içinde meydana gelen etkileşimden kaynaklanan çevrenin tüm özelliklerini içerir.* " olarak tanımlanmıştır (ICOMOS,2013).

Kültürler arası diyalog ve işbirliğini geliştiren kültürel miras, farklı tarihlerde farklı yerlerde yaşayan insanların kültürel geçmişini ve miras gelişimini göstermektedir. Farklı coğrafyalarda yaşayan toplumların kültürel varlık sürecini ziyaretçilere

gösterirken, mirasın anlamını ve önemini de gözler önüne sermektedir (Berti, 2015c, s.23-34).

Toplulukların ortak belleği olan kültürel miras kavramı; geçmişi anlatan, günümüz ve geleceği şekillendiren yeri doldurulamaz bir araçtır. Doğal ve kültürel çevreden oluşan kültürel miras, tarihi gelişim süreçlerini anlatır ve çeşitli ulusal, bölgesel veya yerel kültürlere ışık tutarak kimliğin ve öz bilincin oluşmasını sağlar. Bazı kültürel miraslar evrensel düzeyde önemliyken; bazıları ise ulusal, bölgesel veya yerel olarak önemlidir. Bu önem mirasın özelliklerine göre farklılaşır.

Tarihi gelişimin somut ve soyut kaynağı olan kültürel ve doğal miras, tüm insanlığa aittir. Benzersiz evrensel değerlere ve etkilere sahip kültürel mirasları korumak ve anlamak tüm insanlığın sorumluluğundadır (ICOMOS,1999).

Kültürel miras, geçmişimizden gelen bir kaynaktır. Günümüz insanlığına, kendi değerlerinin oluşumunu anlatan, geleneklerini yansıtan bir hazinedir. Somut veya somut olmayan kültürel mirası geleceğe aktarmak için birçok toplantı yapılmış ve tüzükler hazırlanmıştır. Bu tüzükler ile sürdürülebilir koruma politikaları oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Koruma, kelime anlamı olarak "*tarih ya da sanat değeri taşıyan yapıların, doğal değerlerin ya da kent parçalarının yaşamlarını sürdürebilmeleri için muhafaza, onarım ve bakımına ilişkin gerekli önlemleri alma* " olarak tanımlanmıştır (Hasol, 1975, s.279).

Cengiz Bektaş neyi korumak isteyeceğimizi anlatırken, koruma kavramının önemini de vurgulamaktadır. Bektaş'a göre korumak istediğimiz şey; bizim için değerli ve anısı olan varlıklardır. Geçmişten günümüze ulaşabilmiş ve geleceğe iletmek istediğimiz varlıkları muhafaza etmek için alınan tüm önlemler koruma eylemini ortaya çıkarmaktadır. Alınan önlemler; var olan yapıların, sanat eserlerinin ve somut olmayan mirasın geleceğe taşınmasını sağlamaktadır. Koruma kavramına giren eylemler ise, bu eserlerin sahip olduğu değerleri yitirmesini ve eserin yıpranmasını önleyerek yaşam süresini uzatmaktadır (Bektaş, 2001, s.9).

Kültürel mirasın korunma amacı, kültürel değerlerin özgünlüğü ve kimliğini bozmadan geleceğe aktarılmasıdır. Koruma, bilimsel araştırma ve değerlendirmeler

ile koruma etiklerine uygun bir şekilde yapılmalıdır. Kültürel koruma, bir varlığın sosyal ve coğrafi bağlamı ile birlikte ele alarak kültürel gelişimi sağlayan bir politikadır. Bu politika, sürdürülebilir bir gelişmeyi amaçlayarak; koruma kavramını ekonomik, sosyal, coğrafi ve kültürel boyutlarla ele almalıdır. Mirasın korunması insanlık adına yararlı bir süreç olurken, evrensel koruma ilkelerinden ödün vermeyerek, kültürel miras sahiplerini ve yatırımcıları desteklemelidir. Yenilenemez miras varlıklarının özgün işlevleri sürdürülmeli ve işlevsiz olan kültürel miras varlıklarına yeni işlevler verilmelidir. İşlevlendirmenin, toplumun yaşam standartlarını yükselttiği ve toplumsal bütünleşmeyi, saygıyı sağladığı insanoğluna gösterilmelidir. Aynı zamanda, kültürel mirasın sadece ekonomik bir kalkınma sağlamadığı, kültürel geçmişi göz önüne sunduğu ve ortak bağlarımızı güçlendirdiği anlatılmalıdır (ICOMOS Türkiye, 2013).

Venedik Tüzüğü (1964) 'nde belirtildiği gibi, tek bir mimari eserden oluşmayan tarihi anıt kavramı; önemli tarihi olayların veya belli uygarlıkların tanıklığını yapan kentsel veya kırsal yerleşmeleri de kapsadığı alana dahil eder. Bu anıtların korunmasındaki en büyük nedenler, tarihe ışık tutmaları ve tarih için birer belge olarak görülmeleridir. Kültürel mirasın korunması sürdürülebilir ve kalıcı olduğu sürece, yararlı toplumsal amaçlar için kullanılmasını kolaylaştırır.

Yeri doldurulamayan kültürel miraslar; geçmiş, yaşanmışlıklar ve çevresi ile insanlara bir bağlantı duygusu vererek yaşamlarını zenginleştirmektedir. Toplulukların kimliğini ve yaşanmışlıklarını göstererek kültürel çeşitliliği de ortaya koymaktadır. Burra Tüzüğü (2013)'nde kültürel mirası korumak, bir alanın kültürel önemini korumak için yapılan tüm süreçler ile bozulmayı geciktirmek olarak tanımlanmıştır. Kültürel öneme sahip bir alanın tanımlanması, korunması ve yönetiminin; o alanın kendisi için önem arz eden kişiler tarafından yapılmasının kültürel mirası korumak adına daha faydalı olduğu düşünülmektedir. Kültürel değerlerin bir arada korunması, bütün olarak değerlendirilmesi miraslara daha fazla anlam ve değer kattığı için her zaman teşvik edilmektedir.

Kültürel değerler, çeşitli kültürlerin temasları ile var olmakta ve kültürel çeşitliliği, geçmişi en iyi şekilde anlatmaktadır. Kültürel mirasın korunması; toplulukların öz kimliğinin, gelenek ve göreneklerinin var olan haliyle geleceğe aktarılması için

yapılmaktadır. Oluşan koruma anlayışı sayesinde kültürel miras varlıkları; toplumlarda öz bağın oluşmasını, toplumların sürdürülebilir bir şekilde kültürel, ekonomik ve sosyal olarak gelişmesini sağlamaktadır.

Toplumlarda birleştirici bir unsur olan kültür, toplum üyelerine ortak bir aidiyet duygusu ve kimlik oluşturur. Kültürlerin silahlı çatışmalar veya depremler ile yıkımları; toplumların sosyal kimliklerinin ve ulusal bir sanat mirası olan kültürel mirasın yıkımıyla gerçekleşen kolektif kimliğin yok olmasına neden olur. Silahlı çatışmalar gerçekleşirken kültür yıkımı amacı ile kasıtlı olarak kültürel miraslar yok edilebilmektedir. Bunun olmaması için ilk olarak 1876 tarihinde gerçekleştirilen Brüksel Bildirgesi'nde tarihi anıtların kasıtlı gerçekleştirilen yıkımlarının engellenmesi için çağrıda bulunulmuştur. Ardından 1899 ve 1907 tarihlerinde Lahey Uluslar arası Barış Konferansları'nda da kültür varlıklarının savaş sırasında korunması için kurallar oluşturulmuştur (Ascherson, 2007, s.19).

Savaş zamanlarında kasıtlı olarak yok edilen kolektif kimliği oluşturan kültürel miraslar uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Bu nedenle savaş sonrası kültürel miras elemanları çok hızlı bir şekilde restore edilmek istenmektedir. Ulusal bir sembol olarak görülen bu yapılar; toparlanma sürecinin hızlanmasını sağlar ve aidiyet duygusunun geri kazanılmasına ve kolektif hafızanın bir arada tutulmasına yardımcı olur. Günlük sıragelen hayatlara, savaş döneminin getirmiş olduğu kesintiden; tanıdık olan ve yerinde bulunması beklenen yapıların tekrar yerinde görülmesi, şehrin yeniden canlandırılması toplumların oluşan psikososyal problemlerinin az da olsa önüne geçilmesini, beklenen sürekliliği bulmalarını sağlamaktadır (Stanley-Price, 2007, s.10).

1.2. KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASINDA ARAÇ OLARAK KÜLTÜREL ROTA KAVRAMI

Kültür rotaları; birçok mimari, arkeolojik, sanatsal ve somut olmayan bileşeni bir bütün halinde sunar ve bu bileşenlerin değerlerini arttırarak geleceğe taşınmasına yardımcı olur. Kültürel mirasın korunması için yapılan çeşitli toplantılar ve konferanslar sonucunda, kültürel mirasın korunması amacı ile çalışılmaya başlanan kültürel rotalar kavramı, kültür mirası kavramını ulusal veya bölgesel koruma kavramından çıkarıp ve tüm insanlığa ait bir kavrama dönüştürmüştür. Kültürel mirasa bütüncül yaklaşan rota kavramı; iletişimi ve işbirliğini oluşturması, sürdürülebilir ekonomik ve sosyal bir kalkınma sağlaması ile kültürel mirasın korunması ve işlevlendirilmesinde en önemli araçlardan biri olmuştur.

Avrupa Kültürel Miras Sözleşmesi'ndeki ilkeleri uygulama, kültürel miras konusunda ulusal boyuttan çıkarak işbirliğini sağlama ve kültürel işbirliğini siyasetten uzaklaştırma amaçlarıyla oluşturulan bir kültür programı olan kültürel rotalar; sunulan temalar ile tüm insanlığa ortak mirasın önemini göstermektedir. Kültürel rotalar; insanlığın çeşitli kültürlerinin, geleneklerinin ve tarihinin tanıtılması, değerlendirilmesi ve korunması için bir anahtardır. Bu anahtar kültürel mirasın bu şekilde tanımlanması, incelenmesi, korunması ve sunulmasını sağlayarak mirasın değerini arttırmaktadır. Kültürel mirasın daha geniş ölçekte yeniden keşfedilmesini sağlayan kültürel rotalar; yüzyıllardır oluşturulan kültürel mirası korumak ve muhafaza etmek için özellikle yerel halkın ve daha sonra tüm insanlığın farkındalığını arttırarak, mirasın gelecek nesillere aktarılmasını sağlar (Berti, 2015c, s.23-34).

Kültürel mirasın korunması kavramına yeni perspektif getiren kültürel rotalar; bağlamından ayrı bir eser olarak görülen "anıt" kavramının, bağlamıyla beraber değerlendirilmesini sağlamıştır. Kültürel miras kavramının; tarihi bir sit alanı ve somut veya somut olmayan kültürel miras olarak ilerlemesine ve ortak kökten gelen kültürel mirasların anlaşılmasına ışık tutmuştur (Majdoub, 2010, s.30-35).

Koruma politikasını kültürel bir bütünlük ile ele alan kültürel yollar; kültürel mirasın ayrılmaz bileşenlerini, tarihi ve kültürel ortamlarıyla doğrudan bağlantı kurarak bir

bütün olarak korumaktadır. Tarihi bir yolla birbirine bağlanan ülkeler veya etnik gruplar arasındaki kültürel diyaloğu, birleştirici etkileri ve aralarında oluşmuş etkileşimi anlamak için önemli bir yol olmuştur. Farklı insan topluluklarının ve kültürlerinin, ortak mirasa ulaştırdığı zengin kültürel çeşitliliğin anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Kültürel mirasa ait fikirlerin oluşması ve gelişmesini sağlarken aynı zamanda mirasın, kültürel miras değerlerinin çağdaş anlayışını ortaya koymuştur (Suarez-Inclan, 2005, s.3-6).

ICOMOS'un Kültürel Rotalar Bildirgesi (2008)'nde yenilikçi, karmaşık ve çok boyutlu olarak nitelendirilen kültürel rotalar; yeni bir koruma anlayışı ortaya çıkarmıştır. Çıkan koruma anlayışı, tüm kültürel mirasları ortak bir miras olarak görerek ulusal sınırların ötesine geçmiştir. Aynı zamanda, rota içerisinde bulunan her bir oluşumu, bir bütünün vazgeçilmez temel parçaları olarak görmekte ve tüm oluşumların kendi değerlerine de ayrı ayrı saygı duymaktadır. Kültürel yollar, çevresinde bulunan diğer miras kategorileri ile çatışmamakla birlikte çeşitli ülkeler ve halklar arasında anlayış, iletişim ve işbirliği sağlayarak bu miras kategorilerinin de önemini arttırırlar. Kültürel mirasın önemini arttıran bu sistem, daha doğru bir tarih anlayışı ile yenilikçi ve bilimsel bakış açısı yaratarak yeni ilişkiler kurmayı sağlar. Kurulan yeni ilişkiler sayesinde ise, halklar arasında iletişim ve anlayışı teşvik ederek kültürel mirası korumak için gerekli olan işbirliğinin oluşmasına yardımcı olur. Kültürel rotalar, kültürel miras değerlerinin sürdürülebilir sosyal ve ekonomik bir kaynak olduğunu da göstermektedir.

Kültür rotalarını; gelenekleri, sanatı, mirası yeniden yorumlayarak kültürel miras ile çağdaş kültür arasında bağlantı kuran, sanatsal ve kültürel pratikte yaratıcılık açısından en yenilikçi uygulamaları hayata geçiren bir laboratuar olarak tanımlayan Elenora Berti'ye göre ise kültürel yollar küresel bir hiper metindir. Bu hiper metin, yolculuk sırasında sesler, renkler ve kokuları adım adım algılamayı sağlayarak, karşılaşılan yapılar ile insanlar ve insanlık tarihi arasındaki bağlantıları bulmamıza yardımcı olur (Berti, 2015b, s.34-42).

İnsanlık tarihi ile toplumsal kültürün gelişimi ve aralarındaki ilişkilerini yeni bir bakış açısıyla görmemizi sağlayan kültürel rotalar; kültürel miraslar için özgünlük ve bütünlüğün önemini ortaya çıkarmaktadır. Kültürel yollar kapsadığı alana göre tarihi,

toplumsal, kültürel ve sanatsal değerler içermektedir. Bu değerler; kapsanan şehirler, tarihi yapılar ve arkeolojik alanlardaki karşılıklı ilişkileri göstererek; insan uygarlığının gelişimi, kültürel etkileşimleri ve önemli tarihi olayları görünür hale getirmektedir. Bütünleşerek yeni bir anlam kazanan anıtlar, tarihi şehirler, kültürel manzaralar ve somut olmayan kültürel miraslar daha fazla değerlenir ve bu değerlenme ile birlikte koruma ve yönetim açısından geniş bir çalışma alanı sunarak ilerler. Bu mirasların bütünleşerek korunması; vatandaşın, turistin ve tüm insanlığın koruma bilincini arttırmaktadır.

Kültürel yolların korunması, farklı gelenek ve göreneklerle oluşmuş kültürel çeşitliliğin de korunmasını sağlar. Çok uluslu kültür alanlarının korunmasını sağlayan kültürel yollar, aynı zamanda koruma kavramını yeni bir endüstri alanına dönüştürerek sosyal gelişmeyi sağlamaktadır (Zhou, 2005, s.1-6).

Geçmişten gelen tarihi bir iz olan kültürel yollar, somut ve somut olmayan kültürel olguları içerir. Kültürel mirasın korunması kavramını yeni bakış açıları ile irdeler. Kültürel miraslara bütüncül olarak yaklaşarak, yeni değerler ekler. Kültürel çeşitliliği destekler ve uluslar arası işbirliği sağlayarak bu çeşitliliğin korunması için yeni yöntemler geliştirir. Sürdürülebilir sosyal ve ekonomik gelişim sağlar. Aynı zamanda kültürel değerleri kültür turizmi ile ilişkilendirir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik gelişmeye katkıda bulunur. Kültürel mirasın korunmasında araç olan kültürel rotalar, dünya mirasını ve bu mirasın çeşitliliğini koruyarak ortaya koyar. Bu nedenlerden dolayı kültürel rotalar, kültürel mirasın korunmasında en etkili araçtır.

1.2.1. Kültürel Rota Kavramının Tanımlanma Süreci

'Kültürel Rota' kavramının tartışılmaya başlanması, 1960 yılında Avrupa Konseyi'nde bir çalışma grubunun sunduğu 'Avrupa'nın en önemli kültürel yerleri hakkında kolektif farkındalık yaratmak ve bu alanların serbest zaman medeniyetlerine dahil edilmeleri' raporuyla olmuştur. Bu raporun ortaya koyduğu sonuçlar, Avrupa kültürel mirasının yolculuklar ile yeniden keşfedilme fikrinin tartışılması ve geliştirilmesi için ilk adımların atılmasını sağlamıştır (CoE, 2002).

1964 tarihinde, kültürel önemi büyük olan alanlar hakkında halkın bilinçlendirilmesi kavramına odaklanan Avrupa Konseyi çalışma grubu 'L'Europe Continue' raporunda; seyahat yolları ile Avrupa kültürü hakkında farkındalık yaratmak, Avrupa kültür coğrafyası ile bağlantılı turizm ağları kurmak ve Avrupa medeniyetinin önemli tarihi bölgeleri ve kültürünü tüm dünya vatandaşlığına tanıtmak gibi amaçlara odaklanılmıştır (Capp, 2003).

1964 Venedik Tüzüğü ile kültürel mirasın korunması için yeni ilkeler belirlendikten sonra, 1970'lerden itibaren kültürel mirasın korunması kavramı gelişmeye başlamıştır. UNESCO tarafından 1972'de oluşturulup, 1975 yılında yürürlüğe giren 'Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi' ile kültürel ve doğal varlıkların tanımları yapılmış ve anıtlar bağlamlarıyla beraber değerlendirilmeye başlanmıştır. 'Dünya Mirası Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Operasyonel Kılavuz', kültürel mirası tanımlamak ve değerlendirmek için altı kriter belirlemiş ve bu altı kriter içerisinde bulunan kültürel yolların korunması; kültürel ve tarihi miras hattı üzerinde bulunan anıtların dünya çapında korunması için yeni bir olanak sağlamıştır (Zhou, 2005, s.1-6).

Kültür rotaları ile ilgili çalışmalar, 1984 yılında Avrupa Konseyi'nin 'Avrupa Kültürel Rotalar Programı (European Cultural Routes Programme)' adlı bir programın kurulması amacıyla üye devletleri davet etmesi ile başlamıştır (ÇEKÜL, 2015, s.14).

Bir kültür rotasının doğuşu ise; II. Avrupa Mimari Mirasından Sorumlu Bakanlar Konferası'nda Santiago de Compostela Hac Yolu'nun Avrupa'nın gelişimini

sembolize etmesi ve gelecekte planlanacak rotalara referans oluşturması amaçlarıyla ilk Avrupa Kültür Rotası olarak tanınması ile olmuştur (Capp, 2003).

1984 yılında Avrupa Konseyi Parlementer Meclisi, hac yollarına ilişkin 987 sayılı Tavsiye Kararı oluşturmuş ve Santiago de Compostela'dan başlanarak Avrupa'ya yayılan kültürel yolları canlandırmak üzere çağrılarda bulunmuştur. 1987 Ekim'de Compostela Deklarasyonu ile ilk Avrupa Kültürel Rotası üzerine çalışmalar üç yıl sonunda başlatılmıştır (Denu, 2015, s.7-9).

Santiago de Compostela yolu üzerinde laik ve dini 1800 tarihi bina bulunmaktadır. Bu tarihi yapılar ile Orta Çağ boyunca İber Yarımadası ile Avrupa arasında kültürel çeşitliliği desteklemiş ve alışverişi teşvik etmiştir (UNESCO, 1993). Hac ziyaretleri ile oluşan tarihi, edebi ve sanatsal mirası yeniden keşfetmek için planlanan Saint James Yolu olarak da bilinen Santiago de Compostela Hac Yolu yaşayan bir kültür rotasıdır. 1987 yılında Avrupa Konseyi'nin yayınladığı Santiago Deklarasyonu'nda rotanın amaçları; rota yakınında bulunan mimari ve doğal mirasları korumak ve restore ederek geleceğe taşımak, güzergahlarda bulunan kasaba ve köyler arasındaki alışverişi sağlamak ve bu alışverişler sayesinde Avrupa kültürel değerlerini görmek olarak belirlenmiştir. Bu hac yolu; tarih boyunca tüm hacıları ortak bir istek ile birleştirip ulusal farklılıkların ortadan kaldırılmasını sağlamaya çalışan ve insanlığa hoşgörü, saygı ve dayanışma ilhamları veren bir seyahat yoludur (CoE, 1987).

Şekil 1.2.1.1: Santiago de Compostela Katedrali (Ko Hon Chiu Vincent, 2007) (URL-22)

Aynı yıl kırsal mimariyi ilgilendiren ‘Sınırsız Mimari’ adlı bir başka bir kültür rotası programı da Avrupa Konseyi tarafından başlatılmıştır (Capp, 2003).

Diyalog Yolları (Routes of Dialog) Programı ise, 1988 yılında UNESCO tarafından başlatılmıştır. İlk projeleri olan İpek Yolu projesi, Avrupa ve Asya’yı birbirine bağlayan kültürel mirası, kültürel yollar ile ortaya çıkarma amacıyla oluşturulmuştur. Ortaya çıkan kültürel çeşitliliğe farkındalık yaratarak, çeşitlilik içerisinde birlik ve barışa ulaşmaya çalışılmıştır (Mayor, 1997).

1993 yılında Santiago de Compostela Hac Yolu, Dünya Miras Komitesi tarafından ‘anıtlar grubu’ olarak ‘Dünya Mirası’ ilan edilmiştir. Santiago de Compostela kültürel rotasının, rota kavramında öncü olması ve Dünya Miras’ı ilan edilmesiyle yankı uyandırması sonucunda; 1994’te Dünya Mirası Komitesi Madrid’de toplanarak kültürel rota kavramını değerlendirmiştir. Komitenin yaptığı toplantı sonrası, rota kavramı ile ilgili ilk doküman olarak ‘Kültür Mirasımızın Bir Parçası Olarak Rotalar (Routes as a Part of Our Cultural Heritage) ’ adlı rapor yayınlanmıştır (ÇEKÜL, 2015, s.14).

Kültür Mirasımızın Bir Parçası Olarak Rotalar adlı rapora göre miras rotası *“kültürel önemi, ülkeler veya bölgelerarası çok kapsamlı diyaloglardan ve değişimlerden kaynaklanan ve bunların rota boyunca, zaman ile mekân içerisinde hareketlerinin etkileşimini gösteren somut unsurlardan oluşur. ”* olarak tanımlanmıştır (ICOMOS, 2008). Rapordaki kararlara göre, kültürel rotalar dünya mirasının bir parçası olarak kabul edilmiş ve istisnai evrensel değerlere sahip olması gerektiği vurgulanmıştır.

Raporda miras rotalarının; uluslar arası karşılıklı anlayış ve saygıyı geliştirdiğinden, tarihi ve doğal mirasa bütüncül olarak yaklaşmanın faydalarından ve bölgeselden ulusala geçişte barış kavramının çok daha ayrıcalıklı bir ortamda oluşmasından bahsedilmiştir. Bir kültürel rotanın değerinin, yarattığı etkiler ve rotayı kullananlar için temsil ettiği sembollerle ölçülebileceği vurgulanmıştır. Kültürel rotaların, kültürler arası diyaloğu arttırdığı ve doğal çevre ile ilişki kurmayı sağladığı gösterilmiştir. Kültürel turizmindeki etkileri tartışılmış, miras rotaları kavramının kültürel turizmi ve sürdürülebilir bir kalkınmayı sağladığı kabul edilmiştir. Aynı

zamanda, yerel halk bilinçlendirilmesi konusunda kararlar alınmış ve gençlerin bu konu hakkındaki eğitimi planlanmıştır (UNESCO-WHC, 1994).

Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü (The European Institute of Cultural Routes), 1997 yılında Avrupa Konseyi ve Lüksemburg Büyük Dukalığı arasında yapılan anlaşma ile kurulmuştur. Enstitünün en temel amacı kültürel rotalar programlarını hayata geçirmektir. Kültürel rotalar arasında bağlantılar kurmak, oluşturulan rotaların değerlendirilmesi ve ilerletilmesini sağlamak gibi görevleri bulunan Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü (EICR); kamuoyu ve profesyonellerle işbirliği yaparak görsel, işitsel ve yazılı materyallerin en doğru kullanımını sağlamaktadır (Capp, 2003).

Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü kuruluşundan sonra ICOMOS Anıtlar ve Sitler Konseyi tarafından, 1998 yılında sadece Avrupa kapsamından çıkarak dünyanın farklı yerlerinden üyeler ile 'ICOMOS Kültür Rotaları Komitesi (International Commitee on Cultural Routes (ICCR – CIIR))' kültürel yolların geliştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Her iki kurumun da kurulmasında; miras rotaları kavramının oluşturulması, araştırılması, geliştirilmesi, korunması ve sunulması amaçlanmıştır (ÇEKÜL, 2015, s.15).

Avrupa Konseyi, 1998 yılında yayınlanan Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu Kararı 98 (4) ile Kültür Yolları Programı'nın uygulanabilmesi için bir rapor oluşturmuş ve bu raporda kültürel rotaların; belirli bir temaya uyması gerekliliği vurgulanmıştır. Rota oluşturma yöntemleri ve yönetimleri hakkında bilgiler verilmiş, sertifika oluşum süreçleri anlatılmıştır. Raporda; araştırma ve geliştirmede işbirliğini sağlaması, Avrupa mirası ve hafızasını güçlendirmesi, Avrupalıların kültürel ve eğitimsel gelişimlerini sağlaması, kültürel turizmi geliştirmesi ve bunlara bağlı olarak sürdürülebilir bir kalkınma sağlaması olarak kültürel rotaların hedefleri belirtilmiştir.

2002 yılında rotalar ile ilgili bilgiler ve etkinliklerin paylaşıldığı 'Ortak Bir Miras: Kültürel Rotalar ve Peyzajlar' adlı web portalı Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü tarafından oluşturulmuş; tüm insanlığın faydalanması sağlanmıştır (ÇEKÜL, 2015, s.15).

Kültürel rota kavramının uygun korunma yöntemlerinin bulunması ve rota kavramının bilimsel standartlarda tanımlanması amacıyla, dünyanın farklı yerlerinden gelen ve UNESCO ile ICOMOS üyesi uzmanları 2003 yılında Madrid'de toplanmıştır (Martorell, 2003, s.1). 1994 yılında toplanan CIIC ile alınan kararların geliştirilmesiyle daha açık ve net bir kültürel rota tanımı yapılmıştır: *'Kendi özgün, tarihi dinamikleri ve işlevleri ile fiziksel olarak belirlenip ayırt edilebilen; belirli bir zaman diliminde ülkeler veya bölgeler içinde, insanların karşılıklı hareketlerini yansıtmanın yanı sıra bir takım malların, fikirlerin, bilginin ve değerlerin çok boyutlu, devamlı hareketlerini ve karşılıklı ilişkilerini de gösteren; kültürlerin zaman ve mekan içinde birbirleriyle etkileşmesine olanak sağlayan; kendi somut ve somut olmayan mirası içinde anlam bulan; karayolu, denizyolu veya bunların bileşeni olan yollardır.'* (ICOMOS, 2002).

1994'te oluşturulan 'Kültür Mirasımızın Bir Parçası Olarak Rotalar' adlı rapordaki tanım ile 2003'te Madrid'de uzmanların oluşturduğu tanım arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların en önemlisi 2003 raporunda somut olmayan mirasın tanım içerisine eklenmesi iken, ek olarak raporun daha açık ve net bir şekilde insan fikirlerinin, bilgilerinin ve insanların verdiği değerlerin karşılıklı ilişkileri geliştirdiğinin anlatılması ve yolun kara veya deniz yolu olabileceğinin aktarılmasıdır (Guang ya ve Li xia, 2005, s.1-3).

Kültür rotalarının tüm dünyaca benimsenmesi ve rota kavramının gelişmesine en büyük etkilerden biri, 2005 yılında kültür rotalarının Dünya Mirası Konvansiyonu kapsamında dört ana miras kategorisinden biri olarak ilan edilmesi olmuştur (ÇEKÜL, 2015, s.15).

Yine 2005 yılında, Balkan ülkeleri ve Türkiye'nin katılımı ile gerçekleşen UNESCO toplantısı sonrası yayınlanan Varna Bildirisi (2005)'nde farklı kültürlere saygı duyulması, kültürel çeşitliliğin korunması, Balkanlar'daki kültürel ilişkilerin geliştirilmesi, farklı kültürler arasında oluşturulacak kültürel rotalar ile kültürler arası bağlar kurulması kararlaştırılmıştır. Güneydoğu Avrupa'da bulunan ülkelerdeki kültürel değerlerin tanımlanması, muhafaza edilmesi ve korunması ve ardından halka sunulması için önerilen kültürel rotaların; sürdürülebilir kalkınma ve gelişimi

sağlaması beklenmektedir. Ayrıca kültürel koridorların bölgesel bir işbirliği oluşturması ve kültürler arası eğitimi oluşturacağı düşünülmektedir.

ICOMOS Kültürel Rotalar Tüzüğü (The ICOMOS Charter on Cultural Routes) ise 2008 yılında kültürel rotalar için referans kaynak olarak yayınlanmıştır. Yayınlanan bildirgede; kültür rotalarının daha geniş tanımını yapmak, rota oluşturulmasında temel ilkeleri belirlemek ve rota yönetimi kavramı hakkındaki sorunları gidermek, rota kullanım esaslarını belirlemek ve rotaların korunmasını sağlamak amaçlanmıştır. ICOMOS Kültürel Rotalar Tüzüğü'nde Kültürel Rotaların en geniş anlamıyla şu şekilde yapılmıştır:

> *"Kara, su veya başka bir ortamda bulunup fiziksel olarak tanımlanabilen ve aynı zamanda kendine özgü çekiciliklere ve tarihi özelliklere sahip olan, insan etkileşimlerinden doğan ve önemli zaman süreçleri boyunca insanlar, ülkeler, bölgeler ve hatta kıtalar arasındaki çok boyutlu ve sürekli mal, fikir ve bilginin karşılıklı hareketini ve değişimini halen yansıtan; bu süreci ilişkili olduğu somut ve somut olmayan kültür mirası ile yansıtarak karşılıklı etkileşimi destekleyen; tarihi ilişkileri ve varlığı ile ilişkilendirilen kültürel özellikleri hareketli bir sistemle bütünleştiren bir çeşit iletişim rotasıdır."*

Kültürel Rotalar Tüzüğü (2008)'nde yapılan tanımlama ile bugüne kadar aslında çok değinilmeyen bir öneme değinilmiştir. Rotayı oluşturan yapıların, bütüncül olarak önemi yadsınamazken yapıların tek tek kendine özgü özelliklerinin önemi de vurgulanarak tanımlamaya *"bir rota kapsamında bulunabilecek anıtlar, kentler, kültürel peyzajlar, endüstri mirasları gibi diğer kültür varlıkları ile çatışmaz veya çakışmaz. Rota, bu varlıkların sahip oldukları değeri arttıracak bir sistemdir"* eklenmiştir.

Tablo 1.2.1.1: Kültürel Rota Kavramının Gelişim Süreci **(**Tez Çalışması Kapsamında Oluşturulmuştur.)

YIL	ROTA KAVRAMI GELİŞİM SÜRECİ
1960	Avrupa'nın en önemli kültürel yerleri hakkında kolektif farkındalık yaratmak ve bu alanların serbest zaman medeniyetlerine dahil edilmeleri raporuyla Avrupa Konseyinde rota kavramı tartışılmaya başlandı.
1964	Avrupa Konseyi çalışma grubu 'L'Europe Continue' raporu ile seyahat yolları ile farkındalık yaratmak kavramına odaklandı.
1964	Venedik Tüzüğü ile kültürel mirasın korunması için ilkeler oluşturuldu.
1972	UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi yürürlüğe girdi.
1984	Avrupa Konseyi, Avrupa Kültürel Rotalar Programı (European Cultural Routes Programme) oluşturulması için üye devletleri davet etti.
1987	Santiago de Compostela Hac Yolu ilk Avrupa Kültür Yolu olarak kabul edildi.
1987	'Sınırsız Mimari (Architecture without Borders)' ikinci Kültür Yolu olarak kabul edildi.
1993	Santiago de Compostela Hac Yolu, Dünya Mirası Komitesi tarafından 'anıtlar grubu' olarak Dünya Mirası listesine eklendi.
1994	'Kültür Mirasımızın Bir Parçası Olarak Rotalar (Routes as a Part of Our Cultural Heritage) ' adlı rapor yayınlandı.
1997	Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü (The European Institute of Cultural Routes (EICR)) kuruldu.
1998	ICOMOS Kültür Rotaları Komitesi (International Commitee on Cultural Routes (ICCR – CIIR)) kuruldu.
1998	Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu Kararı 98 (4) ile Kültür Yolları Programı'nın uygulanabilmesi için bir rapor oluşturdu.
2002	Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü tarafından 'Ortak Bir Miras: Kültürel Rotalar ve Peyzajlar' adlı web portalı kuruldu.
2003	UNESCO ve ICOMOS üyeleri Madrid'de toplanarak kültürel rota kavramının tanımını geliştirdi.
2005	Kültürel Rotalar Dünya Mirası Konvansiyonunda 4 ana miras kategoriden biri olarak ilan edildi.
2005	UNESCO, Balkan Ülkeleri ve Türkiye katılımı ile kültürel mirası korumak amacıyla Varna Bildirgesi yayınlandı.
2008	ICOMOS Kültürel Rotalar Tüzüğü (The ICOMOS Charter on Cultural Routes) yayınlandı.

ICOMOS tüzüğünün ilanından sonra, Avrupa'da kültürel rotalar kavramının kapsamını genişletmek ve rolünü geliştirmek amacıyla bazı çalışmalar yapılmıştır. Kültürel Rotaların Genişletilmiş Kısmi Anlaşması (Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes (EPA)) kurulması ve kültürel diyaloğun geliştirilmesi amacı ile Avrupa Konseyi 2010 (53) sayılı karar çıkarılmıştır. Kararda, rota kavramı *"bir veya birden çok güzergâhın oluşturulması ve geliştirilmesi amacıyla ortak Avrupa değerlerine saygı duyan ve anlayış gösteren uluslar arası öneme sahip tarihi bir rota, bir kültür kavramı, şekil veya olguya dayanan bir kültürel, eğitsel miras ve turizm işbirliği projesi"* olarak güncellenmiştir (CoE, 2010).

2012 yılında ise, Fransa'da UNESCO, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü, çeşitli sivil toplum örgütleri ve üniversiteler toplanarak Avrupa Kültür Rotalarının Santiago Deklarasyonundan itibaren 25.yılı özelinde Colmar Deklarasyonu: Avrupa Kültür Rotaları 25. Yıl raporu yayınlanmıştır. Yayınlanan deklarasyon kararlarında, ortak bir Avrupa mirasının kültür rotalarında yapılan işbirlikler ile oluştuğu ve kültürel, sanatsal ve eğitsel olarak gelişimi sağladığı, kültürel turizm ağları ile sürdürülebilir kalkınma yarattığı kabul edilerek yeni kültürel rotaların oluşturulması amacı ile çalışmaların hızlandırılmasına karar verilmiştir.

Aynı yıl Avrupa Kültür Yollarını turizm sektöründeki özel firmalara ve ulusal yönetimlere anlatmak amacıyla 'Crossroads of Europe' oluşumu kurulmuştur (ÇEKÜL, 2015, s.15).

Avrupa Konseyi'nin CM / Res (2013) 67 kararında ise kültürel rotalar *" Avrupa vatandaşlığının bir köşe taşı ve korumayı iyileştirmenin, paylaşılan yaşamın sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimin kaynağı olarak Avrupa mirasına ilişkin farkındalığı artırmak için gerekli bir araç"* olarak tanımlanmış ve kültür rotalarının, Avrupa uluslar arası güzergahların sağladığı ortak değerlere dayalı Avrupa kültür çeşitliliğini somut olarak meydana çıkarması ve kültürler arası anlayış ve saygı için bir araç olmasının önemi vurgulanmıştır (CoE, 2013).

Türkiye'de ise 2012 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı desteği ile, ülkedeki kültür rotalarının tanımlanması, araştırılması, korunması ve sunulması amaçları ile 'Türkiye Kültür Rotaları Derneği' kurulmuş ve dernek rota tanımlamalarına hemen başlamıştır. Derneğin tanımladığı kültürel rotalar arasında Likya Yolu, Evliya Çelebi Yolu, Frig Yolu ve Hitit Yolu bulunmaktadır.

Şekil 1.2.1.2: Frig Yolu (URL-12)

Şekil 1.2.1.3: Hitit Yolu (URL-12)

Aynı yıl, ÇEKÜL Vakfı (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı) 'Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları Programı' ortak miras değerlerine sahip çıkmak amacıyla başlatılmıştır. Tarihi Kentler Birliği adına kurulan Çekül Vakfı tarafından 2015 yılında 'Kültür Rotaları Planlama Rehberi' hazırlanmıştır. Hazırlanan rehberde kültürel rota tanımlaması yapılmış, rotaların sınıflandırılması ve rota planlaması ve yönetimi üzerine bilgiler verilmiştir (Alkan, 2019). ÇEKÜL Vakfı (2015)'na göre Kültürel Rota Kavramı *"Günümüzde yaratılmış veya tarihin belirli bir döneminde gerçekten kullanılmış; üzerinde kültürel ve/veya doğal miras öğelerini taşıyan ve önemini bu miras sayesinde kazanan; koruma, kırsal kalkınma ve turizmin geliştirilmesi gibi amaçlarla geliştirilebilen; yerel, bölgesel veya ulusal ölçekli bir ulaşım koridoru"* olarak tanımlanmıştır ve örnek olarak çeşitli kültür öncelikli rota programları oluşturulmuştur: Gaziantep Havzası Kültürel Rotalar Sistemi, Çukurova Havzası Kültürel Rotalar Sistemi, Kelkit Havzası Kültürel Rotalar Sistemi gibi.

Doğal ve kültürel mirasın bölgesel ölçekte yorumlanması ve sunumunda kültürel rotalar sisteminin kullanılması Türkiye'de, kırsal alanların tanıtılması ve canlandırılması sağlanmıştır. Bununla birlikte alternatif turizm alanları yaratılarak

hem unutulmaya yüz tutmuş alanlarda hizmet sektörü için yeni pazarlar yaratılarak ve bölge ilgi çekici hale geldiğinden yatırımlar yapılarak bölgesel ekonomik kalkınma elde edilmiş, hem de yerel halkın koruma konusunda bilinçlenmesi sağlanmıştır. Oluşturulan doğal ve kültürel mirasın bir arada bulunduğu bu kültürel rotalar; ilgi çekmesiyle sağladığı finansmanlar ile bütüncül bir bakış açısı getirerek ortak paydaya sahip olan mirasların kentsel ve bölgesel ölçekte korunması ve rehabilitasyonun sağlanmasına neden olmuştur.

Kültürel mirası koruma kavramının gündeme gelmesi ile başlayan ve sonrasında bu amaç için en önemli araçlardan biri olan rota kavramının tanımlanması ve kapsamının belirlenmesi çalışmaları günümüzde de devam etmektedir. Birçok araştırmacı, kültürel rotaları tanımlamış ve kültürel mirası korumak için nasıl bir araç olduğunu ifade etmiştir.

Bir iletişim ve ulaşım aracı olarak tasarlanan kültürel rotalar, tarihi bir iletişim yoludur. Martorell kültürel yolların ana amaçlarını, çeşitli coğrafi konumları birbiri ile bağlamak ve ortak tarihi miras bilinci oluşturması nedeniyle farklı kültürel gruplar arasındaki ilişkileri anlamak ve ilişkileri daha ileri seviyeye taşımak olarak ifade etmiştir (Martorell, 2008, s. 2-5).

Maria Suarez-Inclan ise, kültürel yolları bir miras kategorisi olarak tanımlamış ve somut bir insan hareketliliğinin oluşturduğu mirası ortaya koyması ile kültürel yolların kültürler arası etkileşimin bir meyvesi olduğunu belirtmiştir. Kültür rotaları, uluslar arası anlayış ve işbirliğini geliştirmiş ve çeşitli kültürel mirasların bütüncül bir şekilde görülmesi ile sürdürülebilir bir kültür turizmi sağlamış ve bununla birlikte yerel, bölgesel ve uluslar arası çapta bir kalkınma için önemli bir araç olmuştur. Kalkınma, uluslar arası insanlar arasındaki anlayış ve işbirliğinin geliştirilmesi gibi amaçlarla oluşturulan kültürel rotaların, ancak bu amaçlar sağlandığında önemi görülmektedir. Kültürel yollar, somut ve somut olmayan değerleri tarihsel işlevsellik ve özgün amaçlar ile ilişkilendirerek ortaya koymaktadır (Suarez-Inclan, 2005, s.6-7).

Kültürel yollar, çeşitli kültürlerin temsili değerlerini ve anlamlarını ortaya koyan coğrafi ve zihinsel bir yolculuktur. Farklı coğrafi sistemleri ve kültürleri bir araya

getirerek miras-bağlam ve koruma kavramlarını daha yakından inceleyerek daha geniş bir tanıma ulaşan kültürel yollar, aynı zamanda bir turizm ürünüdür (Majdoub, 2010, s.30-35).

Kültürel rotaların bütüncül olarak değerlendirilmesiyle, içerisinde bulunan kültürel miras varlıkları değer kaybetmeyerek önemleri artmaktadır. Kültürel rotalar, kültürel miras varlıklarını sisteme dahil ederek tanımlarını genişletmekte ve daha iyi korunmaları için imkan sağlamaktadır. Sürekli gelişen kültürel işbirliği ile oluşan kültürel rotalar kavramı, vatandaşlık temellerini sağlamlaştırarak öz kimlik duygusunun geliştirilmesini kolaylaştırmaktadır. Ortak tarihsel bir mirası paylaşan rota güzergahları; seyahat edenlere mirası, anıtları, sanatı, somut olmayan mirasları ve hatta yaşam biçimlerini anlatmaktadır (Berti, 2015b, s.34-42).

Tablo 1.2.1.2: Kültürel Rota Kavramının Ulusal Gelişim Süreci (Tez Çalışması Kapsamında Oluşturulmuştur)

YIL	**ROTA KAVRAMI GELİŞİM SÜRECİ**
2005	UNESCO, Balkan Ülkeleri ve Türkiye katılımı ile kültürel mirası korumak amacıyla Varna Bildirgesi yayınlandı.
2012	Türkiye Kültür Rotaları Derneği kuruldu.
2015	ÇEKÜL VAKFI tarafından Kültür Rotaları Planlama Rehberi oluşturuldu.

1.2.2. Kültürel Rotaların Sınıflandırılması

Kültürel rotalar, hangi amaçlara hizmet ettiğinin anlaşılması için sınıflandırılmaktadır. Çeşitli tarihlerde farklı oluşumlar tarafından yapılan sınıflandırmalar ile birlikte rota kavramının amaçlarının anlaşılması ve hafızada daha kalıcı olması sağlanmaktadır.

Kültür rotaları, bazen belirli bir amacı ortaya çıkarmak için önceden planlanan bir proje olarak, bazen de farklı insan topluluklarının ortak bir amaçta çakışmasıyla ortaya çıkmıştır. Belirli bir amacı ortaya çıkarma hedefiyle önceden planlanan proje olan kültürel rotalara İnka ve Roma İmparatorluğu Rotaları örnek olarak verilebilir. Farklı insan topluluklarının ortak bir amaçta toplandığı kültürel rotalara ise Santiago de Compostela, Afrika Ticaret Kervan Yolları ve İpek Yolu örnek olarak verilebilir. Bu iki sınıflandırmada da kültürel rotaların belirli bir amaca ulaşmak için insan iradesi ile oluşturulan bir kavram olduğu görülmektedir (Suarez-Inclan, 2005).

Şekil 1.2.2.1: İpek ve Baharat Yolu (URL-8)

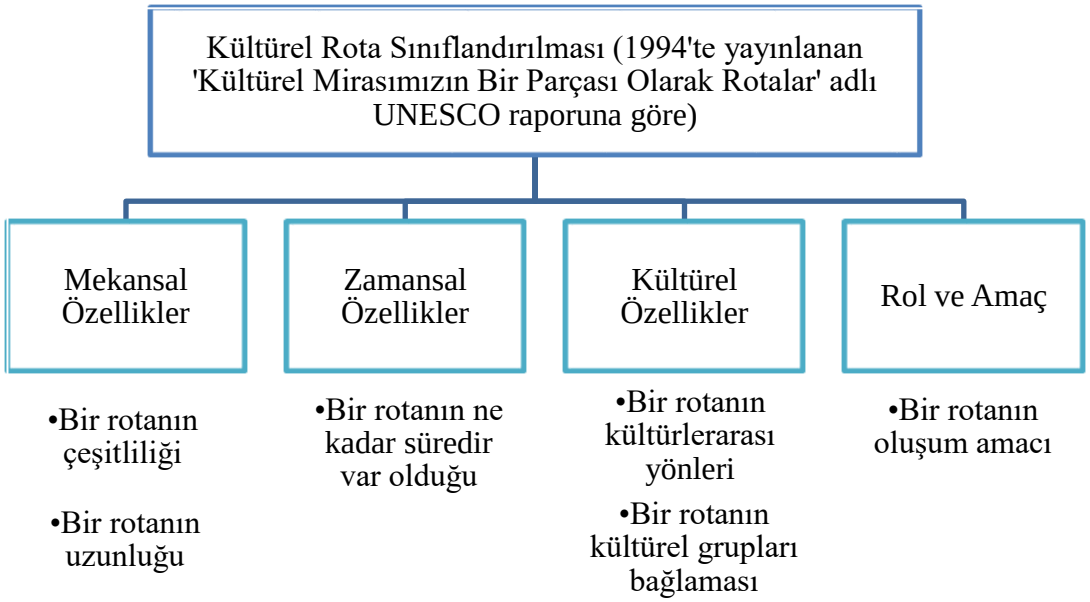
1994'te UNESCO'nun yayınladığı 'Kültürel Mirasımızın Bir Parçası Olarak Rotalar' adlı raporda kültür rotaları, tutarlılığın sağlanması amacıyla değerlerine göre şu şekilde sınıflandırılmıştır:

-*mekansal özellikler:* bir rotanın uzunluğu ve çeşitliliği

-*zamansal özellikler:* bir rotanın ne kadar süredir var olduğu

-*kültürel özellikler:* bir rotanın kültürler arası yönleri ve etkileri içermesi, farklı insanları bir araya getirmesi ve kültürel grupları birbirine bağlaması

-*rol veya amaç*: bir rotanın oluşum amacı

Çizelge 1.2.2.1.: Kültürel Rota Sınıflandırılması (1994'te yayınlanan 'Kültürel Mirasımızın Bir Parçası Olarak Rotalar' adlı UNESCO raporuna göre Tez Çalışması Kapsamında Hazırlanmıştır.)

Madrid'de 2003 yılında gerçekleşen Kültürel Rotalar Uzmanlar Toplantısı'nda kültürel rotalar şu şekilde sınıflandırılmıştır:

- *Bölgesel kapsamına göre:* ulusal veya

- *Kültürel kapsamına göre:* belirli bir kültürel bölge veya farklı kültürel alanlarda kültürel değerlerin oluşumuna katkı sağlayan karşılıklı etkileşimler

- *Oluşum veya bugünkü amacına göre:* sosyal, ekonomik, idari, ticari, kültürel veya manevi

- *Sürecine göre:* Artık kullanılmayan, ancak geçmişten kanıtlar sunan ve hala kullanımda olan

- *Tarihi fiziksel yapısına göre:* karayolu, denizyolu, kara ve deniz yolları

İnsan hareketliliği ve etkileşiminden oluşan kültürel rotalar kavramı, bu etkileşim sonucu ortaya çıkan miras kavramlarını ortaya koymak amacıyla veya mevcut yollardan kısmen yararlanarak ortaya çıkabilmektedir. Kendine özgü mirasını, farklı etnik gruplar arasındaki etkileri yansıtan miras rotaları Avrupa Konseyi, UNESCO ve ICOMOS'un çalışmalarıyla sınıflandırılmıştır.

2008 yılında ICOMOS Kültürel Rotalar Bilimsel Komitesi (CIIC) tarafından yayınlanan Kültürel Rotalar Tüzüğü'nde kültür rotalarının sınıflandırılması yapılmıştır:

- *Bölgesel kapsamına göre:* yerel, ulusal, bölgesel, kıtasal veya kıtalar arası

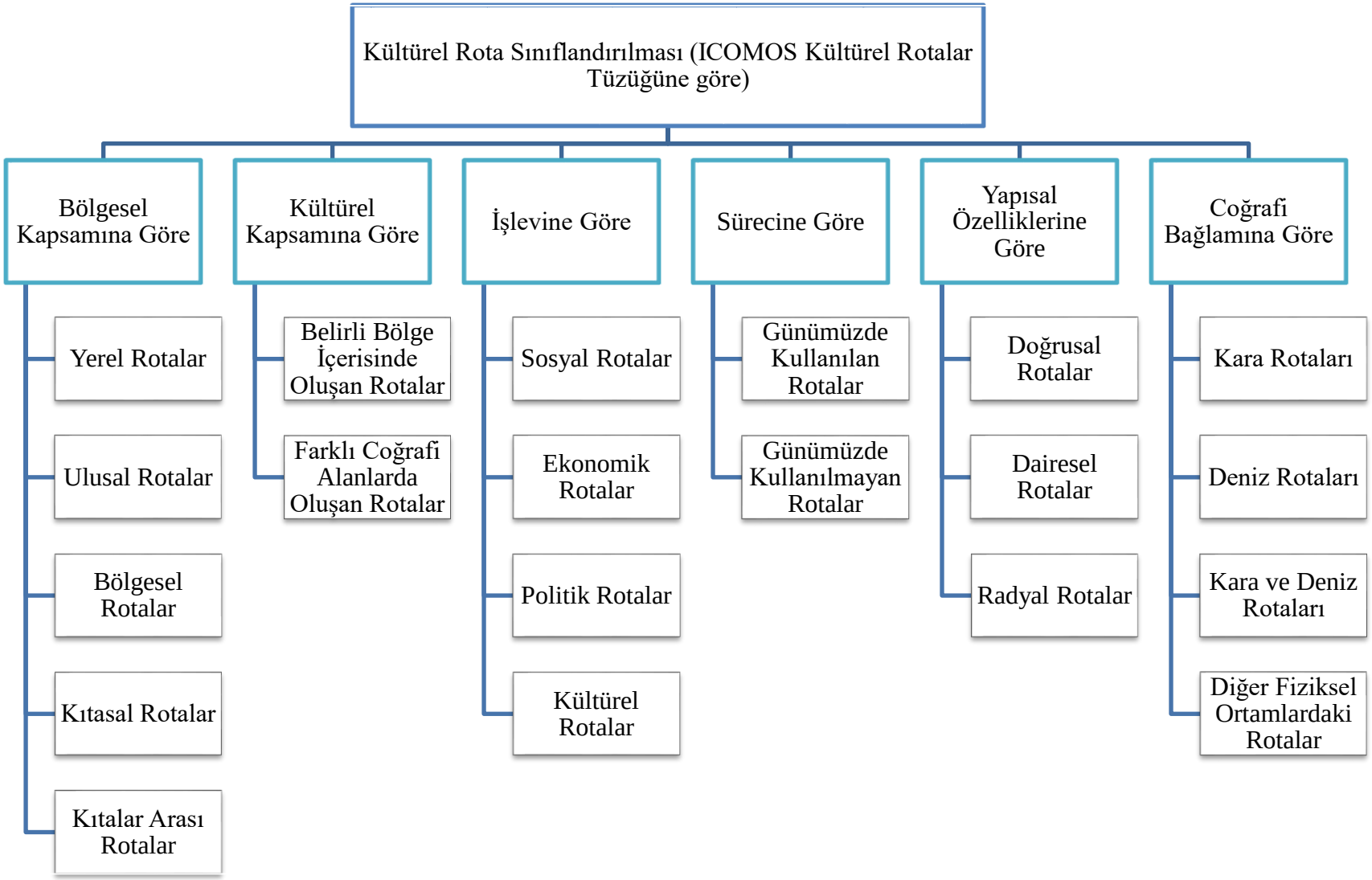
- *Kültürel kapsamına göre:* belirli bir bölge içerisinde veya farklı coğrafi alanlar arasında kültürel değerlerin oluşumunu sağlayan etkiler

- *Hedef veya işlevine göre:* sosyal, ekonomik, politik veya kültürel

- *Sürecine göre:* sosyo-ekonomik, politik ve kültürel değişimlerin etkisi altında gelişen hala kullanılmakta olan veya günümüzde kullanılmayan rotalar

- *Yapısal özelliklerine göre:* doğrusal, dairesel, radyal veya ağ

- *Coğrafi bağlamlarına göre:* kara, deniz, kara ve deniz veya diğer fiziksel ortam

Çizelge 1.2.2.2.: Kültürel Rota Sınıflandırılması (Kültürel Rotalar Tüzüğü (2008)'ne göre Tez Çalışması Kapsamında Hazırlanmıştır.)

ÇEKÜL Vakfı ve Tarihi Kentler Birliği 2015 yılında uluslar arası sınıflandırmayı temel almış ve örnekler ile desteklemiştir:

A- Tarihin belirli bir döneminde gerçekten kullanılmış ulaşım güzergâhları:

a) Ticaret yolları, Kutsal yollar, Göç yolları, Askeri güzergâhlar, İpek Yolu, Baharat Yolu, İstiklal Yolu, Via Appia, Haçlı Yolu

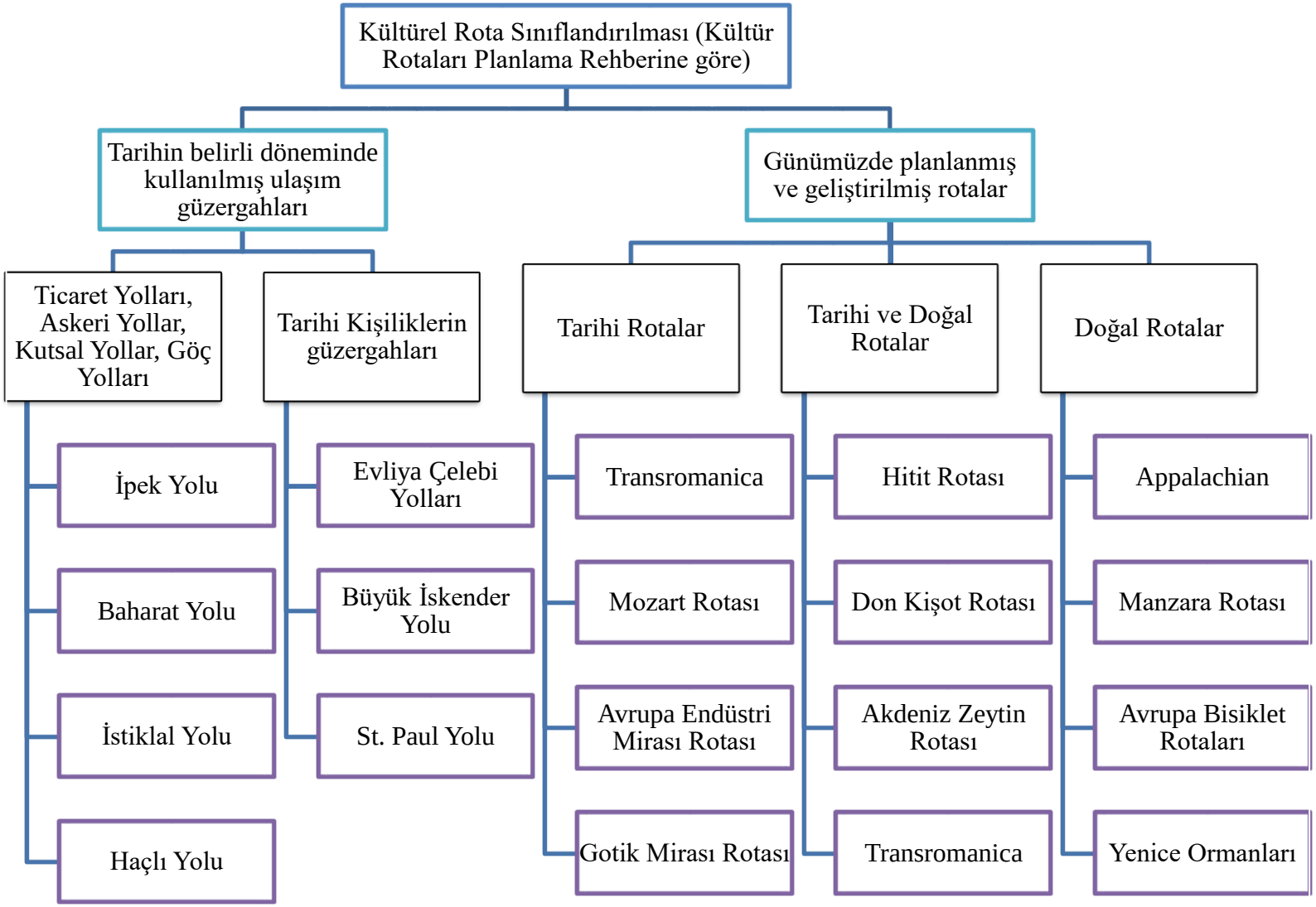
b) Tarihi kişiliklerin güzergâhları: Büyük İskender Yolu, Evliya Çelebi Yolu, Aziz Paul Yolu.

B- Geçmişte kullanılmamış ancak çeşitli amaçlarla günümüzde planlanmış ve geliştirilmiş rotalar:

a) Tarihsel rotalar: Avrupa Endüstri Mirası Rotası, Gotik Mirası Rotası, Mozart Rotası, Transromanica

b) Tarihsel ve doğal rotalar: Hitit Yolu, Don Kişot Rotası, Akdeniz Zeytin Rotası, Likya Yolu

c) Doğal rotalar: Appalachian, Manzara Rotası, Avrupa Bisiklet Rotaları, Yenice Ormanları, Yürüyüş Parkurları

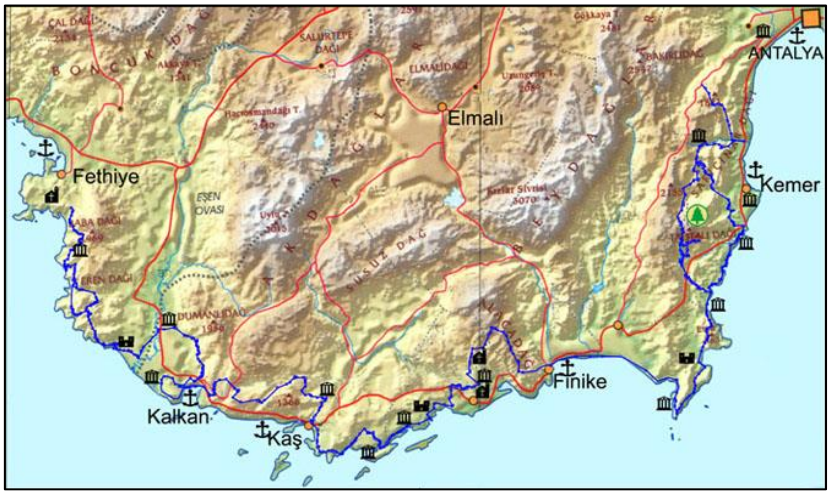

Çizelge 1.2.2.3: Kültürel Rotalar Sınıflandırması (Kültür Rotaları Planlama Rehberine göre Tez Çalışması Kapsamında Hazırlanmıştır.)

Tarihin belirli bir döneminde gerçekten kullanılmış ulaşım güzergâhları, etkileşimi sağlamış, kültürler arası diyaloğu arttırmıştır. Tarihi kişiliklerin güzergâhları ise tarihe etki etmiş kişilerin, bireysel olarak çıktıkları yolları göstermiştir. Geçmişte kullanılmamış ancak çeşitli amaçlarla günümüzde planlanmış ve geliştirilmiş rotalar ise geçmişte gerçek anlamda kullanılmasa da belirli temalar üzerinde çalışılarak düzenlenen ve miras öğelerini birbirine bağlayan miras yollarıdır (ÇEKÜL, 2015, s.17).

Şekil 1.2.2.2: Evliya Çelebi Yolu (URL-12

Şekil 1.2.2.3: Likya Yolu (URL-12)

UNESCO, ICOMOS ve ÇEKÜL Vakfı'nın oluşturmuş olduğu sınıflandırmalar kültürel rotaların amaçlarının daha iyi anlaşılabilmesi ve yolların hafızada kolay kalabilmesi amacıyla yapılmıştır. Kültürel rotaların özelliklerine göre sınıflandırılması, kültürel yolun amaçlarının anlaşılmasını sağlamaktadır.

1.2.3. Kültürel Rotaların Planlanması ve Yönetimi

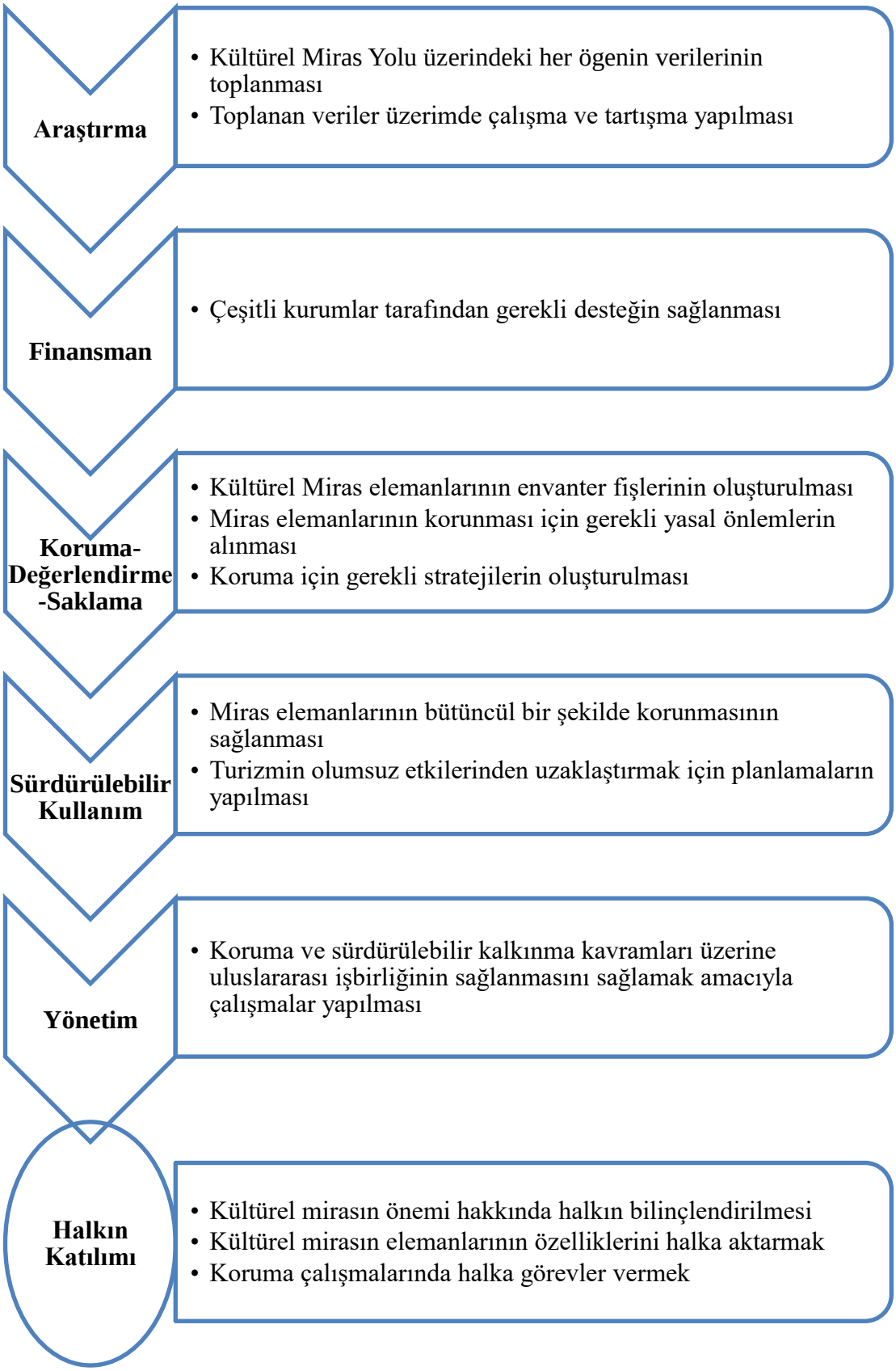
Geleneksel bir tarihi iz olan, somut ve somut olmayan kültürel olayları içeren kültürel rotalar kavramı karmaşık bir kavramdır. Çeşitli kültürleri ve farklı olayları içerisinde barındıran bu karmaşık sistemin anlaşılabilir hale getirilmesi ve kültürel mirasın yorumlanabilmesinin sağlanması amacıyla kültürel rotalar, planlanan aşamalardan geçerek oluşturulmalıdır.

Kültürel rota planlama süreci; *"çalışılan coğrafyanın araştırılması, anlaşılması, özgün temaların belirlenmesi, güzergâh seçimleri, proje geliştirme, ortaklıklar gibi bir seri başlığa odaklanması gereken bu yöntemin geliştirilmesi ve uygulanması"* olarak tanımlanabilir (ÇEKÜL, 2015, s.26).

Bir kültür rotasının belirlenme süreci; karşılıklı etkileşim ile oluşan somut ve somut olmayan kültürel mirasın değerlerini, işlevselliğini, yapısını ve coğrafi bağlamını ele almaktadır. Bu sayede kültürel rota, iyi belirlenen amacına hizmet etmektedir. Kültür rotasının öneminin anlaşılması ve tanımlanmasını sağlayan etkiler; tarihi geçmişi, doğal ve kültürel ortamı, zaman içerisinde bulunduğu döneminin anlaşılması, kendisine özgü sembolik ve manevi değerleridir. Bir kültür rotası bu etkilerin hepsini, her bileşeninde bütüncül ve beraber bir şekilde ele alarak oluşturulmaktadır.

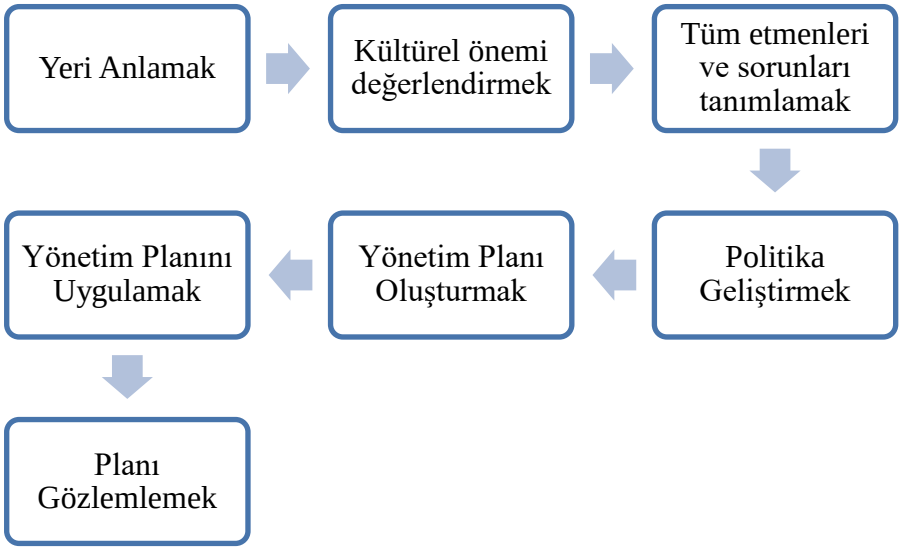
ICOMOS tarafından 2008 yılında hazırlanan 'Kültürel Rotalar Tüzüğü' raporunda kültürel mirasın korunmasında ve tanımlanmasında büyük araçlardan biri olan kültürel rotaların planlanarak hazırlanması gerekliliği belirtilmiştir. Tüzükte, her rotanın kendine özgü ve bütüncül bir şekilde yönetilmesinin; kültürel yol kavramının en iyi şekilde araştırılması, tanımlanması, korunması ve sunulmasını sağladığının farkına varılarak, kültürel rota planlaması altı aşamaya ayrılmıştır: *'araştırma', 'finansman', 'koruma-değerlendirme-saklama', 'sürdürülebilir kullanım', 'yönetim', 'halkın katılımı'.*

Çizelge 1.2.3.1: Kültürel Rota Planlama Aşamaları (Kültürel Rotalar Tüzüğü 2008) (Tez Çalışması Kapsamında Hazırlanmıştır.)

Kültürel rota planlamasına başlarken ilk başlık olan araştırma aşamasında, çalışma ekipleri kurulmakta ve kurulan ekipler ile ilişkiler sağlanarak işbirliği oluşturulmaktadır. Araştırma kısmi, rotada bulunacak her öğenin verilerinin toplanması ve üzerine yapılan çalışma ve tartışmalardır. Finansman aşaması, kültürel yolların oluşması için gerekli desteğin kurumlar tarafından sağlanmasıyla tamamlanır. Tüm aşamaların bel kemiği olarak nitelendirilen koruma-değerlendirme-saklama aşamasında ise, araştırma aşamasında toplanan verilerden elde edilen bilgiler doğrultusunda oluşturulacak kültürel yolda bulunan kültürel miras elemanlarının envanterlerinin oluşturulması, bu elemanların korunması için gerekli yasal önlemlerin alınması ve mirasın ebediyen yaşaması için gerekli stratejilerin belirlenmesiyle gerçekleşir. Sürdürülebilir kullanım aşamasında, bir turizm kaynağı olarak da kullanılan kültürel rotaların planlanırken, içerisinde bulundurduğu miras elemanlarını bütüncül bir şekilde korunmasını sağlayarak ve turizmin olumsuz etkilerinden uzaklaştırarak ziyaretçilere bu miras elemanlarının önemlerini aktarmak hedeflenir. Yönetim aşamasında, koruma ve sürdürülebilir kalkınma kavramları arasında işbirliği sağlamak için çalışmalar sürdürülür. Halkın katılımı aşamasındaki çalışmalar ise, ortamdaki önemli kültürel miras eserlerini bir bütün olarak koruyan kültürel rotanın değerini, içerisindeki mirasların tanımlarını, özelliklerini, evrensel değerlerini halka aktarabilmeyi amaçlamaktadır.

Kültürel mirasın korunması ve yönetimini konu edinen Burra Tüzüğü (2013) ise, kültürel rotaların planlanma aşamaları, *'Yeri Anlamak', 'Kültürel Önemi Değerlendirmek', 'Tüm Etmenleri ve Sorunları Tanımlamak', 'Politika Geliştirmek', 'Yönetim Planı Oluşturmak', 'Yönetim Planını Uygulamak', 'Planı Gözlemlemek'* olarak belirlemiştir.

Çizelge 1.2.3.2: Kültürel Rota Planlama Aşamaları (Burra Tüzüğü 2013)(Tez Çalışması Kapsamında Hazırlanmıştır.)

Bütüncül korumayı kendine ilke edinen kültürel rotalar kavramının planlanmasındaki amaçlar; doğal ve kültürel mirasın anıt kavramından bölgesel olarak algılanması ve korunmasını sağlamak, kırsal kesimlerde bulunan miras değerlerinin ortaya çıkarılmasını ve canlandırılarak tanıtmak, kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel somut ve somut olmayan mirasları geliştirecek projeler üretmek, sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak yeni turizm alanları oluşturup geliştirmek, rota paydaşları arasında uluslar arası işbirliği ve iletişimi sağlamak, yerel halkı bilinçlendirerek kültürel miras üzerinde farkındalık yaratmak ve bölgenin deneyimlenebilmesi için uygun seyahatlar oluşturmak olarak sıralanmaktadır.

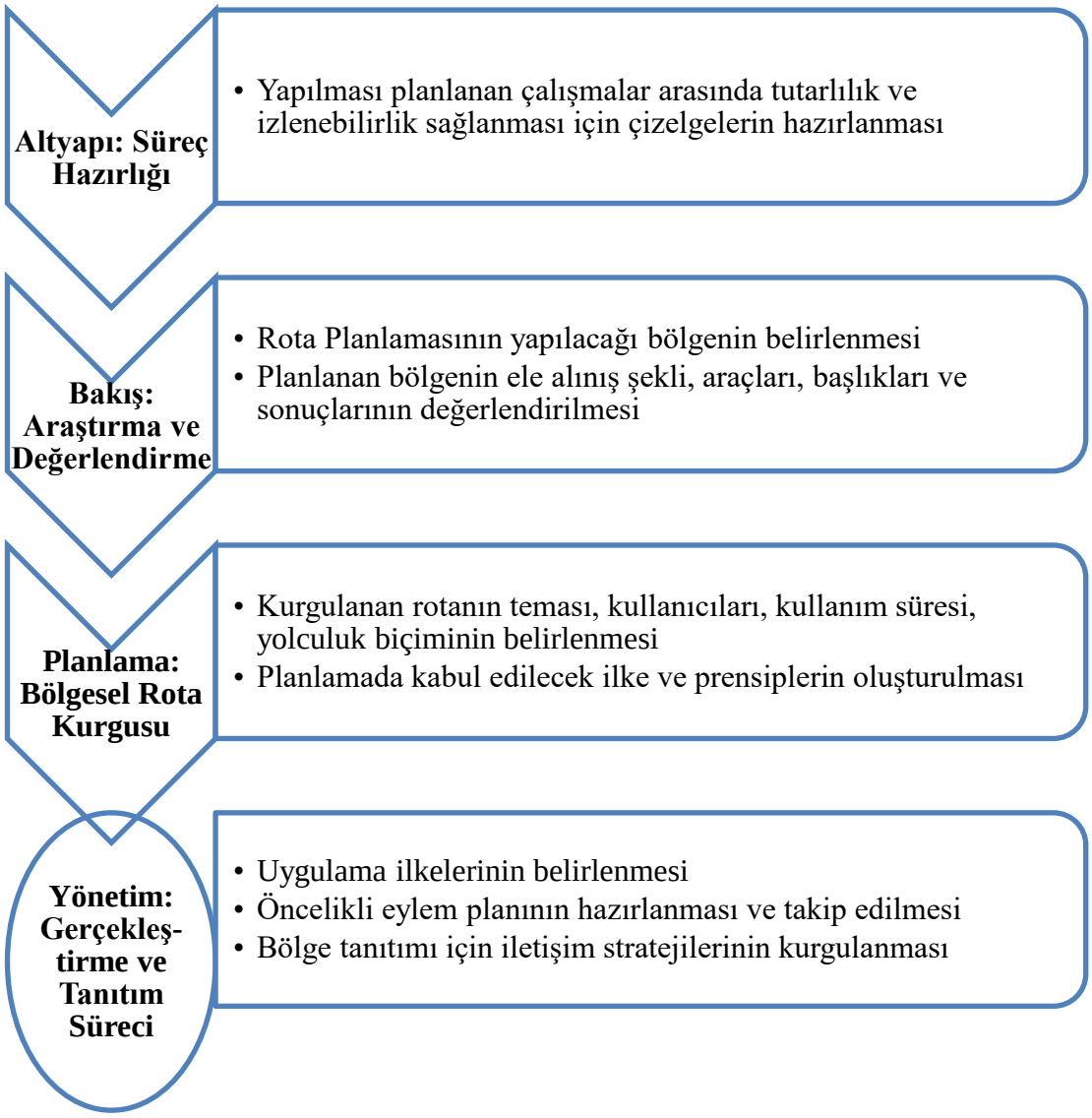
ÇEKÜL Vakfı (2015) ise kültürel rota planlamasını; *'Altyapı: Süreç Hazırlığı', 'Bakış: Araştırma ve Değerlendirme', 'Planlama: Bölgesel Rota Kurgusu', 'Yönetim: Gerçekleştirme ve Tanıtım Süreci'* başlıklarıyla ilerletmiştir. Başlıklara göre izlenecek yol:

"- Altyapı: Süreç Hazırlığı aşamasında, yapılması planlanan çalışmalar arasında tutarlılık ve izlenebilirlik sağlamak için bir çizelge hazırlanması

- Bakış: Araştırma ve Değerlendirme aşamasında, rota planlanmasının yapılacağı yerin belirlenmesi, bu bölgenin ele alınış şekli, araçları, başlıkları ve sonuçlarının değerlendirilmesi

- Planlama: Bölgesel Rota Kurgusu aşamasında; temalar, kullanıcılar, rotada geçirilecek süre, yolculuk biçimi belirlenir ve planlamada kabul edilecek ilke ve prensipler oluşturulur.

- Yönetim: Gerçekleştirme ve Tanıtım Süreci aşamasında ise uygulama paydaşları ve ilkeleri belirlenmeli, öncelikli eylem planları hazırlanmalı ve takip edilmeli, bölge erişimi ve tanıtımı için iletişim stratejileri kurgulanmalıdır. " olarak çizilmiştir.

Çizelge 1.2.3.3: ÇEKÜL Vakfı Kültürel Rotalar Planlaması (Tez Çalışması Kapsamında Hazırlanmıştır.)

Kültürel mirası korumak, sürdürülebilir bir kalkınma yaratmak ve bunu geliştirebilmek, yerel kimliği en doğru şekilde yansıtmak, ancak doğru bir planlama sistemi ile yapılabilmektedir. Bu planlama sistemi çok geniş bir perspektif ile oluşturulmaktadır. Yukarıda belirtilen ilkelere göre kültürel rota önerileri:

A) Bağlamı değerlendirmek: Alan hakkında bilgiler toplamak, araştırmalar yapmak, arazi ve analiz çalışmaları gerçekleştirmek. Toplanan bilgiler ışığında alanın kültürel miras değerlerini vurgulamak ve alanın olumlu ve olumsuz yönlerini değerlendirmek

B) Bölgeye göre rota kurgusunun önerilmesi ve değerlendirilmesi: Rota oluşturma neden ve gerekçelerinin tanımlanması, rotanın tematik, tarihsel, coğrafi, doğal, kültürel gibi sınıflandırmalarının yapılması, yolculuk biçimlerinin, yolculuk sürelerinin belirlenmesi

C) Önerilen rotanın planlanması: Rotanın planlanması ve rotanın başarılı olabilmesi için genel kriterlerin değerlendirilmesi (güvenilirliği, çeşitliliği, ilgi uyandırıcılığı)

D) Yönetim: Rota ve bölgesel korumanın sürdürülebilir olmasının sağlanması, finansal desteklerin sağlanması, rota kurgusunun ulusal ve uluslar arası boyutta tanıtılmasının sağlanması, ulusal ve uluslar arası işbirliklerinin gerçekleştirilmesi, halkın katılımının sağlanması

Kültür rotalarının tarihi değeri ve anlamı miras deneyimcilerine aktarılacak en önemli unsurlardır. Rotayı oluşturan her kültürel miras öğesinin önemi göz önünde tutularak kültürel rotalarının, medeniyetlerin tarihlerini bütüncül bir şekilde ortaya koyduğu görülmektedir. Kültür rotalarında, her bir mirastaki koruma veya yeniden işlevlendirme gibi olumlu bir gelişme, diğer miras öğelerinin de ilgi çekmesini veya onlar için de bu olayların başlamasını sağlamaktadır. Kültürel değerleri korumak için; çevresel etkilere, turizm kaynaklı oluşabilecek ihtimallere, halkın ve toplumun katılımının getirilerine kadar her etki için tek tek planlar yapılarak yönetilmeleri gerekmektedir (Suarez-Inclan, 2005, s.5).

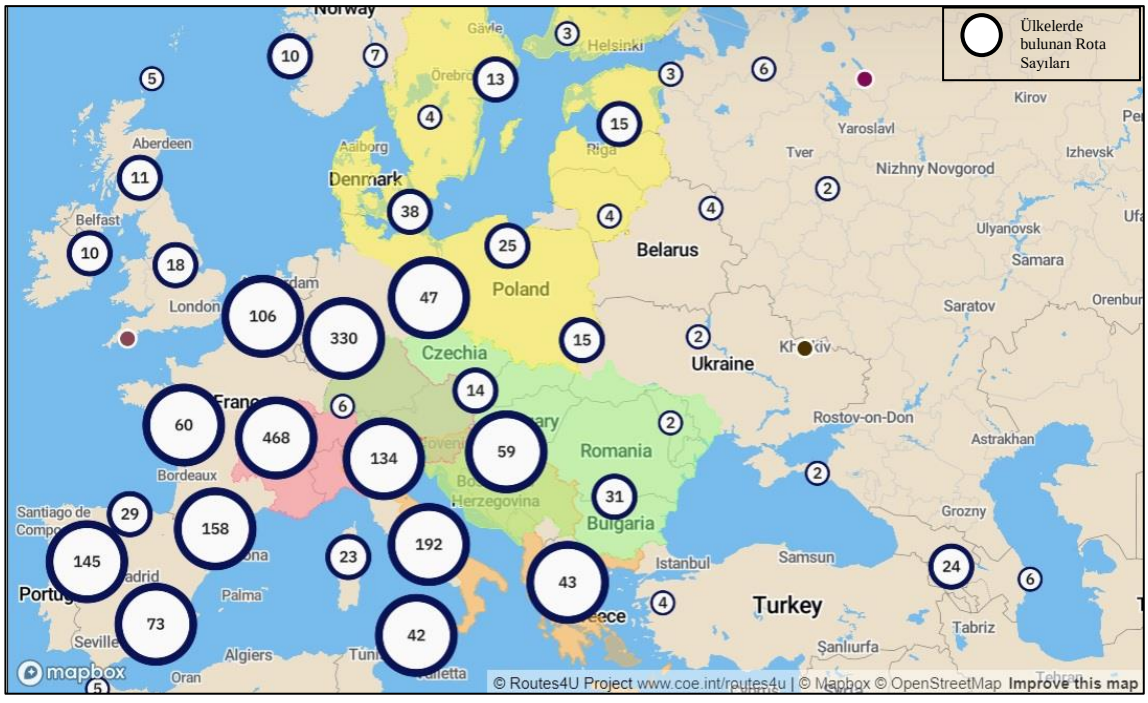
Kültür rotalarının kendi bağlamlarında tanımlanması, korunması ve yönetilmesi halkın miras kavramını daha yakından öğrenmesi açısından çok önemli olmasıyla beraber aynı zamanda çok zorludur. Kültürel miras yönetimi; yerel, ulusal ve yapılacak işbirliği, ardından mirasların yorumlanması ve sunulması, bu sunumlara halkın katılarak miraslar hakkında bilgi edinmesi, kültürel mirasın doğru kullanılarak sunulması ve özellikle gençlerin okullarda veya konferanslarda eğitici bilgiler almasıyla iyi bir şekilde tamamlanabilmektedir (Guang ya ve Li xia, 2005, s.2).

Süreç hazırlığı ile başlayıp araştırma, değerlendirme, planlama gibi aşamalardan geçen kültürel yolların halka sunulmasını ve en doğru şekilde korunmasını sağlayan aşaması yönetimdir. Kültürel mirasların doğru tanımlanması ve doğru kullanılması kalıcı bir mirasın oluşmasını sağlamaktadır. Doğru tanımlandıktan sonra en iyi şekilde tanıtılması ile birlikte mirasın yankı uyandırmasının sağlanması, sürdürülebilir bir kalkınma sağlayarak gerekli finansmanların sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Koruma ve restorasyon alanında kültürel mirasın ihtiyacı olan maddi destek ve yerel bir kalkınma ancak bu şekilde oluşmaktadır.

1.2.4. Kültürel Rota Örnekleri

Dünya üzerinde kapsam ve türlerine göre farklılık gösteren kültürel rota örnekleri bulunmaktadır. Kültürel mirasın korunmasında araç olarak kültürel rotaların kullanılmasının en büyük öncülerinden olan UNESCO ve Avrupa Konseyi tarafından oluşturulan rotalar, ülkelerin bakanlıkları, dernekleri ve belediyeleri tarafından oluşturulan rotalar ve çeşitli grupların bir araya gelerek çeşitli araştırmalar ve belgelemeler yaparak kültürel mirası koruma kapsamında oluşturduğu rotalar, günümüzde kültürel rota kavramının açıklanmasına ışık tutmaktadır.

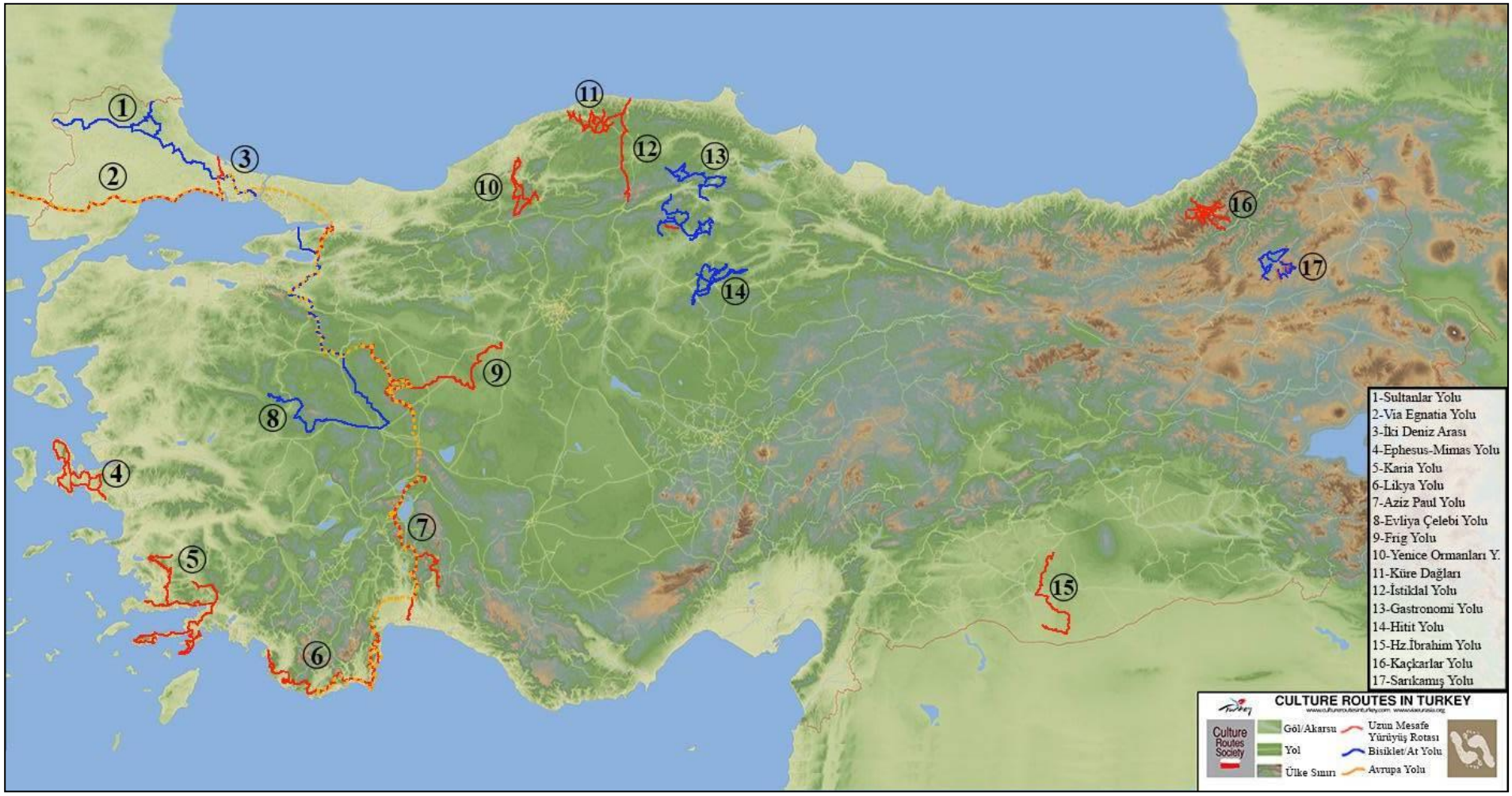
Santiago de Compostela Hac Yolu (1987) ile başlayan kültürel rotalar programı, UNESCO ve Avrupa Konseyi'nin çalışmalarıyla ilerlemektedir. UNESCO ve Avrupa Konseyi'nin Avrupa'da bugüne kadar oluşturduğu kültürel rotalardan bazıları şunlardır: Hansa Rotası (1991), Viking Rotası (1993), Via Farenciaga (1994), Fenikeliler Rotası (2003), Avrupa Mozart Rotası (2004), Transromanica (2007), İpek Yolu Rotası (2014), Avrupa Kurtuluş Rotası (2019), Via Romea Germanica (2020) (URL-13).

Şekil 1.2.4.1: Kültürel Rotalar Haritası (Avrupa Konseyi, 2021) (URL-13)

Türkiye 2012 yılında Avrupa Konseyi'nin oluşturduğu sözleşmeye taraf ülke olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde alınan karar ile adım atmıştır (Gül ve Yılmaz, 2020, s.1858). Avrupa Konseyi'nin oluşturmuş olduğu Avrupa Yahudi Mirası Güzergahı (2004), Zeytin Ağacı Rotası (2005), Avrupa Tarihi Termal Kentleri Rotası (2010), Avrupa Seramik Rotası (2012), Avrupa Endüstriyel Miras Rotası (2019) ve Demir Perde İzi Rotası (2019) Türkiye üzerinden geçmektedir.

Türkiye'de belediyeler ve kurulan dernekler ile birçok kültürel rota oluşturulmuştur. Oluşturulan kültür rotaları bir veya birden çok temaya ve yürüyüş, bisiklet veya at binme gibi birçok aktivite seçeneğine sahip olabilmektedir. Kültür Rotaları Derneği tarafından çeşitli temalarla oluşturulmuş kültürel mirası koruma amaçlı kültürel yollar bulunmaktadır. Tarih teması işlenerek oluşturulan kültürel rotalara Evliya Çelebi Yolu, Hz. İbrahim Rotası, Karia Rotası, Frig ve Hitit Rotaları, Trakya Rotaları ve Mezopotamya Rotaları; doğa teması işlenerek oluşturulan rotalara Sultanlar Rotası, Aziz Paul Rotası, Ağrı Dağı Rotası ve Sarıkamış Rotası; kültür temasının işlendiği kültürel rotalara ise Via Egnatia Rotası ve Sufi Rotası örnek olarak gösterilebilir.

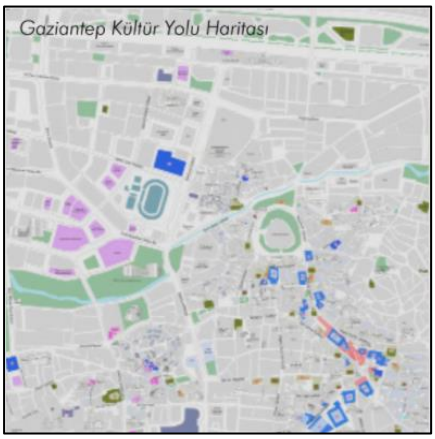
Şekil 1.2.4.2: Türkiye'deki Kültürel Rota Haritası (Kültür Rotaları Derneği tarafından hazırlanmış, tez kapsamında düzenlenmiştir) (URL-12)

Şekil 1.2.4.3: Kültürel Rotaları Haritası (ÇEKUL Vakfı tarafından hazırlanmıştır.) (URL-14)

Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı desteği ile kurulan ÇEKÜL Vakfı ise 2012 yılından bu yana Gaziantep Rotası, Kelkit Havzası Rotası, Trakya Rotası, Muğla Rotası, Güney Marmara Rotası, Çukurova Havzası Rotaları olmak üzere birçok rota üzerine çalışmıştır.

ÇEKÜL Vakfı ve Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan Gaziantep Rotası, kent merkezi ve Dülük antik kentinin tanıtılması ve korunması amacıyla oluşturulmuştur. Bu kültürel yol, kent merkezinde bulunan kale, kentin geleneksel sokakları ve evleri, anıtsal yapıları, hanları ve Zeugma Mozaik Müzesi gibi yapıları içermektedir. Rota oluşturulurken kültürel mirasın yoğunlaştığı ve arkeolojik olarak önemli eserlerin bulunduğu alanlar ile kente canlılık katan ticaret alanları üzerinde yoğunlaşılmıştır. Oluşturulan kent rotası, Gaziantep şehrinde oluşturulacak diğer rotaların ana merkezi olarak kabul edilmektedir (ÇEKÜL, 2014, s.10).

Şekil 1.2.4.4: Gaziantep Kültür Yolu Haritası (URL-14)

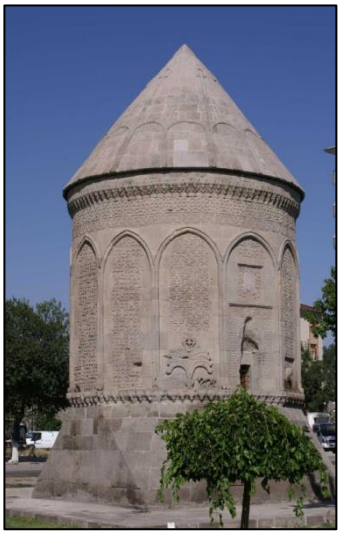
Şekil 1.2.4.5: Dülük Köyü (URL-14)

Tüm bu dernek ve kuruluşların yanında belediyeler ve belediyeler ile çalışan kurumlar tarafından kentlerin kültürel miraslarının korunması ve tanıtılması kapsamında çeşitli kültürel rotalar planlanmıştır. Çok zengin tarihi değeri olan şehirlerini tanıtmak amacıyla Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin hazırladığı Kayseri Kültür Yolu bu alandaki örneklerden biridir.

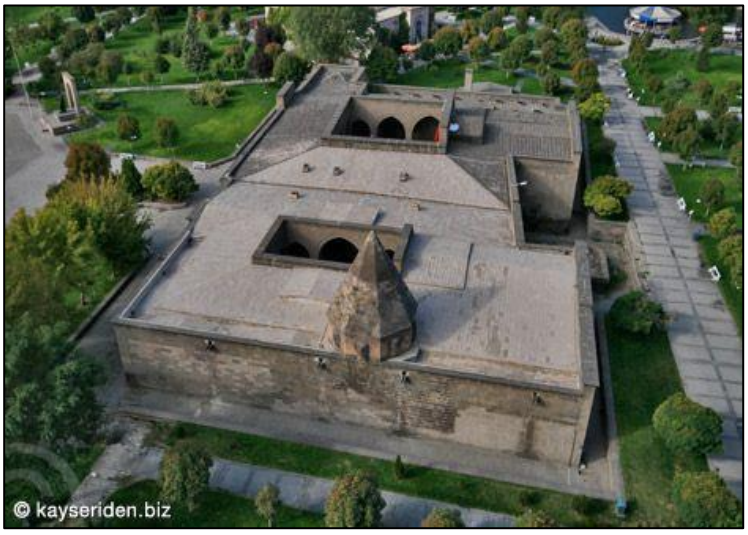

Şekil 1.2.4.6: Kayseri Kültür Yolu (URL- 20

Hitit, Frig, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde çeşitli eserlere ev sahipliği yapan Kayseri oldukça zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin başlatmış olduğu çalışma ile 439 adet eser incelenerek, bu alandaki kültürel mirasları korumak amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmış ve kültürel rotalar oluşturulmuştur. Kayseri Kültür Yolu, kent merkezinde surlar içerisinde kalan alandaki önemli tarihi yapıların bir güzergah çerçevesinde gezilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Günümüzde Selçuklu Uygarlığı Müzesi olarak kullanılan Selçuklu döneminde ise Gevher Nesibe Medresesi'nden başlayarak Kurşunlu Camii, Roma Mezarı, İç Kale, Dış Kale Surları, Cıncıklı Cami, Alaca Kümbet, Ulu Cami, Kapalı Çarşı ve Döner Kümbet gibi yapılar gezilerek, sivil mimari örnekleriyle son bulmaktadır. 40 adet durağı bulunan rotada, her durak için ayrı bilgi panoları bulunmakta ve bu panolarda yapılar ve tarihi dönemler hakkında bilgiler verilmektedir (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2014, s.12-16).

Şekil 1.2.4.7: Kayseri Döner Kümbet (URL-9)

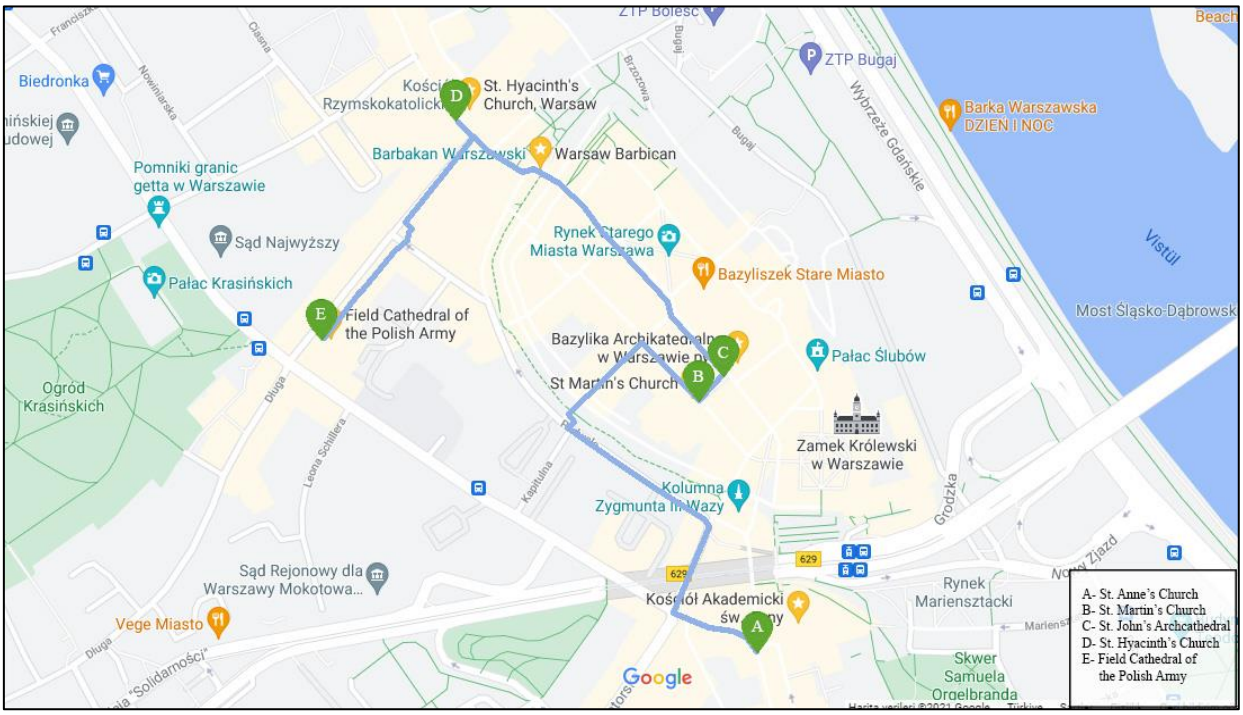
Şekil 1.2.4.8: Kayseri Gevher Nesibe Medresesi (URL-10)

Türkiye'de turizmin ana kaynaklarından biri kültürdür. Farklı kültürleri görme, tanıma, öğrenme merakı, kültür ile turizm arasındaki bağın kuvvetlenmesine sebep olmaktadır. Turizm bazı durumlarda kültürün, kültürel mirasın zarar görmesine neden olabilmektedir. Kültürel turizmin kontrol altında, belirli bir planlamada yapılması gerekmektedir. Fazla turist çekmek amacıyla kültürel miras varlıklarının sıradanlaştırılması yerine sürdürülebilir bir koruma ile turizmin sağlanması ve kültürel mirasların bütünsel olarak değer görmesi çok daha fazla alana duyurulmasına çok daha fazla insanın dikkatini çekmesine neden olmaktadır.

Türkiye'de Kültür ve Turizm Bakanlığı, ÇEKUL Vakfı, Tarihi Kentler Birliği, Kültür Rotaları Derneği, kent belediyeleri tarafından çeşitli rotalar sistemi kurgulanarak, bölgenin kültürel mirasının tanıtılması sağlanmaya çalışılmaktadır. Kurgulanan rotalar ve hikayeli yolların bulunduğu alanlar; yapılan araştırmalara göre çok daha dikkat çekici olduğundan dolayı çok daha fazla turist çekmekte ve çok daha fazla finansman desteği bulabilmektedir. Bulunan finansman destekleri ile yerel olarak kalkınmanın sağlanması, turizm pazarının oluşması ve korumanın daha kapsamlı yapılabilmesi sağlanmaktadır. Kültürel rotalar ile aslında sürdürülebilir bir turizm ağı ve sürdürülebilir bir koruma sistemi oluşturulabilmektedir.

Ülkemizdeki bu örneklerin dışında yurtdışında da belediyeler ve dernekler aracılığı ile kültürel mirasın canlandırılması amacı ile kentsel ölçekte çeşitli kültürel yollar oluşturulmaktadır. II. Dünya Savaşı sırasında ağır hasar gören ve ardından kültürel mirasların kent hafızasındaki önemi göz önünde bulundurularak gerek restorasyonlar gerekse rekonstrüksiyonlar yapılarak eski haline çevrilen Polonya'da da kültürel yollar oluşturulmuştur. Özellikle Varşova'da oluşturulan Kraliyet Yolu Rotası, Yahudi Varşova Rotası ve Varşova Tarihi Kiliseleri Rotası savaş sonrası yeniden düzenlenen ve savaşın izlerini taşıyan, geçmişten günümüze gelişimi ve değişimi gösteren rotalardandır.

Aşağıda örneğini incelediğimiz Varşova Tarihi Kiliseler Rotası bölgesel ölçekte, tarihi bir rotadır. Oluşturulan Varşova Tarihi Kiliseleri Rotası'nda 5 adet kilise bulunmaktadır. Başlangıcı, 1454 yılında inşa edilen ve II. Dünya Savaşında hasar gördüğü için restore edilen St. Anne Kilisesi olan Varşova Tarihi Kiliseler Rotasında St. Martin Kilisesi, St. John Katedrali, Aziz Sümbül Kilisesi ve son olarak Polonya Ordusu'nun Katedrali bulunmaktadır. I. ve II. Dünya Savaşları'nda bu yapıların bazıları ağır hasar görmüş, bazılarıysa tamamen yok olmuştur. Restore edilerek veya yeniden inşa edilerek halka geri kazandırılan yapıların günümüzde daha iyi korunması amacıyla kültürel rota güzergahı oluşturulmuştur (URL-11).

Şekil 1.2.4.9: Varşova Tarihi Kiliseler Rotası (Tez Kapsamında düzenlenmiştir.) (URL-11)

Şekil 1.2.4.10: Aziz Anne Kilisesi(URL-11)

Şekil 1.2.4.11: Aziz Martin Kilisesi(URL-11)

Şekil 1.2.4.12: Aziz John Katedrali (URL-11)

Şekil 1.2.4.12: Aziz Sümbül Kilisesi (URL-11)

Modern savaşların bir stratejisi olan kültürel mirası yok etmek Varşova'da da uygulanmak istenen bir yöntemdi. Fakat Varşova'da yeni şehir inşası yerine savaş sonrası eski şehrin yeniden inşası planlanarak, kentsel dokudaki katmanları kaybetmemek ve kültürlerini geleceğe iletmek kapsamında çalışmalar yapılmıştır. Savaş sonrası iyileştirme politikalarıyla şehrin simgeleri geri kazanılmıştır. Oluşan ekonomik, politik, mimari ve psikolojik hasarın, kentsel kolektif hafıza ile üstesinden gelmeye çalışılmıştır. Oluşturulan rotalar ile Varşova'nın savaş öncesi ne durumda olduğu ve koruma kavramının önemi kullanıcıya aktarılmaya çalışılmıştır. Politik ve mimari hasar atlatıldıktan sonra, ekonomik hasarın atlatılması amacıyla kültürel bir takım çalışmalar yapılmış ve ülke turizm için çabalamıştır. Turizme can veren rota kavramı özellikle Varşova'da ve kullanıldığı her yerde bölgesel ekonomik kalkınmayı sağlamıştır. Geçmişte yaşananları ve geçmişin katmanlarını bize okutan tarihi yapılar turizm kollarında önemli bir alandayken, kültürel rota kavramında bu tarihi yapıların bir bütün olarak ve belli bir amaca hizmet ederek daha okunur hale gelmesi ile bu alana talep artışı yaşanmaktadır. Talep artışının yaşanması bu alanda finansman desteği bulunmasını ve bu sayede yapıların çok daha kolay bir şekilde ihtiyaçlarının karşılanması ve korunabilmesini sağlamaktadır. Yapılan araştırmalar sonucu, yapılar bütün olarak daha fazla korunabilmekte ve bunun yanında da daha fazla ziyaret edilmektedir. Varşova'da savaş sonrası restore edilen veya yeniden inşa edilen yapıların rota haline getirilerek, önce kendi bölgesine daha sonra tüm dünyaya kültürel rotalar sunulmuş ve Varşova'nın savaş sonrası iyileştirildiğinin gösterilmesi, savaş öncesi durumuna merak uyandırılması ve kent dokusunun katmanlarının rotalar sayesinde hissettirilmesiyle Varşova'daki bu oluşumları görmek isteyen kişi sayısı artmıştır. Bu artan talepler sonucunda, Varşova turizm merkezi haline gelmiş ve sürdürülebilir yerel bir ekonomik kalkınma yaşamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİNDE HALEP

Evliya Çelebi'nin hayatı ve seyahatleri hakkındaki bilgilere kendisinin eseri olan 10 ciltlik seyahatnamesinden ulaşmaktayız. Bu bölümde Evliya Çelebi'nin hayatı ve seyahatleri hakkında bilgi verilecektir.

2.1. EVLİYA ÇELEBİ'NİN HAYATI VE SEYAHATLERİ

Seyahatnamesi'ndeki bilgilere göre 10 Muharrem 1020'de (25 Mart 1611) İstanbul Unkapanı'nda doğan Evliya Çelebi, elli yıldan fazla bir süre neredeyse tüm Osmanlı Devleti'ni ve farklı ülkeleri gezip görmüş ve kaleme aldığı benzeri bulunmayan bir seyahatname ile gezip gördüğü yerleri günümüze taşımıştır (İlgürel, 1995, s.529).

Evliya Çelebi'nin büyük babası aslen Kütahyalı olup İstanbul fethinden sonra İstanbul'a yerleşmiştir. Babası ise saray-ı amire kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zilli'dir. Derviş Mehmet Zilli, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad, III. Mehmed ve I. Ahmed'e hizmet eden aynı zamanda süslemeler yapan bir nakkaş, hat yazıları kaleme alan bir hattat ve Kıbrıs fethi sonrası şehrin anahtarını padişaha getiren bir askerdir. Evliya Çelebi'nin annesi Abaza asıllıdır ve Melek Ahmed Paşa'nın yakınıdır (İz, 1989, s.710; Gemici, 2017, s.43).

Evliya Çelebi mahalle mektebinden sonra, Şeyhülislam Hamid Efendi Medresesi'nde yedi yıl eğitim görmüş ve hocalarından hıfza eğitimi almıştır. Daha sonrasında saraya geçerek Enderun'da eğitim görmeye başlamıştır. Ardından Melek Ahmed Paşa tarafından IV. Murad huzuruna çıkarılarak padişaha takdim edilmiştir. IV. Murad'ın emri ile Kilar-ı Has'a alınarak musiki, hat, haciv ve tecvid alanlarında eğitilmiştir (İlgürel, 1995, s.529).

Türkçe, Arapça, Farşça, Rumca, Latince ve Yunanca dillerine hakim olan Evliya Çelebi, at üzerinde seyahat edebilen, cirit oynayan ve iyi silah kullanan bir savaşçıydı. Aynı zamanda ince zekalı olması, hazırcevaplığı, güler yüzü ile sarayda kendine yer edinmiştir (Çelik, 2011, s.2-9).

Evliya Çelebi kendisini *"Seyyah-ı âlem ve nedim-i beni âdem Evliya-yı bî-riyâ"* (Dünya gezgini, insanoğlunun dostu, riyakar olmayan Evliya) olarak tanımlamaktadır. Seyahatnamesi'nde kendisi için *"hezar-aşina"* (bin tanıdığı olan) ile *"alüfte"* ve *"aşüfte"* (uysal, hoşgörülü ve sosyal) denildiği de gözlemlenmektedir (Dankoff, 2010, s.139).

Evliya Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman'dan Sultan İbrahim devrine kadar pek çok savaşa katılmış, babası Derviş Mehmed Zilli ve arkadaşlarının seyahat maceralarını dinleyerek büyümüştür. Seyahat hakkındaki fikirleri bu muhabbetler ile gelişmiş ve Çelebi'nin seyahate olan heyecanı daha kendisi çok küçükken oluşmuştur. Seyahatnamesinde seyahat sebebini Muharrem ayının aşure gecesinde gördüğü rüyaya bağlamış ve bunu şu şekilde kaleme almıştır:

> *''Ben bu değersiz yani Derviş Mehmed Zıllî oğlu Evliya, doğduğum şehir olan İstanbul'da 1040 yılı Muharreminin âşûrâ gecesi rüyada kendimi Yemiş iskelesi civarında helâl mal ile yapılmış Ahı Çelebi Camisi'nde gördüm. Peygamber hazretleri yeşil bayrağı dibinde, yüzünde nikabı, elinde asası, belinde kılıcı ile sağında Hasan, solunda Hüseyin ortaya çıkınca sağ ayağı ile camiye Bismillâh ile girip mübarek yüzünden örtüsünü açıp esselâmü aleyke yâ ümmeti buyurdular… Hazret mihraptan ayağa kalkarken Sa'd İbni Ebî Vakkâs elimden tutup Hazretin huzuruna götürdü: Sâdık aşıklarından ve iştiyaklı ümmetinden Evliya kulun şefaatini rica eder diyip bana da mübarek elini öp diyince ağlayarak mübarek elini küstahça öpüp heybetinden şaşırarak şefaat yâ Resûlullah diyecek yerde seyahat yâ Resûlullah demişim…''.*

Bu konuşmanın ardından Hz. Muhammed de Evliya Çelebi'ye seyahati ve şefaati müjdelemiştir. Rüyasını yorumlattığı Şeyh Abdullah Dede'nin tavsiyesi üzerine önce İstanbul'u, doğduğu ve yaşadığı şehri gezmiştir. 10 yıl sonrasında ise ailesinden habersiz olarak Bursa'ya seyahatte bulunmuştur. Bursa dönüşü babası Derviş

Mehmed Zilli Efendi seyahatlerini kaleme almasını tavsiye etmiştir (İlgürel, 1995, s.530).

Ardından hızlanan seyahatleri ile yedi iklim, on sekiz padişahlık yerini elli bir yılda gezen Evliya Çelebi'nin, hac gezisini tamamladıktan sonra Mısır'a geçerek sekiz-on yıl arası yaşadığı düşünülmektedir. Bazı ipuçlarına göre 1684-1685 yıllarına kadar yaşamış olduğu düşünülen Evliya Çelebi'nin nerede ve hangi tarihte vefat ettiği tam olarak bilinmemektedir (İz, 1989, s.712).

1630 yılında gördüğü rüyadan sonra, yaklaşık elli yıl seyahat eden ve gezdiği yerlerin siyasi, iktisadi, kültürel yapıları üzerine birçok bilgi toplayan Evliya Çelebi, babasından aldığı nasihat üzerine bu bilgileri seyahatnamesinde derlemiştir (Kuran, 1989, s.250). Seyahatnamesinde gezip gördüğü yerleri anlatırken önce yerin adını, tarihçesini ve konumunu, sonrasında İslami eserlerini, mimari özelliklerini anlatmış; ardından yerin kültürel ve folklorik özelliklerinden bahsetmiştir (Gemici, 2017, s.77). Evliya Çelebi Seyahatnamesi; gezdiği tüm yerlerin coğrafi konumu, tarihi, dinleri hakkındaki bilgileri, müslim-gayrimüslim ilişkilerini, farklı toplulukların farklı dil kültürlerini, gündelik yaşamlarını ve kıyafetlerinin özelliklerini, gezdiği alanlarda bulunan cami, ev, mescid, çeşme, han gibi yapıları ve onları yapan veya onaran kişileri, gezilen yerin mutfak kültürünü ve ileri gelen kişilerin hayatlarını içermektedir (Çelik, 2011, s.20). Nereden nereye hangi yönde giderek kaç saatte vardıklarını, kalelerin ebatlarının kaçar adım olduğunu aktararak tarihi, coğrafi ve mimari bir miras bırakmıştır. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde anlattığı seyahatleri cil numarası, ziyaret amacı, kaç yılında gerçekleştiği ve hangi şehirlerin ziyaret edildiği Tablo 2.1.1' de gösterilmiştir.

Cilt Numarası	Tarih	Ziyaret Amacı	Evliya Çelebi'nin Gezdiği Yerler
1	1630-1640		İstanbul ve Çevresi
2	1640-1648	Sefer ve fetihlere katılması, Müezzin ve Muhasip olarak görevlendirilmiştir.	İstanbul, Mudanya, Bursa, İzmit, Adalar, Bartın, Amasra, Sinop, Samsun, Giresun, Trabzon, Rize, Gürcistan, Kırım, Gelibolu, Bolu, Amasya, Erzurum, Nahçivan, Tebriz, Bakü, Bayburt, Erzincan
3	1648-1653	Murtaza Paşa ve Melek Ahmed Paşa'nın yanında görevli olarak seyahat etmiştir.	Eskişehir, Konya, İskenderun, Akre, Hama, Humus, Şam, Akka, Filistin, Yafa, Gazze, Halep, Şanlıurfa, Kayseri, İskilip, Rusçuk, Niğbolu, Silistre, Edirne, Sofya
4	1655-1656	Melek Ahmed Paşa yanında görevli olarak seyahat etmiştir.	İstanbul, Van, Malatya, Diyarbakır, Mardin, Bitlis, Ahlat, Tebriz, Erdebil, Bağdad, Basra, Cizre, Musul, Tilkit
5	1656-1662	Melek Ahmed Paşa yanında görevli olarak seyahat etmiştir.	Kırklareli, Varna, Silistre, Hotani, İznik, Bursa, Gelibolu, Edirne, Belgrad, Saraybosna, Zagreb, Üsküp, Sofya, Semendire
6	1663-1664	Sefer ve fetihlere katılmıştır.	Podgoritsa, Kaloşvar, İştip, Vidin, Estergon, Macaristan, Amsterdam, Belgrad, Venedik, Mostar, Valpovo, Zigetvar, Zagreb, Kanije
7	1665		Belgrad, Viyana, Budapeşte, Özi, Krakow, Kırım, Dağıstan, Bükreş, Ukrayna, Moskova
8	1667-1670	Sefer ve fetihlere katılmıştır.	Azak, Kırım, Girit, Edirne, Dimetoka, Gümülcine, Drama, Selanik, Atina, Mora, Hanya, Kandiye, Sudak, Mora, Elbasan, Ohri, Manastır, İştip, Tekirdağ
9	1671-1672	Hac Ziyareti	Kütahya, Afyon, Uşak, Manisa, İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Isparta, Antalya, Karaman, Adana, Maraş, Gaziantep, Kilis, Halep, İdlib, Latakya, Tartus, Trablusşam, Beyrut, Sayda, Sur, Kudüs, Şam, Medine, Mekke
10	1672-1673		İskenderiye, İsne, İsvan, Funcistan, Habeşistan, Sudan, Kenya, Somali

Tablo 2.1.1: Evliya Çelebi'nin Gezdiği Yerler **(**Tez Çalışması Kapsamında Oluşturulmuştur)

Şekil 2.1.1: Evliya Çelebi'nin Gezdiği Yerler **(**Tez Çalışması Kapsamında Oluşturulmuştur)

2.2. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SURİYE SEYAHATİ

Daha önce de anlatıldığı üzere, Evliya Çelebi iki kere Suriye'yi ziyaret etmiştir. İlk ziyaretini seyahatnamesinin III. Cildinde anlattığı 1648 yılında Şam Beylerbeyi olarak atanan Murtaza Paşa ile Suriye'ye gittiğinde yapan seyyah, ikinci ziyaretini 1671 yılında başladığı hac ziyaretinde yapmıştır. Bu bölümde Evliya Çelebi'nin günümüz Suriye sınırları içerisinde ziyaret ettiği şehirlerin kısaca tarihi ve Evliya Çelebi döneminde şehirlerde bulunan yapılar hakkında bilgi vereceğiz. Çelebi'nin seyahatnamesinde bahsettiği yerlerin isim değişikliğine uğraması, günümüzde var olmaması ve Çelebi'nin bölge ve yer özelliklerine göre isim vermesinden dolayı tüm yerleri özellikle kasaba ve köyleri tespit edebilmek oldukça zor hale gelmiştir. Çelebi'nin yaptığı tanımlamalar doğrultusunda seyahat rotası oluşturulabilmiş olsa da, bu bölümde vereceğimiz bilgiler Suriye'de günümüz sınırları içerisinde bulunan ana şehirler ve şehir merkezleri ile sınırlı kalmıştır.

İlk seyahatinin ana şehirleri:

1) Hama
2) Humus

İkinci seyahatinin ana şehirleri:

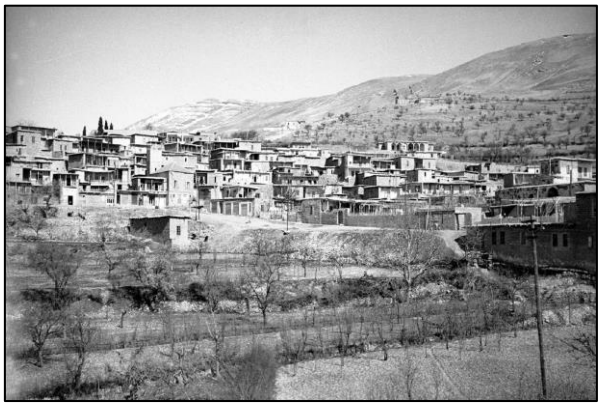
3) İdlib
4) Lazkiye
5) Tartus
6) Şam

Şekil 2.2.1: Evliya Çelebi'nin III. Cildinde Ziyaret Ettiği Yerler (Tez Çalışması Kapsamında Hazırlanmıştır.)

1) Hama

Ne zaman ve nasıl kurulduğu bilinmeyen Hama Kenti, Şam ile Halep'i birbirine bağlayan yol üzerindedir. Asi Nehri'nin kenarında bulunmasından dolayı zirai anlamda gelişmiştir. 637 yılında Müslümanların eline geçmiş, sonrasında bir dönem Bizans hükümdarlığında kalmış, Eyyübi döneminde tekrar Müslümanların eline geçmiştir. 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in komutasındaki ordunun, Mercidabık Savaşı'nı kazanmasıyla Osmanlı hükümdarlığına geçmiştir (Mantran, 1997, s.396-398). Latinlerin Emat, Yunanlıların Epikanya olarak bahsettiği Hama kentinde, İslami döneme ait birçok cami, han ve hamam bulunmaktadır (Kılıç, 2011, s.114). 1980 yılında Müslüman Kardeşler Hareketi'nin merkezi olmuş ve 1982'de çıkan çatışmalarda oldukça fazla yapı hasar görmüştür (Mantran, 1997, s.396-398).

Şekil 2.2.2: Hama Kenti 1940'lar (M. Ecochard)(URL-2)

Şekil 2.2.3: Hama Kenti (URL-6)

Evliya Çelebi'nin, *''fukara yurdu''* ve çok fazla ve büyük su kuyuları bulunan bir kent olarak tanımladığı Hama'da yığma bir tepe üzerinde yontma taş ile yapılmış savaş kalesi olan Şenbetdar Kalesi'nin bulunduğu seyahatnamede aktarılmıştır. 105 mihrabı bulunan Hama'nın en önemli camileri Ubeyde ibn Cerrah ve Güzelce Kasım Paşa Camii'dir. Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği dönemde Hama'da; 72 sıbyan mektebi, 7 tüccar hanı, başta Hazret-i Abdülkadir el-Cilani Tekkesi olmak üzere toplam 7 adet tekke, 300 haneli ve 2 hamamlı Arnavud Mehmed Paşa Sarayı ve bağ bahçeler içerisinde toprak, kireç ve cibiz örtülü diğer saraylar, çarşı ve kervansaraylar, çok aydınlık olan Arnavud Mehmed Paşa Hamamı ve diğer hamamlar bulunmaktadır. 'Ya Muhammed' diye seslenildiğinde çöllerden sekiz saat

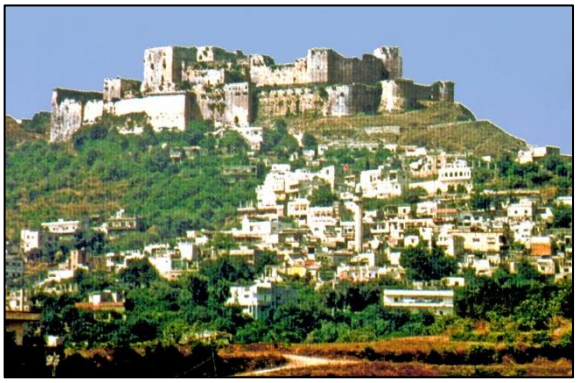
boyunca aynı sözün yankılandığı ‘Muhammed Dolabı’, bağ ve bahçelerin sulanmasını sağlamaktaydı. Hama kentinin su kuyuları meşhurdur (Çelebi, 2011a, s. 81-86).

2) Humus

Hama’yı ziyaret edip Rastan Köprüsü’nü geçtikten sonra Evliya Çelebi Humus Kenti’ne ulaşmıştır. Evliya Çelebi’nin (2011a, s.88) *‘‘Kur’an yurdu ve irfan ocağı’’* olarak adlandırdığı Humus Kenti, İran Körfezi-Akdeniz ile Halep-Şam yolları üzerinde bulunan ve oldukça fazla sulama şebekelerine sahip olan bir kenttir. MÖ 3000 yılından beri yerleşim bulunan kentin yakınlarında Hz. Yahya’nın başının bulunması ile dini bir merkez haline gelmiştir. 635 ve 637 yıllarında iki kez Müslümanlar tarafından fethedilmiş ve Müslüman yönetimine geçmiştir. 1516 yılında Osmanlı yönetimine girmiş ve 1831-1840 yılları arasında Mısır hükümdarlığına bağlanmış ardından tekrar Osmanlı yönetimine geçmiştir (Mantran, 1998, s.370-373). Aynı zamanda Hıms, Emesa ve Emese olarak da bulunan Humus Kenti, Bizans döneminde psikoposluk merkezi olmuştur (Kılıç, 2011, s.115).

Şekil 2.2.4: Humus Kenti 1940’lar (URL-15)

Şekil 2.2.5: Humus Kenti (URL-23)

Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinde aktardığına göre, sonradan yapılmış bir tepe üzerinde hendeği olmayan ve yontma taş ile yapılmış bir savaş kalesi ve bu kale içerisinde sayısı bilinmeyen toprak örtülü ev ve Sultan Camii bulunmaktadır. Kalenin yanında bulunan mahallelerde, sayısı bilinmeyen cami ve mescit, 2 medrese, 1 darülkurra, 7 sıbyan mektebi, 3 tekke, 1 han, 1 hamam bulunmaktadır. Humus Kenti’nin suyu ve havasının çok sıcak olduğunu belirten Çelebi; çarşaf, beyaz pamuk havlu ve peşkirinin meşhur olduğunu aktarmıştır (Çelebi, 2011a, s. 88-90).

Günümüzde Humus'ta iç savaştan etkilenen birçok yapı bulunmaktadır.

Humus'tan sonra çeşitli köy ve kasabaları gezen Evliya Çelebi, Şam Kenti'ne oradan yine köyler geçerek Ba'albek Kasabası'na ulaşmış ve Suriye sınırlarından çıkarak Akka, Filistin, Gazze gibi şehirleri ve yol üzerindeki köyleri ziyaret ederek tekrar Humus Kenti'ne dönmüş ve oradan Hama Kenti'ne gelmiştir. Hama'dan İdlib Kenti'ne, İdlib Kenti'nden Halep'e geçerek günümüz Suriye sınırlarındaki kentleri bitirmiş ve ardından Anadolu'ya giriş yapmıştır.

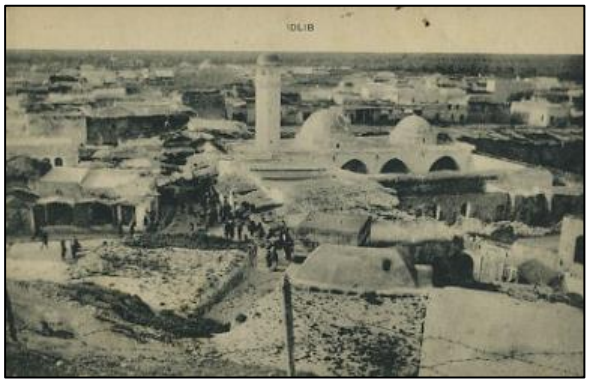
Evliya Çelebi, hac ziyareti olarak adlandırdığı ikinci Suriye seyahatinde birçok alanı ziyaret etmiştir. Günümüz Suriye sınırlarında, Kilis'ten Dabık Köyü'ne geçerek başladığı Suriye seyahatinde etraf köyleri de ziyaret ederek Azez Kalesi'nden devam edip Halep Kenti'ne ulaşmıştır.

Şekil 2.2.6: Evliya Çelebi IX. Cildinde Ziyaret Edilen Yerler (Tez Çalışması Kapsamında Hazırlanmıştır.)

3) İdlib

Evliya Çelebi, Halep'ten sonra Han-ı Yetimhan Kalesi ve Selmin, Riha, Yekfelun Kasabalarını ziyaret ettikten sonra o dönemde kasaba olan İdlib kentine ulaşmıştır. İdlib kenti Halep'in güneybatısında ve Asi Nehri'nin sağında bulunmaktadır. Türkiye ile komşu olan İdlib, Osmanlı idaresine Yavuz Sultan Selim döneminde Mercidabık Zaferi ile katılmıştır (Kılıç, 2011, s.129).

Şekil 2.2.7: İdlib Kenti (URL-19)

Şekil 2.2.8: İdlib Kenti (URL-24)

Evliya Çelebi şehrin geniş bir ovada bulunduğunu, 14 mahalle ve 1345 toprak örtülü evden oluştuğunu eserinde anlatmıştır. Çelebi'nin ziyaret ettiği dönemde İdlib'te 14 cami ve mescit, 2 hamam, 3 han, 1 medrese, 6 sıbyan mektebi ve 300 adet de dükkan bulunduğu ve İdlib sabunun meşhur olduğu bilinmektedir (Çelebi, 2011b, s.412-413).

Günümüzde savaşın ana bölgelerinde bulunan İdlib'te çok sayıda yapı yok olmuştur.

4) Lazkiye

İdlib'ten sonra Evliya Çelebi'nin, Şuur Kalesi ve Behlüliye Köyü'nü geçtikten sonraki kent durağı Lazkiye'dir. Suriye'nin en büyük liman şehri olan Lazkiye'nin doğusunda sıradağlar batısında ise Akdeniz sahili bulunmaktadır. Çok eski bir şehir olan Lazkiye, Fenikeliler döneminde Ranüşe, Silifkeliler döneminde ise Laedike olarak adlandırılmıştır. Roma hakimiyetinden sonra Müslümanların idaresine geçmiş ve ardında 715 yılında Bizans tarafından yakılmıştır. Eyyübiler döneminde Halep

Vilayetine bağlıyken, 13.yüzyıldan sonra Trablus eyaletine bağlanmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi ile Osmanlı hakimiyetine katılan Lazkiye, Beyrut Vilayeti kurulduktan sonra bu vilayete bağlanmıştır. 1796 ve 1822 yıllarında geçirdiği büyük depremlerden ağır hasar almıştır (Buzpınar, 2003, s.117-118; Kılıç, 2011, s.140-141).

Şekil 2.2.9: Lazkiye 1930'lar (URL-16)

Şekil 2.2.10: Lazkiye Kenti (URL-25)

Evliya Çelebi, Lazkiye'nin o dönemdeki iktisadi ve idari durumunu ifade ettikten sonra, dört tarafını deniz döven Lazkiye Kalesi'ni anlatmıştır. Uzun ve kargir bir köprü ile ulaşılan kalede, 7 adet küçük ev, 1 mescit ve 1 köşk bulunmakta olduğunu anlatan Çelebi, limanın üç tarafının bağ ve bahçeler ile çevrili olduğunu, limanın ilerisindeki şehrin hayranlık uyandırıcı olduğunu ve şehirde bulunan 900 adet evin kireç örtülü olduğunu iletmiştir. Şehrin Ulu Camii veya diğer adıyla Ömer Camii'nin, o dönemde bahçesinde hurma ağaçları bulunan bir cami olduğu, aynı zamanda şehirde Eski Cami ve Tokatlı'nın Yeni Camii isimlerinde 2 caminin daha bulunduğu Evliya Çelebi tarafından seyahatnamesinde anlatılmıştır. Döneminde 2 hamam, 3 han, 2 medrese, 1 darulhadis, 3 sıbyan mektebi ve 200 adet dükkanı bulunan Lazkiye'nin; hurması, şeker kamışı, Frenk inciri, darısı ve acur, kassa, kurkas, cümmeyz ağaçları yöresel miraslarıdır (Çelebi, 2011b, 415-419).

5) Tartus

Evliya Çelebi, Lazkiye'den sonra Cübeyle ve Betis Kaleleri'ni ziyaret ederek Tartus'a ulaşmıştır. Suriye'de Akdeniz kıyısında Ervad (Arvad) Adası'nın karşısında bulunan Tartus, eski çağlardan beri yerleşim olan ve Bizans döneminde (MS. 346)

yeniden inşa edilen bir şehirdir. 1516 yılında Osmanlı hakimiyetine girmiştir (Özaydın, 2011, s. 116-118).

Seyahatnamede, dört köşe ve çepeçevre 1800 adım genişliğinde olan kalenin derin olmayan bir hendeğinin bulunduğu ve içerisinde 120 adet toprak örtülü hanesi ve Yavuz Sultan Selim Han'a ait bir caminin bulunduğu anlatılmaktadır. Evliya Çelebi'nin Tartus'a gittiği dönemde; han, hamam ve imareti bulunmayan yerleşim yerinde 7 adet dükkanı ve 2 adet tahıl ambarı ve kale dışındaki mahallede de 50 adet hane, harabe bir hamam ve işlemeyen bir kilise bulunmaktaydı (Çelebi, 2011b, 427-428).

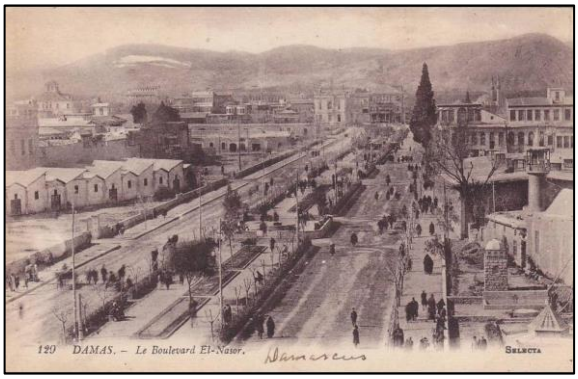
Şekil 2.2.11: Tartus Kenti 1876 (URL-18)

Şekil 2.2.12: Tartus Kenti (URL-26)

6) Şam

Ardından Suriye'nin günümüz sınırlarından çıkarak çeşitli kent, kasaba ve köyleri ziyaret ederek Suriye sınırlarına geri dönerek Şam Kenti'ne ulaşmıştır. Kent, Suriye'nin güneybatısında, Antilübnan dağlarının doğusunda, Güta Vahası'nda bulunmaktadır. MÖ 4000 yıllarına ulaşan tarihi geçmişi bulunan Şam (Dımaşk) 1516 yılında Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Osmanlı dönemi boyunca Suriye bölgesinin askeri, idari, kültürel ve ticari merkezi olmuştur. 2008 yılında ise Arap Kültür Başşehri olarak seçilmiştir (Tomar, 2010, s. 315-317; Buzpınar, 2010, s. 317-320).

Şekil 2.2.13: Şam Kenti (URL-17)

Şekil 2.2.14: Şam Kenti (URL-6)

Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde *''Cennet kokulu Şam, toprağı ham amber ve miskli selam yurdu Dımışk Kalesi''* olarak betimlediği ve 1648 yılında iki kere gelmiş olup ziyaret edemeden döndüğü, 1671 yılında ise ziyaret etme şansını yakaladığı Şam'ın, Nuh tufanından sonra Cude ve Halep şehirlerinin ardından kurulan 3.şehir olduğunu anlatmıştır. Ardından şehrin iktisadi ve idari durumunu aktardıktan sonra 'Sarı Arslan Kalesi' olarak adlandırılan Şam Kalesi hakkında bilgiler vermiştir. Kale içerisinde Selim Han Camii, 70 adet hane, ambarlar, 1 adet hamam, kale ortasında içerisinde 40 sütun bulunan ve mihrap üzerinde yükselen mavi kubbeyle örtülmüş Ümeyye Camii ve Bekşımat, Haşr, Dervişiye, Adasiye, Sinaniye, Süleymaniye camileri, 2100 zaviye ve mescit, 70 tekke, Süleymaniye Medresesi, 40 darülkurra, 700 sıbyan mektebi, 7 imaret, 3 bimaristan ve darüşşifa, Sinaniye Hamamı, Küçük Defterdar Hamamı, Küçük Hamam, Defterdar Hamamı, 240 han, 217 kahvehane, 6300 dükkan bulunmakta olduğu ve bu yapıların beyaz kireç ile örtülü olduğu aktarılmıştır. Birçok köşkü ve sarayı bulunan Şam'ın, Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği dönemde lahmacunu, Acem çöreği, elması, ayvası, kayısısı, limon ve turuncu, yer elması, zeytini, inciri, üzümünün meşhur olduğu anlatılmıştır (Çelebi, 2011b, 569-599).

UNITAR raporuna göre silahlı çatışma sonucunda Şam'da tamamen yok olan bir yapıya rastlanmadığı, 4 adet ağır hasarlı, 11 adet orta hasarlı ve 14 adet hafif hasarlı yapı olduğu belirtilmiştir. Ulaşılabilen görüntülerin azlığı nedeni ile hasarın tam olarak ölçütü belirlenememiştir (UNITAR-UNOSAT, 2014, s. 63-65).

2.3. EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NDE HALEP ANLATIMI

Evliya Çelebi *"1082 Muharreminin on ikinci günü, Aşura gününde, Âsitane-i Saadet'ten uğurlu saatte Allah'ın farz ettiği hac ibadetini yerine getirmek için Üsküdar'dan Mekke-i mükerremeye"* gitmek üzere yola çıkmış ve Osmanlı Devleti'nin birçok yerini dolaşarak *"benzersiz eski yapı Halebü'ş-şehba Kalesine''* ulaşmıştır. Halep'in tarihi hakkında; Nuh Tufanı'ndan sonra yeryüzünde ilk yapılan kalelerden olduğu, ardından da İbrahim'in makamı olduğunu anlatmıştır. Konumu ve bereketinden dolayı birçok kez işgale uğrayan Halep; Abbasi, Eyyübi, Fatimi ve Türkmenlerden sonra sonunda Osmanlılardan Yavuz Sultan Selim'in Mısır fethine giderken işgalleri sonucu Osmanlı hükümdarlığına katılmıştır. Edilen ziyaret döneminde, Halep'in idari, iktisadi, askeri ve ticari bilgileri verildikten sonra şehrin ne halde olduğu anlatılmaya başlanmıştır (Çelebi, 2011b, s.392-395).

Şekil 2.3.1: Halep Kenti (M.Ecochard, 1930'lar) (URL-2)

Evliya Çelebi'nin Halep'e geldiği dönemde Halep şehri, Ekrad-ı Kilis Sancağı, Birecik Sancağı, Maarra Sancağı, Azez Sancağı ve Belis Sancağı ile toplam 7 adet sancak ve Bab, Bombuc, Hantıman, Semlin, Riha, İdlib, Yekfelun ve Antakya subaşılıklarından oluşmaktaydı. Toplam 799 timarı olan ve senelik mahsülu 37.327.800 akçe geliri olan Halep'te; mal defterdarları, defter kethüdası, defter emini, çavuşlar kethüdası, çavuşlar katibi, çavuşlar emini, şehbenderi, tercüman başı,

sipah kethüdayeri, yeniçeri çavuşu, yeniçeri serdarı, kale dizdarı, kale kulları, dört mezhep müftüleri, nakibüleşrafı, molla, imam, hatip ve amilleri vardır (Çelebi, 2011b, s.392-393).

Evliya Çelebi Halep'i anlattığı eserinde, Halep'in doğal güzelliklerinden, Halep insanının özelliklerinden ve mimarisinden çok etkilenmiş ve her birine detaylıca değinmiştir.

2.3.1. Halep'in Mimari Değerlerinin Anlatımı

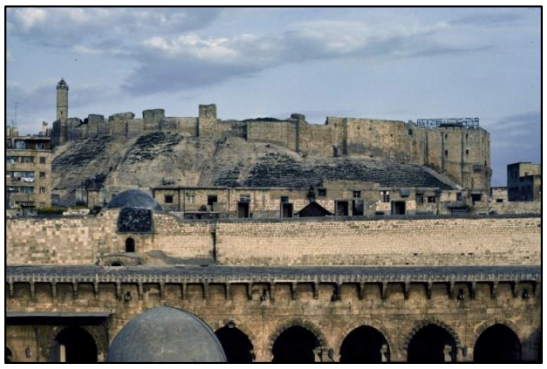
Evliya Çelebi; iktisadi, idari durumların ardından şehri mimari açıdan gözlemlemeye ve yazmaya başlamıştır. Kentin kentsel dokusundan ve mimari eserelerinden etkilenmiş; surları, kapıları ve kaleyi özellikle vurgulayarak savunma ve askeri özellikli yapıları detaylıca anlatmıştır. Şehir surlarının 7300 adım, 83 kule, 62 dirsek ve 9 kapıdan oluştuğunu ifade etmiş ve Antakya Kapısı (En. No:1), Kınnesrin Kapısı (En. No:3), Makam Kapısı (En. No:4), Neyreb Kapısı (En. No:5), Ahmar Kapısı (En. No:6), Hadid Kapısı (En. No:7), Nasr Kapısı (En. No:8), Ferec Kapısı (En. No:10) ve Jinan Kapısı (En. No:11) ile ilgili birbirlerine ulaşmak için kaçar adım olduğu, etraflarında bulunan varoşları, kapıların kuleleri ve duvar kalınlıkları hakkında bilgiler vermiştir (Çelebi, 201b, s. 394-396).

Daha sonra şehrin merkezinde topoğrafik bir yükseklikte görkemiyle bulunan Halep Kalesi'ni (En. No:12) betimleyerek devam etmiştir. Ahmar Kapısı yakınında bulunduğunu aktardığı kalenin duvar ölçüleri 30 arşın ve kale Evliya Çelebi'nin ölçümü ile hendek kenarından toplam 1600 adımdır. Kale etrafında bulunan ve *'katillerin atıldığı'*, *'cehennem çukuru'* ve '*içerisinde köpek balıkları vardır'* sözleri ile abartarak ne derece tehlikeli olduğunu aktarmaya çalıştığı hendek, 100 adım enli ve 40-50 arşın derinlikli, kullanılmış su ile dolu eski bir hendektir. Seyyahın anlatımına göre, hendek suyunun üzerinde *'Mengerus Fili gövdesi kadar'* sözleriyle büyüklüğü belirtilen eğri bir duvar bulunmaktadır (Çelebi, 201b, s. 394-398).

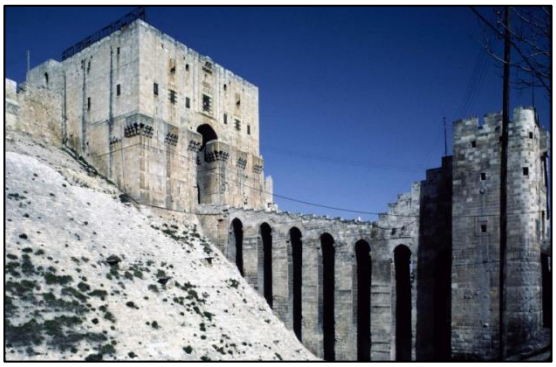

Şekil 2.3.1.1: Halep Kalesi (M.Ecochard, 1930'lar) (URL-2)

Halep Kalesi içerisinde 11 kat demir kapıdan girildikten sonra Hz. Hızır Makamı, 700 adet kireç örtülü iç kale evleri, 1 hamam, 20 dükkan ve 2 caminin görüldüğünü ve kalenin içten çepeçevre 1000 adım olduğu Çelebi taafından aktarılmaktadır. Kale içerisinde bulunan 2 camiden biri Hz. İbrahim Camii (En. No: 13)'dir. Hz. İbrahim Camii, Hz. İbrahim'in süt sağıp fakir fukaraya dağıttığı ve ibadet ettiği alanda inşa edilmiş ve içerisinde Hz. İbrahim Makamı'nın bulunduğu camidir. Kale içerisindeki diğer cami ise dört köşeli minaresi bulunan Halep Kalesi Büyük Cami (En. No: 14)'dir.

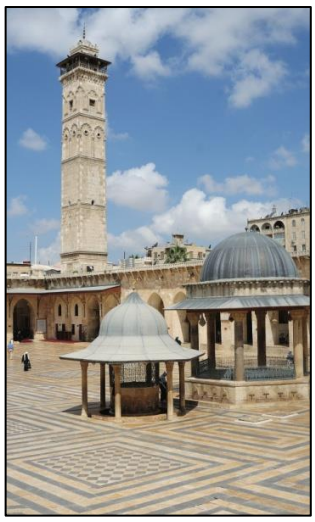

Şekil 2.3.1.2: Halep Kalesi (Y.Tabbaa, 1988) (URL-2)

Şekil 2.3.1.3: Halep Kalesi Kargir Köprüsü ve Giriş Kulesi (Y.Tabbaa,1980'ler) (URL-2)

Evliya Çelebi daha sonra şehirde bulunan ana anıtları saymış ve bazı anıtlar için kısa açıklamalar yapmıştır. Şehrin en kalabalık cemaatine sahip olan ve Hz. Zekeriya Türbesi'nin içinde bulunduğu Halep Ulu Camii (En. No:16) Çelebi'nin en detaylı anlattığı yapıdır. Mimar Sinan yapısı olan Husrev Paşa Camii (En. No:17) şehrin ikinci önemli camisidir.

Şekil 2.3.1.4: Halep Ulu Camii (URL-5)

Şekil 2.3.1.5: Hüsrev Paşa Camii (L. Jasser, 2010)(Url-7)

Bu yapıların yanında Halep'te Çelebi'nin bahsettiği toplam 21 cami, büyük camilerin birer medresesi ve ek olarak 61 medrese, 217 sıbyan mektebi, 7 dar-ı kurra, 6 gece gündüz açık imaret, 2 darüşşifa bulunmaktadır. Çelebi'nin özellikle bahsetmiş olduğu Mevlana Celaleddin-i Rumi Tekkesi ile beraber 70 tarikatın tekkesi de bulunmaktadır.

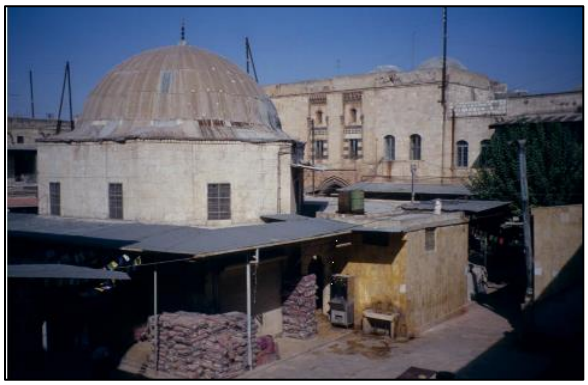

Şekil 2.3.1.6: Mevleviye Tekkesi Doğu Cephesi (S. Hamadeh,1991) (URL-2)

Şekil 2.3.1.7: Ebu Bekir El-Vefai Tekkesi Giriş Revakları (L. Jasser)

Halep'in dini mekanlarından sonra en çok övgü ile bahsedilen yapı grubu Halep Hanları ve çarşılarıdır. Çelebi'nin aktardığına göre 47'si büyük 70 han bulunmaktadır. Bunların yanında kervansaraylar da hizmet vermektedir. Halep'in alışveriş merkezi olduğunu *'çarşı ve pazardan geçilmez'* sözleri ile ifade etmiştir. Öyle ki Sultan Çarşısı'nın 5700 adet dükkanı ve 2 adet de büyük bedesten gibi hanı bulunmaktadır. Birçok çarşı ve pazarın üzeri Halep sıcağını gölgelemek amacıyla kurşun örtülü yapılmıştır.

Şekil 2.3.1.8: Halep Gümrük Han (J.C. David, 1994 (URL-4)

Şekil 2.3.1.9: Halep Kurt Bey Hanı (S. Hamadeh, 1991) (URL-2)

Hanlar gibi hamamlar hakkında da çok fazla bilgi vermeyen Çelebi, şehirde 70 adet hamam bulunduğunu aktarmıştır. Evliya Çelebi'nin bahsettiğine göre Halep'te 105 kahvehane bulunurken, bu kahvehanelerin arasında en çok övülen Arslan Dede Kahvehanesi (En. No:50)'dir. Bu kahvehane hem arif ve dervişler için toplantı yeri, hem de 4 mahfilinde hanende, sazende, oyuncu ve hikayeci bulunduran eğlence yeridir.

Halep'te bulunan Çelebi tarafından bahsedilen tüm anıtlar Tablo (2.3.1.1)'da gösterilmiştir. Anıtların Çelebi'nin bahsetmiş olduğu isimleri, anıtların günümüz isimleri, inşa edilme dönemleri ve Çelebi tarafından yapılan tanımları Tablo (2.3.1.1)'de görülmektedir. Anıtların isim değişikliğine uğraması veya yok olmuş olmalarından dolayı bir kısmının tanımlanması imkansız hale gelmiştir. Özellikle ticari yapılar ve hanlar; Çelebi'nin bu alanlarda geçmişte yapılan zanaatlara göre isim

vermesinin etkisiyle tanımlamak zorlaşmıştır. Bazı yapılar Çelebi'nin batimlemelerinden yola çıkarak tespit edilmiştir. Tespit edilen yapılar Çelebi'nin bahsettiği sıra ile Harita (2.3.1.1)'da yapı işlevine göre gruplanarak ifade edilmiştir.

Tanımlanan her yapı için şehrin kentsel dokusu, yapının şehir içindeki konumu, mevcut koruma durumları ile beraber kısa tarihi ve mimari tanımları da dahil edilerek ayrı birer envanter fişi (EK-A) hazırlanmıştır.

Ana yapılardan sonra Çelebi yerleşim bölgelerini incelemiştir. Yerel nüfusun dini ve etnik olarak zenginliğini överek Yahudi, Ermeni, Nusayri, Yakubi ve Müslüman mahalleleri olmak üzere Halep'te 72 mahalle bulunduğunu ve bu mahallelerdeki evlerin kireç örtülü olduğunu aktarmış, dönemin saraylarını övmüştür.

Çelebi'nin anlatışından Halep'teki yapı malzemeleri ve yapım teknikleri hakkında yeterli bilgiye ulaşılmaktadır. Adiliye Camii, Hüsrev Paşa Camii ve Behramiye Camii kurşun örtülü camiler iken diğer camiler, evler, hanlar kireç örtülüdür. Cami avluları mermer kaplıdır ve en önemli yapı malzemesi taş ve kireçtir. Camilerde genellikle toloz kemerler, son cemaat yerlerinde revaklar ve üst örtü elemanı olarak kubbeler kullanılmıştır.

Yapı malzemeleri ve yapım tekniklerinin yanında kentsel kurgu kapsamında da Evliya Çelebi seyahanatmesi bir bakış açısı oluşturmaktadır. Ulu Cami etrafı alışveriş alanı olarak kurgulanmış ve çarşılar Halep sıcağını gölgelemek amacıyla kurşun örtülü inşa edilmiştir. Mahalleler mektepler, hamamlar ve camiler ile çevrelenmiştir. Çarşı sokakları hariç tüm sokakların Frengi kaldırım döşelidir ve sokaklar oldukça temizdir.

Evliya Çelebi'nin aktardığına göre; Halep şehri içerisinden geçen Fırat Nehri sayesinde su kaynağına ulaşmaktadır. Halep hanları, hamamları, camileri, medreseleri, evleri içerisindeki havuzlar, fıskiyeler ve kastallar suyu Fırat Nehri'nden almaktadır. Birçok yerde kastal inşa edilmiş, 7000'e yakın su kuyusu açılmıştır ve kastallar inşa edilmiştir.

Tablo 2.3.1.1: Evliya Çelebi'nin Halep'te Gezdiği Mimari Yerler **(**Tez Çalışması Kapsamında Oluşturulmuştur)

Envanter No	Seyahatnamedeki Adı	Yapının Mevcut Adı	Yapının İnşa Edilme Dönemi	Yapının İşlevi	Yapının Seyahatnamedeki Tanımı
01	Antakya Kapısı	Antakya Kapısı	Eyyübi Dönemi	Sur Kapısı	
02	Ebubekir Kulesi	Antakya Kapısı ile Kınnesrin Kapısı arasında ikiz kuleler bulunmaktaydı. Sultan Ebubekir Kulesi olarak bahsettiği bu kulenin, ikiz kulelerden biri olduğu düşünülmektedir.			
03	Kireç Kapısı	Kınnesrin Kapısı	Eyyübi Dönemi	Sur Kapısı	Kuşatma ve tehlike yeri bu Kireç Kapısı mahalli olduğundan sarp kule ve derin hendektir. Kireç Kapısı önü hendek üzeri dolma köprüdür, kemer üzere değildir. Bu Kireç Kapısından içeri girecek mahalde sol kule katil, suçlu ve borçlu zindanıdır. Bu Kireç Kapısı kıbleye bakmaktadır.
04	Şam Kapısı	Makam Kapısı	Eyyübi Dönemi	Sur Kapısı	Şam Kapısı dahi kıbleye açılır.
05	Nirab Kapısı	Neyreb Kapısı	Eyyübi Dönemi	Sur Kapısı	Nirab Kapısı doğuya açılır. Bu kapının iki tarafındaki kuleler dahi tarihler vardır. Bu kapının dışında bir büyük varoş vardır.
06	Kızıl Kapı	Ahmar Kapısı	Eyyübi Dönemi	Sur Kapısı	Kızıl kapı doğuya bakar taş merdiven ile çıkılır bir küçük kapıdır. At, katır, deve geçemez, ancak yaya kapısıdır. Hendeği içinde bir hamamı vardır. Ve büyük bir varoşu var.
07	Menkusa Kapısı	Bankosa/ Hadid Kapısı	Eyyübi Dönemi	Sur Kapısı	Kuzeye bakmaktadır. Bu Menkus Kapısı'ndan taşra yine çarşı pazarı büyük bir varoş vardır, gayet mamur ve süslüdür.
08	Karanlık Kapı	Nasr Kapısı	Eyyübi Dönemi	Sur Kapısı	Karanlık Kapı'dan taşra büyük bir şehir gibi varoştur.
09	Yeni Kapı	Yapılan araştırmalarda Yeni Kapı olarak bahsedilen alanda bir kapıya ulaşılamamıştır.			
10	Ferec Kapısı	Ferec Kapısı	Eyyübi Dönemi	Sur Kapısı	Bu kapı batıya nazırdır ve hendek içi tamamen süslü bahçedir.
11	Cinin Kapısı	Jinan Kapısı	Eyyübi Dönemi	Sur Kapısı	Batıya bakmaktadır.
12	İç Kale	Halep Kalesi	Tarih Öncesi Dönem/ Eyyübi/Memluk/ Osmanlı	Kale	İç kalesi bir yığma tepe üzerinde göklere baş uzatmış beyaz inci gibi bir kaledir… ...Bu kale gayet yüksek yerde olmakla havası gayet hoştur. 1 hamamı ve 20 dükkanı vardır. Bu kalenin bedenleri üzere çepeçevre büyüklüğü bin adımdır ve 54 düzgün ve sanatlı kuledir. Bütün duvarları 10 ayak enli kargir duvardır. Kısacası görmeye değer sevimli kale, Halillullah nazargahıdır. Bu kale dış kalenin içinde kalmıştır.
13	Hz. İbrahim Camii	İbrahim Camii	Zengi/ Eyyübi/Memluk	Cami	Hz. İbrahim Camii, bir aydınlık camidir. Bu cami avlusu limon ve turunç ile bezelidir. Ve diğer yerleri ham mermer döşelidir. Minberin sağ tarafında Hz. İbrahim'in ibadet ettiği mübarek makamıdır ki nice sene bunda dua edip Haleb hakkında dua ettiğidir. Duası, '' Allahım, toprağını, havasını ve suyunu güzel eyle'' olup Halillullah nazargahıdır.
14	Dört Köşe Minareli 1 Cami	Büyük Cami	Zengi/ Eyyübi/Memluk	Cami	Makam-ı İbrahim Camii'nden yukarı bir büyük cami daha vardır. Dört köşe bir minaresi var, bir konak yerden gözükür.
15	İç Kale Hamamı	Saray Hamamı	Eyyübi Dönemi	Hamam	
16	Ulu Cami	Halep Ulu Cami/ Umeyye Camii / Zekeriya Camii	Selçuk/ Eyyübi/Memluk/ Osmanlı	Cami	Bir yanından bir yanına boyu 400 ayaktır. Ve kıble kapısından mihraba dek arzı zergerdan ayak ile tam 100 ayaktır. İçinde 32 adet dört köşe ayak vardır ve 32 ameli ayaklar da kıble kapısı duvarındadır. Toplam 64 sütun üzere toloz kemerler üzerine yapılmış büyük bir camidir. Ama mihrap üzerinde olan kubbe göklere yükselmiştir ki diğer kubbelerin imamesidir. Bu camide dört mezhebin mihrabı vardır. Bunun da üstünde bir daire içinde Süleyman mührü içinde ihlas-ı şerif yazılmıştır. Mihrap ve minber eski tarz öyle sanatlıdır ki övgüsünde dil acizdir. Müezzin mahfili sanki yüzük mühür gibi bir kürsüdür. 12 adet kapısı vardır. Bu caminin sol tarafı bölünüp yol olmuştur ama herkes yine nalınlarını çıkarıp geçerler ve cemaat kalabalık orada yine ibadet ederler, ama yoldur. Yolun öte tarafı kadınlar için bölünmüştür, orada ibadet ederler. Bu caminin mihrabının sol tarafında duvar dibinde Hz. Zekeriyya medfundur. Dört tarafı nakışlı yeşil atlas örtü ile örtülüdür, büyük ziyaretgahtır. Avlusu beyaz ham mermer ile döşenmiş bir cilalı

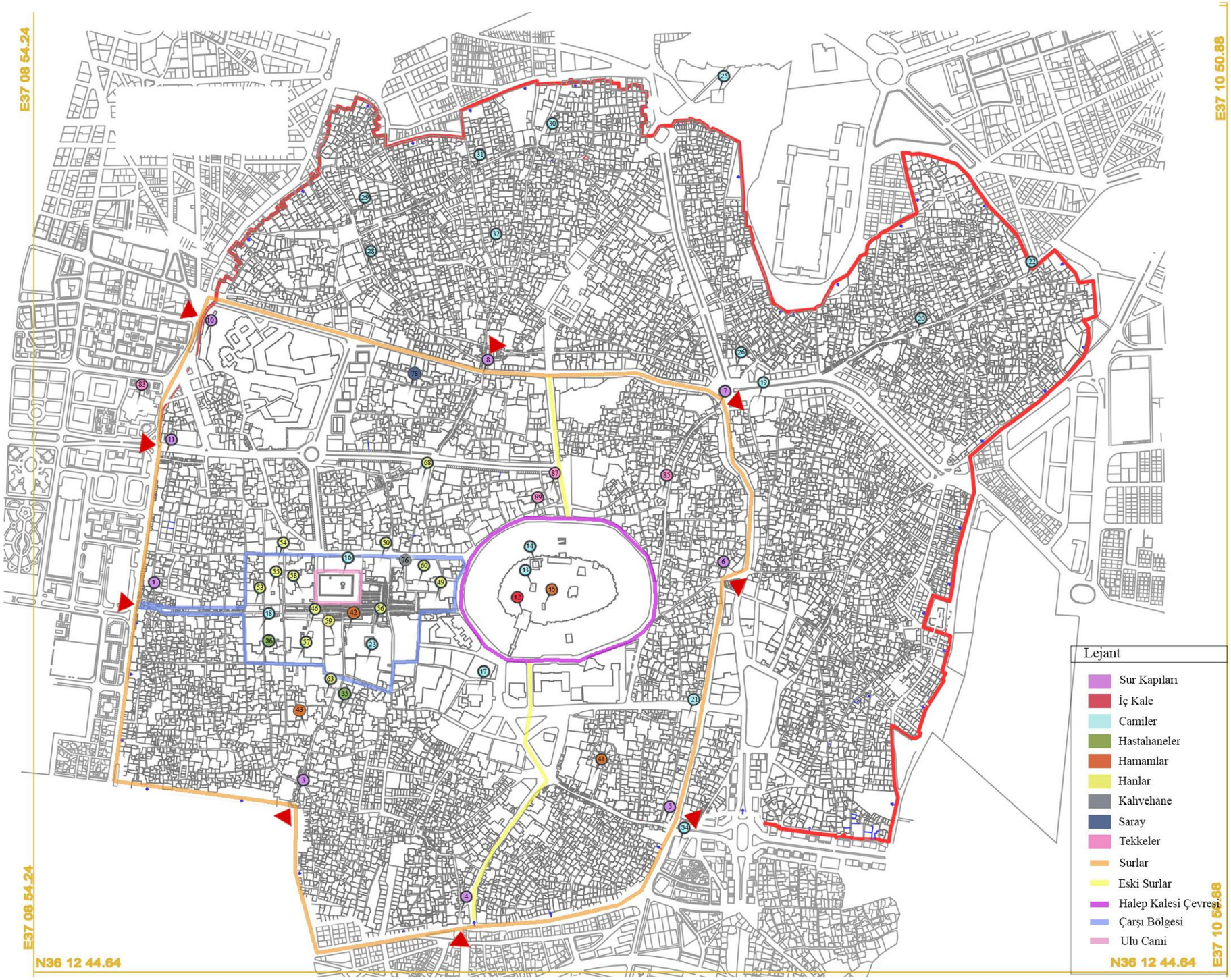
					alandır. Boyu ve eni 200 ayaktır. Ve dört tarafında yan sofalarında (..) adet sütun vardır, üzerleri toloz kubbelerdir. Bu yapılar baştan başa kireç sıvalıdır, kurşunlu değildir. Ulu minare bu avlunun batı tarafı köşesinde dört köşe ve üç tabaka bir minaredir, göklere doğru uzayıp gitmiş bundan yüksek minare yoktur.
17	Hüsrev Paşa Camii	Hüsreviye Camii	Osmanlı Dönemi	Cami	Saraçhane ardında eski Hüsrev Paşa Camii gayet sanatlı ve süslü camidir. Bir kubbesi göklere uzanmış mavi bir kubbedir. Mihrap ve minberinde çeşit çeşit Mani nakşı vardır. Avlusu baştan başa beyaz ham mermer ile döşenmiştir ki sanki tek parça cilalı ovadır. Ortasında bir abdest havuzu var sanki Şafii havuzudur. Her tarafta fıskiyeleri fışkırıp namaz kılanlar musluklarından abdest tazeleyip Rablerine yaklaşırlar. Bu avlunun dört tarafındaki yan sofalarda olan rengarenk mermer ve somaki düzgün sütunlar üzerinde kubbeler vardır. Bu eserlerin tamamı kurşun örtülüdür. Rum tarzı bir düzgün ve yüksek minaresi var ki sanki Haleb'in gelinidir. Mimar Sinan yapısıdır.
18	Behramiye Camii	Behramiye Camii	Osmanlı Dönemi	Cami	Kalabalık cemaate malik büyük bina ve eski yapı Behramiye Camii. Bu da ibretlik, iç açıcı bir camidir. Bu da Hüsreviye akranı geniş bir camidir. Bütün yapıları kurşun örtülü kubbelerdir. Ama bunun minaresinin benzeri Haleb şehrinde yoktur. Usta mühendis mimari ilminde çeşit çeşit muhayyel sanatlarla inşa etmiştir. Dikkatli bakıldığında insan hayrette kalır.
19	Menkusa Kapısı Camii	Bankosa Camii	Memluk Dönemi	Cami	
20	Tarakçılar Camii	Meşatiye Camii	Memluk Dönemi	Cami	
21	Tuz Camii	Altunboğa Camii	Memluk Dönemi	Cami	
22	Karlık Camii	Karlık Camii	Memluk Dönemi	Cami	Kapısı üzere tarih : '' Sene hamse mi'e''dir.
23	Adliye Camii	Adiliye Camii	Osmanlı Dönemi	Cami	Adliye Camii de aydınlık, süslü ve sağlam yapıdır. Kubbesi ve bütün yapıları kurşunludur.
24	Şeyh Ali-i Rumi Camii	Şeyh Ali-i Rumi Mesciti	Osmanlı Dönemi	Cami	
25	Buhti Camii	Buhti Camii	Eyyübi Dönemi	Cami	Eski tarz kireç örtülüdür.
26	Demirci Bayram Camii	Al-Haddadin Camii	Memluk Dönemi	Cami	Kireç örtülüdür.
27	Kanasa Camii	Tanımlanamamıştır.		Cami	
28	İpşir Paşa Camii	İpşir Paşa Camii	Osmanlı Dönemi	Cami	Kastal Sultan Murad yakınındadır. Ve bu yazılan 8 cami Hacı Bayram yolu üzerindedir, hepsi eski tarz kireç örtülüdür.
29	Kastal Şeref Camii	Şeref Camii	Memluk Dönemi	Cami	
30	Kastal Harami Camii	Kastal Harami Camii	Memluk Dönemi	Cami	
31	Kastal Kurad Camii	Kastal Al-Akrad Camii		Cami	
32	Bayram Kapısı Camii	Kastal Al- Mesht Camii	Osmanlı Dönemi	Cami	
33	Haddadin Camii	Tanımlanamamıştır.		Cami	Antakya Kapısı'nın köprü başında Haddadin Camii. Haleb'in içine akan nehrin kenarında bulunduğundan sohbet, dinlenme yeri, nazargah bir camidir.
34	Tevbe Camii	Tevbe Camii	Memluk Dönemi	Cami	''Tünü ilallahi tevbeten nasuha'' yazılmıştır. Eski ibadetgah ve dua kabul olunacak meşhur makamdır. Kırk sabah ibadet eden elbette affedilir.

35	2 Adet Darüşşifa	Bimaristan Al-Arghun Al-Kamili	Memluk Dönemi	Hastahane	Suyu ve havasının güzelliğinden hastaneye ihtiyaç yoktur. Ancak eskinin padişahları hayır ile anmak için yapmışlardır. Büyük vakıflardır.
36	2 Adet Darüşşifa	Bimaristan Nur al-Din	Eyyübi/Memluk	Hastahane	
37	Antakya Kapısı Dışında Hamam	Tanımlanamamıştır.		Hamam	
38	Hadide Kapısı Hamamı	Tanımlanamamıştır.		Hamam	
39	Baba Mürüvvet Hamamı	Tanımlanamamıştır.		Hamam	
40	Cinin Kapısı Hamamı	Tanımlanamamıştır.		Hamam	
41	Niran Kapısı Hamamı	Ashiqtimur Hamamı	Memluk Dönemi	Hamam	
42	Ulbeciler Hamamı	Nahhasin/ Bakırcılar Hamamı	Memluk Dönemi	Hamam	
43	Ağa Hamamı	Agbogha al-Johari Hamamı	Memluk Dönemi	Hamam	
44	Antakya Kapısı İç Yüzü Hamamı	Tanımlanamamıştır.		Hamam	
45	Ulu Cami Yakınında 4 Hamam	Tanımlanamamıştır.		Hamam	
46	Gümrük Hanı	Gümrük Han	Osmanlı Dönemi	Han	Mamur, sağlam ve müstahkem yapı
47	Musulluoğlu Hanı	Tanımlanamamıştır.		Han	
48	Çıkrıkçıoğlu Hanı	Kasabiye Hanı	Memluk Dönemi	Han	
49	Hayre Bey Hanı	Hayır Bey Hanı	Memluk Dönemi	Han	
50	Sabun Hanı	Sabun Hanı	Memluk Dönemi	Han	
51	Bostancı Hanı	Tanımlanamamıştır.		Han	
52	Paşa Hanı	Tanımlanamamıştır.		Han	
53	Behramiye Hanı	Behramiye Hanı	Osmanlı Dönemi	Han	
54	İpek Hanı	İpek/Harir Hanı	Osmanlı Dönemi	Han	
55	Mutaf Hanı	Altaf Hanı	Osmanlı Dönemi	Han	
56	Büyük Paşa Hanı	Al-Ulabıyya Hanı	Osmanlı Dönemi	Han	
57	Frenk Hanı	Al-Shaibani Hanı	Osmanlı Dönemi	Han	
58	Elçi Hanı	Kendir Han	Osmanlı Dönemi	Han	
59	Bakır Hanı	Bakır/Nahhasin Hanı	Osmanlı Dönemi	Han	
60	Keten Hanı	Keten/Kittan Hanı	Osmanlı Dönemi	Han	
61	Kazancılar Hanı	Tanımlanamamıştır.		Han	
62	Çukur Hanı	Tanımlanamamıştır.		Han	

63	Mazı Hanı	Kadı Hanı	Memluk Dönemi	Han	
64	Yoğurt Hanı	Tanımlanamamıştır.		Han	
65	Peynir Hanı	Tanımlanamamıştır.		Han	
66	Çuka Hanı	Tanımlanamamıştır.		Han	
67	Vekkale Hanı	Tanımlanamamıştır.		Han	
68	Kurt Bey Hanı	Kurt Bey Hanı	Memluk/ Osmanlı	Han	
69	Dar-ı Kurra Hanı	Tanımlanamamıştır.		Han	
70	Söğüt Hanı	Tanımlanamamıştır.		Han	
71	Üzüm Hanı	Tanımlanamamıştır.		Han	
72	Hacı Mahmud Hanı	Tanımlanamamıştır.		Han	
73	Çufut Hanı	Tanımlanamamıştır.		Han	
74	Maraşlıoğlu Hanı	Tanımlanamamıştır.		Han	
75	Bor Hanı	Tanımlanamamıştır.		Han	
76	Arslan Dede Kahvehanesi	Arslan Dede Kahvehanesi	Memluk/ Osmanlı	Kahvehane	Acem seyyahları dilinde övülen Arslan Dede Kahvehanesi 2 bin adam alır bir arifler toplantı yeri ve zarif dervişler mekanıdır. 4 mahfilinde hanende, sazende, oyuncu ve hikayecileri var ki oraya bir kere varıp rakkas ve tabiyan elinden bir kahve içen taze can bulur.
77	Paşa Sarayı	Yok Edilmiştir.		Saray	İç kale altında Paşa Sarayı yüzden fazla odaları ve divanhaneleri var. Büyük bir meydanın dört tarafında yüzden fazla tabi odaları altında ahır vardır. Ve yer yer servi ağaçları vardır.
78	Canpolatoğlu Sarayı	Canpolatoğlu Evi	Osmanlı Dönemi	Saray	Övgüye ve anlatmaya ihtiyacı yoktur.
79	Defterdarlar Sarayı	Tanımlanamamıştır.		Saray	
80	Muhasıllar Sarayı	Tanımlanamamıştır.		Saray	
81	Salkım Sarayı	Tanımlanamamıştır.		Saray	
82	Kevakibizade Sarayı	Tanımlanamamıştır.		Saray	
83	Hz. Mevlana Celaleddin-i Rumi Tekkesi	Hz. Mevlana Celaleddin-i Rumi Tekkesi	Osmanlı Dönemi	Tekke	İrem Bağı teferrücgahı Hz. Mevlana Celaleddin-i Rumi Tekkesi'dir ki Ferec Kapısı dışında bir İrem Bağı içinde muhkem yapıdır ki dengi meğer yine Mevlana Türbesi ola. Ama bu binanın camii eksiktir. Bir hayır sahibi tamamlasa cennetten bir köşe olur ve dervişler taze can bulurdu. Bu tekkenin dört tarafında pek çok derviş odaları vardır. Hepsinin pencereleri hurmalık ve gül bahçesine bakıp bülbüllerin nağmelerini dinleyip can sohbeti eder, semahanesinde semai faslı geçirildikçe uşşak makamından çıkıp devr-i revan usulünü Şemsi ve Sultan Veledi ayini ederler. Avlusunda 10'a 10 bir Şafii havuzu var ki içinde bulunan balıklar da maide ayini ederler. Bu havuzun dört tarafı salkımsöğütler, çınar ve servilerle süslenmiş bir Mevlevi tekkesidir.
84	Hz. Şeyh Bekri Tekkesi	Vefaiye Tekkesi	Osmanlı Dönemi	Tekke	Mamur, bakımlı ve cihan mesiregahı, kutuplar kutbu Hz. Şeyh Bekri sırrı aziz olsun Haleb şehrinin kuzeyinde 5 bin adım uzakta, yüksek bir tepe üzerinde güzel bir tekke ve seçkin bir nazargahtır ki bütün Haleb şehri ayak altında seyredilir. 8 kargir kubbe ile yapılmış bir Sıddıki nazargahtır. Yapıcısı Öküz Mehmed Paşa'dır. Büyük bir meydanı vardır. Orada her sabah bütün dervişler toplanıp evrad ve zikirlerine devam ederler. Avlusu büyük bir sahradır, baştan başa ham mermer döşelidir. Sayısız çınar, salkımsöğüt servilerle süslenmiş bir avludur, ortasında bir havuzu var. Mutfağında gelen gidenlere nimeti boldur, zira vakfı büyüktür. Bu cihannuma tekke bir yüksek yerde olduğundan suyu kuyulardan dolaplarla çekilip havuz ve çeşmelere taksim olunur.
85	İhlas Dede Tekkesi	İhlasiyye / İhlas Dede Tekkesi	Osmanlı Dönemi	Tekke	Kale içinde İhlas Dede Tekkesi, Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın yapısıdır. Sağlam vakıftır. Konuklara gece gündüz nimeti boldur. Ve avlusunun yola bakan kapısının üzerinde tarihi budur. (--)

86	Hacı Bayram Dede Tekkesi	Baba Bayram Tekkesi	Osmanlı Dönemi	Tekke	Ayntab'ın yolu üzere varoşun dışında Hacı Bayram Dede Tekkesi, Bektaşi tekkesidir. Gürbüz erdir ve gayet mamur ve süslü yerdir. Orada olan alem, çerağ ve kandil meğer Bağdad'da İmam Ali'de ola. Evkafı zayıftır. Sadaka ile geçinirler, ama yine lokmaları boldur.
87	Kırklar Tekkesi	Kırklar Tekkesi	Osmanlı Dönemi	Tekke	İç kale hendeği kenarında Kırklar Tekkesi de mamurdur. Uşşaki tarikatındandır.
88	Gülşeni Tekkesi	Tanımlanamamıştır.		Tekke	Paşa Sarayı yakınında Gülşeni Tekkesi, İbrahim Gülşeni hazretlerinin Gülşen gibi tekkesidir ve şeyhi de İbrahim'dir. Acayip perhiz ehli, hal sahibi kimsedir.
89	Hz. Şeyh Nesimi Tekkesi	Nesimi Tekkesi	Memluk Dönemi	Tekke	İç kale hendeği kenarında Hz. Şeyh Nesimi Tekkesi bir küçük tekkedir, ama başka bir ruhaniyet var. Kederli varan sevinçi olur, acayip seyr-i sürurdur.
90	Hz. Cemaleddin-i Şirvani Tekkesi	Tanımlanamamıştır.		Tekke	Kırklar Sokağı ardında Hz. Cemaleddin-i Şirvani Tekkesi, ulu sultandır. Tabakat-ı Şaravi'de nice kerametleri yazılı Irak sultanıdır. İbrahim Edhem hazretlerinin mürşiddir. Tekkesine hasta varsa Allah'ın emriyle şifa bulur.

Harita 2.3.1.1: Evliya Çelebi'nin Halep'te Bahsettiği Tanımlanan Mimari Yerler (Dünya Miras Alanı'na kayıtlı olan Halep Eski Şehri'nin Haritası**(**Tez Çalışması Kapsamında Oluşturulmuştur)

2.3.2. Halep'in Doğal Güzellikleri

Evliya Çelebi'nin Halep tasviri şehrin doğal güzelliklerini de içermektedir. Halep'in suyu ve havası Evliya Çelebi tarafından Halep'te hastane olmasına gerek olmayacak kadar güzel olarak aktarılmıştır. Havası ve suyu hakkında 41 yıl boyunca gezdiği yerlerde böylesini görmediğini de belirten Çelebi, Halep halkının yüz renklerini Halep'in suyu ve havasının güzelliğine bağlamıştır. İçerisinden Fırat Nehri akmakta ve tüm Halep şehri Fırat Nehri'nin kızıl suyu ile sulanmaktadır. Aynı zamanda Sacur Nehri de Halep'e yakın bir konumdan geçmektedir fakat suyu kullanılmış sudur. Çelebi bu bilgileri aktarırken suyun refahını, yeterli kaynakların var olmasını ve şehre dengeli dağılımını överek anlatmıştır. Şehrin batı tarafında bağ, bahçe, bostan, gül ü gülistan ve reyhanistan bulunmaktadır. Çelebi'nin anlattıklarına göre, evlerden, camilerden, tekkelerden ve Halep'in çoğu alanından bağlar, bahçeler, ağaçlar eksik olmamaktadır (Çelebi, 2011b, s.403).

Şeftali, elma, Şam fıstığı, Çelebi'nin cennet şarabı olarak tanımladığı suyu, Mersin yemişi ve beyaz ekmek Halep'in en meşhur yiyecekleridir. Sanayi ürünü olarak ise kadife ve atlası, pamuklusu, ipek mukaddemi, kuyumcusu ve üzengisinin meşhur olduğu Evliya Çelebi tarafından seyahatnamesine not edilmiştir (Çelebi, 2011b, s.410).

2.3.3. Halep Nüfusu

Çelebi, somut olmayan kültürel miras ögelerinden olan yerel kültür hakkında da bilgiler vermiştir. Seyyahın aktarımına göre Halep halkının tamamı tarikat mensubudur. İnançlı, dindar halk genellikle Arap, Kürt ve Türkmen asıllıdır. Devlet memurları renk renk samurlu çuka giyerken, orta halli halkın alaca kereke aba giydiğini seyahatnamede aktarılmıştır. Kadın nüfus için ise altın, gümüş ve dibadan sivri takkelerinin üzerine beyaz çarşaf geçirdikleri, ayaklarına sarı çizme geçirdikleri iletilmiştir. Gece gündüz açık imarethaneleri, tekkelerinde sıcak yemek bulundurmalarıyla Halep halkı insanlara yardım eden ve gönül alıcı bir halktır (Çelebi, 2011b, s.408-410).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BAĞLAMI BELİRLEMEK: HALEP ESKİ ŞEHRİ

3.1. HALEP HAKKINDA GENEL BİLGİLER

3.1.1. Halep Coğrafyası ve Tarihi

Akdeniz'den İran'a, Anadolu'dan Mezopotamya'ya giden yolların kavşak noktasında kurulan, Suriye'nin kuzeyindeki en önemli şehir olan Halep; bu özelliklerinden dolayı en eski dönemlerden beri birçok devletin istediği 'kızıl elma' olmuş, uğruna savaşlar yapılmıştır. Ticaret sayesinde gelişirken, bu savaşlar ve yağmalamalar nedeniyle birçok tahribata uğramıştır (Çakar, 2006, s.18).

Şekil 3.1.1: Halep Coğrafi Konumu

Suriye'nin kuzeybatısında, Türkiye sınırının 50 kilometre güneyinde bulunan Halep Şehri Akdeniz ve Fırat Nehri'ne yaklaşık olarak 100'er kilometre uzaklıktadır. Kuveyk Nehri'nin içinden geçtiği Halep Şehri; Asi, Karasu, Ceyhan ve Afrin Nehri'nin yakınında bulunmaktadır. Toros Dağı, Bereket Dağı, Amanos Dağı, Elmadağ, Lübnan Dağları ile çevrelenen Halep'in; karasal Akdeniz iklimi nedeniyle yazları sıcak ve kurak, kışları ise serin ve yağışlıdır. Halep bölgesi, şehrin

güneyindeki meyve bahçeleri ve buğday tarlaları ile Suriye'nin en verimli tarım arazisine sahip bölgelerdendir.

Halep Şehri'nin ismi ilk olarak MÖ 3000'li yıllarda Halaba ve Halman/Halwan isimleri ile Akkad tabletlerinde görülmektedir. MÖ 18.yüzyılda Yamhad Krallığı'nın başkenti olan Halep, daha sonrasında Hitit Krallığı'nın önemli bir kenti, ardından imparatorluk yıkıldıktan sonra da Halpa Krallığı olarak özerk bir alan haline gelmiştir. MÖ 9.yüzyılda Asur İmparatorluğu'na dahil olan Halep, sonrasında Pers hakimiyetine küçük bir yerleşim merkezi olarak geçmiştir. Helenistik dönemde ise eski önemine kavuşmuş ve Roma döneminde genişlemiştir. Roma döneminde Halep Kalesi, çok sayıda dini yapıyı barındırmaya başlamış ve Bizans döneminde ise çok sayıda kilise bulunan bir merkez haline gelmiştir (Yazıcı, 1997, s. 239-244).

Hitit ve Mari Krallığı arşivlerinde Halab ya da Halappa olarak adlandırılan Halep isminin oluşumu; inanılan bir efsaneye göre, Hz. İbrahim'in kalenin bulunduğu tepede koyunlarını sağıp sütünü de fakir halka dağıtmasıyla Arapça'da süt anlamına gelen kelimeden türediği ve diğer inanışa göre ise kentin yapılarının yerel taş ocaklarından çıkan süt beyaz taşlarla yapılmasından dolayı Halebü'ş-Şehba (süt beyazı Halep) olarak kabul edilmesiyle olmuştur (Masters, 1999, s.21).

Bu dönemlerin ardından Halep, 637 yılında Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Bir süre sonra Emevi Devleti'ne geçmiş ve bu dönemde Halep Ulu Camii inşa edilmiştir. Ardından Abbasi Halifeliği'ne giren Halep, 962 yılında gerçekleşen Bizans istilası sonucu çok fazla hasara uğramış ve çok az mimari eser hayatta kalmıştır. 1146 yılında Zengi iktidarlığı ile yönetilmeye başlanan Halep, 1157 ve 1170 yıllarında meydana gelen iki deprem ile sarsılmış ve oluşan hasarlar, Nur al-Din döneminde restore edilmiştir.

Halep, 1183 yılında Eyyübi yönetimi altına girmiştir. 1400 yılında Timur'un saldırısıyla tekrar yerle bir olan şehir Memluk valilerince tekrar onarılmış ve şehir kale merkezinde kalacak şekilde genişletilmiştir. 1516 yılında Yavuz Sultan Selim döneminde gerçekleşen Mercidabık Savaşı'nda Memluklar Osmanlı Devleti tarafından bozguna uğratılınca Halep, Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır (Yazıcı, 1997, s. 239-244). Bu dönemde doğu ile batı arasında önemli bir ticaret merkezi

olma yolunda ilerleyen Halep, Osmanlı hakimiyeti ile en parlak dönemlerini yaşamıştır.

Osmanlı Devleti, Memluk döneminde olduğu gibi Halep'i Şam valisine bağlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1520 yılında tahta geçmesiyle; Yavuz Sultan Selim'e bağlılık yemini eden Şam Valisi Gazali, ayaklanma çıkarmıştır. Dönemin Halep Komutanı Karaca Ahmed Paşa Halep'in kapılarını kapatmış ve Osmanlı orduları gelene kadar Halep halkını Osmanlı hükümdarlığında kalmaları için ikna etmiştir. Gelen orduya direnemeyen Gazali, geri çekilmek durumunda kalmıştır. Bu yaşanan olaydan sonra, 1534 yılında Halep valisi ve baş kadısı doğrudan İstanbul'dan atanmış ve İstanbul'a karşı sorumlu olmuştur. Böylece Halep, bir eyalet merkezi haline gelmiştir (Masters, 1999, s. 24-25).

Halep eyalet merkezi olduktan sonra, Kuzey Suriye'nin siyasi ve ekonomik açıdan gelişmesini sağlamıştır. Ham madde alışverişlerinde Güney Anadolu ile etkileşime geçmiş, çocuklarını İstanbul, İzmir ve Konya gibi şehirlere okumak için göndermiş ve Osmanlı'nın tımar sistemini benimsemiştir. Hal böyle olunca, Halep kültürü Osmanlı kültürü ile harmanlanarak İslam-Türk kültürü diğer Arap şehirlerine nazaran daha fazla oluşmuş ve bu kültür Haleplilerin mutfağında, müziğinde ve mimari eserlerinde görülmeye başlanmıştır (Masters, 1997, s. 244-247). Bunun yanında Halep, Osmanlı İmparatorluğunun toplumların bileşimi olduğunu en iyi gösteren şehirlerden biriydi. Her toplum kendi inanç ve kültürlerini yaşayabilmekteydi (Mansel, 2016, s.22-24).

Halep'in Osmanlı döneminde bir ticaret merkezi olarak önemi, hem coğrafi konumundan hem de tarihsel gelişmelerden doğmuştu. Avrupa ile doğu ticaretinin gelişmesi, Halep'in bölgesel pazarı şehrin ekonomik ve kentsel büyümesini hızlandırmış ve Halep, İstanbul ve Kahire'den sonra Osmanlı Devleti'nin en önemli üçüncü şehri olmuştur. Kurulmuş olan vakıflar bu ticaret merkezi etrafında konumlanmıştır. Ticaret merkezi olan şehrin nüfusu artmış ve kent kuzeye ve doğuya doğru genişleme göstermiştir (UNESCO ve UNITAR, 2018, s.13-16). Bu gelişmeler doğrultusunda Halep aynı zamanda konsoloslar şehri olmuştur. Venedik, 1548 yılında konsolosluğunu Trablus'tan 'tüccarların yaşadığı ve ticaretin yapıldığı yer'

olarak tanımladığı Halep'e taşımış ve ardından 1560'ta Fransa, 1583'te İngiltere ve 1607 yılında da Hollanda konsolosluklar açmıştır (Mansel, 2016, s.35).

16 ve 17. yüzyıllarda tekstil üretiminin artması Halep ipek pazarını daha çekici bir hale getirmiştir. Fakat 17. yüzyılın başlarında gerçekleşen Canpolatoğlu ayaklanması ve Şah Abbas'ın politikaları sonucu ipek ticaretinde gerilemeler yaşanmıştır. Bu gerilemeye rağmen nüfus artışı devam etmiş ve Şah Abbas'ın ölümüyle ipek ticareti eski haline dönmüştür.

1822 yılına gelindiğinde Halep çok şiddetli bir deprem yaşamış ve kent dokusunun yaklaşık %60'ı yok oldu. Kale de ağır hasar görmüş ve terk edilmiştir. Vakıf mülklerinin geliri az olduğu için restorasyon çalışmaları yapılamamış ve ardından gelen yardımlar ile çalışmalara başlanmıştır (UNESCO ve UNITAR, 2018, s.13-16). Ardından 1839 yılında İbrahim Paşa, Osmanlı güçlerini Nizip'te yenerek Halep'i ele geçirmiş; 1840 yılında ise şehir dışındaki 8000 askeri barındırabilen kırmızı tuğlalı kışlayı terk etmişlerdir (Mansel, 2016, s.68).

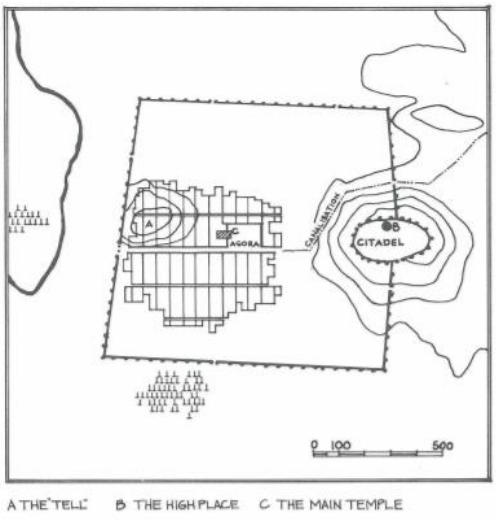
Şekil 3.1.2: 18. yüzyıl Ortalarında Halep Gravürü (A.Drummond, 1754) (URL-21)

1839 yılında kabul edilen Tanzimat Reformlarıyla beraber, Halep'te de modernliğe geçiş süreci başlamıştır. Ardından çıkan I. Dünya Savaşı sonucu 1923 yılında Fransız

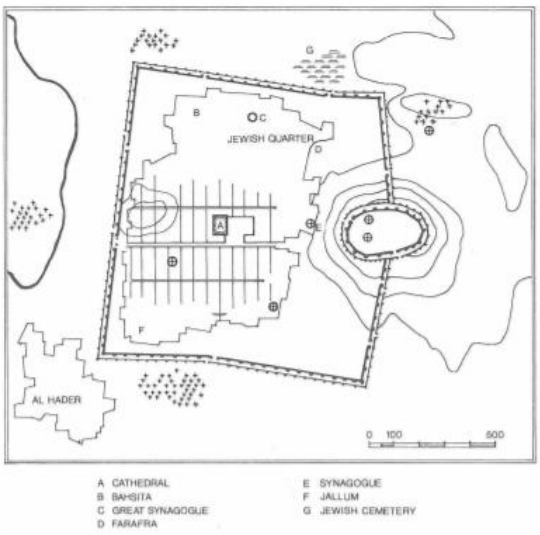
Mandası'na geçiş yapmıştı ve 1946 yılında bağımsızlığını kazanmıştır (UNESCO ve UNITAR, 2018, s.13-16).

3.1.2. Halep'in Kentsel Gelişimi ve Mimarisi

Halep'in dünyanın en eski yerleşim yerlerinden biri olduğu söylenmektedir. Ortaçağ'dan beri varolan ve kısmen insan yapımı olan Halep Kalesi şehrin merkezindedir. Şehir kurulduğu günden beri birçok devletin hükümdarlığına girmiş ve kentsel birçok müdahale görmüştür.

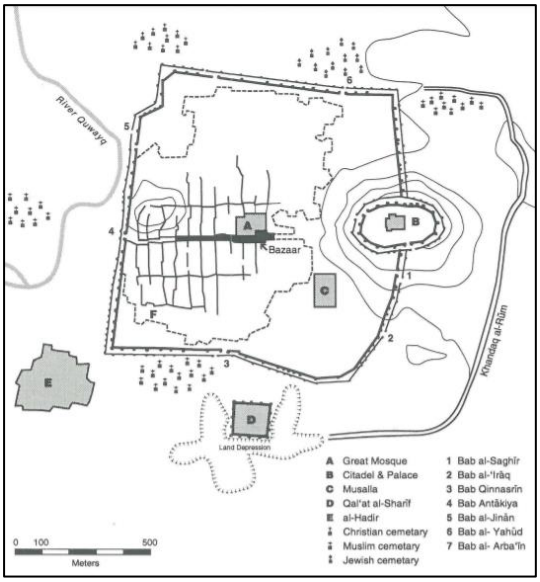

Şekil 3.1.2.1: Roma Dönemi Halep Surları (Tabbaa, 1997)

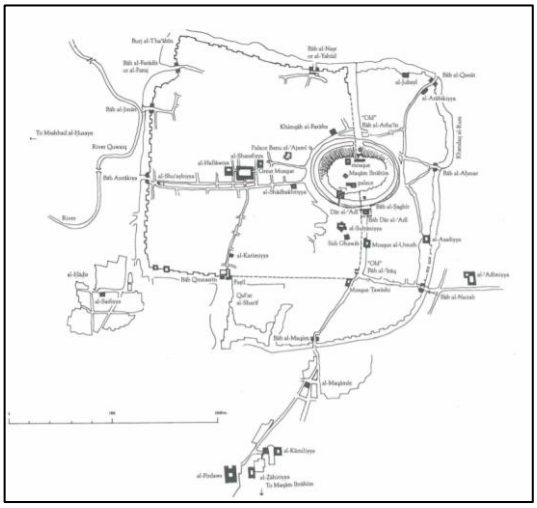

Şekil 3.1.2.2: Bizans Dönemi Halep Surları (Tabbaa, 1997)

Birçok kez yağmalanan ve yıkılıp yeniden inşa edilen Halep'in, Nur al-Din döneminde yedi adet kapısı bulunmaktaydı. Surların doğusunda bulunan Halep Kalesi ve batısında Antakya Kapısı, güneybatısında Kınnesrin Kapısı, doğuda el-Irak Kapısı, es-Sağir Kapısı ve el-Erbain Kapısı, kuzeyinde ise el-Yahud ve el-A'bbara Kapısı mevcut iken; Nur al-Din döneminde surların dışına bir sur daha yapılmış ve surlar genişletilmiştir. Zengi döneminde Halep'te birçok medrese, hastane, mescit ve surların dışına 3 adet cami inşa edilmiştir (Osman, 2009, s. 21-28).

Şekil 3.1.2.3: 11.yüzyılda Halep Surları (Tabbaa, 1997)

Şekil 3.1.2.4: 13.yüzyılda Halep Surları (Tabbaa, 1997)

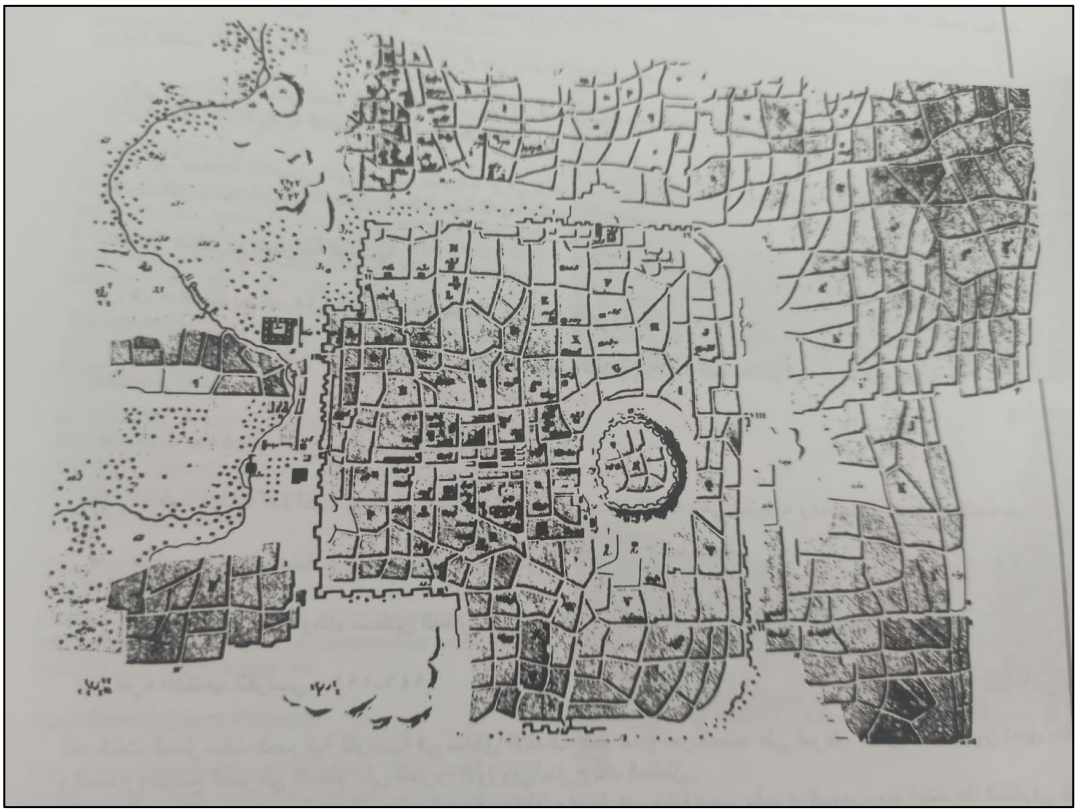
Halep, 1183 yılında Eyyübi yönetimi altına girdiğinde, Melik ez-Zahir Gazi el-Eyyübi, daha iyi savunma sağlamak amacıyla surları yeniden inşa etmiştir. İlk olarak yabancı saldırılara en çok uğrayan kuzey ve kuzeybatı surlarını Jinan Kapısı'ndan Nasr Kapısı'na kadar yeniden inşa ettirmiştir (Tabbaa, 1997, s.19-23). Doğu surunda, Makam Kapısı, Neyreb Kapısı ve Hadid Kapısı'nı inşa ettirmiştir. Jinan Kapısı'ndan es-Sa'aabin Kulesi'ne kadar olan yeri surla kaplamış, kuleler eklemiş ve Ferec Kapısı'nı açmıştır. Yeni şehir dışı mahalleler oluşturulmuş, kale yeniden inşa edilmiş ve su sistemleri tamir edilmiştir. 1259 yılında Moğol istilasına uğrayan şehir harap olmuş vaziyette Memluk hakimiyeti altına girmiş ve toparlanmaya başlamıştır. Süslemeler açısından en zengin camiler ve yapılar bu dönemde inşa edilmiştir. El-Cedide ve Bankosa mahalleleri bu dönemde inşa edilmiş; kale, surlar, kapılar ve kuleler çok önemsenmiştir. Halep Kalesi'ne El-Arş Salonu Memluk döneminde eklenmiştir (Osman, 2009, s. 21-28). 1400 yılında Timur'un saldırısıyla tekrar yerle bir olan şehir Memluk valilerince tekrar onarılmış ve şehir merkezinde kale kalacak şekilde genişletilmiştir. Antakya Kapısı, Ferec Kapısı ve Ulu Cami üçgeninde bulunan alan üretim merkezi olarak kullanılmaya başlanmıştır. 15. Yüzyılda ticaret doğuya doğru gelmeye başlayınca Halep büyük gelişmelere tanıklık etmiş ve hanlar,

hamamlar ve yeni merkezlere ihtiyacı artmıştır. Bu dönemde Sabun Hanı, Kasabiyya Hanı ve Hayre Bey Hanı olmak üzere 3 tane han inşa ettirilmiş ve ana yollar oluşturulmuştur. Yeni yapılan yapılar ile birlikte, taş işçiliği ve kubbeler belirli bir üslup yakalamış ve bu şekilde devam etmiştir (Kasmo, 2014, s.43).

Osmanlı yönetimine geçtikten sonra ise, Kanuni Sultan Süleyman'ın Halep Kale'sinin batı portalında bir kule ve Ferec Kapısı'nın dışına Sultan Kastalı isimli bir çeşme inşa ettirmesi dışında 30 yıl boyuca çok fazla kentsel müdahaleye uğramamıştır (Kasmo, 2014, s.43).

Osmanlı hakimiyetinin 30 yılından sonra ise Halep; Emevi, Eyyübi ve Memluk binalarına ek olarak, Osmanlı hanları, camileri, çeşmeleriyle bir Osmanlı katmanı edinmeye başlamıştır (Mansel, 2016, s.22-24). 1546 yılında Hüsrev Paşa, 1556 yılında Mehmed Paşa; Osmanlı tarzı dini camilerin yapılmasını sağlayabilmek adına vakıflar kurmuş, 1574 yılında Mehmed Paşa kentin en büyük ticari yapısı olacak ve Avrupa'lı tüccarlara 300 yıl boyunca hizmet edecek Gümrük Han için vakıf kurmuş, 1583 yılında ise Behram Paşa cami ve çarşı inşa etmiştir. Osmanlı idaresindeki ilk yıllardaki yapılaşma Halep'in ticari yapılarını iki kattan fazla büyütmüştür. Bu dönemde, Halep çarşılarını ziyaret eden tüccarlar ve turistlerin, bu çarşının İstanbul Kapalıçarşı'dan sonra hayranlık uyandırıcı ikinci çarşı olduğunu düşünmekte olduğu söylenmektedir (Masters, 1999, s.30). Bu projeler, sokakların genişletilmesi, su çeşmesi ve drenajların geliştirilmesi ile tüm alanın yeniden inşa edilmesi anlamına gelmektedir. Daha sonrasında ise surların dışındaki mahalleler oluşmaya başlamış ve ilk olarak sur dışında Cedide mahallesi geliştirilerek İpşir Paşa kompleksi de dahil olmak üzere alanın ihtiyacını karşılayacak her türlü yapı inşa edilmiştir (DOC-GTZ, 1998, s.3).

18. yüzyılda ise şehir dik bir tepede bulunan kalenin etrafına yan yana dizilmiş taş evler sıralanarak genişlemişti. Halep'in alçak yapılı mimarisi, uzun ince minareleri ile İslam eserleri ile süslenmiş bir vaziyetteydi (Marcus, 1989, s.31). Konut mahalleleri seksen iki mahalleden oluşuyordu ve bunların yaklaşık üçte biri şehir içinde bulunuyordu (Marcus, 1989. s.316).

Şekil 3.1.2.5: Osmanlı Dönemi Halep Planı (Rousseau, 1825)

19. yüzyılın getirdiği modernleşme hareketleri doğrultusunda Halep'te bazı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısında kentsel yaşamı düzenlemek amacıyla yeni kanunlar çıkarılmıştır. 1860 yılında Halep Belediyesi kurulmuş, 1884 yılında 'Tarihi Anıtlar Yasası' yürürlüğe girmiştir. Mülk devirleri ve mülkiyet belgeleri bu dönemde bir dizi kanun ile düzenlenmiştir (Qudsi, 2007, s.273; DOC-GTZ, 1998, s.4).

1899 yılında ise Halep'in ilk nazım planı dönem valisi Raif Paşa talimatı ile oluşturulmuştur. Bu planda şehrin Eski Şehir'in batısına doğru genişlediği ve genişleyen alanın üç ayrı eksen ile Eski Şehir'e bağlanmakta olduğu tasarlanmıştır. Bu gelişmelerin yanında Eski Şehrin kuzey ve batısında yeni yapılaşmalar başlamış ve kent bu alanlara doğru genişlemiştir. Aziziye, İsmailiye, Hamidiye mahalleleri kurulmuştur. Hadid Kapısı ve Ferec Kapısı arasında bulunan surların kuzeyindeki hendek; 1883 yılında Osmanlı hükümdarlığınca doldurularak, o alan surlara bitişik bir cadde haline getirilmiştir. Caddenin etrafına iki ve üç katlı yapılar inşa edilmiştir.

Ferec Kapısı etrafı genişletilmiş ve saat kulesi inşa edilmiştir. Şehrin genişlemesi ile artan yeşil alan ihtiyacı kurulan kamu bahçeleri ile karşılanmış ve modernizme atılan en büyük adımlardan olan demiryolları tanıtılarak iki tane tren istasyon binası inşa edilmiştir. Açılan yollar ile birlikte birçok tarihi yapı yok olmuştur (Qudsi, 2007, s.273; DOC-GTZ, 1998, s.4).

Şekil 3.1.2.6: Ferec Kapısı Yakınında Oluşturulan Caddeye Yapılan Yapılar 1900'lü yıllar (A. Qudsi)

1920 yılında şehir Fransız Mandası'na girince hava fotoğrafları aracılığı ile şehir incelenerek şehir için doğru kadastral kayıtlar elde edilmiştir. Şehrin büyük bölümü için 1/500 ölçekte planlar oluşturulmuş ve 1931 yılında ise tüm şehrin 1/5000 ölçekli planı hazırlanmıştır (DOC-GTZ, 1998, s.4).

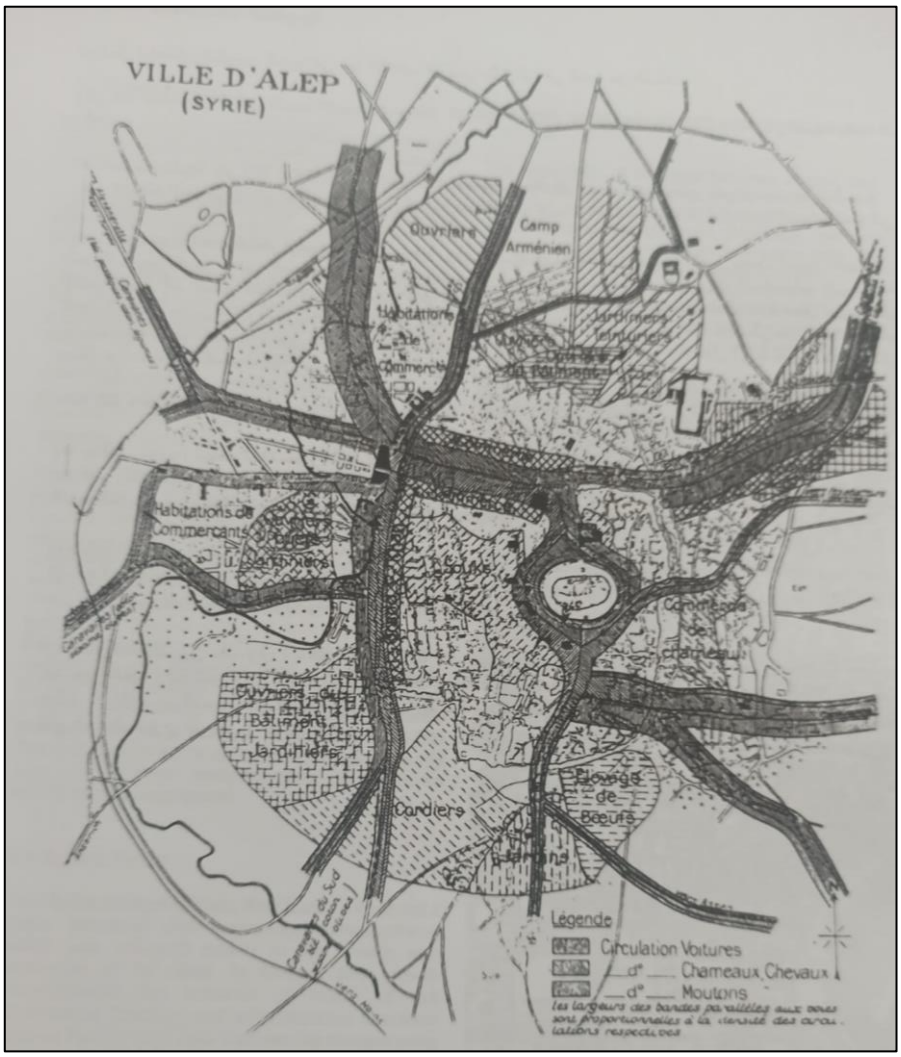
Fransız Mandası döneminde Fransız Enstitüsü ve Şam Arap Akademisi'nin, Müslüman ve Arap kültürünün restorasyon çalışmaları ve tanıtılması için yaptığı girişimler neticesinde, Jean Sauvaget Şam ve Halep'te korunması gereken yapıların listesini oluşturmuş ve 1931 yılında da Halep Ulusal Müzesi açılmıştır (UNESCO, UNITAR, 2018, s.16).

Şekil 3.1.2.7: 1930'lu Yıllarda Halep Haritası (Bianca ve diğerleri, 1980)

Ayrıca, 1931 yılından 1938 yılına kadar iki ayrı kişi tarafından şehir planlanmıştır. Halep'in genişlemesini kontrol etmek amacıyla oluşturulan master planların biri R. Danger (d'embellissement et d'extension d'Alep), diğeri ise M. Ecochard (Project d'Urbanisme) tarafından Le Corbusier'in çağdaş Avrupa şehri planlama fikirlerinden yararlanılarak planlanmıştır (Bianca ve diğerleri, 1980, s.27).

R. Danger planında, Kuveyk Nehri'nin Eski Şehir'i yeni şehirden ayırmasını tasarlamış ve tüm modern yapıların çevresinde yeşil alanlar olacak şekilde geniş araziler kurgulamıştır. Kurgulanan bu yeni şehre sadece ekonomik durumu iyi olan vatandaşlar Eski Şehir'deki evlerini bırakarak yerleştiler fakat ekonomik durumu orta ve kötü durumda olanlar Eski Şehir'de yaşamaya devam etmişlerdir. Bu durumda şehir ekonomik olarak da ikiye ayrılmıştır (DOC-GTZ, 1998, s.6).

Şekil 3.1.2.8: 1934 Yılında oluşturulan Halep Master Planı (R. Danger, 1934)

1946 yılında Suriye bağımsızlığını kazanarak Fransız Mandası'ndan çıkmıştır. Bağımsızlıktan sonra Suriye'de, endsütriyel ve ekonomik olarak gelişmeler yaşanmaya başlamış ve bu da şehirlerin genişlemesine neden olmuştur. Bu büyüme Halep'te ticari, mali ve idari işlevli yapıların Eski Şehir'in dışına taşınmasına neden olmuş ve modern şehirde ticaret merkezleri kurulmaya başlanmıştır. Eski Şehir'de ise ticarethaneler daha çok geleneksel kesime hizmet vermeye devam etmiştir (DOC-GTZ, 1998, s.6).

1950'lere kadar Halepliler, Eski Şehirde yaşamaya devam etmişlerdir. Kültürel, sosyal ve ticari tüm faaliyetler bu alan içerisinde yaşanmıştır. Çok eski kale, çarşılar,

camiler, medreseler ve birbirine bitişik avlulu evlerin oluşturduğu tarihi doku Halep'in merkezi olarak kullanılmıştır (Vincent, 1998, s.19-20).

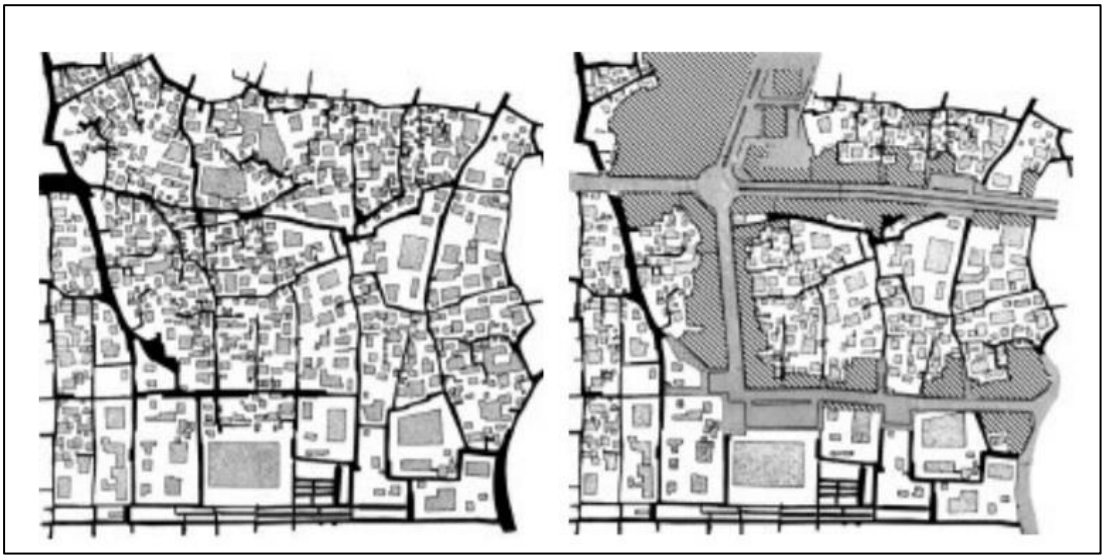
1950'lerin başında ise Fransız plancı Andre Gutton tarafından Modern Hareket (Modern Movement) başlığı altında yeni planlama girişimleri tanıtılmış ve 1954 yılında ise Halep'in tamamını kapsayan yeni Master Plan kabul edilmiştir (Qudsi, 2007, s.275). Halep'in yük taşımacılığının uluslar arası karayolu düğüm noktası olduğunu vurgulamak amacıyla oluşturulan plan, kale ile kentsel kentsel formun soyut birleşimini planlamaktaydı (Bianca ve diğerleri, 1980, s.28). İki kollu bir doğu-batı ekseni oluşturularak Şam karayolu ile Rakka karayolunu birbirine bağlanacak ve yollardan biri kuzey diğeri güney mahallelerden geçerek Halep Ulu Camii etrafındaki tarihi doku temizlenerek Ulu Cami'den Kale'ye ulaşan yol oluşturulacaktı (Qudsi, 2007, s.276).

Şekil 3.1.2.9: 1954 Yılında Oluşturulan Halep Master Plan Haritası (A. Qudsi, 2007)

Çok fazla alanın yıkıldığı bu projede, Eski Halep Şehri'nin fiziki ve sosyal önemi görmezden gelinerek tarihi mahallelerin korunması için hiçbir özen gösterilmemiştir (Qudsi, 2007, s.276-277). Eski Şehir içerisindeki tarihi yapıların onda biri tahrip olurken, surların dışında da birkaç önemli tarihi yapının yanında mahalleler yıkılmıştır. Eski Şehir'deki dokunun bir kısmı kaybolmuş olsa da içerisinde hala

insanlar yaşamaktaydı. Bu planlamadan sonra, Eski Şehir bir kenara atılarak çürümeye bırakıldı. Şehir kalkınması için olan bütçeler yeni modern semtler inşa etmek için kullanıldı. Eski Şehir yapılarının yetersiz su ve kanalizasyon altyapısı ve insanların modern evlerde yaşama arzusu ile Eski Şehir yapıları birçok aile tarafından terk edildi ve modern olduğu söylenen alanlara geçildi (Vincent, 1998, s.21-22).

Şekil 3.1.2.10: 1954 Yılı Öncesi ve Sonrası Halep Haritası (A. Qudsi, 2007)

3.2. KÜLTÜREL MİRAS VE ÇATIŞMA ÖNCESİ KORUMA ÇABALARI

1963 yılında 222 sayılı Suriye Eski Eserler Kanunu çıkarılmış ve 1968-1974 yılları arasında 160'tan fazla yapı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından 'tarihi anıt' olarak belirlenmiştir (UNESCO ve UNITAR, 2018, s.16).

1970'li yıllarda Hafız Esad yönetiminde, özellikle başkent Şam ve ülke kuzeyindeki ticaretin merkezi Halep başta olmak üzere Suriye'yi modernleştirme çabaları ülkenin gündemine oturmuştu. 1974 yılında Fransız / Japon mimar Banshoya, merkezi hükümet ile işbirliği içerisinde Eski Halep Şehir'ini korumak için yeni bir Master Plan hazırladı. Bu plan, Halep'in doğu ve batısına Eski Şehir üzerinden anayollar bağlamak üzerine kurulmuştu ve Eski Şehir'in birçok yerini tahrip etmiştir. Ferec Kapısı etrafı modernleşme hareketleri kapsamında yeni araç yolları ile çevrelenerek tarihi dokudan koparılmış ve çok sayıda geleneksel ev yıkılmıştır (Vincent, 1998, s.24; Qudsi, 2007, s.278-279).

Şekil 3.2.1: 1974 Yılı Öncesi ve Banshoya'nın Planladığı Halep Haritası (A. Qudsi, 2007)

1970'lerin sonunda Ferec Kapısı etrafında önerilmiş olan aşırılıklar içeren projeye karşı çıkmak amacıyla bir grup korumacı bir araya gelerek kampanya başlattı ve 1978 yılında Eski Şehir 'ulusal tarihi alan' olarak kabul edildi ve ardından Eski Şehir'i korumak, müdahaleleri yönlendirmek ve kontrol etmek amacıyla 222 sayılı

kanun yürürlüğe girdi ve yapılan müdahaleleri denetlemek üzere 'Koruma Kurulu' oluşturuldu (UNESCO ve UNITAR, 2018; Qudsi, 2007, s.280). Oluşturulan kurul, uluslar arası destek alabilmek amacıyla UNESCO'yu koruma politikalarında yer alması için davet etti ve 1980 ile 1983 yıllarında oluşturulan iki UNESCO raporu da Master Plan'dan vazgeçmenin gerekliliğini açıkladı (Qudsi, 2007, s.280).

1980'lerde Master Plan tamamen iptal edildi ve Ferec Kapısı etrafındaki yüksek katlı yapılar içeren projeler askıya alındı, yaya bağlantıları mümkün olduğu kadarı ile eski haline döndürüldü ve tarihi dokuya yeniden hayat verilmeye çalışıldı. 1986 yılında Eski Halep, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne eklendi ve ardından restorasyon ve rekonstrüksiyon için özel bir kanun geliştirildi (Qudsi, 2007, s.280).

Halep'in tarihi merkezi olan Eski Şehir'in Dünya Miras Listesi'ne girmesinin sonucu olarak, halkın koruma konusunda bilinçlenmesi ve Halep'in uluslar arası alanda tanıtılması sağlandı. Bu tanıtılma sonucunda, yabancı yatırımcılar ve kalkınma ajansları tarafından Halep'in dikkat çekmesiyle, büyük ölçekli projeler için finansman sağlandı (Vincent, 1998, s.37). Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü (DGAM) ve belediye tarafından Halep Kalesi, Halep Ulu Camii ve birçok yapının restorasyon çalışması gerçekleşti (UNESCO ve UNITAR, 2018, s.16).

Yerel bir mirasın sembolü olmaktan, evrensel bir miras kaynağı olma haline ulaşan Halep için DGAM ve belediye, Alman Teknik İşbirliği Ajansı'nı (GTZ) kentsel korumayı ve yapılan çalışmaları desteklemesi amacıyla davet etti. 1992 yılında belediye ve GTZ tarafından eski şehrin fiziksel ve sosyal sürdürülebilirliği amacı ile Eski Şehrin Rehabilitasyonu Projesi adlı bir plan hazırlandı. Bu proje mümkün olduğunca eski tarihi dokuyu korumak ve sosyal ve ekonomik kalkınmayı sağlamak için oluşturuldu ve 1996 yılında uygulanmaya başlandı. Ayrıca Eski Şehir Müdürlüğü (DOC) oluşturuldu. Belediye yeni bir Master Plan hazırlarken, bir yandan da Eski Şehir için imar planlaması düzenlendi. Bu planda, su ve kanalizasyon alt yapısı sağlamlaştırıldı, evini restore etmek isteyenler için faizsiz krediler temin edildi, sosyal alt yapı oluşturuldu ve okullar modernize edildi. Turistik alanlar ise Halep Kalesi çevresinde ve Cidde Mahallesi'nde toplandı (UNESCO ve UNITAR,

2018, s.16; Vincent, 1998, s.52). Bu projeler sayesinde Eski Şehir'in önemi göz önüne serildi ve Eski Şehir'de yaşamak için insanlara sebepler verildi.

1999 yılında Ağa Han Kültür Vakfı (AKTC) ve DGAM; Suriye'deki kaleleri korumak amacıyla proje başlattı ve Dünya Anıtlar Fonu'nun (WMF) katılımı ile bu proje finanse edilerek proje devam ettirildi. Ardından 2004-2010 yılları arasında; GTZ, DGAM ve Ağa Han Tarihi Kentler Programı (AKHCP) Halep Kalesi Çevresi Projesi'ni gerçekleştirdi. 2011 yılına gelindiğinde modernleşme sürecinde olan Halep, oldukça iyi durumda ve tarihi dokusuyla iç içeydi ve turizm faaliyetleri hızla büyüyordu ki Temmuz 2012 tarihinde Halep çatışmaya girdi (UNESCO ve UNITAR, 2018, s.16).

3.3. SİLAHLI ÇATIŞMA (2012-2016) VE HALEP ŞEHRİ VE KÜLTÜREL MİRASINA ETKİLERİ

Temmuz 2012 tarihinde çatışmaya giren Halep, Aralık 2016'ya kadar çatışmada kaldı. Çatışma sadece somut kültürel miras varlıklarını tahrip etmekle kalmadı, II. Dünya Savaşı'ndan beri dünyadaki en büyük insani felaketlerden biri haline geldi (Munawar, 2018, s.1). Çok büyük can kaybı, yerel halkın yaşadıkları yerlerinden edilmesi, çatışmanın ekonomik ve sosyal etkileriyle birlikte büyük bir kültürel miras yıkımı gerçekleşti.

Çatışma süresince Suriyeliler, evlerini, okullarını, hastanelerini ve işyerlerini kaybettiler. Kapanan dükkanlar ve üretim merkezleri nedeniyle hem ekonomi tamamen yerle bir oldu hem de insanlar ihtiyaçlarını karşılayamadı. Eğitimde gerilik yaşandı ve yaşanan ekonomik kriz nedeniyle yurtdışında okuyan öğrenciler de eğitimlerine ara vermek zorunda kaldılar.

En önemlisi de, çatışmalarda sivil halktan çok fazla insan katledildi. Kaybedilen aile üyelerinin yas ve kederi, ülkelerini terk etme zorunda kalmaları, vatan özlemi Suriyeliler için ağır psikolojik problem oluşturdu. (Qudsi, 2017, s. 14-23).

Ayrıca bombardımanlar, yer altı bombaları, çıkarılan yangınlar ve sokak çatışmaları sonucu olarak kent dokusu çoğunlukla tahrip edildi (UNESCO ve UNITAR, 2018). Halep'in doğu kesimi isyancı askeri gruplar tarafından, batı kesimi ise hükümet tarafından kontrol edildiği için Halep Eski Şehir'i tam ortada savaş alanı olarak kalmış ve Dünya Miras Listesi'nde bulunan alan özellikle hasar görmüştür. Kale çevresinde başlayan çatışmalar daha sonra Ulu Cami, ticaret bölgesi ve mahalleleri kapsayarak genişlemiştir. İlk ciddi hasar 2012 Eylül'ünde Ulu Cami yakınındaki kapalı çarşılarda çıkan yangın sebebiyle yaklaşık 1500 dükkanın hasar görmesiyle sonuçlanmıştır. Halep geçmişten beri ticari alanları ile göz önüne çıkmıştır ve hanlar ve çarşıların yok edilmesi sadece eşsiz kültürel mirasın yok olmasını değil; Halep'in sembolünün yok olmasını ifade etmektedir (Kasmo, 2021, s.99).

UNOSAT ve UNITAR, 21 Kasım 2010, 22 Ekim 2014, 6 Kasım 2014 tarihlerinde uydu görüntüleri kullanarak kent tahribatı için raporlar hazırlamıştır. Bu rapora göre incelenebilen yapılardan 104'ü hasar görmüş ve yaklaşık beşte biri tahrip edilmiştir. İncelemeler sonucu en büyük tahribatın Dünya Miras Alanı içerisinde Eski Şehir Merkezi'nde olduğu kaydedilmiştir. Halep Kalesi ve Halep Ulu Camii arasındaki bölge ve Antakya Kapısı'na doğru uzanan alan en büyük tahribatı görmüş, büyük kısmı günümüzde yok olmuştur. Bu alanda bulunan hanların çoğu 2012 yılında çıkan bir yangında hasar görmüştür. Görüntülemelere göre, 11 han tamamen yok edildi, 19 han ağır hasar görmüştür. 2012 yılında Halep Kalesi ve içerisindeki yapılar orta düzeyde hasar görmüştür.

Şekil 3.3.1: Halep Ulu Camii Minaresi Hasarı (23 Eylül 2013 Görüntüsü, UNESCO)

Şekil 3.3.2: Hamidi Hastahanesi (23 Mayıs 2014 Görüntüsü, UNESCO)

Selçuk döneminden 2013'e kadar ulaşmış Halep Ulu Camii Minaresi, 24 Nisan 2013 günü tamamen yıkılmıştır. Ardından 4 Mayıs 2014 tarihinde Osmanlı döneminde inşa edilen ve ilk modern yapılardan olan günümüzde Carlton Hotel olarak bilinen Hamidi Hastahanesi, altındaki tünele yerleştirilen patlayıcılar ile temelleri bile kalmayacak şekilde yok edilmiştir.

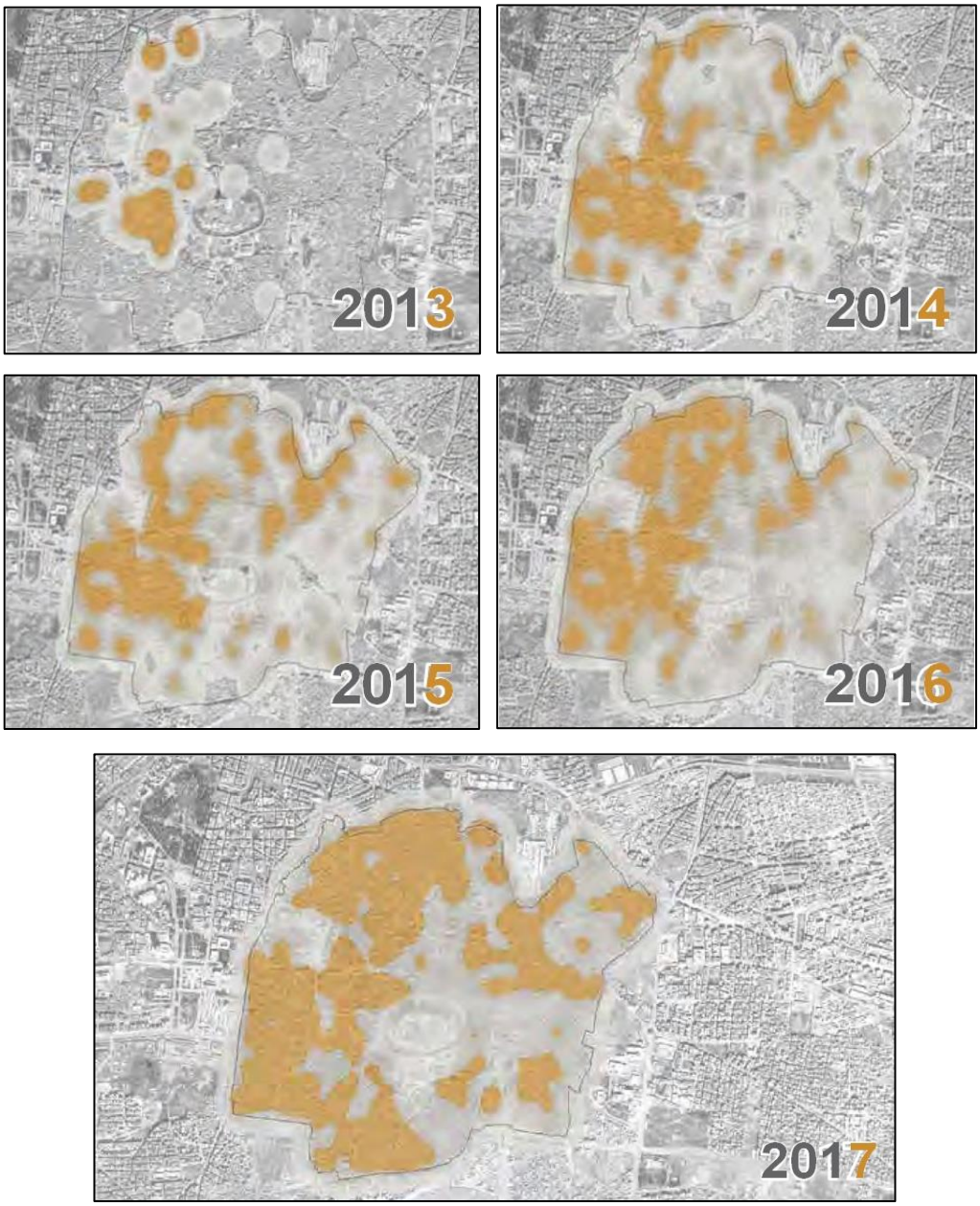

Şekil 3.3.3: Halep Kalesi Güneyi Hasar Durumu (26 Nisan 2015 Görüntüsü, UNESCO)

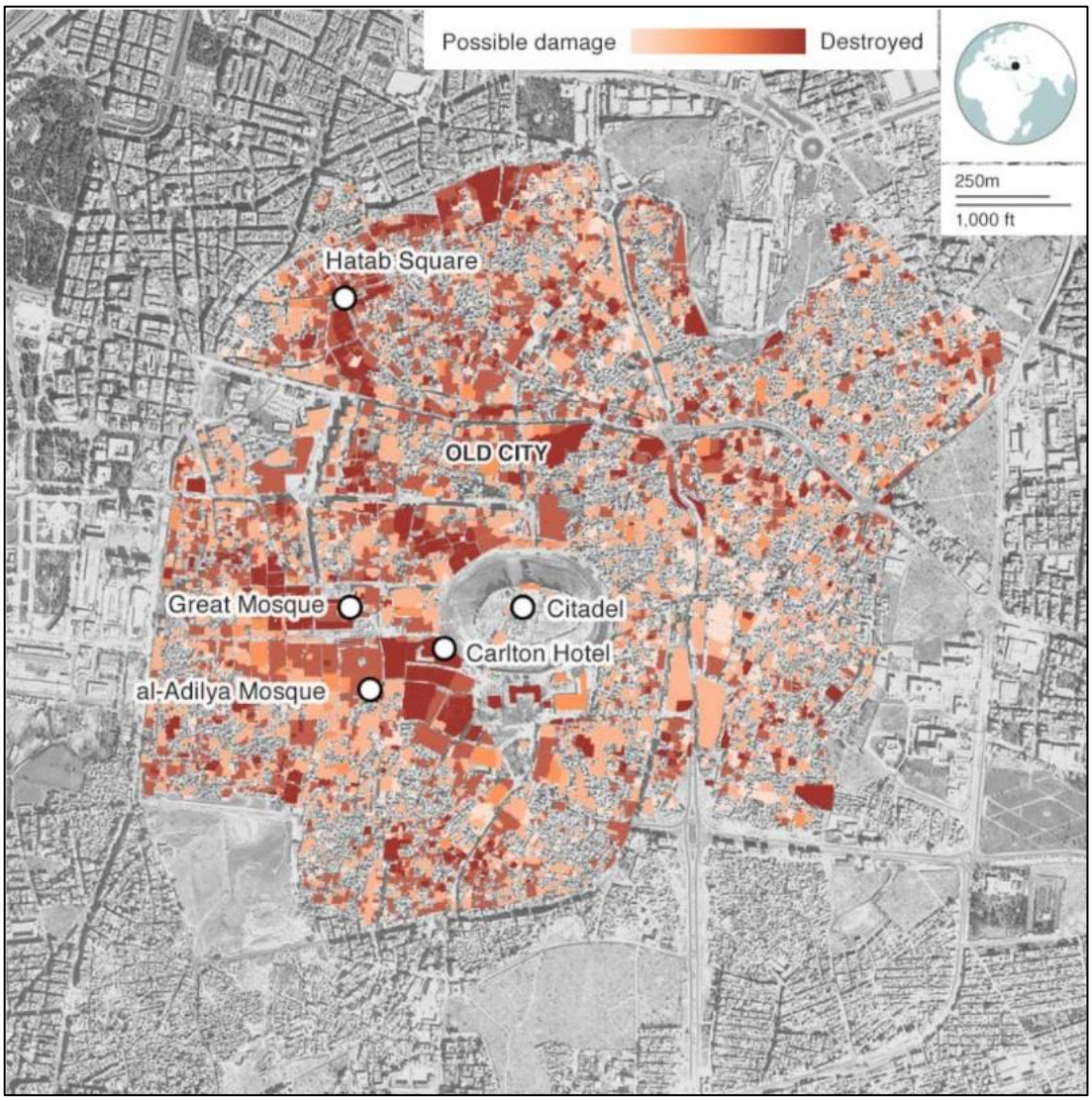
Şekil 3.3.4:Halep Adiliye Camii Kubbe Hasarı (20 Şubat 2017, UNESCO)

UNESCO raporuna (2018) göre; 2014-2015 yıllarında Sultaniye Medresesi, Yelboğa el-Nasiri Hamamı, Hüsreviye Külliyesi gibi önemli yapılar ağır hasar görmüş veya tamamen yıkılmıştır. Bu alanın etrafında, özellikle Halep Kalesi'nin güneyinde bulunan yapılar hasar almıştır. 2016 yılında tahribat devam etmiş ve 17 Şubat 2017 tarihinde ise, Mimar Sinan yapısı olan Halep Adiliye Camii ağır tahribata uğramıştır.

Şekil 3.3.5: 2013-2017 Yılları Arasında Halep'in Zarar Gören Alanlar (UNESCO,2018)

Çatışmanın yıllara göre Halep Eski Kent dokusuna verdiği zarar yukarıda UNESCO'nun yaptığı çalışmada görülmektedir. 2017'ye kadar neredeyse her gün yaşanan bombardımanlar, sokak çatışmaları nedeniyle birçok yapı hasar görmüştür.

Şekil 3.3.6: Çatışmada Halep Eski Kenti'ndeki Yapıların Hasar Görme Dereceleri (UNITAR ve UNOSAT) (URL-26)

3.4. SİLAHLI ÇATIŞMA SONRASI KURTARMA SÜRECİ

DGAM ve UNESCO, silahlı çatışma başlangıcından itibaren kültürel mirasın korunması, sanat eserlerinin kurtarılması ve müzelerdeki nesnelerin güvenli alanlara taşınması için oldukça çaba sarfetmiştir. Fakat bu çabalar sonuç vermeyince 2013 yılında oldukça artan hasar nedeniyle Dünya Mirası Komitesi bu alanları 'Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi'ne ekleyerek durumun ele alınması için adım atmıştır. Atılan bu adım sayesinde, kültürel miras yıkımı üzerine farkındalık yaratılmış ve birçok uluslar arası girişim oluşması sağlanmıştır. UNESCO, ICOMOS, ICCROM işbirliği ile AB tarafından finanse edilen Halep'in bu durumunun tartışıldığı toplantılar 2014 yılından itibaren gerçekleştirilmektedir (Kasmo, 2021, s.99).

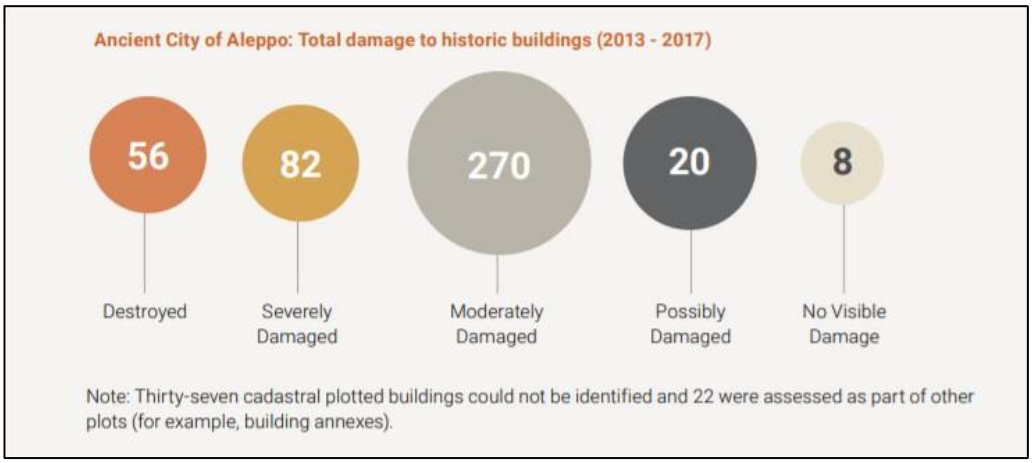
UNITAR ve UNOSAT tarafından uydu görüntüleri ile savaş sırasında Halep Eski Şehri'nin günden güne almış olduğu hasarlar belirlenmiştir.

Savaş sonrasında UNESCO ve DGAM ekibi, Halep'teki çatışma sonrası hasarları değerlendirebilmek için 'Suriye Kültür Mirası Projesine Acil Koruma' adlı proje ile 16-19 Ocak 2017 tarihleri arasında acil durum görevi olarak Halep'e gitmişlerdir. Kurtarma süreci için acil durum çalışmaları üzerine DGAM, sivil toplum kuruluşları ve UNESCO planlamalar yapmıştır.

Halep'in tamamen çatışmadan kurtarılmasıyla mühendis, mimar, arkeolog ve gözlemci teknisyenlerin yer aldığı DGAM ekibi Halep Eski Şehri'ne girerek hasarlı alanların önemlerine göre bazı dağılımlar oluşturmuştur. Bu ekip aynı zamanda, Halep'te bulunan tarihi eserlerin sınır dışına çıkarılmasını ve yağmalanmasını engellemek gibi görevleri de yerine getirmiştir (DGAM, 2018).

Ardından 2-3 Mart 2017 tarihlerinde UNESCO başkanlığında iyileştirmenin ulusal ve uluslar arası boyutta hızlandırılması amacıyla fikirler tartışılmıştır. İyileştirme çalışmalarını pekiştirmek ve ilerletmek için tüm belgelerin ve deneyimlerin paylaşılması ve bu paylaşımlar üzerine çalışmaların yapılması önerilmiştir (Kasmo, 2021, s.100).

Tarihi kaybın ciddiyetinin belirlenmesi için savaş sonrasında her yapının tarihi değeri ve günümüz durumu UNESCO uzmanları tarafından değerlendirilmiştir.

Şekil 3.4.1: Halep Kenti'nde Hasar Görme Derecelerine Göre Yapı Sayıları (UNESCO ve UNITAR, 2018, s.29)

Daha sonra Bakanlar Kurulu, Kültür Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından 'Halep Antik Kenti Restorasyonu Ulusal Yüksek Yönlendirme Kurulu' oluşturulmuştur. Savaş sonrası Halep'in iyileştirilmesi için ulusal ve uluslar arası kuruluşların her biri seferber olmuş ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Turizm Bakanlığı, Ağa Han Kültür Vakfı, Suriye Kalkınma Vakfı arkeoloji ve restorasyon alanında uzman kişiler, yerel halk Halep iyileştirilmesinde elini taşın altına koyarak mali detayları tartışmış ve ihtiyaçları belirlemiştir (DGAM, 2018).

Halep Antik Kenti Restorasyonu Ulusal Yüksek Yönlendirme Kurulu, Halep'in toparlanma süreci için yapılması gereken acil müdahaleler, uygulanması gereken stratejiler ve ihtiyaç listeleri üzerine çalışmış ve tarihi kent çevresindeki yollar temizlenerek tekar trafiğe açılmıştır. Yıkılan yapıların enkazları DGAM gözetimi ile kaldırılmış ve korunması gereken kalıntılar çitler ile çevrilerek korumaya alınmıştır (Kasmo, 2021, s.102).

10-11 Ağustos 2017 tarihinde UNESCO, Halep'in geleneksel yapı malzemeleri ve teknikleri, mevcut hasar değerlendirmeleri ve analizleri üzerine genel ihtiyaçların belirlenmesi amacıyla toplantı düzenlemiş ve geleneksel yapı ve el sanatları üzerine meslek okulu açılması üzerine finansman desteği için çalışmalara başlanmıştır. Bu toplantı sonrasında, ulusal ve uluslar arası uzmanlar ve zanaatkarlar bir araya getirilerek Halep'in iyileştirme projeleri için çalışmalar düzenlenmiştir. Bu

çalışmalar Halep'in geleneksel kültürünün, malzemelerinin ve yapı tekniklerinin sürdürülebilirliğini amaçlamıştır (DGAM, 2018).

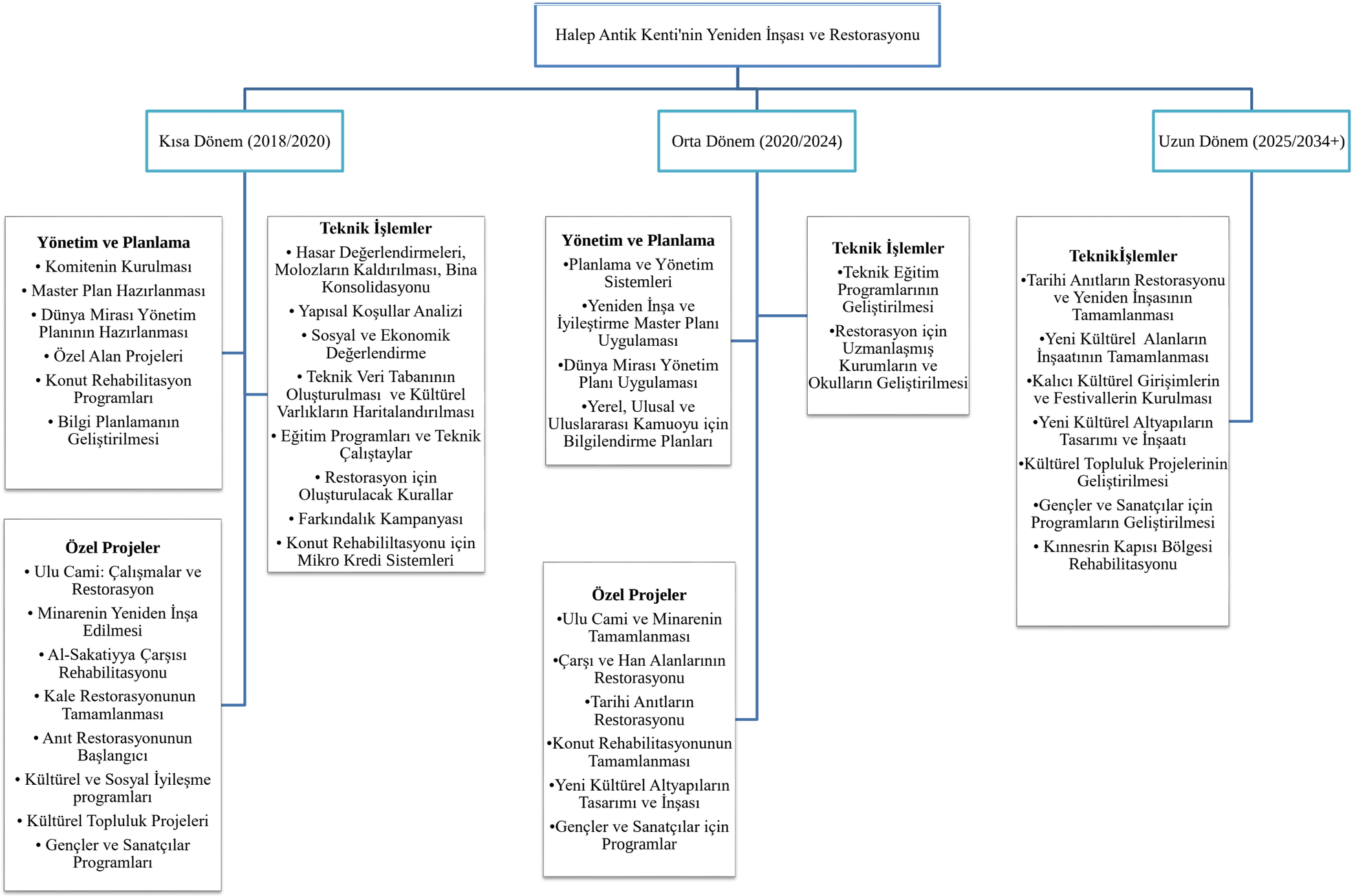
Aynı zamanda DGAM ve Ağa Han Kültür Vakfı, yeniden yapılanma aşaması için taş ve inşaat ustaları için taş restorasyonu ve iyileştimesini amaçlayan atölyeler hazırlamıştır (DGAM, 2018).

AKTC ve DGAM ekipleri, Ekim-Aralık 2017 tarihlerinde Eski Şehir içerisinde en çok hasara uğrayan, en çok tarihi anıt barındıran ve merkezi konuma sahip üç alanın analizini yapmış ve seçilen alanlar (merkezi ticaret bölgesi, kale ve çevresi, Ahmar Kapısı Bölgesi mahalleler) üzerinde hasar düzeyi hakkında daha detaylı bilgiler edinilmiştir. Edinilen bilgiler doğrultusunda yapılması gereken müdahaleler ve bu müdahalelerin maliyetleri hakkında ön önerilerde bulunulmuştur (Kasmo, 2021, s.101).

Yönlendirme Kurulu ise Halep'in rehabilitasyon süreci için bir strateji planı oluşturmuş ve bu plan 'Dünya Mirası Halep Kenti'nin Yeniden İnşası ve İyileştirilmesi: Vizyon ve Planlama Çerçevesi' olarak 2018 yılının Ekim ayında yayınlanmıştır. Bu strateji planında;

1) Kurtarma sürecini etkin bir şekilde yönetebilecek yeni ve uygun bir yönetim yapısı öngörülmüş,
2) İhtiyaçları tanımak ve kurtarma sürecini kolaylaştırmak amacıyla temel planlama çerçeveleri ele alınmış,
3) Kurtarma sürecinin desteklenmesi ve teşvik edilmesi için yeni operasyonel ve finansal araçların elde edilmesi için bilgiler verilmiştir.

Bu planlama ile Halep'ını tamamını kapsayacak ve eski ile yeni Halep arasında ortak bir yaklaşım oluşturmak gerektiği fikri kabul edilmiş ve planlanan eylemlerin hayata geçmesinin uzun yıllar süreceği belirtilmiştir (Kasmo, 2021, s.102).

Çizelge 3.4.1: Halep Antik Kenti'nin Yeniden İnşası ve Restorasyonu Planlama Süreci (Halep Antik Kenti Restorasyonu Ulusal Yüksek Yönlendirme Kurulu, 2018)(R. Kasmo, 2021, tez kapsamında çevrilmiştir)

Bu yönetim planı sonucu Halep'in rehabilitasyonu için İyileştirme Komitesi ve İyileştirme Ajansı kurularak; Halep Eski Şehrinde yapılacak tüm müdahalelerin kontrol edilmesi ve ortak fikir birliklerinin oluşması sağlanmaya başlamıştır.

İyileştirme Ajansı tarafından oluşturulan 'Kurtarma Ana Planı' sivil katılım, imar faaliyetleri ve imar yasaları hakkında çalışmalar düzenlemeye başlamıştır. Ağa Han Kültür Vakfı ve DGAM, Al-Sakatiya Çarşı'sını içeren alanın restorasyonunu üstlenmiş, Halep Antik Kenti Müdürlüğü ile işbirliği içerisinde çarşının iyileştirilmesi çalışmaları yapılmış ve 3D dokumantasyonlar Fransız uzmanlar tarafından oluşturulmuştur. Altyapı planlarının toplarlanması için çalışmalar düzenlenmiştir (DGAM, 2018).

2018 yılında UNESCO ve UNITAR tarafından Five Years Conflict: The State of Cultural Heritage in the Ancient City of Aleppo (Çatışmanın ilk Beş Yılı: Halep Eski Kentindeki Kültürel Miras) adlı raporda, Halep'in mimari mirası üzerine yapılan çalışmalar aktarılmıştır. Bu çalışmada, yapıların tarihleri, geleneksel yapım teknikleri ve malzemeleri, kültürel ve mimari değerleri, çatışmada almış olduğu hasarlar belgelenmiştir.

Belgeleme çalışmalarından bir diğeri ise DGAM tarafından gerçekleştirilen Halep Eski Kenti'ndeki 170 tarihi yapının hasar durumlarının belgelenmesidir. Ayrıca, bu kurumların uzmanları tarafından master plan hazırlanmaktadır. UNESCO, UNITAR, UNOSAT tarafından gerek uydu görüntüleri gerekse Halep'te yapılan incelemeler ile hasar durumu ve iyileştirme çalışmaları devam etmektedir (DGAM, 2018).

Uluslar arası kuruluşların desteği ile Halep Kalesi, Al-Sakatiya Çarşısı ve Halep Ulu Camii gibi yapıların restorasyon ve iyileştirme çalışmaları başlamış ve günümüzde devam etmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NDEN HAREKETLE HALEP KENTİ KÜLTÜR ROTALARI ÖNERİLERİ

4.1. EVLİYA ÇELEBİ'NİN ZİYARET ETTİĞİ YAPILARIN GÜNÜMÜZ DURUMU

Evliya Çelebi'nin 17.yüzyılda yapmış olduğu Halep ziyaretinde kaydettiği yapılar, o dönemin en çok önemsenen en çok değer verilen Halep yapıları olduğu düşünülmektedir. Ne yazık ki Çelebi'nin öve öve bitiremediği minaresini Halep'in gelini olarak gördüğü ve Mimar Sinan yapısı olan Hüsrev Paşa Camii, çıkan çatışmalarda tamamen yok edilmiştir. İçerisinde Hz. Zekeriya'nın türbesinin bulunduğu ve yaklaşık 1300 yıllık cami ağır hasar görmüş; Halep'in en eski minaresi olan ve Çelebi tarafından Ulu Minare olarak tanımlanan Halep Ulu Camii minaresi tamamen yıkılmıştır. Seyyahın *'yığma tepe üzerinde göklere baş uzatmış beyaz inci gibi'* sözleriyle betimlediği Halep Kalesi ise UNESCO raporuna (2018) göre orta derecede hasar almıştır. Kale içerisinde 31 yapı hasar görmüş; 1 yapı yıkılmış ve 3 yapı ağır, 21 yapı orta, 6 yapı ise hafif hasar görmüştür. Kale içerisindeki *'dört köşeli minare'*si bulunan Halep Büyük Cami ağır hasar görmüş, Hz. İbrahim'in süt sağıp fakir fukaraya dağıttığı taşın bulunduğu alana inşa edilen İbrahim Camii ise orta derecede tahribata uğramıştır.

Bu yapıların yanında Çelebi'nin ismen bahsettiği Meşatiye Camii, İpşir Paşa Camii, Şeref Camii, Kastal Kurad Cami gibi yapılar çatışmalar sonucu ağır hasara uğramıştır.

Osmanlı döneminin ticaret merkezi ve hanları ile ünlü Halep'te, bir diğer ağır hasara uğrayan yapılar Halep hanlarıdır. Yüzyıllardır varolan Gümrük Han, Sabun Hanı,

Bakır Hanı, İpek Hanı, Kurt Bey Hanı, Hayır Bey Hanı, Kasabiye Hanı, Kendir Han gibi ünlü hanlar da çatışmadan ağır hasar ile çıkmışlardır.

Yapılan çalışmalar ve toplanan veriler ile oluşturduğumuz Evliya Çelebi'nin eserinde bahsetmiş olduğu yapıların günümüz durumunu gösteren harita incelendiğinde (Harita 4.1.1) Halep Kalesi ve çevresinin yoğun çatışma altında kaldığı görülmektedir.

Zarar gören tarihi doku, halkın kültürel hafızasının neredeyse tamamıdır. Bu yıkımın izlerinin tamamen kaybedilmesi olanaksız olsa da, Halep'in yeniden canlandırılması belki bugün gerçekleşmeyecek fakat yapılan bu tarz çalışmalar sayesinde çok yakın tarihlerde Halep yeniden canlanacaktır. İlk aşama, Eski Şehir'de bulunan yapıların savaş öncesi belgelemelerinin toparlanması ile restorasyon çalışmalarına başlanmasıdır. Varşova'da 1940-1950 yılları arasında gerçekleşen ve kolektif hafızayı yıkmak, bir kültürü yok etmek amacıyla yıkılan şehir; bugün yeniden canlanmış ve turizm merkezi haline gelerek yerel ekonomiyi güçlendirmiştir. Varşova'daki saraylar, kiliseler, tarihi evler bu savaşta yıkılmış, fakat o günün şartlarında iyi olarak nitelendirilebilecek belgeleme teknikleri ile rekonstrüksiyon olarak yeniden inşa edilerek, halkın kolektif hafızası güçlendirilmiştir. Yapılan rota çalışmalarından da örnek olarak gösterdiğimiz Tarihi Kiliseler Rotası gibi birçok rota çalışması ile de yapılar bir bütün olarak korumaya alınmıştır.

Tablo 4.1.1: Evliya Çelebi'nin Halep'te Gezdiği Mimari Yerlerin İşlevi ve Günümüz Durumu **(**Tez Çalışması Kapsamında Oluşturulmuştur)

Envanter No	Yapının Seyahatnamedeki Adı	Yapının Mevcut Adı	Yapının İnşa Edilme Dönemi	Yapının İşlevi	Yapının Günümüz Durumu
01	Antakya Kapısı	Antakya Kapısı	Eyyübi Dönemi	Sur Kapısı	Orta Derecede Hasarlı
03	Kireç Kapısı	Kınnesrin Kapısı	Eyyübi Dönemi	Sur Kapısı	Orta Derecede Hasarlı
04	Şam Kapısı	Makam Kapısı	Eyyübi Dönemi	Sur Kapısı	Orta Derecede Hasarlı
05	Nirab Kapısı	Neyreb Kapısı	Eyyübi Dönemi	Sur Kapısı	Mevcut Değil
06	Kızıl Kapı	Ahmar Kapısı	Eyyübi Dönemi	Sur Kapısı	Mevcut Değil
07	Menkusa Kapısı	Bankosa/ Hadid Kapısı	Eyyübi Dönemi	Sur Kapısı	Hafif Hasarlı
08	Karanlık Kapı	Nasr Kapısı	Eyyübi Dönemi	Sur Kapısı	Hafif Hasar/ Kulelerin yakınlarındaki yapılar tahribata uğramıştır. Kulenin çatısında da delikler ve tahribatlar mevcuttur (URL-1).
10	Ferec Kapısı	Ferec Kapısı	Eyyübi Dönemi	Sur Kapısı	Kalıntılar Mevcut
11	Cinin Kapısı	Jinan Kapısı	Eyyübi Dönemi	Sur Kapısı	Mevcut Değil
12	İç Kale	Halep Kalesi	Tarih Öncesi Dönem/ Eyyübi/Memluk/ Osmanlı	Kale	Orta Derecede Hasar/ Kale içerisindeki yapılardan 1 tanesi tamamen yıkılmış, 3 tanesi ağır hasar görmüş, 21 tanesi orta derecede hasarlı ve 6 tanesi ise hafif hasar görmüş 3 modern bina dahil olmak üzere toplam 31 etkilenen tarihi alan tespit edilmiştir. Bazı sur duvarları yıkılmış ve kuleler de hasar görmüştür (URL-1).

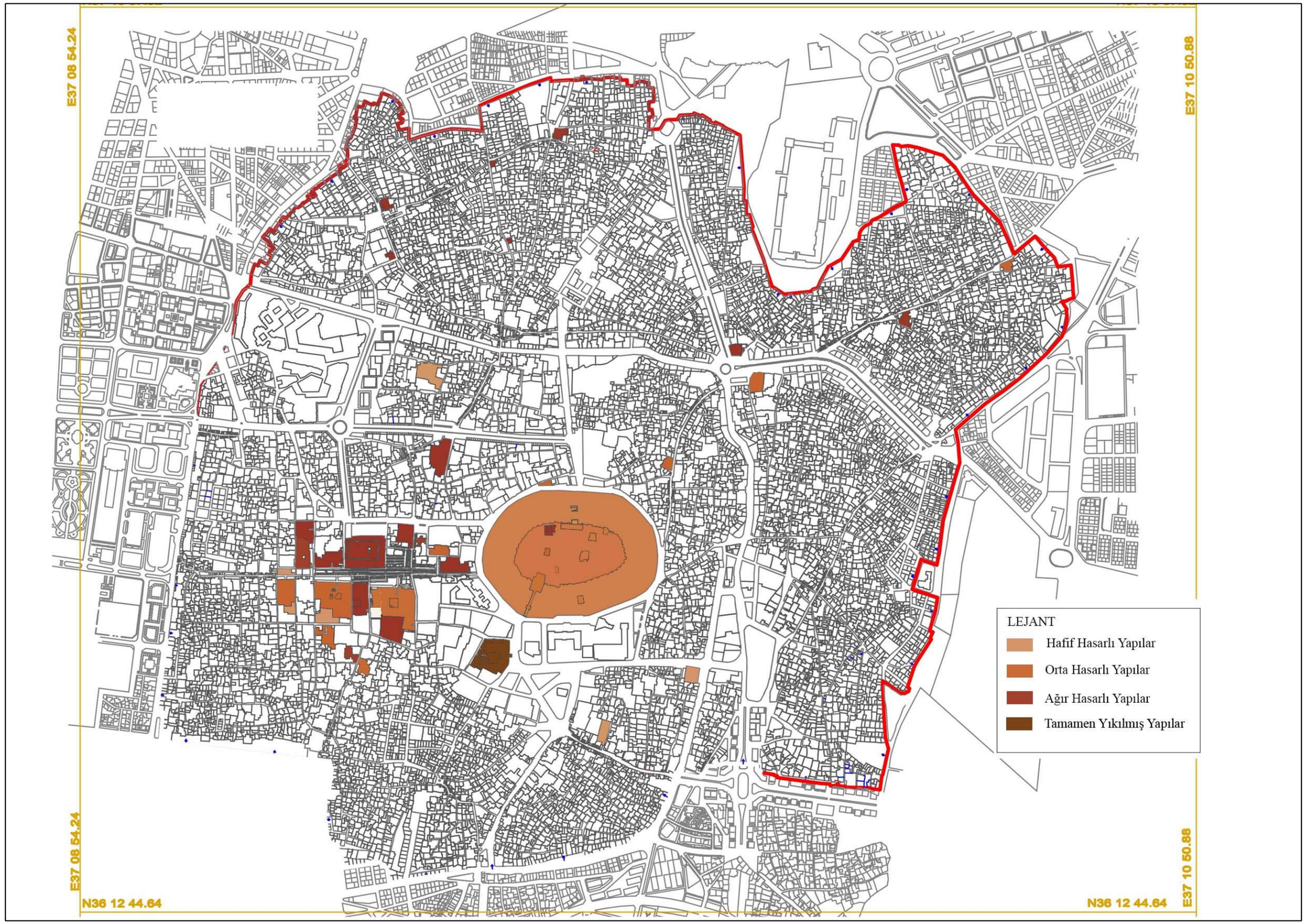
13	Hz. İbrahim Camii	İbrahim Camii	Zengi/ Eyyübi/Memluk	Cami	Orta Derecede Hasarlı
14	Dört Köşe Minareli 1 Cami	Büyük Cami	Zengi/ Eyyübi/Memluk	Cami	Ağır Hasar/ Kuzey ve doğu duvarı çevresinde ve kuzey duvarının çatısında hasar meydana gelmiştir(URL-1).
15	İç Kale Hamamı	Saray Hamamı	Eyyübi Dönemi	Hamam	Hafif Hasarlı
16	Ulu Cami	Halep Ulu Cami/ Umeyye Camii / Zekeriya Camii	Selçuk/ Eyyübi/ Memluk/ Osmanlı	Cami	Ağır Hasar/ 2012 yılında çıkan yangın ile caminin doğu tarafı ve kütüphanesi hasar görmüştür. Ardından 2013 yılındaki çatışma sırasında yapı minaresi yıkılmıştır. Doğu duvarının bir bölümü ve caminin kuzeydoğu köşesi yıkılmıştır (URL-1).
17	Hüsrev Paşa Camii	Hüsreviye Camii	Osmanlı Dönemi	Cami	Yok edilmiş/ 2014 yılında Hüsrev Paşa Camii'ne yapılan saldırıda, patlayıcılar ile kuzey revak haricinde tüm külliye yok olmuştur (URL-1).
18	Behramiye Camii	Behramiye Camii	Osmanlı Dönemi	Cami	Orta Derecede Hasar / İbadethanenin çatısında ve revak kısmında ciddi hasarlar oluşmuştur. (URL-4).
19	Menkusa Kapısı Camii	Bankosa Camii	Memluk Dönemi	Cami	Orta Derecede Hasarlı
20	Tarakçılar Camii	Meşatiye Camii	Memluk Dönemi	Cami	Ağır Hasarlı
21	Tuz Camii	Altunboğa Camii	Memluk Dönemi	Cami	Hafif Hasarlı
22	Karlık Camii	Karlık Camii	Memluk Dönemi	Cami	Orta Derecede Hasarlı

23	Adliye Camii	Adiliye Camii	Osmanlı Dönemi	Cami	Ağır Hasar / Cami kubbesi 2017 yılında tamamen çökmüştür. Harim yanındaki revakların iki kubbesinde delikler bulunmaktadır. Dış revakların ise batı ucu yıkılmıştır. (URL-1).
24	Şeyh Ali-i Rumi Camii	Şeyh Ali-i Rumi Mesciti	Osmanlı Dönemi	Cami	Mevcut Değil
25	Buhti Camii	Buhti Camii	Eyyübi Dönemi	Cami	Hafif Hasarlı
26	Demirci Bayram Camii	Al-Haddadin Camii	Memluk Dönemi	Cami	Ağır Hasarlı
28	İpşir Paşa Camii	İpşir Paşa Camii	Osmanlı Dönemi	Cami	Ağır Hasarlı
29	Kastal Şeref Camii	Şeref Camii	Memluk Dönemi	Cami	Ağır Hasar / Caminin minaresi yıkılmıştır. Dua salonunun iki mahzeni tahrip edilmiş, bir diğeri ise ağır hasar görmüş ve bu alanın cephelerinde delikler meydana gelmiştir. Abdest odası ve güney cephesi tahrip edilmiştir. Avlu molozlar ile kaplanmıştır (URL-4).
30	Kastal Harami Camii	Kastal Harami Camii	Memluk Dönemi	Cami	Ağır Hasarlı
31	Kastal Kurad Camii	Kastal Al-Akrad Camii	Memluk Dönemi	Cami	Ağır Hasarlı
32	Bayram Kapısı Camii	Kastal Al- Mesht Camii	Osmanlı Dönemi	Cami	Ağır Hasarlı
34	Tevbe Camii	Tevbe Camii	Memluk Dönemi	Cami	Orta Derecede Hasarlı
35	2 Adet Darüşşifa	Bimaristan Al- Arghun Al-Kamili	Memluk Dönemi	Hastahane	Orta Derecede Hasarlı
36	2 Adet Darüşşifa	Bimaristan Nur al-Din	Eyyübi/Memluk	Hastahane	Hafif Hasarlı

41	Niran Kapısı Hamamı	Ashiqtimur Hamamı	Memluk Dönemi	Hamam	Hafif Hasarlı
42	Ulbeciler Hamamı	Nahhasin/Bakır Hamamı	Memluk Dönemi	Hamam	Orta Derecede Hasarlı
43	Ağa Hamamı	Agbogha al-Johari Hamamı	Memluk Dönemi	Hamam	Orta Derecede Hasarlı
46	Gümrük Hanı	Gümrük Han	Osmanlı Dönemi	Han	Orta Derecede Hasarlı/ Hanın içerisinde bulunan mescitin kubbesi hasar görmüştür. Kubbe 2017 yılında onarılmıştır. (URL-4).
48	Çıkrıkçıoğlu Hanı	Kasabiye Hanı	Memluk Dönemi	Han	Ağır Hasarlı
49	Hayre Bey Hanı	Hayır Bey Hanı	Memluk Dönemi	Han	Ağır Hasarlı
50	Sabun Hanı	Sabun Hanı	Memluk Dönemi	Han	Ağır Hasar / Yapılan saldırılar ile birlikte çatısında yoğun delikler oluşmuş ve ayakta zor durmaktadır (URL-1).
53	Behramiye Hanı	Behramiye Hanı	Osmanlı Dönemi	Han	Hafif Hasarlı
54	İpek Hanı	İpek/Harir Hanı	Osmanlı Dönemi	Han	Ağır Hasarlı
55	Mutaf Hanı	Altaf Hanı	Osmanlı Dönemi	Han	Orta Derecede Hasarlı
56	Büyük Paşa Hanı	Al-Ulabıyya Hanı	Osmanlı Dönemi	Han	Orta Derecede Hasarlı
57	Frenk Hanı	Al-Shaibani Hanı	Osmanlı Dönemi	Han	Hafif Hasarlı
58	Elçi Hanı	Kendir Han	Osmanlı Dönemi	Han	Ağır Hasarlı
59	Bakır Hanı	Bakır/Nahhasin Hanı	Osmanlı Dönemi	Han	Ağır Hasar/ Hanın avlu duvarlarında tahribat oluşmuştur. Çatısının kuzey bölümü çökmüştür. Güneybatı bölümü tamamen yıkılmıştır. Poche evinde bulunan koleksiyonlara da zarar verilmiştir (URL-1).

60	Keten Hanı	Keten/Kittan Hanı	Osmanlı Dönemi	Han	Orta Derecede Hasarlı
63	Mazı Hanı	Kadı Hanı	Memluk Dönemi	Han	Ağır Hasarlı
68	Kurt Bey Hanı	Kurt Bey Hanı	Memluk/ Osmanlı	Han	Ağır Hasar/ Yapının kuzeydoğu alanı tamamen yıkılmıştır. Avlunun batısındaki revaklar yıkılmıştır. Odaların kubbeleri kısmen yıkılmış, handaki süslemeler bozulmuştur (URL-27).
76	Aslan Dede Kahvehanesi	Aslan Dede Kahvehanesi	Memluk/ Osmanlı	Kahvehane	Ağır Hasarlı
77	Paşa Sarayı	Yok edilmiş.		Saray	
78	Canpolatoğlu Sarayı	Canpolatoğlu Evi	Osmanlı Dönemi	Saray	Hafif Hasarlı
83	Hz. Mevlana Celaleddin-i Rumi Tekkesi	Hz. Mevlana Celaleddin-i Rumi Tekkesi	Osmanlı Dönemi	Tekke	Daha önce tahrip edilmiş
84	Hz. Şeyh Bekri Tekkesi	Vefaiye Tekkesi	Osmanlı Dönemi	Tekke	Hafif Hasarlı
85	İhlas Dede Tekkesi	İhlasiyye / İhlas Dede Tekkesi	Osmanlı Dönemi	Tekke	Orta Derecede Hasarlı
86	Hacı Bayram Dede Tekkesi	Baba Bayram Tekkesi	Osmanlı Dönemi	Tekke	Mevcut Değil
87	Kırklar Tekkesi	Kırklar Tekkesi	Osmanlı Dönemi	Tekke	Orta Derecede Hasarlı
89	Hz. Şeyh Nesimi Tekkesi	Nesimi Tekkesi	Memluk Dönemi	Tekke	Orta Derecede Hasarlı

Harita 4.1.1: Evliya Çelebi'nin Halep'te Gezdiği Mimari Yerlerin Çatışmada Aldığı Hasar Durumu **(**Tez Çalışması Kapsamında Oluşturulmuştur)

Halep'te zarar gören yapıların ve özellikle Eski Şehir kent dokusunun iyileştirilmesi için projeler devam etmektedir. Halep'in iyileştirilmesi için yapıların restorasyon projelerinin hızlandırılması ve gerekli finansmanın sağlanması gerekmektedir. Altyapının düzenlenmesi ve yapılara başka zararlar verilmeden ulaşım olanaklarının arttırılması gerekmektedir. Savaş öncesi Eski Şehir'den göçerek yeni ve modern olduğu düşünülen mahallere göç eden vatandaşlar olduğu da düşünülerek Eski Şehir'in ilgi çekici ve merak uyandırıcı bir konuma yükseltilmesi; bu ilkeler doğrultusunda yeni imar planları gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ülkesini terk etmek zorunda kalan insanların, ülkelerine dönmeleri için temel ihtiyaçlarının karşılanması ve iş potansiyelinin arttırılması; Halep'in tekrar ticaret merkezi haline getirilmesi gerekmektedir.

Halep'in coğrafi konumunun önemi, toprağı, suyu, insanı, en eski yerleşim yerlerinden biri olması ile günümüzde ve geçmişte de devletler tarafından en çok istenen şehirlerden biri olmasını sağlamıştır. geçmişten günümüze birçok devlete ev sahipliği yapmış olan Halep'te her devletin bir kültür katmanı oluşmuştur. Birçok kültürün harmanlanmasıyla oluşan Halep kültürünü canlandırmak ve geleceğe aktarmak uluslar arası bir amaç olarak görülmelidir.

Ünlü Türk Seyyah Evliya Çelebi Seyahatnamesi referans alınarak belgelenmeye çalışılan ve ardından da bütüncül bir koruma getirebilmek için hazırlanan kültürel rotaların Halep'e büyük bir canlılık getireceği düşünülmektedir. Evliya Çelebi'nin izinde oluşturulan rotalar; Halep'in tıpkı Varşova'da olduğu gibi küllerinden yeniden doğarak; öncelikle yerel halkının kolektif hafızasını geri getirip ardından da ekonomik ve sosyal kalkınma sağlanması umulmaktadır.

4.2. KÜLTÜREL ROTA TANIMLANMASI AMACIYLA BÖLGENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Belirlenen alanlarda kültürel rota oluşturulması için süreç hazırlığı aşamasından sonra; bölge tanınmalı, analiz edilmeli, bölgenin önemi değerlendirilmeli ve bu önemler üzerine yoğunlaşılmalıdır. Halep'in tarihi, coğrafi, ticari, mimari ve kültürel önemleri daha önceki bölümlerde geniş kapsamlı bir şekilde anlatılmış, bu bölümde de kısaca değinilmiştir:

1)Tarihi Önemi

Halep Eski Kenti dünya'nın en eski yerleşim yerlerinden biridir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, her zaman ele geçirilmek istenen bir alan olmuştur. Roma ve Bizans dönemlerinden sonra 637 yılından itibaren Müslümanların yaşadığı bir alan olmuş; Emevi, Selçuklu, Zengi, Memluk, Osmanlı devletlerinin hakimiyetine girmiş ve bu sayede Halep'te geniş bir kültür oluşmuştur.

2)Coğrafi Önemi

Akdeniz'den İran'a, Mezopotamya'dan Anadolu'ya giden; hac yolları ve ipek yolu üzerinde bulunan Suriye'nin Şam'dan sonraki en önemli şehridir. Halep bölgesi, şehrin güneyindeki meyve bahçeleri ve buğday tarlaları ile Suriye'nin en verimli tarım arazisine sahip bölgelerdendir. Birçok nehire komşu olan Halep'in su kaynakları oldukça fazladır.

3)Ticari Önemi

Ticaret doğuya doğru kaymaya başladığında ilk olarak Memluk döneminde hanlar ve kervansaraylar inşa edilmiş, Halep doğunun ticaret merkezi olma yolunda adım atmıştır. Daha sonra Osmanlı döneminde ise Halep gelişerek ve yeni hanlar inşa edilerek Osmanlı imparatorluğunun en önemli 3 ticaret merkezinden biri haline gelmiştir.

4)Mimari Değerleri

Halep Eski Kenti 1986 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne eklenmiş ve korumaya alınmıştır. Halep Eski Kenti'nde birçok medeniyete ait cami, han, hamam, tekke, saray, sur kapıları ve hastaneler bulunmaktadır.

Antik çağlardan beri var olan görkemli bir tepe üzerinde konumlanan Halep Kalesi ve kale içerisinde bulunan İbrahim Camii, Büyük Cami, Fırtına Tapınağı, Eyyübi Sarayı ve hamamı gibi yapılarda günümüzde savaş sonrası iyileştirme çalışmaları devam etmektedir.

MS 7.yüzyılda inşa edilen Halep'teki ilk cami Halep Ulu Camii bölgedeki en önemli yapı olarak görülmektedir. Memluk dönemi yapıları olan Şeref Camii, Tevbe Camii, Bankosa Camii, Meşatiye Camiii; Osmanlı dönemi camileri olan Mimar Sinan yapısı olan Hüsrev Paşa Camii, Adiliye Camii, Behramiye Camii, İpşir Paşa Camii yapıları seçilen alanda Evliya Çelebi Seyahatnamesinde bulunan yapılardır.

Camilerin yanında Halep Eski Kenti ticari önemiyle beraber birçok han ve kervansaraya sahiptir. Hanların çoğunluğu Anktaya Kapısı'ndan Halep Kalesi'ne giden yolda, Halep Ulu Camii'nin etrafında bulunmaktadır. Kurt Bey Hanı, Hayre Bey Hanı, Gümrük Hanı, Sabun Hanı, Bakırcılar Hanı gibi birçok han bölgede bulunmaktadır.

Halep Halkı'nın çoğu Evliya Çelebi'nin seyahat ettiği dönemde tarikat mensubu olduğu için Halep Eski Kenti'nde tekke mimarisi de oldukça önemli bir hal almıştır. Hz. Mevlana Celaleddin-i Rumi Tekkesi, Nesimi Tekkesi, Kırklar Tekkesi gibi tekkeler tekke mimarisini en iyi yansıtan örneklerdendir.

Bunların yanında, hamamlar, çeşmeler, hastaneler ve saraylar bulunmaktadır. Çelebi'nin ziyaret etmediği birçok yapı bulunmaktadır. Halep'in dar sokaklarında bulunan avlulu evleri de benzersiz mimari değerleri arasındadır.

5)Kültürel Önemi

Halep; en eski yerleşim yerlerinden biri olması, coğrafi konumu ve ticaretteki önemi, verimli toprakları, havası ve suyunun güzelliği nedeniyle geçmişten beri birçok devlet tarafından istenen bir kent olmuştur. Ele geçiren her devlet, Halep'te bir kültür katmanı oluşturmuştur. Arap, Türkmen, Kürt, Müslüman, Yahudi, Hıristiyan olmak üzere birçok ırka ve dine mensup insan bir arada yaşamaktadır. Halep Eski Kenti bu nedenlerden dolayı birçok kültüre ev sahipliği yapmış ve günümüzde de yapmaya devam etmektedir.

Rota Kavramının Bölgeye Sağlayacağı Kalkınma ve Değerler

Yapılan analiz ve değerlendirmeler sonucunda Halep Eski Kenti'nde Evliya Çelebi'nin seyahatleri referans alınarak bir rota oluşturulmasına karar verilmiştir.

Halep'in tarihi ve kültürel değerleri çok fazladır ve silahlı çatışma öncesinde de bu değerleri korumak için birçok girişim gerçeklemiştir. Özellikle Halep Eski Kenti'nin korunması için ulusal ve uluslar arası boyutta çalışmalar hazırlanmış ve uygulanmaya başlanmıştı. Fakat 2012 yılında girmiş olduğu silahlı çatışma nedeniyle pek çok yapı zarar görmüştür. Silahlı çatışmanın bittiği günden beri hasar tespit çalışmaları ve ardından da rehabilitasyon çalışmaları başlamıştır. Bu çalışmalara ek olarak bir rota kurgusu oluşturmak bu tez kapsamında planlanmıştır.

İslami şehirlerde yapılar birbiriyle ilişkili kümeler oluşturacak şekilde inşa edilmiştir. Bu sayede koruma kavramı daha bütüncül olarak işlev göstermektedir. Kültürel rotalar da tam olarak bu anlamda, anıtları ilişkili oldukları kentsel bağlamdan koparmadan korumak, canlandırmak ve tanıtmak amacıyla oluşturulmaktadır. Oluşturulan rotanın silahlı çatışma sonrası rehabilitasyon çalışmalarına destek olması, ardından da ulusal ve uluslar arası anlamda işbirliğinin sağlanması, uluslar arası boyutta Halep Eski Kenti'nin tanıtılmasını amaçlamaktadır.

4.3. ÖNERİLEN KÜLTÜREL ROTALAR

Analiz çalışmalarından ve bölge tanındıktan sonra Evliya Çelebi'nin izinde 4 adet ana kültürel rota ve bu kültürel rotalara ek olarak kullanıcı tercihine bırakılmış 3 adet de alternatif kültürel rotalar oluşturulmuştur.

İlk olarak Tarihi Çarşı Kültür Rotası (Harita 4.3.1) önerilmiştir. Halep Eski Kenti'nde tarihi yapıların çoğunluğu Antakya Kapısı'ndan Halep Kalesi'ne giden aks üzerinde ve Ulu Cami etrafında toplanmıştır. Bu aks üzerindeki yapılar Halep'in kültür katmanlarını ve mimarisini de temsil etmektedir. 637 yılında Antakya Kapısı'ndan giren Müslümanlarla başlayan inşa, çeşitli devletlerin hükümdarlık dönemlerinde yavaş yavaş ekler yapılarak günümüze ulaşmıştır. Halep'e gelen turistler tarafından en çok ziyaret edilen bölge olması, birçok seyyah tarafından Halep'te en çok bu alanın anlatılması, Halep'i ve çeşitli kültürleri temsil eden yapıların bu alanda bulunması nedeniyle ana kültürel rota bu aks üzerinde yürüyüş rotası olarak oluşturulmuştur.

Ana kültürel rotada başlangıç noktası belirlenirken 637 yılında Müslümanların Halep'e girdiği kapı olarak bilinen ve günümüze ulaşan, aynı zamanda otobüs duraklarına yakın konumda bulunan Antakya Kapısı (En. No: 01) başlangıç noktası olarak belirlenmiştir. Ardından biraz ilerledikten sonra Osmanlı Dönemi'nde Behram Paşa'nın vakıf kurarak inşa ettirdiği Behramiye Camii (En. No:18) ve Behramiye Hanı (En. No:53) ile beraber hanlar bölgesine geçiş yapılmaktadır. Halep'i ticaret merkezi haline getiren hanlar gezildikten sonra kahvehane olarak kullanılan Aslan Dede Kahvehanesi'nde kullanıcıların dinlenerek vakit geçirmesi düşünülmüştür. Aslan Dede Kahvehanesi'nden sonra yine ticaret merkezi olan Halep'in önemli hanları gezilerek, Osmanlı döneminde inşa edilen, Mimar Sinan tarafından tasarlanan Hüsrev Paşa Camii ziyaret edilerek Halep'in dar sokaklarında yürünerek Evliya Çelebi'nin bahsettiği hanlar, hamamlar, hastanelerle buluşularak yapılar hakkında bilgiler edinilecektir. Ana kültürel rotada bulunan hanlar, hamamlar, camiler, kale ve dar sokaklarında gözlemlenebilecek avlulu evleriyle Halep Eski Kenti kısaca tanıtılabilecektir. Tarihi Çarşı Kültürel Rotası Kınnesrin Kapısı (En. No:03) ile son bulmaktadır. Bu alandan otobüs duraklarına gitmek isteyen kullanıcılar tarihi sur kalıntılarını da izleyerek otobüs duraklarına ulaşabilmekte ya da Kınnesrin Kapısı

karşısında bulunan parkta çeşitli aktiviteler gerçekleştirebilmekte, dinlenebilmekte ve sosyalleşmektedir. Rotada bulunan yapıların ziyaret edilmesi ve toplanma alanlarında geçirilen toplam vaktin 1 tam gün sürmesi planlanmıştır.

Alternatif kültürel rota-1 olarak oluşturulan rotada ise önemli Memluk yapıları bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin de seyahatnamesinde bahsettiği ve yaklaşık 6 asırdır var olan Tevbe Camii (En. No:34), Altunboğa Camii (En. No:21) ve Ashiqtimur Hamamı görülürken, Utruş Camii ve Halep'in eşsiz evlerinin manzarası da yürüyüş yolunun keyifli geçmesini sağlamaktadır.

İkinci kültürel rota olarak Halep Ulu Camii ve Halep Kalesi (Harita 4.3.2) önerisi oluşturulmuştur. Bu öneride, kullanıcılar Halep Ulu Camii arkasına kadar araba ile ulaşmakta ve yürüyüş rotasına bu alandan katılmaktadır. MS 7.yüzyılda inşa edilen Halep Ulu Camii (En. No:16) ziyareti yapıldıktan sonra kullanıcının tarihi Aslan Dede Kahvehanesi'nde dinlenmesi ve ardından Halep Kalesi (En. No:12) ziyaretine geçmesi planlanmıştır. Önerilen bu rotada, Evliya Çelebi'nin bahsettiği görkemli bir tepe üzerinde bulunan Halep Kalesi'nin, giriş kompleksi, İbrahim Camii (En. No:13), Büyük Cami (En. No:14) ve kale içerisinde bulunan fakat Çelebi tarafından bahsedilmeyen diğer tüm yapıların ziyaret edilmesi; kale içerisinde bunan seyir teraslarında vakit geçirmesi planlanmıştır. Yürüyüş rotası olan Halep Ulu Camii ve Halep Kalesi Kültürel Rota önerisinin 1 tam gün sürmesi beklenmektedir.

Bir diğer kültürel rota önerisi ise Halep Kuzey Eski Şehir Kültürel Rotası (Harita 4.3.3)'dır. Bu rotada önerisinde kullanıcılar Nasr Kapısı'na kadar araç yolu ile ulaşmakta ve Nasr Kapısı'ndan itibaren yürüyerek yapıları ziyaret etmektedir. Osmanlı dönemi eseri olan İpşir Paşa Camii'nin (En. No:28) yanı sıra Şeref Camii (En. No: 29) gibi Memluk dönemi yapısı olan camilerin ziyaretinden sonra, trafiği kolaylaştırmak ve meydan yaratmak amacıyla 1904 yılında yıkılan fakat günümüzde kalıntıları bulunan Ferec Kapısı (En. No:10) ziyareti gerçekleştirilerek, rota kapsamında Mevlevihane (En. No:83) ziyareti yapılması planlanmıştır. Bu ziyaret kapsamında bölgedeki çok sayıda tarihi kilisenin de ziyaret edilmesi beklenmektedir. Rota ziyaretinin yapıldığı Cüdeyde Mahallesi'nde çok sayıda otel bulunmaktadır.

Alternatif Kültürel Rota-2 kullanıcının tercihine göre, daha fazla yapı çeşitliliğini kullanıcıya sunmak amacıyla oluşturulmuştur. Bu rotada Evliya Çelebi'nin de överek bahsettiği Canpolatoğlu Sarayı (En. No:78), Kurt Bey Hanı (En. No: 68) gibi yapıların yanında Çelebi'nin bahsetmediği Osmaniye Külliyesi, Mehmendar Camii ve Vezir Hanı da rotaya eklenmiştir.

Hadid Kültürel Rotası önerisinde (Harita 4.3.4) kullanıcılar Hadid Kapısı'na (En. No:07) kadar araç ile ulaşmakta ve ardından yürüyüş rotasına geçmektedir. Hadid Kapısı'ndan başlanarak Memluk döneminde sur dışına yapılan ilk camilerden olan Bankosa Camii (En. No:19) ve Haddadin Camii (En. No: 26) ziyaret edilecek mekanlardandır. Ardından kullanıcı tekkelerin yoğunlukta olduğu ve İhlas Dede Tekkesi (En. No:85), Kırklar Tekkesi (En. No:87) ve Nesimi Tekkesi (En. No: 89)'ni ve Hamvi Camii'ni ziyaret ederek görkemli kalenin etrafındaki tarihi yapıları ziyaret ederek kale etrafındaki kafe ve restaurantlarda vakit geçirebilmektedir.

Hadid Kültürel Rota önerisine ek olarak Alternatif Rota-3 önerisi yapılmıştır. kullanıcı tercihine bırakılan bu rotada Memluk dönemi eserleri olan Meşatiye Camii (En. No: 20) ve Karlık Camii (En. No:22) ziyaret edilmektedir. Alternatif Rota-3 ve Hadid Kültürel Rotası'ndaki tarihi yapıların ziyaret edilmesi ve kale etrafında geçirilecek sosyal zamanının 1 tam gün sürmesi beklenmektedir.

Halep Eski Kenti içerisinde pek fazla etkinlik alanı bulunmasa da Eski Kent yakınlarında bulunan parklar ve bahçelerde çeşitli etkinliklerin düzenlenmesi ve toplanma alanlarının bu boş alanlar olması kararlaştırılmıştır. Rota başlangıç noktalarına bilgilendirici ve ilgi çekici tabelalar eklenmiş, rota üzerinde uygun alanlara çeşitli kiosklar konularak kullanıcının bilgilendirilmesi sağlanmıştır. Aynı zamanda kullanıcının yapılar hakkında fikir sahibi olabilmesi amacıyla QR Kod noktaları belirlenmiş ve telefon uygulamaları oluşturularak alana erişimin kolaylaşması sağlanmıştır.

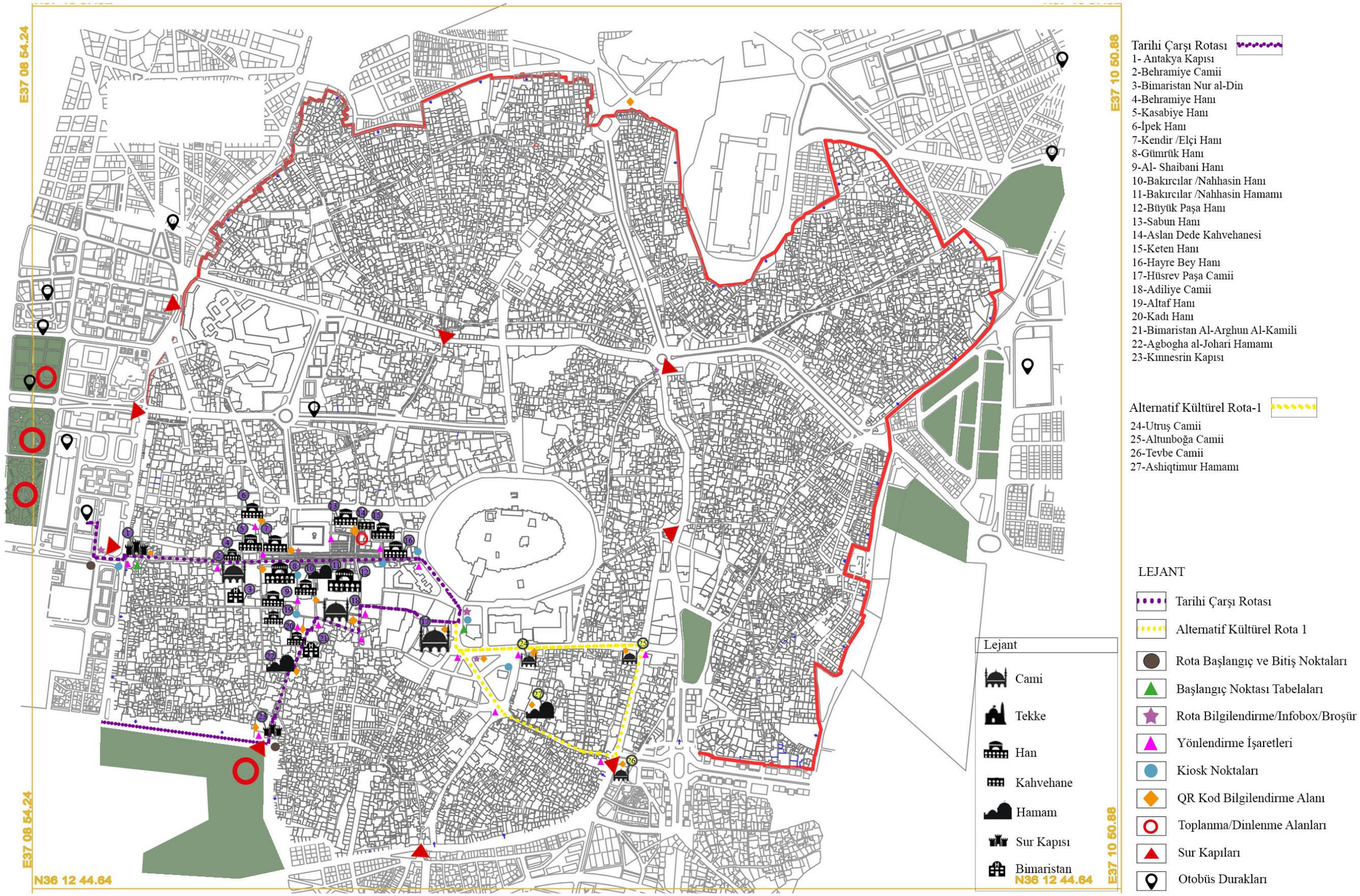
Uygun görülen alanlara turistlerin rahatça bilgi alabileceği turist bilgilendirme merkezleri, infoboxlar kurulmuş; birçok alana broşür desteği sağlanabilmesi için paneller eklenmiştir.

Aynı zamanda yerli ve yabancı turistlerin rota üzerinde rahatça yönlenebilmesi için akıllı telefon sistemleri haricinde, döşemelere de yönlendirme sistemleri yerleştirilmiştir.

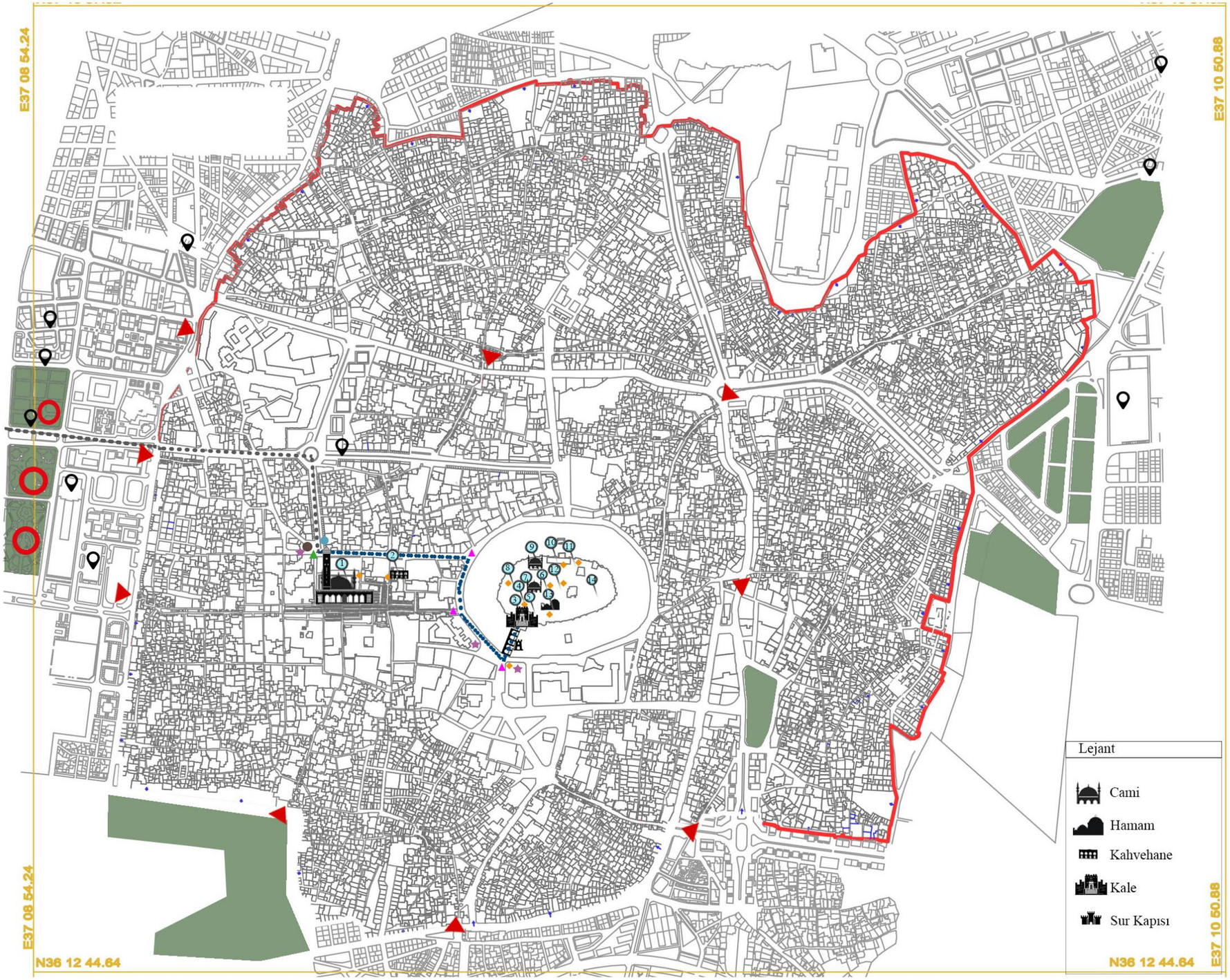
Halep Eski Kenti içerisinde çok fazla toplu taşıma ulaşım imkanı olmaması nedeniyle rota sistemleri var olan duraklara yakın bir şekilde kurgulanmaya çalışılmıştır.

Oluşturulan bu sistemler ile beraber toplanma ve etkinlik alanlarının arttırılabilmesi için alanda bulunan kullanım dışı hanlara, depolara ek işlev olarak geleneksel sanat ve zanaat etkinliklerinin düzenlenebileceği veya oturup kahve içilip güzel sokakların izlenebileceği işlevlerin verilmesi önerilmektedir. Kültürel rotaları tamamlayıp ulaşılan parklarda ise çeşitli donatı sistemleri ile oturma ve dinlenme alanlarının yaratılması, çeşitli tanıtıcı ve ilgi çekici festivallerin ve workshopların düzenlenmesi önerilmektedir.

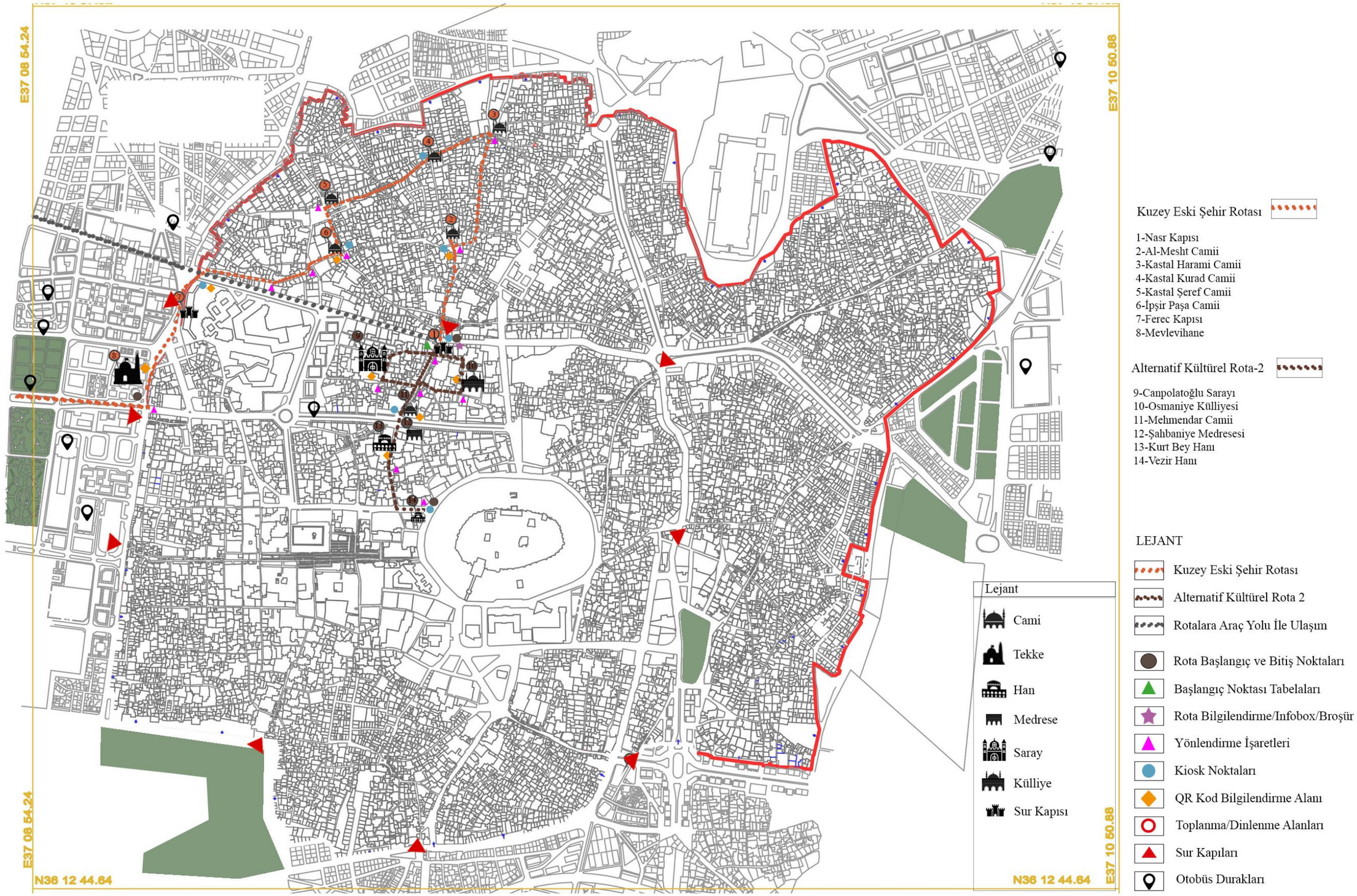
Harita 4.3.1: Tarihi Çarşı Rota Önerisi

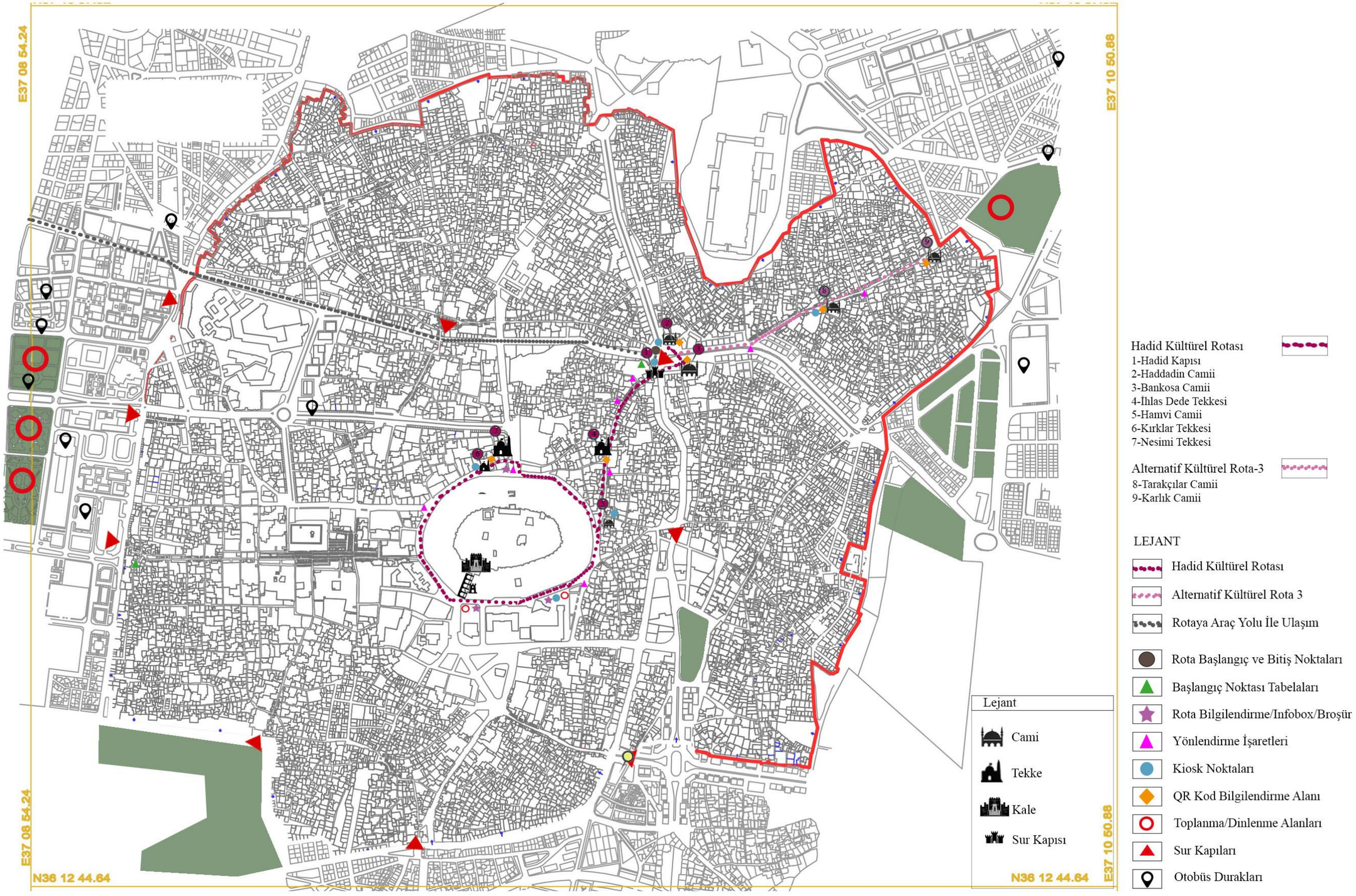
Harita 4.3.2: Ulu Cami ve Halep Kalesi Rota Önerisi

Harita 4.3.3: Kuzey Eski Şehir Rota Önerisi

Harita 4.3.4: Hadid Kültürel Rota Önerisi

Harita 4.3.5: Kültürel Rotalarda Bilgilendirme Sistem Önerileri

Toplanma/Dinlenme Alanları

Yönlendirme İşaretleri

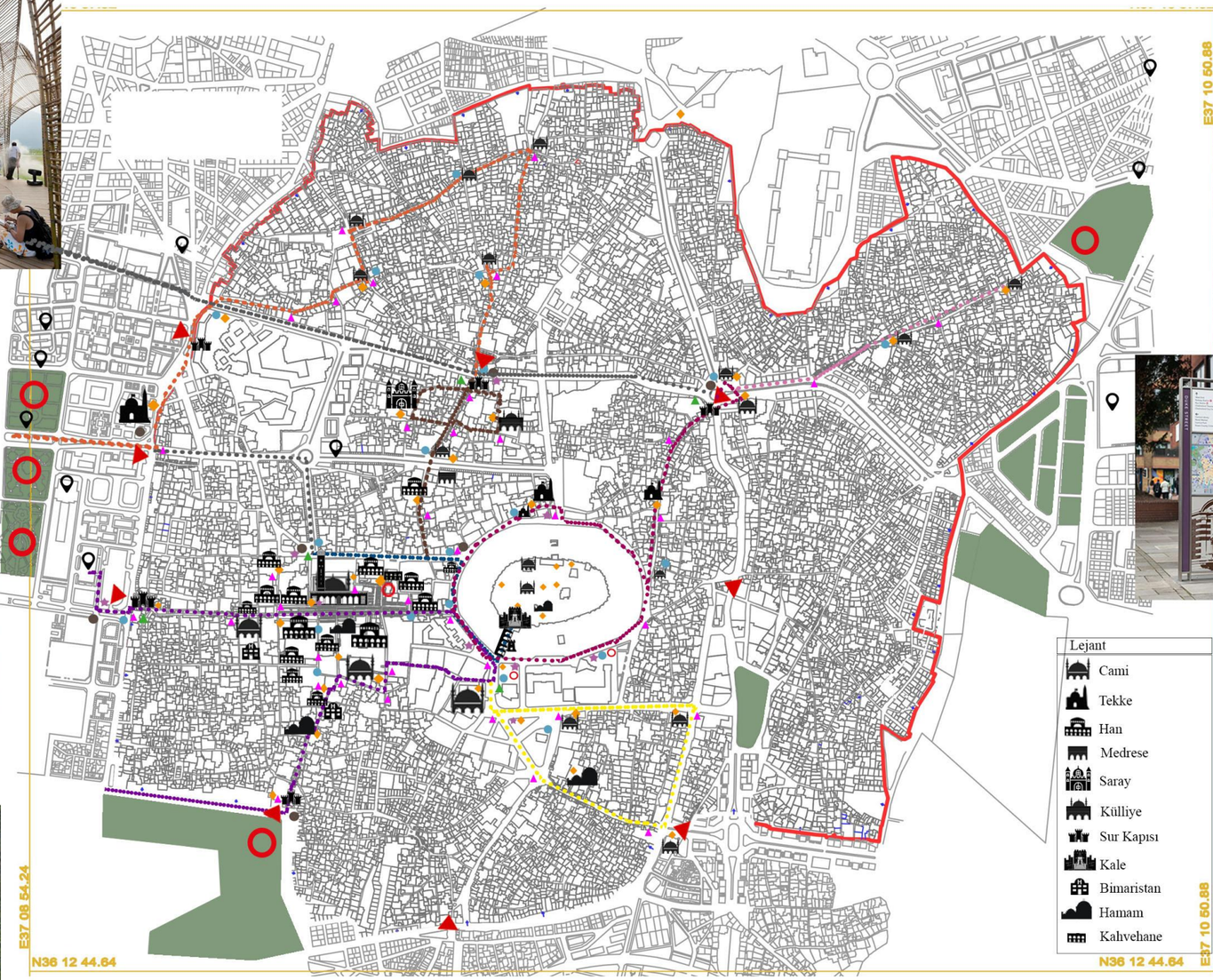

QR Kod Bilgilendirme Alanı

Kiosk Noktaları

Rota Bilgilendirme/Infobox/Broşür

Lejant

- Cami
- Tekke
- Han
- Medrese
- Saray
- Külliye
- Sur Kapısı
- Kale
- Bimaristan
- Hamam
- Kahvehane

LEJANT

- Tarihi Çarşı Rotası
- Alternatif Kültürel Rota-1
- Ulu Cami ve Halep Kalesi Rotası
- Kuzey Eski Şehir Rotası
- Alternatif Kültürel Rota-2
- Hadid Kültürel Rotası
- Alternatif Kültürel Rota-3
- Rota Başlangıç ve Bitiş Noktaları
- Başlangıç Noktası Tabelaları
- Rota Bilgilendirme/Infobox/Broşür
- Yönlendirme İşaretleri
- Kiosk Noktaları
- QR Kod Bilgilendirme Alanı
- Toplanma/Dinlenme Alanları
- Sur Kapıları
- Otobüs Durakları
- Rotalara Araç Yolu İle Ulaşım

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya'nın en eski yerleşim yerlerinden biri olan Halep Eski Kenti, geçmişten beri pek çok devlet tarafından istenen şehir olmuş, uğruna çok fazla savaşlar verilmiştir. Birçok kez yıkılıp yeniden inşa edilmiştir. 1986 yılında UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesi'ne eklenmiş ve korumaya alınmıştır. Ardından çeşitli koruma, restorasyon ve canlandırma çalışmaları yapılmıştır. Fakat 2012 yılında Halep silahlı çatışmaya girmiştir. Bu silahlı çatışma II. Dünya Savaşı'ndan sonra en büyük insani yıkıma neden olmuş, bu insani yıkımla beraber kolektif hafızanın temel taşı, şehrin simgeleri tarihi yapıların birçoğu hasar görmüştür. 2016 yılında silahlı çatışmanın bitmesiyle birlikte rehabilitasyon çalışmaları başlamış ve günümüzde de devam etmektedir.

Halep Eski Kenti'ndeki yapıların rehabilitasyonu sonrası korunması, canlandırılması ve tanıtılması amacıyla tez kapsamında çeşitli kültürel rotalar önerilmiştir. Önerilen kültürel rotalar Evliya Çelebi'nin bahsettiği yapıların araştırılması, bölgenin analiz edilmesi ve somut ve somut olmayan değerlerin incelenmesiyle oluşturulmuştur.

Belirli temalar ile oluşturulan ana ve alternatif kültürel rotalar sayesinde kullanıcıların Halep Eski Kenti hakkındaki bilgi dağarcığının gelişmesi, kültürel, tarihi ve mimari değerlerinin farkındalığının artması sağlanacaktır.

Halep Eski Kenti'nin, oluşturulan rotalar sayesinde sürekli bir şekilde korunması ve canlandırılması beklenmektedir. Bölgenin somut ve somut olmayan tüm kültürel mirasının fark edilmesi, tanınması ve değerinin bilinmesi yine bu kültürel rotalar sayesinde gerçekleşecektir. Aynı zamanda ulusal ve uluslararası boyutta kültürel rotaların tanınması ile bölgenin değerleri yerli ve yabancı turistler tarafından algılanacaktır.

Kültürel rota kavramının bir diğer getirisi ise halka ve kullanıcılara kültürel mirasın değeri ve nasıl korunacağını göstermektedir. Bilinçlenen halk mirasına sahip çıkacak,

yerli ve yabancı turistlerin bu değerlerin farkında olarak turizm faaliyetleri gerçekleşecektir. Bu turizm faaliyetleri sayesinde önce yerel daha sonra ise ulusal sosyal ve ekonomik sürdürülebilir bir kalkınma yaşanması beklenmektedir.

Halep Eski Kenti ve etrafında oluşturulacak olan toplanma ve etkinlik alanları sayesinde kültür ve sanat faaliyetleri gerçekleştirilecektir. Hanların bazılarına açılacak olan eğitim atölyeleri, avlu sergileri ve çeşitli etkinliklere ev sahipliği yapmak hem işlev arttıracak hem de bölgenin daha çok ilgi çekmesini sağlayacaktır. Atölyelerde geleneksel Halep el sanatlarının ve zanaatlerin öğretilmesi ve geleceğe taşınması için dersler verilecek, Halep geleneksel mimarisinin korunması için çeşitli eğitimler düzenlenecektir. Bu sayede hanlar mevcut işlevlerinin yanı sıra kullanılmayan depoları gibi alanlarının da farklı işlevler ile kullanılmasıyla yerel olarak ekonomik bir kalkınma yaşanacaktır.

Tüm bunlar yapılırken, kontrolsüz turizmin ve nüfus artışının önüne geçilmesi için Halep Belediyesi, Eski Eserleri Koruma Müdürlüğü, çeşitli vakıflar ve bilirkişilerin beraber hareket etmesi önem arz etmektedir.

Halep Eski Kenti'nde Evliya Çelebi izinde oluşturulan kültürel rotaların;

-Savaş sonrası rehabilitasyona destek olması,

-Kültürel mirasların tarihi, kültürel ve mimari değerlerinin kullanıcı ve halk tarafından fark edilmesi, halkın bilinçlenmesi,

-Üretim ve düzenlenen etkinlikler ile sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınma sağlanması,

-Bölgenin canlanması ve uluslararası boyutta fark edilmesi, bu sayede turizm faaliyetlerinin artması,

-Kültürel değerler için sürdürülebilir bir koruma ve tanıtım olanağı sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Bektaş, C. (2001). Koruma Onarım, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Berti, E. (2015a). Cultural Routes Management: from theory to practice: "Defining the Cultural Routes of the Council of Europe", Council of Europe; European Institute of Cultural Routes. (https://rm.coe.int/gestion-des-itineraires-culturels-de-la-theorie-a-la-pratique/168098b061) , 26 Şubat 2021.

Berti, E. (2015b). Cultural Routes Management: From Theory to Practice: "How to Create a Cultural Route: Project Phases and Criteria", Council of Europe; European Institute of Cultural Routes. (https://rm.coe.int/gestion-des-itineraires-culturels-de-la-theorie-a-la-pratique/168098b061) , 26 Şubat 2021.

Berti, E. (2015c). Cultural Routes Management: From Theory to Practice: "The Cultural Context: Fundamental Resolutions and Conventions at The European and International Level", Council of Europe; European Institute of Cultural Routes. (https://rm.coe.int/gestion-des-itineraires-culturels-de-la-theorie-a-la-pratique/168098b061) , 26 Şubat 2021.

Buzpınar, T. Ş. (2003). Lazkiye, TDV İslam Ansiklopedisi, c.22, s.117-118, Ankara.

Buzpınar, T. Ş. (2010). Şam, TDV İslam Ansiklopedisi, c.38, s.315-320, İstanbul.

Çakar, E. (2006). 17. Yüzyılda Halep Eyaleti ve Türkmenleri, Fırat Üni. Orta Doğu Araştırmaları Merkezi, Yayın No: 11, Elazığ.

ÇEKÜL Vakfı, (2014). Gaziantep Mekansal Planlama Yöntemi, Kültürel Rotalar Sistemi, Tarihi Kentler Birliği Yayınları, İstanbul.

ÇEKÜL Vakfı, (2015). Kültür Rotaları Planlama Rehberi, ÇEKÜL Vakfı - Tarihi Kentler Birliği Yayınları, Kılavuz Kitapçıklar Dizisi 3, İstanbul.

Çelebi E. (2011a). Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Konya, Kayseri, Antakya, Şam, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofya, Edirne. (Yayına Hazırlayan Kahraman S., c.3), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Çelebi E. (2011b). Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine. (Yayına Hazırlayan Kahraman S., c.9), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Çelebi E. (2011c). Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine. (Yayına Hazırlayan Kahraman S. Ve Dağlı Y. c.1), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Çelik Şavk, Ü. (2011). Sorularla Evliya Çelebi, İnsanlık Tarihine Yön Veren 20 İnsandan Biri, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.

Dağlı, Y. ve Kahraman, S. A. (2011). Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2. Kitap 1. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Dankoff R. (2010). Seyyah-ı Alem Evliya Çelebi'nin Dünyaya Bakışı, (çev. Müfit Günay), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Denu, P. (2015). Cultural Routes Management: From Theory to Practice: "The Evolution of the Council of Europe Cultural Routes Programme ", Council of Europe; European Institute of Cultural Routes. . (https://rm.coe.int/gestion-des-itineraires-culturels-de-la-theorie-a-la-pratique/168098b061) , 26 Şubat 2021.

DOC-GTZ. (1998). Development Plan. The Rehabilitation of the Old City of Aleppo, The City of Aleppo, Syria.

Gemici, N. (2017)**.** Osmanlı'nın Bilgeleri Evliya Çelebi, İlke Yayıncılık, İstanbul.

Hasol, D. (1975). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, YEM Yayınları, İstanbul.

Helvacıkara, M. C. ve Abidin, M. Z. (2010). Türkiye- Suriye Bölgelerarası İşbirliği Programı: Halep Tarihinin Gölgesinde 41 Eser, KB-K09-002 nolu Gezgin Projesi.

Herzfeld, E. (1955). Materıaux Pour Un Corpus Inscrıptıonum Arabicarum, Deuxıème Partıe: Syrıe du Nord, Inscrıptıons et Monuments D'alep, Imprımerıe de L'ınstıtut Françaıs D'archeologıe Orıentale, Le Caıre.

İlgürel, M. (1995). Evliya Çelebi, TDV İslâm Ansiklopedisi,, c. 11, s. 529-533, İstanbul.

İz, F. (1989). Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi, Belleten, c. 53, s. 709-733, İstanbul.

Jasser, L. (2010). (Tekkeler ve Zaviyeler) Halep'te Adım Adım Osmanlı'nın İzinde, KM-K-09-03 nolu Halep'te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri Projesi, s.171-284.

Khalaf, S. ve Mamo, A. (2010). (Camiler ve Mescitler) Halep'te Adım Adım Osmanlı'nın İzinde, KM-K-09-03 nolu Halep'te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri Projesi, s.17-168.

Kılıç, R. (2011). Osmanlı Yönetiminde Irak ve Suriye, İdeal Kültür ve Yayıncılık İstanbul.

Kuran, A. (1986). Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Mantran, R. (1997). Hama, TDV İslam Ansiklopedisi, c.15, s.396-398, İstanbul.

Mantran, R. (1998). Humus, TDV İslam Ansiklopedisi, c.18, s.370-373, İstanbul.

Marcus, A., (1989). Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri: Halep, çev. Mehmet Emin Baş, (2008), Küre Yayınları, İstanbul.

Masters, B. (1997). Halep, TDV İslâm Ansiklopedisi, c.15, s.244-247, İstanbul.

Masters, B., Eldem, E., Goffman, D. (1999). The Ottoman City Between East and West: Aleppo, Izmır and Istanbul, çev. Sermet Yalçın, (2012), Türkiye İş Bankası, İstanbul.

Necipoğlu, G. (2005). Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğunda Bir Kültür, çev. Güven Çağalı, G., Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye-Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

Özaydın, A. (2011). Tartus, TDV İslam Ansiklopedisi, c.40, İstanbul.

Qudsi, A. (2007). Changing Paradigms in Urban Conservation in Syria in Syria Medieval Citadels Between East And West, The Aga Khan Trust For Culture, Italy.

Sabbağ, A. (2010). (Hanlar) Halep'te Adım Adım Osmanlı'nın İzinde, KM-K-09-03 nolu Halep'te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri Projesi, s.453-562.

Tabbaa, Y. (1997). Constructions of Power and Piety in Medieval Aleppo, Pennsylvania University Publication.

Tomar, C. (2010). Şam, TDV İslam Ansiklopedisi, c.38, s.311-315, İstanbul.

The Aga Khan Trust For Culture, The Citadel of Aleppo, Description, History, Site plan & Visitor Tour (Syria). Prep. By. Julia Gonella. (https://www.akdn.org/publication/aga-khan-trust-culture-citadel-aleppo-description-history-site-plan-visitor-tour-syria), 30.05.2021.

Yazıcı, T. (1997). Halep, TDV İslâm Ansiklopedisi, c.15, İstanbul.

MAKALELER

Ahunbay Z., Kasmo R. (2013). Kendir Han ve Halep'in Tarihi Hanlarının Korunması, Vakıf Restorasyon Yıllığı, c.6, s.63-80, İstanbul.

Capp, S. (2003). The European Institute of Cultural Routes, (https://www.kul.pl/files/602/w02_capp.pdf) , 15 Şubat 2021.

Çakar, E. (2014) 16. Yüzyılda Halep'te Bir Osmanlı Vakfı: Hüsreviye Külliyesi, Vakıflar Dergisi 41, s.67-95.

Guang ya, Z. , Li xia, Y. (2005). Protecting, Managing, and Sustaining Cultural Routes and Their Settings: Cultural Consistency and Diversity, China. (http://openarchive.icomos.org/id/eprint/462/) , 17 Şubat 2021.

Gül S, Yılmaz A., (2020). Yerel Kalkınmanın Bir Aracı Olarak Kültür Turizmi ve Kültür Rotalar: Vezirköprü Yöresi Örneği, Journal Of Tourism and Gastronomy Studies, 8 (3) s.1855-1879). (https://jotags.org/2020/vol8_issue3_article15.pdf), 30.06.2021.

Kasmo, R. (2012). Halep Kalesi'ndeki Koruma Çalışmaları Turistik Bölge Olarak Koruma ve Geliştirme, Diyarbakır Sempozyumu, s. 277-305. (https://www.researchgate.net/profile/Fatma-Halifeoglu-2/publication/340177306_Diyarbakir_Surlarinin_Mimari_Ozellikleri_ve_Yapim_Teknigi/links/5e7c9cbc92851caef49e009d/Diyarbakir-Surlarinin-Mimari-Oezellikleri-ve-Yapim-Teknigi.pdf), 28.06.2021.

Kasmo, R. (2014). The Historic Commercial Center of the Old City of Aleppo, lessons from the pre-conflict conservation efforts, Scientific Journal for Architecture,Vol.1 No:3, Bosnia Herzegovina, s.40-53.

Kasmo R. , Kutiefan L. (2021). Post War Recovery of the Old City of Aleppo: The Rehabilitation of Suq al-Sakatiyya As a Pilot Project, Analysis of Case Studies in Recovery and Reconstruction, ICCROM-ICOMOS, s. 90-115. (iccrom.org/sites/default/files/publications/2021-03/vol2_icomos-iccrom_publication_2.pdf), 30.06.2021.

Majdoub, W. (2010). "Analyzing cultural routes from a multidimensional perspective", AlmaTourism, 1 (2): 29-37, Tunusia. (https://almatourism.unibo.it/article/view/2029) , 8 Şubat 2021.

Martorell, A. C. , (2003). Cultural Routes: Tangible and Intangible Dimensions of Cultural Heritage, Peru. (http://openarchive.icomos.org/473/1/A1-5_-_Martorell.pdf) , 28 Ocak 2021.

Martorell , A. C. (2008). The Transmission of The Spirit of The Place in The Living Cultural Routes: The Route of Santiago de Compostela as Case Study, Peru. (http://openarchive.icomos.org/id/eprint/151/) , 13 Şubat 2021.

Mayor, F. (1995). Integral Study of the Silk Roads, Roads of Dialogue: Preface of the Director-General, UNESCO, Paris.

Qudsi, J. (2017). Rebuilding Old Aleppo | Postwar Sustainable Recovery and Urban Refugee Resettlement.

Suarez-Inclan, M. R. (2005). A New Category of Heritage for Understanding, Cooperation and Sustainable Development; Their Significance within the Macrostructure of Cultural Heritage; The Role of the CIIC of ICOMOS: Principles and Methodology, (http://openarchive.icomos.org/id/eprint/456/1/4-38.pdf), 10 Şubat 2021.

Zhou, Lv. (2005). "Cultural Routes and the Network Constructıon of the World Cultural Herıtage Conservatıon", ICOMOS 15th General Assemnly and Scientific Symposium: "Monuments and Sites in their setting - conserving cultural heritage in changing townscapes and landscapes", China. (http://openarchive.icomos.org/446/1/4-29.pdf) , 14 Şubat 2021.

TEZLER

Alkan, P. L. (2019). Tarihi Güzergahın Bir Koruma Yöntemi Olarak Kültürel Rotaya Dönüştürülmesi: İznik Gölü Güney Kıyısı ve İznik-Gemlik Yolu, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Karataş, E. (2011). The Role of Cultural Route Planning in Cultural Heritage Conservation the Case of Central Lycia, Master Thesis, Middle East Technical University, The Degree of Master of Science in Restoration in Architecture, Ankara.

Kuruç, T. (2018) Kültürel Mirasın Korunmasında Araç Olarak Kültürel Rota Oluşturma Rehberi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tekin, K. H. (2008). Halep'teki Osmanlı Dönemi Dini Eserleri, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Uğur, E. (2008). Kültür Turizmi Bağlamında Kültür Yolları: Türkiye'deki Kültür Yolu Örnekleri Üzerine Bir İnceleme, Uzmanlık Tezi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Vincent, L. H. (1998). When Home Becomes World Heritage: The Case of Aleppo, Syria, B.A., Art History and Studio Arts, Clark University, Worcester, MA.

TÜZÜKLER

ICOMOS, (1964) Venedik Tüzüğü. (http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf), 30.05.2021.

ICOMOS, (1999). Kültürel Turizm Tüzüğü, çev. Zeynep Ahunbay, 2011, Meksika. (http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0300983001536913522.pdf), 30.05.2021.

ICOMOS, (2008). ICOMOS Charter on Cultural Routes, Canada. (https://www.icomos.org/quebec2008/charters/cultural_routes/EN_Cultural_Routes_Charter_Proposed_final_text.pdf), 30.05.2021.

ICOMOS Australia, (2013). The Burra Charter. (http://openarchive.icomos.org/id/eprint/2145/), 30.05.2021.

UNESCO, (1972). World Heritage Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, (http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf) , 24 Şubat 2021.

Varna Declaration, (2005). Cultural Corridors of South East Europe Common Past and Shared Heritage - a Key to Future Partnership A Regional Forum, 21 May 2005, Varna, Bulgaria. (https://seecorridors.eu/index.php?w_p=66&w_l=2), 24 Şubat 2021.

RAPORLAR

Colmar Declaration, (2012). 25 Years of Council of Europe Cultural Routes, Colmar. (http://whc.unesco.org/document/121780) , 7 Mart 2021.

Council of Europe (CoE) , (1987). The Santiago de Compostela Declaration, (https://rm.coe.int/16806f57d6) , 21 Şubat 2021.

Council of Europe (CoE), (1998). Council Of Europe Committe Of Ministers Resolution (98) 4 On The Cultural Routes Of The Council Of Europe. (http://via-regia.org/kulturstrasse/pdf/resulutionalteng.pdf) , 11 Şubat 2021.

Council of Europe (CoE), (2002). The Cultural Routes Programme of the Council of Europe and The European Institute of Cultural Routes, Luxembourg.(https://seecorridors.eu/filebank/file_74.pdf), 30.05.2021.

Council of Europe (CoE), (2010). Resolution (2010) 53 Establishing an Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes (http://www.culturaydeporte.gob.es/dam/jcr:676626cf-af41-4904-a04d-6725b1e4fa2b/resolution-cm-2010-53itinerarios-en.pdf) , 09 Mart 2021.

Council of Europe (CoE), (2013). Resolution (2013) 67 Revising The Rules For The Award of The "Cultural Route of the Council of Europe" Certification. (https://rm.coe.int/16807b7d5b) , 17 Şubat 2021.

DGAM. (2018). State Party Report, On The State of Conservation of The Syrian Cultural Heritage Sites (Syrian Arab Republic).

ICOMOS, (2002). ICOMOS 13th General Assembly and International Scientific Symposium: Resolution Comittee Report. Madrid.

ICOMOS Türkiye, (2013). Mimari Mirası Koruma Bildirgesi, İstanbul. (http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Duyuru&sira=42&dil=en), 30.05.2021.

UNESCO, (1993). State of Conservation of World Heritage Properties in Europe: Spain Route of Santiago de Compostela. (http://whc.unesco.org/archive/periodicreporting/EUR/cycle01/section2/669-summary.pdf), 26 Şubat 2021.

UNESCO, (1994). Report on the Expert Meeting on "Routes as Part of Our Cultural Heritage", Madrid. (http://whc.unesco.org/archive/routes94.htm), 28 Ocak 2021.

UNESCO, (1980). The Conservation of The Old City of Aleppo, A report preapred by Bianca S.A., David, J. C., Rizzardi, G., Beton, Y., Chauffert-Yvart, B. Switzerland.

UNESCO - UNITAR (2018). Five Years Conflict: The State of Cultural Heritage in the Ancient City of Aleppo, France. (https://whc.unesco.org/en/activities/946/), 30.05.2021.

UNITAR - UNOSAT. (2014). Satellite-based Damage Assessment to Cultural Heritage Sites in Syria.(https://unitar.org/about/news-stories/news/unosat-report-damage-cultural-heritage-sites-syria-calls-scaled-protection-efforts), 30.05.2021.

UNESCO-WB Publication (2018). Culture in City Reconstruction and Recovery: Position Paper

ÇEVRİMİÇİ KAYNAKLAR

Grandin, T. Kasmo, R ve Neglia G.N. (2021). Post-Conflict Documentation of a Historic Neighborhood : Suwayqat Ali Area - Old City of Aleppo. (Thierry Grandin: Post-Conflict Documentation of a Historic Neighborhood - arthistoricum.net - ART-Books (uni-heidelberg.de)), 30.05.2021.

Kasmo, R., e-published on L.I.S.A. platform**,** Al-Bahramiyya Mosque, Aleppo Heritage Cataloge, Eine Teamwork Publikation Von L.I.S.A.(https://lisa.gerda-henkel-stiftung.de/al_bahramiyya_mosque?nav_id=8848&publication=1), 30.06.2021.

Kasmo, R., e-published on L.I.S.A. platform, Al-Adiliyya Mosque, Aleppo Heritage Cataloge, Eine Teamwork Publikation Von L.I.S.A. (https://lisa.gerda-henkel-stiftung.de/al_adiliyya_mosque?nav_id=8447&publication=1), 30.06.2021.

Kayseri Büyükşehir Belediyesi. (2014). Kayseri Kültür Yolu Haritası, Kayseri.(https://www.kayseri.bel.tr/uploads/kesfet/kultur-yolu/kultur_yolu_tr.pdf), 30.05.2021.

Knost, S., e-published on L.I.S.A. platform, The Waqf of Ibshir Pasha, Aleppo Heritage Cataloge, Eine Teamwork Publikation Von L.I.S.A. (https://lisa.gerda-henkel-stiftung.de/the_waqf_of_ibshir_mustafa_pasha?nav_id=7677&publication=1), 30.06.2021.

Knost, S., e-published on L.I.S.A. platform, The Jami al-Umawi al-Kabir, Aleppo Heritage Cataloge, Eine Teamwork Publikation Von L.I.S.A. (https://lisa.gerda-henkel-stiftung.de/the_jami_al_umawi_al_kabir?nav_id=7676&publication=1), 30.06.2021.

Knost, S., e-published on L.I.S.A. platform, Khusrawiyya Mosque and Madrasa, Aleppo Heritage Cataloge, Eine Teamwork Publikation Von L.I.S.A. (https://lisa.gerda-henkel-

stiftung.de/al_khusrawiyya_mosque_and_madrasa?nav_id=8581&publication=1), 30.06.2021.

Knost, S., e-published on L.I.S.A. platform, Sharaf Mosque, Aleppo Heritage Cataloge, Eine Teamwork Publikation Von L.I.S.A. (https://lisa.gerda-henkel-stiftung.de/sharaf_mosque?nav_id=8769&publication=1), 30.06.2021.

The Museum for Islamic Art, Syrian Heritage Archieve, Berlin. (https://syrian-heritage.org/) 08.05.2021.

HARİTA VE GÖRSELLERİN ÇEVRİMİÇİ KAYNAKÇASI

Url-1 < *https://unitar.org/sites/default/files/media/publication/doc/UNESCO_UNITAR-5-years-conflict.pdf*>, erişim tarihi 08.05.2021.

Url-2 < *https://archnet.org/*>, erişim tarihi 08.05.2021.

Url-3 < *http://monummamluk-syrie.org/Page-Alep.htm*>, erişim tarihi 08.05.2021.

Url-4 < *https://syrian-heritage.org/*>, erişim tarihi 08.05.2021.

Url-5 < *http://www.selcuklumirasi.com/*>, erişim tarihi 08.05.2021.

Url-6 < *https://tr.wikipedia.org/*>, erişim tarihi 08.05.2021.

Url-7 < https://lisa.gerda-henkel-stiftung.de/>, erişim tarihi 08.05.2021.

Url-8 <*http://draconia.jp/blog/wp-content/uploads/2013/10/SilkRoadMapOKS.jpg*/>, erişim tarihi 25.05.2021.

Url-9 <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kayseri/gezilecekyer/doner-kumbet/>, erişim tarihi 22.05.2021.

Url-10 <http://www.kayseriden.biz/icerik.asp?ICID=70 />, erişim tarihi 18.05.2021.

Url-11 <*https://www.gpsmycity.com/tours/warsaws-historical-churches-3527.html*/>, erişim tarihi 25.05.2021.

Url-12 <*https://cultureroutesinturkey.com/* >, erişim tarihi 22.05.2021.

Url-13 <*https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/home*/>, erişim tarihi 23.05.2021.

Url-14 <*https://www.cekulvakfi.org.tr/* >, erişim tarihi 25.05.2021.

Url-15 <*http://www.photorientalist.org/exhibitions/homs-hidden-treasure-now-ruins/*>, erişim tarihi 25.05.2021.

Url-16 < *http://www.dcstamps.com/latakia-french-mandate-1930-1936/*>, erişim tarihi 27.05.2021.

Url-17 <*https://en.geneanet.org/postcards/view/6784896#0*/>, erişim tarihi 25.05.2021.

Url-18 <*https://souriat.com/2016/06/23827.html*/>, erişim tarihi 25.05.2021.

Url-19 <*https://new.reefnet.sy/index.php/2018-09-24-21-38-58/2018-10-07-10-49-27/63*/>, erişim tarihi 27.05.2021.

Url-20 <*https://www.kayseri.bel.tr/kesfet-listeleme/kultur-yolu/*>, erişim tarihi 27.05.2021.

Url-21 <*https://islamansiklopedisi.org.tr/halep* />, erişim tarihi 25.05.2021.

Url-22 <*https://whc.unesco.org/en/list/347/gallery/&index=13&maxrows=12*

/>, erişim tarihi 14.03.2021.

Url-23 < *https://islamansiklopedisi.org.tr/humus--suriye*/>, erişim tarihi 05.06.2021.

Url-24 < *https://www.evrensel.net/haber/375664/idlib-suriyede-9-yilina-giren-savasin-en-sicak-sahasi* />, erişim tarihi 05.06.2021.

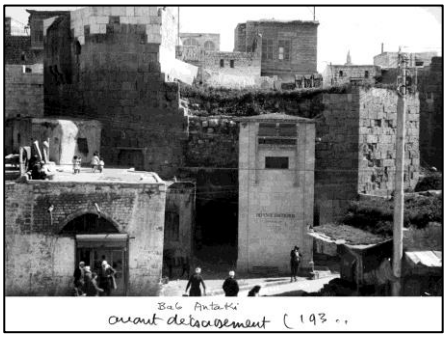
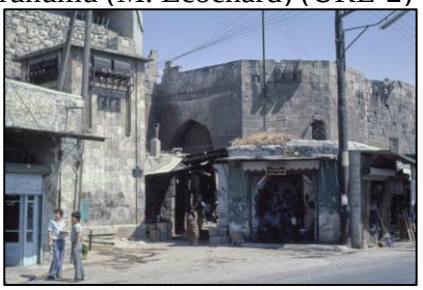
Url-25 < *https://islamansiklopedisi.org.tr/lazkiye* />, erişim tarihi 05.06.2021.

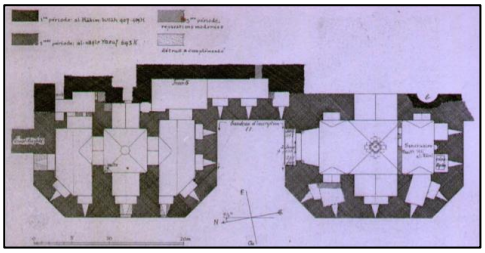
Url-26 < *https://www.bbc.co.uk/news/resources/idt-d7bc8641-9c98-46e7-9154-9dd6c5fe925e/*>, erişim tarihi 30.06.2021.

Url-27 < *https://books.ub.uni-heidelberg.de/arthistoricum/catalog/book/848?lang=en/*>, erişim tarihi 30.06.2021.

EKLER- Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Bahsettiği Tarihi Yapıların Envanteri

<table>
<tr><td rowspan="2">HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU</td><td>ENVANTER NO: 01</td><td>ANIT ADI: ANTAKYA KAPISI</td></tr>
<tr><td>GPS: 36°11'56"N 37°09'06"E</td><td>GÜNÜMÜZ DURUMU: ORTA DERECEDE HASARLI</td></tr>
<tr><td colspan="2">ANIT TÜRÜ: SUR KAPISI</td><td>YAPILMA DÖNEMİ: EYYÜBİ DÖNEMİ</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI

</td></tr>
<tr><td colspan="2">ANIT TARİHİ</td><td>FOTOĞRAFLAR</td></tr>
<tr><td colspan="2">Müslümanların 637 yılında Halep'e girdikleri kapı olan Antakya Kapısı, tekrar tekrar inşa edilmiştir. İlk kez Seyfüddevle el-Hamedani tarafından antik temelleri üzerinden yeniden inşa edilmiştir. Ardından 11. yüzyılda Fatımiler tarafından restore edilmiş, 1245-1247 yılları arasında da Melik en-Nasır II. Yusuf ibn el-Melik el-Aziz neredeyse tamamen yeniden inşa ettirmiştir. 1390, 1402 ve 1422 onarım görmüştür. Kapıda bulunan kitabeler ve sembollerin hepsi Memlük dönemi eserleridir. Kulelerin arkasındaki duvar 11. Yüzyıla ait olup, geri kalan yapı Eyyübiler döneminden kalmadır.
Şehrin batı duvarına paralel trafik yolunun açılması nedeniyle kapının kentsel çevresi büyük ölçüde değişmiş olsa da Çatışma öncesinde; Antakya Kapısının iki kulesi de, çevresinde bulunan dükkan ve tezgahların arkasında mevcut haliyle bulunmaktaydı.</td><td>
Şekil 3: Antakya Kapısı 20.yüzyıl Görünümü (M. Ecochard) (URL-2)

Şekil 2: Antakya Kapısı Dış Görünüm (Y. Tabbaa, 1983) (URL-2)</td></tr>
</table>

MİMARİ ÖZELLİKLERİ	FOTOĞRAFLAR
24,00 m x 12,50 m boyutlarında olan kuleler, Eyyübi kulelerinde görülen yivli cephelere sahiptir. Kuzey kulesi yalnızca girişi korumak için yapılmış, üç tonozlu bölme ve bir dizi ok yarığından oluşmaktadır. Ok yarıklı derin nişler içeren güney kulesinin girişine sağa dönülerek ulaşılmaktadır. Kapı bitişiğindeki tavana taştan yapılmış bir top mermisi asılmıştır.	 Şekil 4: Antakya Kapısı Planı (E. Herzfeld, 1955,s.12)
KÜLTÜREL DEĞERLER	
Müslümanların 637 yılında Halep'e girdikleri kapı olan Antakya Kapısı, kentin batı duvarına hakim olmasıyla beraber en çok saldırıya uğrayan ve en önemli kapısıdır. Antakya Kapısı'nda güney kulesinin ucundaki odada Şeyh Ali el-Rumi yatmaktadır	 Şekil 5: Antakya Kapısı Kuzey Kulesi (Y. Tabbaa, 1983) (URL-2)

KAYNAKÇA

Tabbaa, Y. (1997). Constructions of Power and Piety in Medieval Aleppo, Pennsylvania University Publication.

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

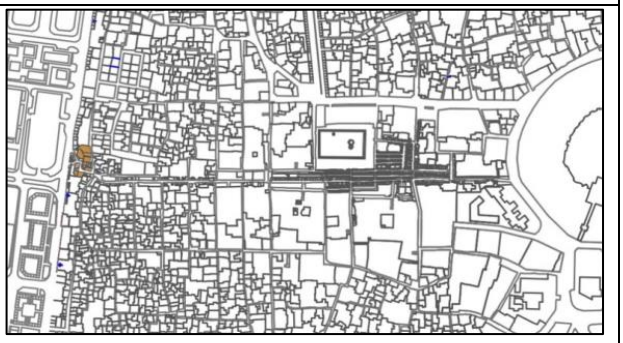
Herzfeld, E. (1955). Materiaux Pour Un Corpus Inscriptionum Arabicarum, Deuxième Partie: Syrie du Nord, Inscriptions et Monuments D'alep, Imprimerie de L'institut Français D'archeologie Orientale, Le Caire.

URL-2 < *https://archnet.org/*>

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 03	**ANIT ADI:** KINNESRİN KAPISI
	GPS: 36°11’40”N 37°09’22”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** ORTA DERECEDE HASARLI
ANIT TÜRÜ: SUR KAPISI		**YAPILMA DÖNEMİ:** EYYÜBİ/MEMLUK DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ

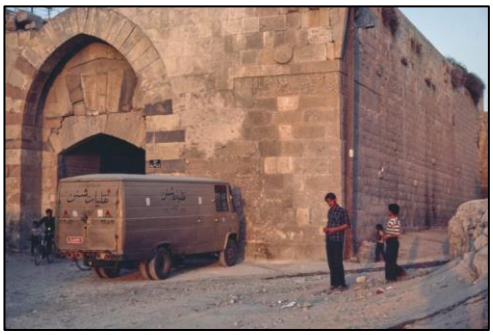
Seyfüddevle el-Hamedani ve Melik en-Nasır II. Yusuf ibn el-Melik el-Aziz tarafından restore edilmiştir. Memlükler döneminde Timur istilaları gerçeklemiş ve Memlüklüler tüm Halep Kentini neredeyse yeniden inşa etmişlerdir. Kınnesrin Kapısını da bu istilalara karşı dayanıklı olması için çok sağlam inşa etmişlerdir. Kınnesrin Kapısı üzerinde 1415 yılında Sultan el-Müeyyed ve 1501 yılında Sultan el-Meliku’l-eşref Kansu el-Guri tarafından onarım çalışmalarının yapıldığına dair kitabeler mevcuttur.

Çatışma öncesi; yivli cephelere sahip iki adet kuleden oluşmaktaydı fakat batı kulesinin tamamı, doğu kulesinin ise bir kısmı yok olmuştur.

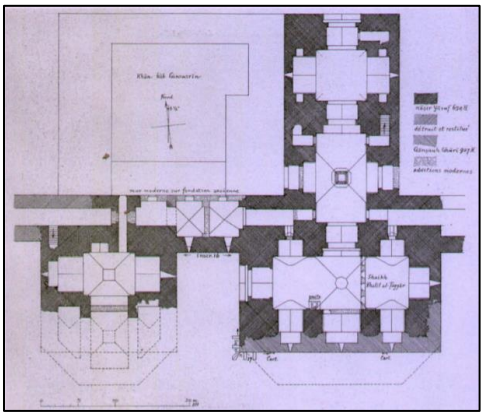
FOTOĞRAFLAR

Şekil 14: 1930’larda Kınnesrin Kapısı (E. Herzfeld, 1955, s.16)

Şekil 6: Kınnesrin Doğu Kulesi (Y. Tabbaa, 1979) (URL-2)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ	FOTOĞRAFLAR
Yivli cephelere sahip iki adet kuleden oluşmaktadır. 18,40 metre genişliğindeki batı kulesine kapı arkasındaki çift perdeli duvarda bir açıklıktan ulaşılırken, 26,80 metre genişliğindeki doğu kulesine giriş alanının sağında bulunan kemerli kapıdan girilmektedir. Doğu kuledeki kapıdan geçildikten sonra bir kapıdan daha geçilerek üç sahınlı alana gelinmektedir. Bu alan çapraz tonoz ile örtülmüştür. Bu odadan geçildikten sonra tekrar bir kapıya ve kapı ardındaki çapraz tonoz ile örtülmüş dikdörtgen odaya ulaşılmaktadır. Bu odadan çift perdeli duvar ile oluşturulan koridordan iki adet nişli alana, şehre ulaşım sağlayan kapıya ve sonunda bir odaya ulaşılmaktadır.	 Şekil 7: Kınnesrin Kapısı Planı (E. Herzfeld, 1955, s. 12)
KÜLTÜREL DEĞERLER	
Ortaçağ Suriye Askeri Mimarisi başyapıtı olarak görülmektedir.	

KAYNAKÇA

Tabbaa, Y. (1997). Constructions of Power and Piety in Medieval Aleppo, Pennsylvania University Publication.

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

Herzfeld, E. (1955). Materıaux Pour Un Corpus Inscrıptıonum Arabicarum, Deuxıème Partıe: Syrıe du Nord, Inscrıptıons et Monuments D'alep, Imprımerıe de L'ınstıtut Françaıs D'archeologıe Orıentale, Le Caıre.

URL-2 < https://archnet.org/>

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 04	**ANIT ADI:** MAKAM KAPISI
	GPS: 36°11’31”N 37°09’37”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** ORTA DERECEDE HASARLI
ANIT TÜRÜ: SUR KAPISI		**YAPILMA DÖNEMİ:** EYYÜBİ DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ

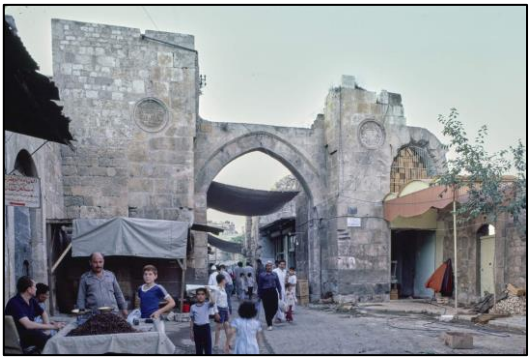
Melik ez-Zahir Gazi el-Eyyübi döneminde yapılmaya başlanmış ve Melik el-Aziz Muhammed döneminde tamamlanmıştır. Memlüklü döneminde Melik el-Eşref Ebi’n-Nasr Parsbay zamanında yenilenmeye başlanmış ve kapı üzerinde bulunan kitabeye göre 1492 yılında Melik Eşref Kayıtbay döneminde yenileme tamamlanmıştır.

Makam Kapısı’ndan geriye kapıdaki sivri kemer açıklığı kalmıştır.

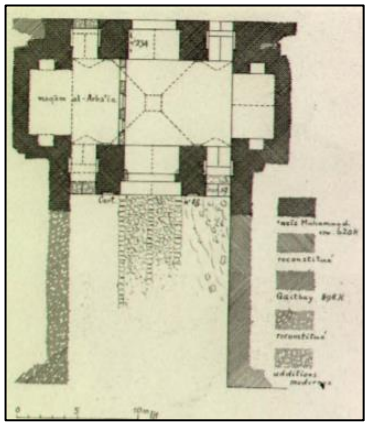
FOTOĞRAFLAR

Şekil 9: Makam Kapısı (M. Ecochard) (URL-2)

Şekil 8: Makam Kapısı (Y. Tabbaa, 1984) (URL-2)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ	FOTOĞRAFLAR
Ortada sivri bir kemer ve yanlarda iki adet kulesi bulunan Makam Kapısı, sivri kemerden içeri girildikten sonra çapraz tonoz ile örtülmüştür. Bu sivri kemerin iki yanındaki kulelere ise köşelerden yine kemer ile açılan kapılardan ulaşılmaktadır. Kemer üzerinde sultan Parsbay'ın isminin geçtiği semboller, kitabeler ve taş oymaları mevcuttur.	 Şekil 10: Makam Kapısı Planı (E. Herzfeld, 1955, s.5)
KÜLTÜREL DEĞERLER	
Memlük sultanı Parsbay'ın sembolleri bulunmaktadır. Savunma harici tören kapılarının tek örneğidir.	

KAYNAKÇA

Tabbaa, Y. (1997). Constructions of Power and Piety in Medieval Aleppo, Pennsylvania University Publication.

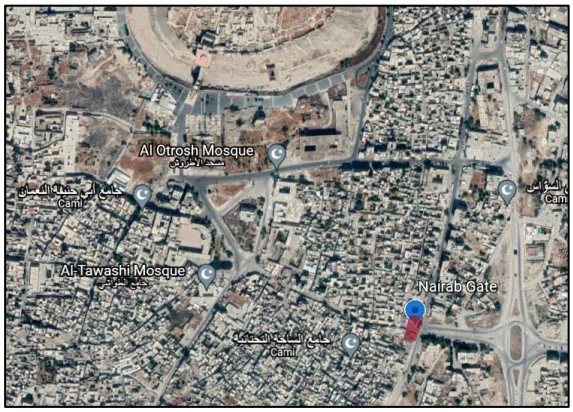
Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

Herzfeld, E. (1955). Materıaux Pour Un Corpus Inscrıptıonum Arabicarum, Deuxıème Partıe: Syrıe du Nord, Inscrıptıons et Monuments D'alep, Imprımerıe de L'ınstıtut Françaıs D'archeologıe Orıentale, Le Caıre.

URL-2 < *https://archnet.org/*>

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 05	**ANIT ADI:** NEYREB KAPISI
	GPS: 36°11’38”N 37°09’58”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** MEVCUT DEĞİL
ANIT TÜRÜ: SUR KAPISI		**YAPILMA DÖNEMİ:** EYYÜBİ DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ

Eyyübi döneminde kaldırılan Bab-Irak yerine inşa edilmiştir. Melik el-Zahir Gazi döneminde planlanan Neyreb Kapısı, Melik el-Aziz Muhammed döneminde tamamlanmıştır.

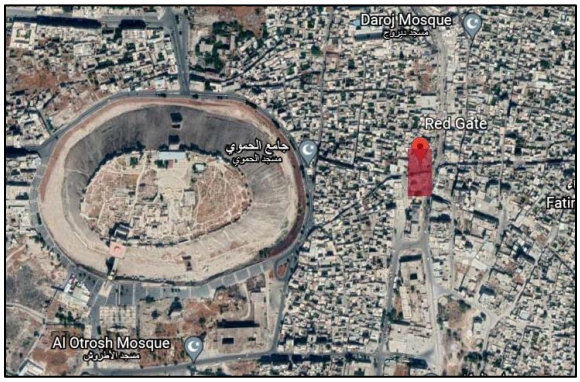
Günümüzde mevcut değildir. Kapının bulunduğu alan halk arasında Bab al-Nayrab olarak bilinmektedir.

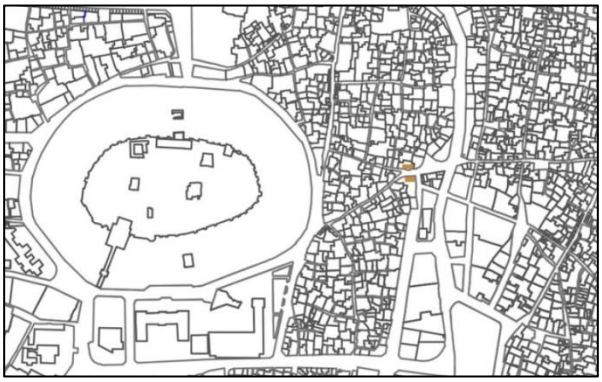
KAYNAKÇA

Tabbaa, Y. (1997). Constructions of Power and Piety in Medieval Aleppo, Pennsylvania University Publication.

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	ENVANTER NO: 06	ANIT ADI: AHMAR KAPISI
	GPS: 36°11'59"N 37°10'04"E	GÜNÜMÜZ DURUMU: MEVCUT DEĞİL
ANIT TÜRÜ: SUR KAPISI		YAPILMA DÖNEMİ: EYYÜBİ DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

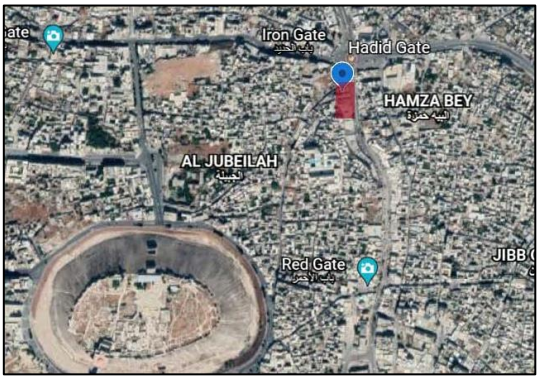
ANIT TARİHİ	FOTOĞRAFLAR
Melik el-Zahir Gazi döneminde planlanmış ve Melik el-Aziz Muhammed döneminde tamamlanmıştır. Meliku'l-eşref Kansu el-Guri tarafından yenilenmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde çıkan isyanlar sonucu Ahmar Kapısı tamamen yok olmuştur.	

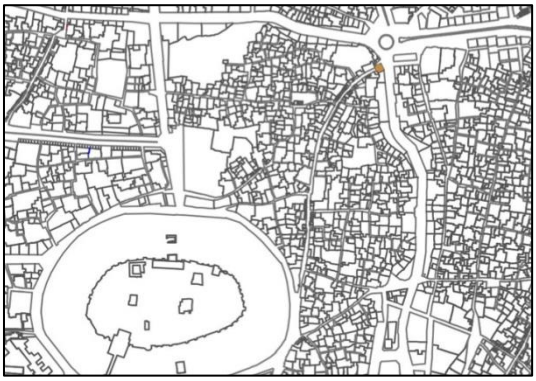
KAYNAKÇA

Tabbaa, Y. (1997). Constructions of Power and Piety in Medieval Aleppo, Pennsylvania University Publication.

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 07	**ANIT ADI:** HADİD KAPISI
	GPS: 36°12’11”N 37°10’01”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** HAFİF HASARLI
ANIT TÜRÜ: SUR KAPISI		**YAPILMA DÖNEMİ:** EYYÜBİ DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

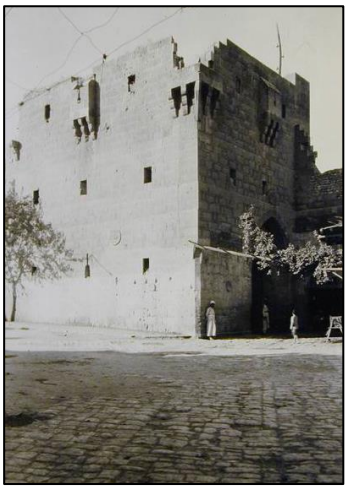

ANIT TARİHİ

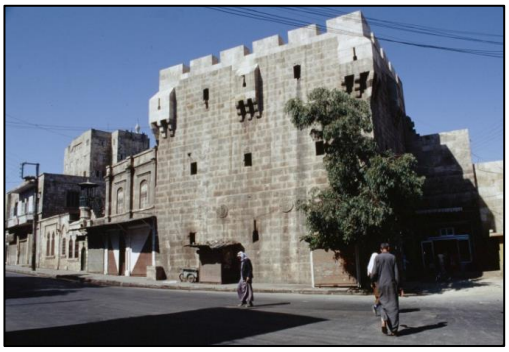
Melik el-Zahir Gazi döneminde surlar genişletilirken, kuzey surun doğu köşesinde bulunan el-Erbain Kapısı’nın yerine inşa edilmiştir. 1509 yılında Meliku’l-eşref Kansu el-Guri tarafından yenilendiği, kapının kuzey ve doğu duvarlarında bulunan kitabelerden ve sembollerden anlaşılmaktadır.

Yivli cephelere sahip iki adet kuleden oluşmaktaydı fakat günümüzde batı kulesinin tamamı, doğu kulesinin ise bir kısmı yok olmuştur.

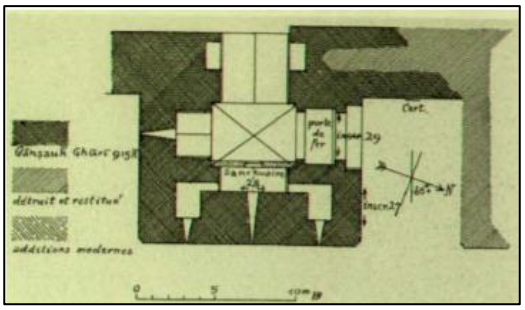
FOTOĞRAFLAR

Şekil 14: Hadid Kapısı 1900’lü yıllar (Sir Keppel Archibald Cameron Creswell) (URL-2)

Şekil 11: Hadid Kapısı (Adnan Morshed,1994) (URL-2)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ	FOTOĞRAFLAR
Kulenin yanında bulunan giriş alanından sola dönerek ulaşılan kemerli kapıdan kule içerisine oradan da kent surlarının içerisine ulaşılmaktadır. Kule duvarlarında ok yarıklı nişler bulunmaktadır.	 Şekil 12: Hadid Kapısı Planı (E. Herzfeld, 1955, s.5)

KAYNAKÇA

Tabbaa, Y. (1997). Constructions of Power and Piety in Medieval Aleppo, Pennsylvania University Publication.

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

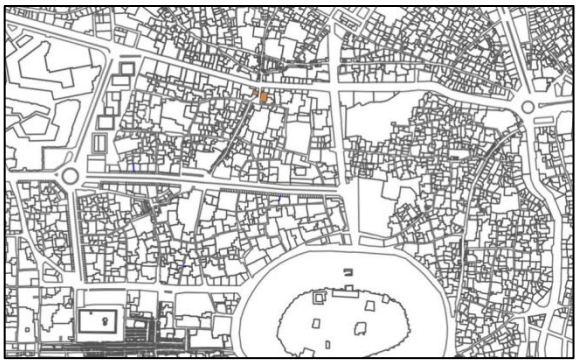
Herzfeld, E. (1955). Materıaux Pour Un Corpus Inscrıptıonum Arabicarum, Deuxıème Partıe: Syrıe du Nord, Inscrıptıons et Monuments D'alep, Imprımerıe de L'ınstıtut Françaıs D'archeologıe Orıentale, Le Caıre.

URL-2 < *https://archnet.org/*>

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 08	**ANIT ADI:** NASR KAPISI
	GPS: 36°12’14.057”N 37°9’39.039”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** HAFİF HASAR
ANIT TÜRÜ: SUR KAPISI		**YAPILMA DÖNEMİ:** EYYÜBİ DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ

Yahudi Mahallesi’ne yakınlığı nedeniyle Bab-Yahud olarak adlandırılırken Melik ez-Zahir Gazi el-Eyyübi döneminde 1212 yılında yeniden inşa edilmesi üzerine adı Nasr Kapısı olarak değiştirilmiştir.

1890’larda Osmanlı Dönemi’nde araç trafiği için iki kule arasındaki duvar yıkılmış ve bu alanda Hendek Caddesi oluşturulmuştur.

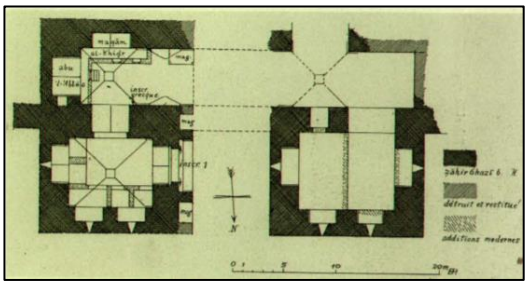
FOTOĞRAFLAR

Şekil 13: Nasr Kapısı Geçit Alanı İç Yüzü (Ross Burns, 2003) (URL-2)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Soldaki kuleye kapısından girdikten sonra ok delikli ve çapraz tonozla örtülmüş bir odaya ulaşılır ve buradan da sağ taraftaki kapıdan geçilerek tekrar çapraz tonozla örtülmüş bir odaya ulaşılarak sur içine geçilmektedir. Bu şaşırtmacalı giriş günlük kullanım için kullanışlı olmazken savunma amacıyla tercih edilmiştir. Diğer kulenin de duvarları ok deliklidir.

Şekil 14: Nasr Kapısı Planı (E. Herzfeld, 1955, s.5)

KAYNAKÇA

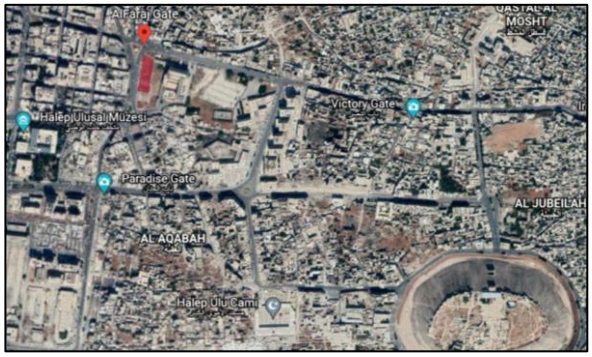
Tabbaa, Y. (1997). Constructions of Power and Piety in Medieval Aleppo, Pennsylvania University Publication.

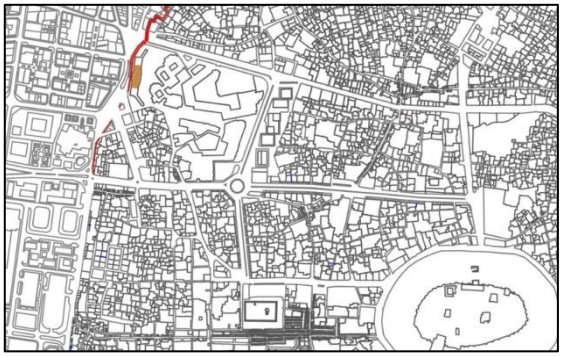
UNESCO - UNITAR (2018). Five Years Conflict: The State of Cultural Heritage in the Ancient City of Aleppo, France. (https://whc.unesco.org/en/activities/946/)

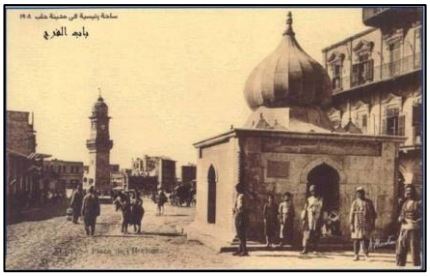
Herzfeld, E. (1955). Materıaux Pour Un Corpus Inscrıptıonum Arabicarum, Deuxıème Partıe: Syrıe du Nord, Inscrıptıons et Monuments D'alep, Imprımerıe de L'ınstıtut Françaıs D'archeologıe Orıentale, Le Caıre

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 10	**ANIT ADI:** FEREC KAPISI
	GPS: 36°12’20”N 37°09’11”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** KALINTILAR MEVCUT
ANIT TÜRÜ: SUR KAPISI		**YAPILMA DÖNEMİ:** EYYÜBİ DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ	**FOTOĞRAFLAR**
Kurtuluş Kapısı olarak da adlandırılan Ferec Kapısı, Melik ez-Zahir Gazi el-Eyyübi döneminde el-Abbare veya el-Sa’abbin Kapısı yerine inşa edilmiştir. Ölümüyle beraber kapatılmış ardından Melik en-Nasır II. Yusuf ibn el-Melik el-Aziz tarafından tekrar açılmıştır. 1904 yılında trafiği kolaylaştırmak ve meydan yaratmak amacıyla yıkılmıştır. Günümüzde cadde seviyesinin altında bir hendek içerisinde görülebilmektedir.	 Şekil 15: Ferec Kapısı Alanı (1908) (URL-2)

KAYNAKÇA

Tabbaa, Y. (1997). Constructions of Power and Piety in Medieval Aleppo, Pennsylvania University Publication.

URL-2 < *https://archnet.org/*>

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 11	**ANIT ADI:** JİNAN KAPISI
	GPS: 36°12’07”N 37°09’07”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** MEVCUT DEĞİL
ANIT TÜRÜ: SUR KAPISI		**YAPILMA DÖNEMİ:** EYYÜBİ DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

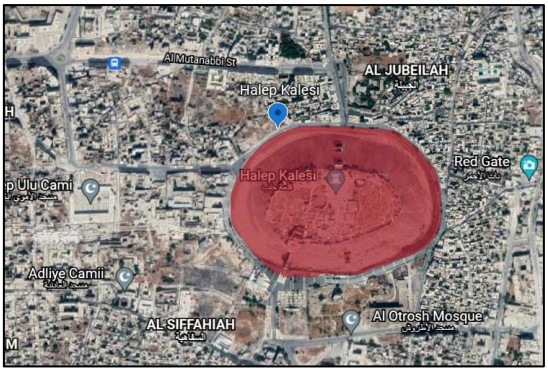
ANIT TARİHİ	**FOTOĞRAFLAR**
Quweq Nehri’nin yanında bulunan Jinan Kapısı, Seyfüddevle el-Hamdani tarafından saraya ulaşan bir kanal olarak inşa edilmiş ve Melik ez-Zahir Gazi el-Eyyübi tarafından restore edilmiştir. Memluklüler döneminde kapı yeniden inşa edilmiştir. 1900’lerde tamamen ortadan kalkmıştır.	

KAYNAKÇA

Tabbaa, Y. (1997). Constructions of Power and Piety in Medieval Aleppo, Pennsylvania University Publication.

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 12	**ANIT ADI:** HALEP KALESİ
	GPS: 36°11’57.756”N 37°9’46.537”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** ORTA DERECEDE HASARLI
ANIT TÜRÜ: KALE	**YAPILMA DÖNEMİ:** TARİH ÖNCESİ DÖNEM/EYYÜBİ/MEMLUK/OSMANLI	

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ

Yapılan kazı çalışmalarına göre kalenin bulunduğu tepede Fırtına Tapınağı’na ait izler MÖ 3000 yıl önceyi işaretlemektedir. Ortaçağ Arap tarihçilerine göre Halep Kalesi MÖ 301-281 yıllarında Helen hükümdarı Seleucos Nicator tarafından ilk kez inşa edilmiştir. 12.yüzyılda kaleye saray ve hipodrom inşa edilmiştir. Eyyübiler döneminde kale restore edilmiş ve kaleye savunma kapıları, hamamlar, saraylar, camiler, su sarnıçları, cephanelik ve tahıl ambarları eklenmiştir. 1260 yılında Moğol istilası sonucu kale harap hale gelmiştir ve 1400 yılında ise Timur istilası sonucu kale yıkılmıştır; Memlükler ikisinde de kaleyi baştan inşa etmiştir. Bu inşa sırasında kaleye 2 adet savunma kulesi ve Kral yolunu eklemişlerdir. Osmanlı döneminde kale garnizon olarak kullanılmıştır. 1822 depreminden sonra Sultan Abdülmecit döneminde kale restore edilmiştir. 1946 yılından sonra ise kale turistik bir alan olmuştur.

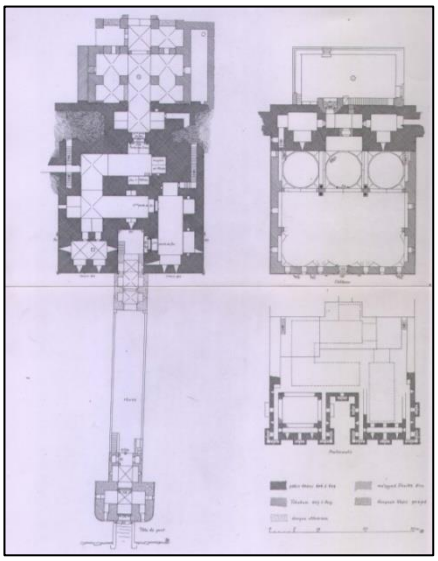
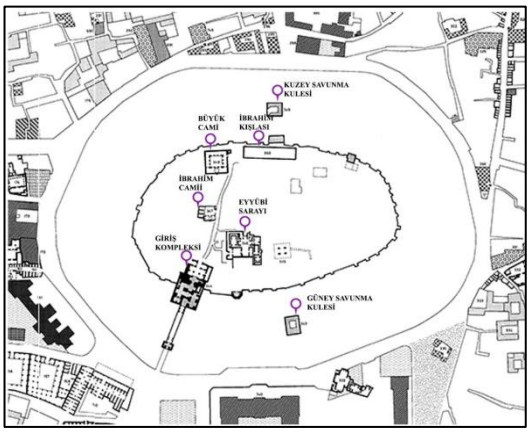
FOTOĞRAFLAR

Şekil 17: 19.yüzyılda Kale Görünümü (Mükremin Tokmak Arşivi)

Şekil 16: Halep Kalesi Giriş Kuleleri (Y. Tabbaa, 1986) (URL-2)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ	FOTOĞRAFLAR
Halep Kalesi eliptik bir taban üzerine oturmaktadır. 12-13 metre yüksekliklerinde kare, beşgen ve dikdörtgen kuleleri bulunan oval bir sur ile çevrelenmiştir. Toplam 48 adet kulesi bulunmaktadır. Kalenin etrafı güvenlik amacı ile bazı alanlarda derinliği 22 metreyi bulan bir hendek ile çevrilmiştir. Hendeğin üzerinde birinci kuleyi ana girişe bağlayan bir köprü bulunmaktadır. Köprüyü 8 ayaklı sivri revaklar taşımaktadır. Birinci kule ve şehre bağlayan köprü, saldırı anında kaldırılabilmesi için ahşaptan yapılmıştır. Birinci kulede iki adet demirden yapılmış kapı bulunmaktadır. Kule içerisinde oturma eyvanları, ok fırlatma alanları ve kulenin sonunda bir ahşap kapı bulunmaktadır. Ana kapı ise fazlasıyla sağlam yapılmış ve içerisine savunma araçları yerleştirilmiştir. Kale içerisinde, Nur al-Din Hamamı, İbrahim Camii, Osmanlı Konutları, İbrahim Paşa Kışlası, Eyyübi Kuyusu, Değirmen, Modern Tiyatro, Eyyübi Sarnıcı, Memlük Kulesi, Eyyübi Sarayı, Saray Hamamı, Helenistik Kuyu, Cephanelik, Tawashi Sarayı ve Memlük Taht Sarayı bulunmaktadır.	 Şekil 19: Kale Giriş Kuleleri Planı (E. Herzfeld, 1955, s.26-27) Şekil 18: Halep Kalesi Plan (Gaube Haritasıyla Hazırlanmıştır)
KÜLTÜREL DEĞERLER	
Eski Halep Kenti'nin merkezinde doğal bir tepede bulunmaktadır ve Ortadoğu Askeri Mimarisi'nin en dikkat çekici kalelerinden biridir. Eski Fırtına Tapınağı'nın kalıntılarını taşımaktadır.	 Şekil 20: Halep Kapısı Savunma Kuleleri (Y. Tabbaa, 1980-90)

KAYNAKÇA

Tabbaa, Y. (1997). Constructions of Power and Piety in Medieval Aleppo, Pennsylvania University Publication.

Kasmo, R. (2012). Halep Kalesi'ndeki Koruma Çalışmaları Turistik Bölge Olarak Koruma ve Geliştirme, Diyarbakır Sempozyumu, s. 277-305. (https://www.researchgate.net/profile/Fatma-Halifeoglu-2/publication/340177306_Diyarbakir_Surlarinin_Mimari_Ozellikleri_ve_Yapim_Teknigi/links/5e7c9cbc92851caef49e009d/Diyarbakir-Surlarinin-Mimari-Oezellikleri-ve-Yapim-Teknigi.pdf),

Tekin, K. H. (2008). Halep'teki Osmanlı Dönemi Dini Eserleri, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

UNESCO - UNITAR (2018). Five Years Conflict: The State of Cultural Heritage in the Ancient City of Aleppo, France. (https://whc.unesco.org/en/activities/946/)

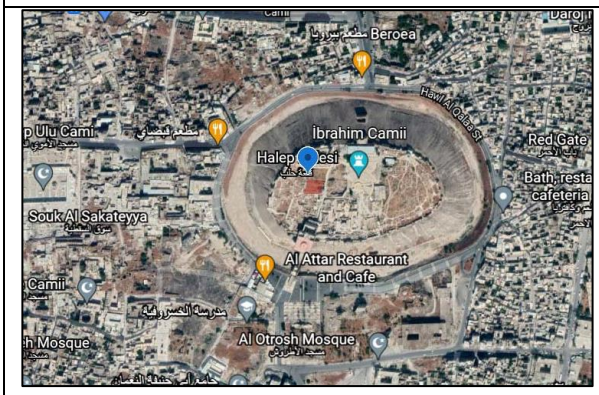
The Aga Khan Trust For Culture, The Citadel of Aleppo, Description, History, Site plan & Visitor Tour (Syria). Prep. By. Julia Gonella. (https://www.akdn.org/publication/aga-khan-trust-culture-citadel-aleppo-description-history-site-plan-visitor-tour-syria)

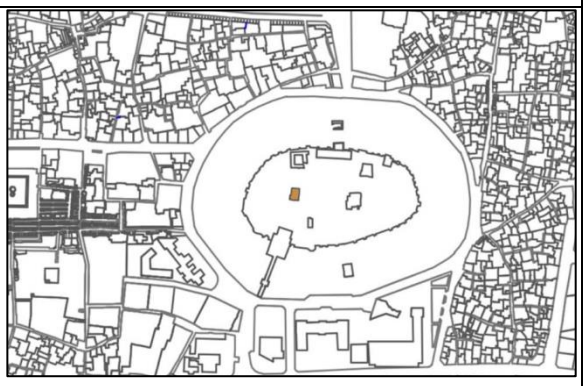
Herzfeld, E. (1955). Materıaux Pour Un Corpus Inscrıptıonum Arabicarum, Deuxıème Partıe: Syrıe du Nord, Inscrıptıons et Monuments D'alep, Imprımerıe de L'ınstıtut Françaıs D'archeologıe Orıentale, Le Caıre.

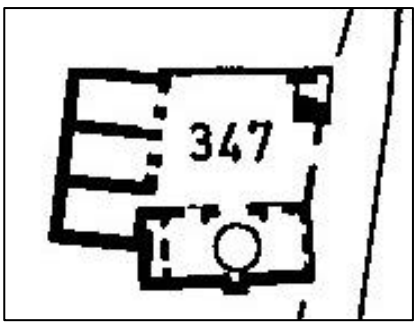
URL-2 < *https://archnet.org/*>

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 13	**ANIT ADI:** İBRAHİM CAMİİ
	GPS: 36°11’57”N 37°09’43”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** ORTA DERECEDE HASARLI
ANIT TÜRÜ: CAMİ	**YAPILMA DÖNEMİ:** ZENGİ/EYYÜBİ/ MEMLÜK	

VAZİYET PLANI

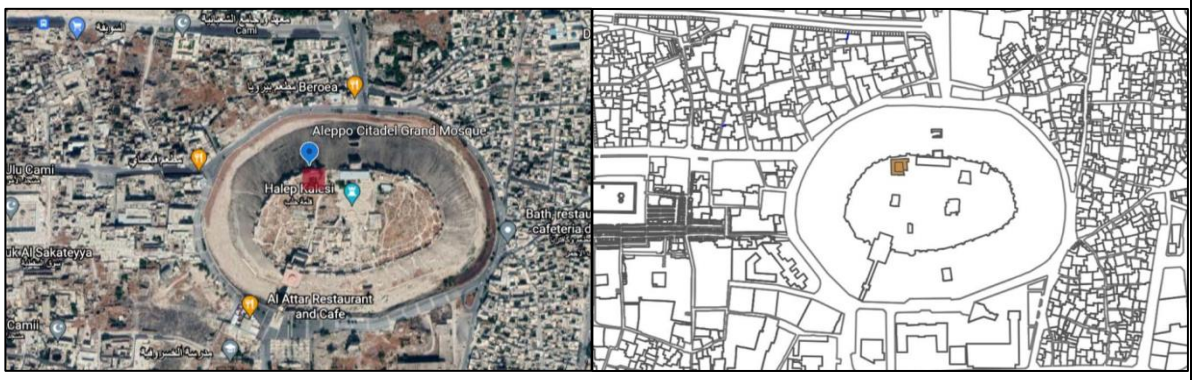

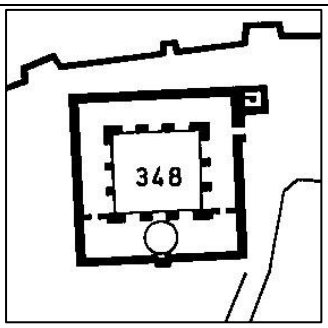
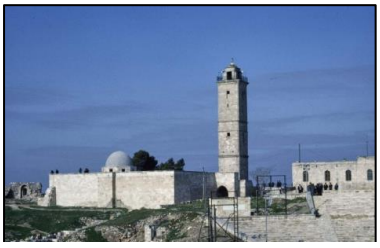

ANIT TARİHİ	**FOTOĞRAFLAR**
Efsanelere göre, İbrahim Peygamberin süt sağıp dinlendiği alanda bulunan İbrahim Camii, daha önceleri kilise iken 11. yüzyılda Mirsaid hükümdarı tarafından camiye çevrilmiştir. Nur adl-Din Zengi döneminde bugüne ulaşan haline getirildiği, caminin yanında bulunan mermer bir levha üzerinde yazılmıştır. Nur al-Din döneminde camiye süslü bir mihrap bağışlanmıştı fakat Fransız Mandası döneminde mihrap kaybolmuştur.	 Şekil 21: İbrahim Camii (Y. Tabbaa, 1986) (URL-2)
MİMARİ ÖZELLİKLERİ	**FOTOĞRAFLAR**
Bir avlu ve iki beşik tonoz ile çevrili kubbe ile örtülmüş tek nefli bir ibadet odasıdır. Avluda 15 metre derinliğinde bir sarnıç bulunmaktadır. Giriş alanını çevreleyen, süslemeli ve birinin Bizans dönemine uzandığı bilinen iki adet sütun bulunmaktadır.	
 Şekil 22: İbrahim Camii Planı (Gaube Haritası)
KÜLTÜREL DEĞERLER	
Kale içerisinde hayatta kalan en eski yapıdır. Hz. İbrahim’in dinlendiği alanın üstüne yapıldığı için en kutsal mekanlardan biri olarak görülmektedir.	

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 14	**ANIT ADI:** BÜYÜK CAMİ
	GPS: 36°11’59”N 37°09’44”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** AĞIR HASARLI
ANIT TÜRÜ: CAMİ		**YAPILMA DÖNEMİ:** ZENGİ/EYYÜBİ/MEMLUK DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ	**FOTOĞRAFLAR**
11. yüzyılda camiye çevrilmeden önce kilise olarak kullanıldığı bilinen Halep Kalesi Büyük Cami, 1212 yılında çıkan yangında ağır hasar görmüş ve Eyyübi döneminde yeniden inşa edilmiştir. 1822 yılındaki depremde ağır hasar görmüştür. 1970 ve 1980’lerde restorasyon çalışmalarıyla büyük ölçüde yeniden inşa edilmiştir.	 Şekil 23: Halep Kalesi Büyük Cami Görünümü (Y.Tabbaa, 1986) (URL-2)
MİMARİ ÖZELLİKLERİ	**FOTOĞRAFLAR**
Üç tarafı revaklarla çevrili bir avlusu bulunmaktadır. Beş küçük yan oda kuzey revağa açılmaktadır. Harim alanı caminin güneyinde yer almakta ve güney duvarında mihrabı bulunmaktadır. 21 metre yüksekliğinde ve kare planlı minaresi, gözetleme kulesi olarak da kullanılmıştır.	 Şekil 24: Büyük Cami Planı (Gaube Haritası)
KÜLTÜREL DEĞERLER	
Kesişen tonozlar ile oluşturulan çatı örtüsü yapılma dönemi için oldukça önemlidir.	 Şekil 25: Halep Kalesi Büyük Cami (Y. Tabbaa, 1992) (URL-2)

KAYNAKÇA (EN. NO 13-14)

UNESCO - UNITAR (2018). Five Years Conflict: The State of Cultural Heritage in the Ancient City of Aleppo, France. (https://whc.unesco.org/en/activities/946/)

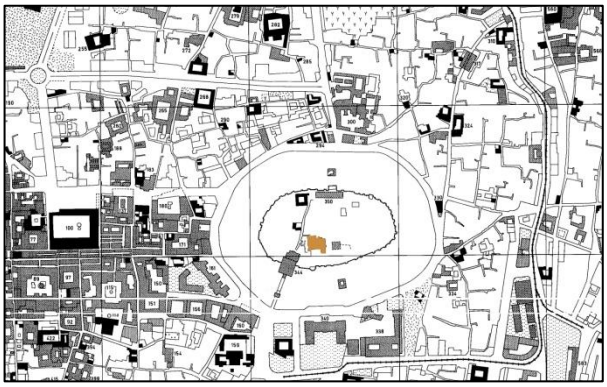
The Aga Khan Trust For Culture, The Citadel of Aleppo, Description, History, Site plan & Visitor Tour (Syria). Prep. By. Julia Gonella. (https://www.akdn.org/publication/aga-khan-trust-culture-citadel-aleppo-description-history-site-plan-visitor-tour-syria)

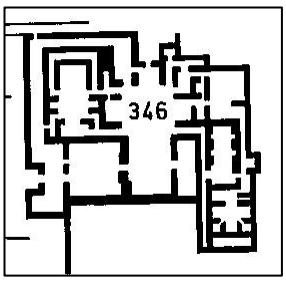
URL-2 < *https://archnet.org/*>

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 15	**ANIT ADI:** İÇ KALE SARAY HAMAMI
	GPS: 36°11’56”N 37°09’45”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** HAFİF HASARLI
ANIT TÜRÜ: HAMAM		**YAPILMA DÖNEMİ:** EYYÜBİ DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ	**FOTOĞRAFLAR**
1970’li yıllarda DGAM tarafından restore edilmiştir.	
MİMARİ ÖZELLİKLERİ	
Giriş alanından sonra soyunma, duş alma ve dinlenme alanı olarak kullanılan büyük bir oda bulunmaktadır. Bu büyük odadan daha küçük ve daha sıcak bir başka odaya geçilmektedir. Son olarak nişlerle oluşturulmuş buhar odası bulunmaktadır. Bu odada musluklardan sıcak ve soğuk su akmakta ve küçük taş ve kiremitli banklar bulunmaktaydı. Buhar odasının arkasında fırın bulunmaktadır.	 Şekil 26: Saray Hamamı Planı (Gaube Haritası)
KÜLTÜREL DEĞERLER	
Orta Çağ İslami hamamının geleneksel tasarımını yansıtmaktadır.	

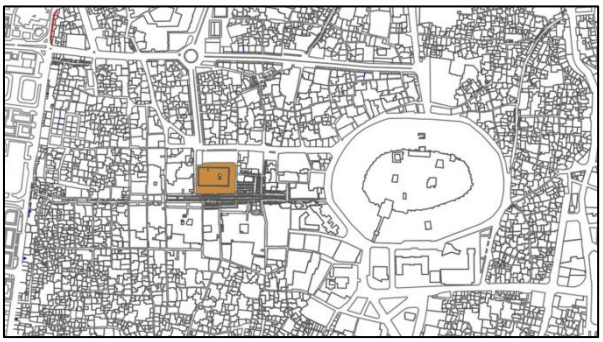
KAYNAKÇA

UNESCO - UNITAR (2018). Five Years Conflict: The State of Cultural Heritage in the Ancient City of Aleppo, France. (https://whc.unesco.org/en/activities/946/)

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 16	**ANIT ADI:** HALEP ULU CAMİİ
	GPS: 36°11’57.726”N 37°9’24.686”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** AĞIR HASARLI
ANIT TÜRÜ: CAMİ		**YAPILMA DÖNEMİ:** SELÇUK/EYYÜBİ/ MEMLUK/OSMANLI DÖNEMLERİ

VAZİYET PLANI

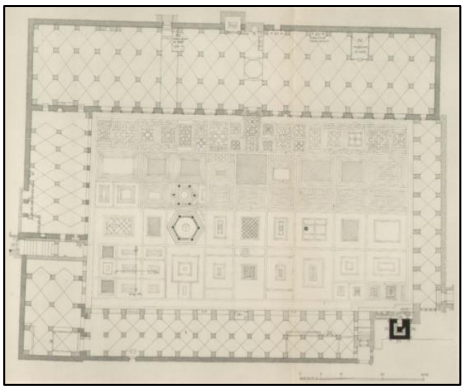
ANIT TARİHİ

Ulu Cami’nin bulunduğu alan çok öncesinde Helenistik Agora iken, sonrasında Aziz Helena Bizans Katedrali'nin bahçesi haline gelmiştir. Ardından Ulu Cami, 715-717 yılları arasında inşa edilmiştir. 1089-1095 yıllarında Selçuklu Dönemi’nde Ulu Cami minaresi yapılmış ve bu minare değişikliğe uğramadan 2013 yılına kadar ulaşan tek minare olmuştur. 1168 ve 1260 yıllarında cami yakılmış ve Memlük Dönemi’nde yeniden inşa edilmiştir. Bu inşa sırasında Hz. Zekeriya’nın kafasının bulunduğuna inanılan lahit caminin kıble duvarına eklenmiştir. 1708 yılında ise mihrabın doğusuna Hz. Zekeriya için bir oda yapılmış ve ahşap sanduka ile örtülmüştür. 1951 yılında kuzeyindeki binalar yıkılmış ve cami Han el-Vezir Caddesine açılmıştır. 2005 yılında ise el-Vakfiyye Kütüphanesi, kuzey bahçesinin altında bulunan eski bir yer altı otoparkının yerine kurulmuştur.

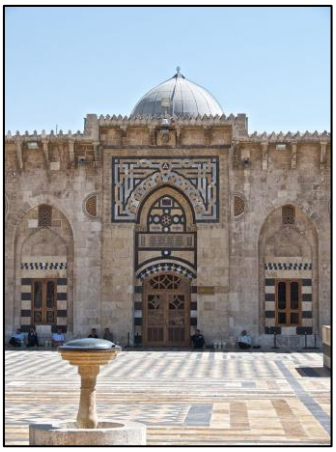
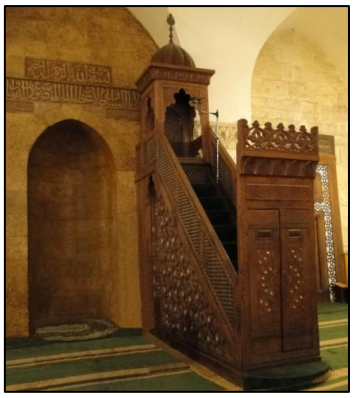
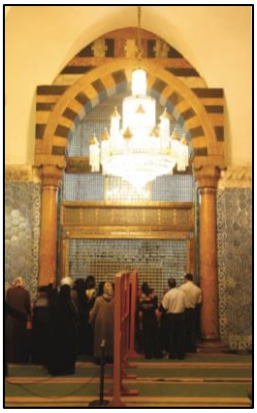
FOTOĞRAFLAR

Şekil 27: Halep Ulu Camii Taç Kapı (URL-5)

Şekil 28: Halep Ulu Camii Planı (E. Herzfeld, 1955)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ	FOTOĞRAFLAR
Halep Ulu Camii 150,00 m x 100,00 m boyutlarındadır ve çeşitli çarşılara çıkan dört adet kapısı mevcuttur. Kapıları oldukça gösterişli, mukarnaslı ve sarı, beyaz taşlar ile süslenmiş taç kapıdır. Sarı ve siyah mermer ile farklı motifler oluşturularak döşenen avlu, dikdörtgen biçimindedir ve oldukça geniştir. Avluda iki adet kubbeli şadırvan ve güneş saati bulunmaktadır. Avlu etrafında revaklı mekanlar bulunmaktadır. Mescit içerisinde Hz. Zekeriya Türbesi, bir nakışlı minber ve oyulmuş bir mihrap bulunmaktadır. Yapının minberi ahşaptan oyulmuş beşgen ve altıgen motifleri ve fildişi motiflerinden oluşmaktadır. Minberin yanında taştan oyulmuş mihrabı bulunmaktadır. Mihraba yakın sarı ve siyah taşlarla süslenmiş, mukarnas başlıklı sütunlara oturan kemer ile açılmış bir oda bulunmaktadır. Odanın içerisinde Hz. Zekeriya'nın başının olduğu lahit mevcuttur. 45,39 metre yüksekliğinde olan kare planlı minare, kule minare tarzında inşa edilmiştir. Beş katlı olan minarenin her katında yazılar bulunmaktadır.	 Şekil 29: Halep Ulu Camii Mescit Girişi (F. Ranghino, 2009) (URL-2)
	 Şekil 30: Halep Ulu Camii Minber ve Mihrabı (B. Gagnon, 2010) (URL-2)
KÜLTÜREL DEĞERLER	
Hz. Zekeriya'nın emanetlerinin varlığı ve büyük Müslüman komutan Nur el-Din Zengi ile olan bağıyla vurgulanan dini varlıklarla birleştiğinde Müslüman dünyası için çok değerlidir.	 Şekil 31: Hz. Zekeriya Türbesi (URL-5)

KAYNAKÇA

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi.

UNESCO - UNITAR (2018). Five Years Conflict: The State of Cultural Heritage in the Ancient City of Aleppo, France. (https://whc.unesco.org/en/activities/946/),

Tekin, K. H. (2008). Halep'teki Osmanlı Dönemi Dini Eserleri, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Knost, S., e-published on L.I.S.A. platform, The Jami al-Umawi al-Kabir, Aleppo Heritage Cataloge, Eine Teamwork Publikation Von L.I.S.A. (https://lisa.gerda-henkel-stiftung.de/the_jami_al_umawi_al_kabir?nav_id=7676&publication=1)

Herzfeld, E. (1955). Materıaux Pour Un Corpus Inscrıptıonum Arabicarum, Deuxıème Partıe : Syrıe du Nord

Inscrıptıons et Monuments D'alep, Imprımerıe de L'ınstıtut Françaıs D'archeologıe Orıentale, Le Caıre.

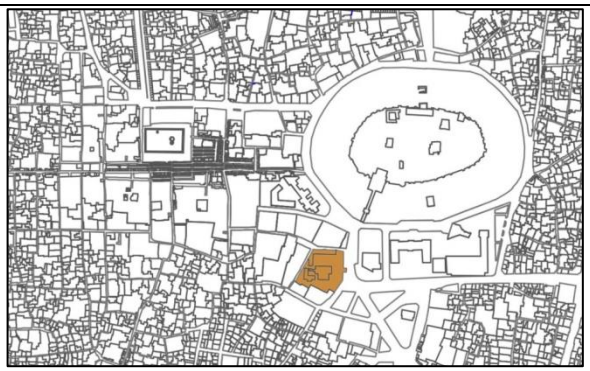
URL-2 < *https://archnet.org/*>

URL-5 < *http://www.selcuklumirasi.com/*>

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 17	**ANIT ADI:** HÜSREV PAŞA CAMİİ
	GPS: 36°11'49.192"N37°9'38.792"E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** YIKILMIŞ
ANIT TÜRÜ: CAMİ		**YAPILMA DÖNEMİ:** ERKEN OSMANLI DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ

Halep Valisi Hüsrev Paşa emri ile yaptırılan ve Mimar Sinan tarafından tasarlanan cami 1544 yılında tamamlanmıştır. Külliye, 1821 yılında yaşanan depremde hasar görmüştür. 1884 yılında Cemil Paşa tarafından onarılmıştır. 1911 yılında Muhammed Rida al-Zaim medreseyi ve kuzey revağı restore etmiştir. 1914-1918 yılları arasında külliyenin bazı bölümleri Osmanlı ordusu tarafından kullanılmıştır.

FOTOĞRAFLAR

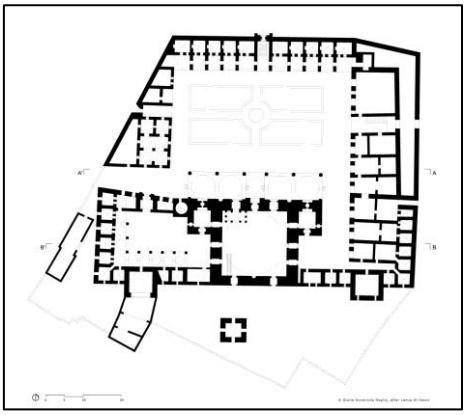

Şekil 32: Hüsreviye Külliyesi (M. Ecochard) (URL-7)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

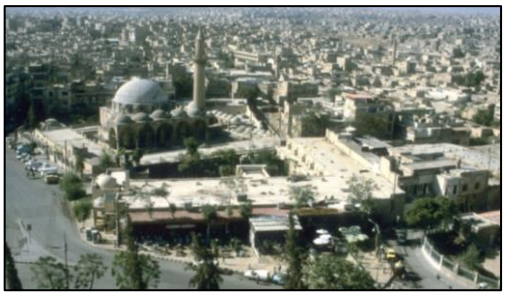
Külliyenin güney tarafında bulunan Hüsrev Paşa Camii'ne ortasında şadırvanı olan avludan geçilerek ulaşılmaktadır. Cami girişinin iki yanında bulunan son cemaat yeri beş adet sivri kemerli revak ile oluşturulmuş ve beş adet yarım daire kubbe ile örtülmüştür. Revak kemerleri sarı ve siyah taşlarla süslenmiş ve mukarnas başlıklı sütunlara oturtulmuştur. Giriş alanından yükseltilen son cemaat yerinin iki yanında misafir odaları bulunmaktadır. Son cemaat yerinin iki yanında sivri revaklı ve çini panolu ikişer pencere ve ortalarında ise cepheye oyulmuş süslü mihraplar bulunmaktadır. 16,00 m x 16,00 m boyutlarında kare planlı harimdeki tüm pencerelerin üzerlerinde sivri revak ve revaklar içerisinde ise beyaz ve mavi çinili panolar bulunmaktadır. Mihrap üzerinde ve doğu ile batı duvarlarında bulunan pencereler renkli camlarla süslenmiş revzenli pencerelerdir. Yedigen kenarlı ve mermerden yapılan mihrap,

FOTOĞRAFLAR

Şekil 33: Hüsrev Paşa Külliyesi Planı (G.A. Neglia, 1998)

basık kemerli bir revaktan oluşmaktadır. Bitkisel ve geometrik desenler, çini motifleri ve yıldız motifleri ile süslenmiştir. Mihrabın batısında ise siyah ve sarı mermer taşlar ile yapılmış konik kubbeli minber bulunmaktadır. Harimin kuzeybatısında bir eyvan içerisinde bulunan küçük çıkmalı ve Halep'te yapılan camilerde ilk defa köşeye konulan müezzin mahfiline duvara dahil olan taş bir merdiven ile ulaşılmaktadır. Hüsrev Paşa Camii'nin geniş açıklığı, tek kubbe ile geçildiği için Halep'e örnek olan bir kubbedir. Bu kubbe, yuvarlak ve on altı penceresi olan bir kasnak ve dışarıdan uçan payandalar ile taşınmaktadır. Kare plandan kubbeye geçişi sağlayan harimin köşelerindeki sekiz adet kemer, mukarnaslar yardımı ile kubbeyi taşımaktadır. Kubbe kasnağının içeride korkuluklu kedi yolu bulunmaktadır. 16 kenarlı minarenin, bir şerefesi ve şerefe altında mukarnasları mevcuttur. Minare ucu kurşun kalem ucuna benzetilmektedir ve kurşun ile örtülüdür.

Şekil 36: Hüsrev Paşa Külliyesi (J. Gonnela, 2000) (URL-7)

Şekil 34: Hüsrev Paşa Camii (L.Jasser, 2010) (URL-7)

Şekil 35: Hüsrev Paşa Camii Harimi (2009) (URL-7)

KÜLTÜREL DEĞERLER

Halep'te Osmanlı tarzında inşa edilen ilk cami olan Hüsrev Paşa Camii, Halep cami mimarisinde plan ve yapısal sistem açısından devrim yaratmıştır.

KAYNAKÇA

Necipoğlu, G. (2005). Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğunda Bir Kültür, çev. Güven Çağalı, G., Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

UNESCO, UNITAR (2018). Five Years Conflict: The State of Cultural Heritage in the Ancient City of Aleppo, France.

Jasser, L. (2010). Tekkeler ve Zaviyeler: Halep'te Adım Adım Osmanlı'nın İzinde, KM-K-09-03 nolu Halep'te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri Projesi, s.171-284.

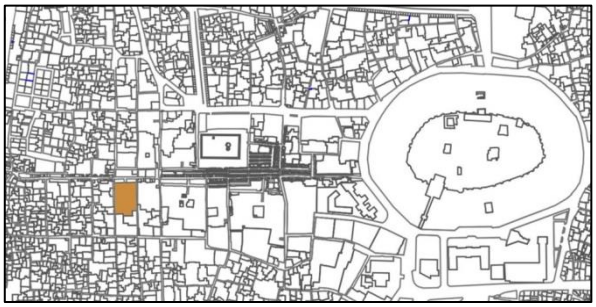
Knost, S., e-published on L.I.S.A. platform, Khusrawiyya Mosque and Madrasa, Aleppo Heritage Cataloge, Eine Teamwork Publikation Von L.I.S.A. (https://lisa.gerda-henkel-stiftung.de/al_khusrawiyya_mosque_and_madrasa?nav_id=8581&publication=1)

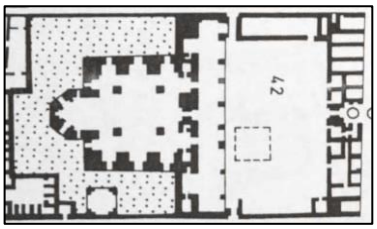
URL-2 < *https://archnet.org/*>

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 18	**ANIT ADI:** BEHRAMİYE CAMİİ
	GPS: 36°11’53”N 37°09’16”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** ORTA DERECEDE HASARLI
ANIT TÜRÜ: CAMİ		**YAPILMA DÖNEMİ:** ERKEN OSMANLI

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ	**FOTOĞRAFLAR**
1583 yılında Mustafa oğlu Behram Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. 1699 yılında minaresi yıkılmış ve sonrasında tekrar Osmanlı üslubuna uygun bir şekilde yeniden yapılmıştır 1822 yılındaki depremde dokuz adet olan son cemaat yeri üzerindeki kubbeler, revağın bir bölümü ve harim kubbesi yıkılmıştır.	 Şekil 37: Behramiye Camii Apsisi ve Minaresi (J.C. David, 1980) (URL-2)
MİMARİ ÖZELLİKLERİ	**FOTOĞRAFLAR**
Avlu, dikdörtgen şekillidir ve 23,50 m x 37,5 m boyutlarındadır. Avlunun ortasında dikdörtgen şekilli bir şadırvan ve şadırvanın batısında ise daire şeklinde bir çeşme bulunmaktadır. Avlunun kuzeyinde günümüzde bulunmayan kuzey revak izleri bulunmaktadır. Girişin sağ ve soluna buunan son cemaat yerleri giriş alanından yükseltilmiştir ve mukarnas başlıklı sütunlar ile taşınan beş adet kubbe ile örtülmüştür. Son cemaat yerinin orta aksında giriş kapısı, sağında ve solunda ise birer pencere, birer mukarnaslı mihrap nişi ve birer tane bahçeye bakan penceresi bulunan eyvan bulunmaktadır. Giriş eyvanı duvarında siyah,	 Şekil 38: Behramiye Camii Planı (Gaube Haritası)

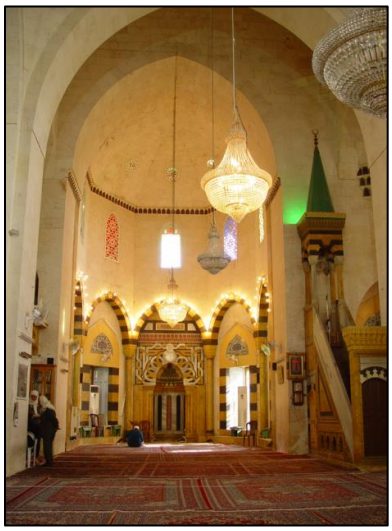
beyaz ve sarı taşlar sıralı olarak dizilmiş ve kapı üzeri bitkisel motiflerle süslenmiştir. Eyvanın iki yanında mukarnas başlıklı mermer sütunlar bulunmaktadır ve giriş kapısı ahşaptır. Harimi kare planlıdır ve 17,30 m x 17,30 m boyutlarındadır. Harim içerisinde on bir adet eyvan bulunmaktadır. Ana eyvan beşgen şeklinde yapıdan dışarı taşırılmıştır. Beş kenarından çıkan sivri kemerli revakların dördünde pencere ve pencere üzerinde bulunan çinili levhalar varken; ortadaki revakta altın sarısı, siyah, beyaz ve kırımızı taşlar ile süslenmiş mihrap bulunmaktadır. Mukarnaslı mihrabın üzerinde motifli tablo bulunmaktadır. Revakların üzerinde sivri kemerli ve revzenli pencereler bulunmaktadır. Bu pencerelerin üzerinde de daire forumda küçük pencereler bulunmaktadır. Mihrabın sağında bulunan koni şeklinde kubbesi bulunan minber, sarı, siyah ve beyaz taşlardan oluşmuştur. Mihrabın solunda ise mihrap eyvanından çıkılan, ahşaptan yapılmış bir vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Depremden sonra yapılan kubbe dört adet sivri revak ile taşınan ve kasnağında 16 penceresi bulunan küçük bir kubbedir. Minaresi on altı gen planlıdır ve külahı koniktir. Minarenin şerefesi altında mukarnas bulunmaktadır.

Şekil 40: Behramiye Camii Avlu, Şadırvan ve Çeşmesi (M. Meinecke, 1984) (URL-7)

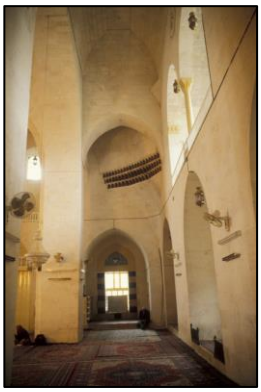
Şekil 39: Son Cemaat Yeri ve Eyvan (M. Meinecke,1984) (URL-7)

Şekil 41: Behramiye Camii Mihrap Apsisi ve Minber (S. Weber, 2007) (URL-7)

KÜLTÜREL DEĞERLER

Behramiye Camii; eyvanları, üst galerileri ve mihrabıyla, Osmanlı üslubunun yerel üslupla harmanlanarak ortaya çıkan önemli örneklerindendir. Behram Paşa ve kardeşi Rıdvan Paşa'nın türbeleri caminin arka bahçesinde bulunmaktadır.

Şekil 42: Eski kubbeye geçişte kullanılan mukarnas (S. Weber, 2007) (URL-7)

KAYNAKÇA

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

The Museum for Islamic Art, Syrian Heritage Archieve, Berlin.

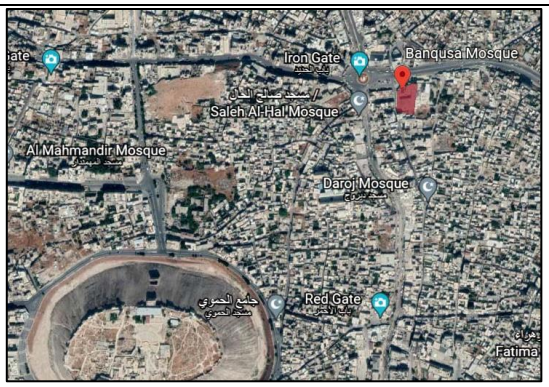
Kasmo, R., e-published on L.I.S.A. platform**,** Al-Bahramiyya Mosque, Aleppo Heritage Cataloge, Eine Teamwork Publikation Von L.I.S.A.(https://lisa.gerda-henkel-stiftung.de/al_bahramiyya_mosque?nav_id=8848&publication=1)

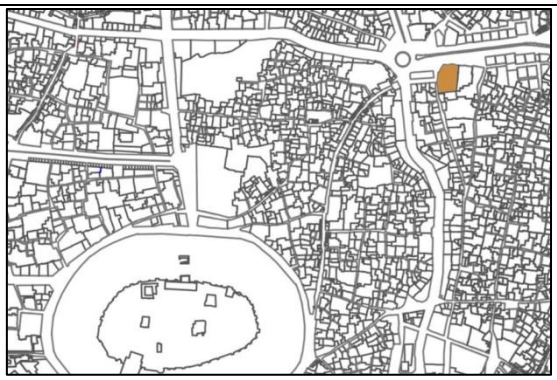
URL-2 < *https://archnet.org/*>

URL-7 < *https://lisa.gerda-henkel-stiftung.de/*>

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 19	**ANIT ADI:** BANKOSA CAMİİ
	GPS: 36°12’12”N 37°10’05”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** ORTA DERECEDE HASARLI
ANIT TÜRÜ: CAMİ		**YAPILMA DÖNEMİ:** MEMLÜK DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ

Muhammed Has Bey tarafından yaptırılan caminin, 1366 yılına ait bir vakfiyesi bulunmaktadır. Bankosa Camii’nin şadırvanı Emir Yelboğa el-Nasiri tarafından 1386 yılında yenilenmiştir. Memlük döneminde inşa edilen caminin doğusuna 1424 yılında ribat eklenmiştir. Cami, harim ve revakları Osmanlı döneminde restore edilmiş ve 1950 yılında caminin içi kuzeye doğru genişletilmiştir.

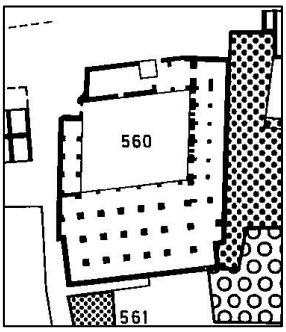
FOTOĞRAFLAR

Şekil 43: Bankosa Camii Minaresi (URL-3)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Kesme taş ile sade bir giriş alanı yaratılmıştır. Sivri kemer ile oluşturulan eyvandan, sade ve basık bir giriş kapısı ile girilmektedir. Avlu dikdörtgendir. Batı revakın kuzeyinde Peygamber Bankosa’ya ait olduğu söylenen bir mezar bulunmaktadır. Mihrabın sol tarafında Hz. Muhammed’in el izinin bulunduğu söylenen mavi renkli bir oda bulunmaktadır. El izinin bulunduğu tablanın etrafı şiir ile süslenmiştir. Caminin minaresi sekizgen planlıdır. Mukarnaslara dayanan şerefenin ahşap korkuluğu ve ahşap gölgeliği bulunmaktadır.

Şekil 44: Bankosa Camii Planı (Gaube Haritası)

KÜLTÜREL DEĞERLER	
Peygamber Bankosa'nın mezarı Bankosa Cami avlusunda bulunmaktadır. Harim içerisinde Hz. Muhammed'in el izimim bulunduğu bir oda bulunmaktadır.	 Şekil 45: Hz. Muhammed'in El İzi (N. Osman,2009)

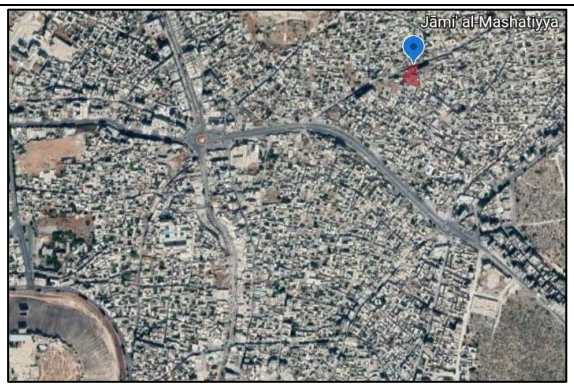
KAYNAKÇA

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

URL-3 < *http://monummamluk-syrie.org/Page-Alep.htm*>

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 20	**ANIT ADI:** MEŞATİYE CAMİİ
	GPS: 36°12’18”N 37°10’21”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** AĞIR HASARLI
ANIT TÜRÜ: CAMİ		**YAPILMA DÖNEMİ:** MEMLUK DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ

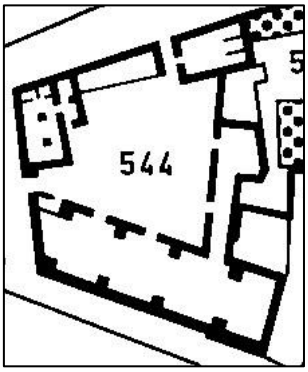
Memluk döneminde inşa edilen cami, Hacı Muharrem bin Fethullah tarafından 1718 yılında yenilenmiştir.

FOTOĞRAFLAR

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Hicaziye, harim, avlu ve abdesthaneden oluşan Mesaştiye Camii avlusunun kuzey bölümü diğer alanlara göre daha yüksektir. Avlunun batısında hicaziye bulunmaktadır. Avlunun kuzey duvarında bulunan merdiven ile yazlık alana çıkılmaktadır. Avlu doğusunda bulunan abdesthaneden harime geçilebilen bir kapı bulunmaktadır. Bu doğu duvarında bir adet iki yanında süsleme sütunu, üstünde ise bitkisel yaprak motifleri bulunan mihrap bulunmaktadır. Sekizgen planlı minarenin mukarnaslara oturtulmuş sekizgen şerefesi bulunmaktadır. Şerefenin ahşap gölgeliği mevcuttur.

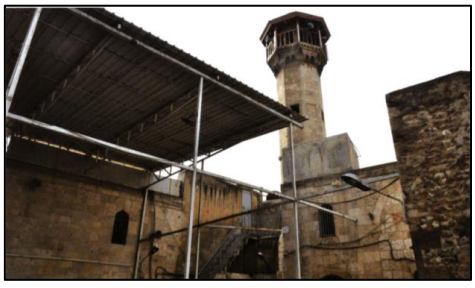
FOTOĞRAFLAR

Şekil 46: Meşatiye Camii Planı (Gaube Haritası)

KÜLTÜREL DEĞERLER

Caminin batısında İbrahim el-Maşati’nin mezarı bulunmaktadır.

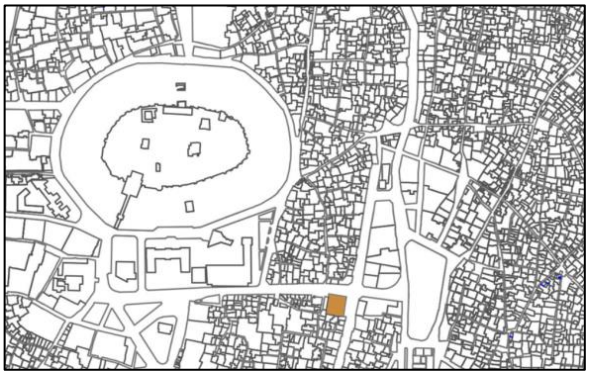

Şekil 47: Meşatiye Camii Minaresi (Khalaf ve Mamo, 2010)

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 21	**ANIT ADI:** ALTUNBOĞA (TUZ) CAMİİ
	GPS: 36°11’47”N 37°09’59”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** HAFİF HASARLI
ANIT TÜRÜ: CAMİ		**YAPILMA DÖNEMİ:** MEMLUK DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

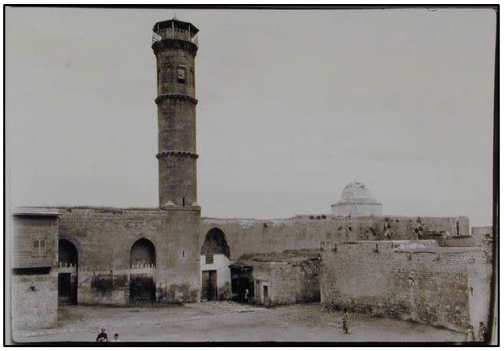

ANIT TARİHİ

1318 yılında Halep vekili Alaeddin Altun Boğa tarafından inşa ettirilmiştir. Harim cephesinde bulunan 3 adet kemer 1920 yılında kapatılmış ve bu alana pencere ve kapı açılmıştır. 1954 yangını sonrasında; minber, mihrap ve müezzin mahfili yenilenmiştir. 1975 yılında ise Evkaf tarafından cami tamamen restore edilmiş ve demir çatı yerine betonarme çatı eklenmiştir.

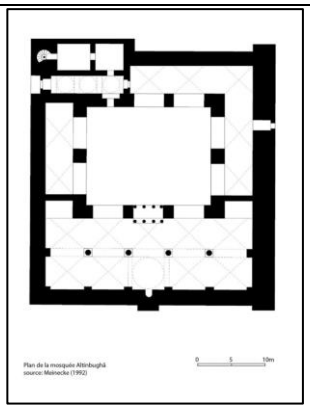
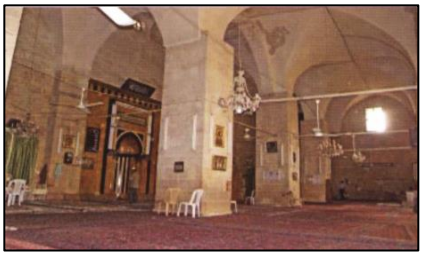
FOTOĞRAFLAR

Şekil 49: Altunboğa Camii 1900’lü yıllar (C.Creswell) (URL-2)

Şekil 48: Altunboğa Camii Avlusu (URL-2)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ	FOTOĞRAFLAR
Batıda bulunan giriş alanı mukarnaslı bir taç kapı ile belirtilmiştir. Giriş kapısından avluya geçilen koridorun üzerinde mukarnaslı dört küçük kubbe bulunmaktadır. Altunboğa Camii avlusunun zemini sarı ve siyah taşlar ile geometrik şekiller oluşturularak döşenmiştir. Avlu etrafı sivri kemerli revaklar ile çevrelenmiştir. Avlu güneyinden harim alanına ulaşılmaktadır. Harimin güney duvarında bulunan mihrap sade mermerden yapılmış ve yanında iki adet sütunu bulunmaktayken, yangın sonrası 1960 yılında yapılan mihrap süslemelidir. Mihrap üzerindeki kubbe mukarnaslıdır. Şerefesine kadar kat kat mukarnaslar ile süslenen minare, sekiz kenarlıdır ve şerefesi üzerinde sekizgen ahşap gölgeliği bulunmaktadır.	 Şekil 50: Altunboğa Camii Planı (Gaube Haritası) Şekil 51: Altunboğa Camii Harim (N. Osman, 2009)
KÜLTÜREL DEĞERLER	
Büyük Emevi Camii'nden sonra Halep surları içerisindeki tek camidir. Memlük dönemi yapısı olan Altunboğa Camii, Halep'te Memlük tarzında yapılan ilk minareye sahiptir. 1984 yılında vefat eden Altunboğa Camii imamı Şeyh Ahmed-i Mısri caminin kuzeydoğu köşesine defnedilmiştir.	 Şekil 52: Altunboğa Camii (A. Morshed, 1994) (URL-2)

KAYNAKÇA

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

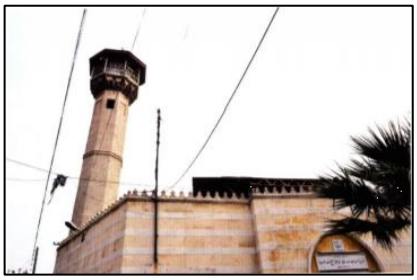
URL-2 < *https://archnet.org/*>

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:**22	**ANIT ADI:** KARLIK CAMİİ
	GPS: 36°12’22”N 37°10’31”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** ORTA DERECEDE HASARLI
ANIT TÜRÜ: CAMİ		**YAPILMA DÖNEMİ:** MEMLÜK DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ	**FOTOĞRAFLAR**
1369 yılında Devadar Emiri ve Halep Vekili Esim Bey tarafından yapıldığı düşünülmektedir. 1793 yılında caminin batısına zaviye ve 1945 yılında ise avlunun doğusuna hicaziye mekanları eklenmiştir.	
MİMARİ ÖZELLİKLERİ	
Karlık Camii mihrabının iki yanında mukarnaslı sütunlar bulunmaktadır. Mihrap kemerinde ise kalemişi ile yazılmış yazılar mevcuttur. Mihrabın sağında minber bulunmaktadır. Mihrap üzeri kubbe ile örtülüyken caminin diğer alanları düz çatı ile örtülüdür. Kubbenin iki tarafında birer beşik tonoz bulunmaktadır. Karlık Camii minaresi, Memlüklü üslubuyla sekizgen olarak inşa edilmiştir. Minarenin sekizgen bir şerefesi ve ahşap sekizgen bir gölgeliği bulunmaktadır.	 Şekil 53: Karlık Camii (Khalaf ve Mamo, 2010)
KÜLTÜREL DEĞERLER	**FOTOĞRAFLAR**
Memlük mimarisini yansıtmaktadır.	 Şekil 54: Karlık Camii Minber ve Mihrabı

KAYNAKÇA

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep’teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 23	**ANIT ADI:** HALEP ADİLİYE CAMİİ
	GPS: 36°11’50.766”N 37°9’27.76”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** AĞIR HASARLI
ANIT TÜRÜ: CAMİ		**YAPILMA DÖNEMİ:** OSMANLI DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

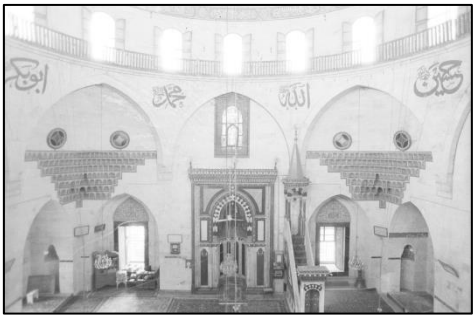

ANIT TARİHİ

Mimar Sinan eseri olan Adiliye Camii, 1550-1555 yılları arasında Halep valisi Dukagin oğlu Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. İlk zamanlar caminin adı Ahmet Paşa iken, adalet sarayının yanında bulunmasından dolayı caminin adı Adiliye Camii olarak değiştirilmiştir. Adliye Camii, Memlük askeri talim sahası üzerine inşa ettirilmiştir. 1822 yılında depremden etkilenmiştir. 1923’te dış revaktaki ahşap çatı demir çatı ile değiştirilerek restore edilmiştir. 1975 yılında ise Evkaf tarafından cami tamamen restore edilmiş ve demir çatı yerine betonarme çatı eklenmiştir.

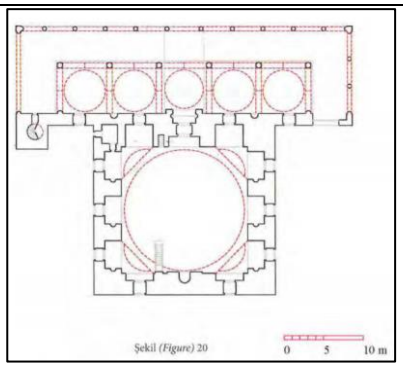
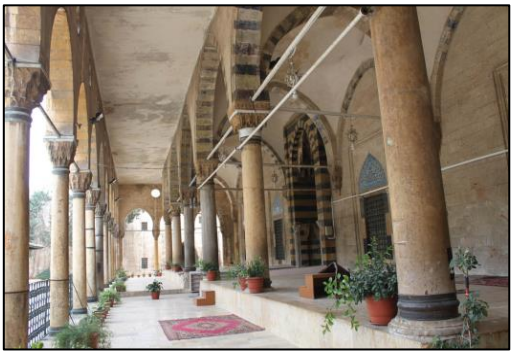
FOTOĞRAFLAR

Şekil 56: Adiliye Camii Harim (J.C. David, 1972) (URL-7)

Şekil 55: Adiliye Camii Dış Görünümü (J.Gonnella, 2000) (URL-7)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ	FOTOĞRAFLAR
Avlu, son cemaat yeri, harim ve hicaziye bölümlerinden oluşan caminin iki ana girişi bulunmaktadır. El-Muhammas (batı girişi) ve el-Seffahiye (doğu girişi) ile ulaşılan avlunun ortasında yuvarlak ve üzerinde altı adet silindir kolon ile taşınan ahşap kubbe bulunan bir şadırvan bulunmaktadır. Avlu batısında hicaziye ve kışlık abdesthane bulunmaktadır. Son cemaat yerinde bulunan iç revak 5 adet kubbe ile örtülmüştür. Giriş alanının iki yanında birer mukarnaslı mihrap ve pencere bulunmaktadır. Giriş eyvanı yedi sıra mukarnas ve sarı siyah taşlardan oluşmuş ve giriş kapısı kündekari tekniği ile ahşaptan yapılmıştır. Kare planlı harimde on adet eyvan bulunmaktadır. Güney duvarının ortasında at nalı kemer ile çevrelenmiş süslü bir mihrap bulunmaktadır. Mihrap batısında konik kubbeli ahşap bir minber ve harimin kuzeybatısında merdiven ile çıkılan müezzin mahfili bulunmaktadır. Yapının pencerelerinin bazıları renkli camlıdır, bazılarının ise üzerinde mavi beyaz çini panolar bulunmaktadır. Sekiz adet kemer ve pandantifler ile taşınan bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbe kasnağında 16 adet pencere bulunmaktadır. Şerefesinin altı mukarnaslı ve yedi adet penceresi bulunan minare kare kaideli ve 16 kenarlıdır.	 Şekil 59: Adiliye Camii Planı Şekil 58: Adiliye Camii Son Cemaat Yeri (R. Afandi, 2010) (URL-7) Şekil 57: Adiliye Camii Harim Alanı (L. Jasser, 2010) (URL-7)

KÜLTÜREL DEĞERLER

Mimar Sinan eseri olan yapı klasik Osmanlı dönemini yansıtan en önemli örneklerdendir. Yapıda bulunan süslemeler bakımından bölgesel izler taşımaktadır. Şadırvanda bulunan çeşmeler Halep'teki önemli örneklerdendir. Halep'te çift revaklı cami tipolojisine sahip tek yapıdır. Adiliye Camii minaresi, plan ve kütle açısından Osmanlı üslubunu, süsleme açısından ise bölgesel üslubu temsil etmektedir.

Şekil 60: Pencere Üzeri Çinileri (R. Afandi, 2010) (URL-7)

KAYNAKÇA

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

UNESCO, UNITAR (2018). Five Years Conflict: The State of Cultural Heritage in the Ancient City of Aleppo, France.

Kasmo, R., e-published on L.I.S.A. platform, Al-Adiliyya Mosque, Aleppo Heritage Cataloge, Eine Teamwork Publikation Von L.I.S.A. (https://lisa.gerda-henkel-stiftung.de/al_adiliyya_mosque?nav_id=8447&publication=1)

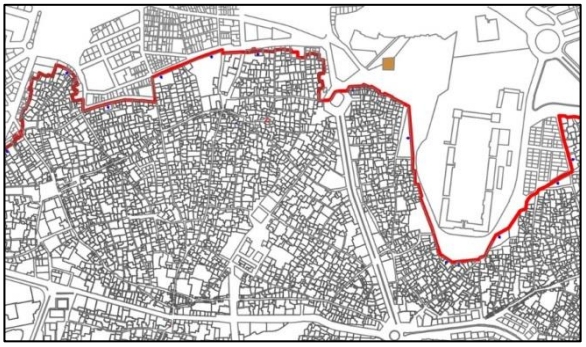
URL-7 < *https://lisa.gerda-henkel-stiftung.de/*>

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	ENVANTER NO: 24	ANIT ADI: ŞEYH ALİ-İ RUMİ CAMİİ
	GPS:	GÜNÜMÜZ DURUMU: DAHA ÖNCE YOK EDİLMİŞ
ANIT TÜRÜ: CAMİ		YAPILMA DÖNEMİ: OSMANLI DÖNEMİ
VAZİYET PLANI		
ANIT TARİHİ		FOTOĞRAFLAR
Muhammed Bedreddin tarafından inşa ettirilmiştir. Sadece harimden oluşan mescit yıkılmıştır.		
MİMARİ ÖZELLİKLERİ		
KÜLTÜREL DEĞERLER		
KAYNAKÇA		
Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.		

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 25	**ANIT ADI:** BUHTİ CAMİİ
	GPS: 36°12’36”N 37°10’01”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** HAFİF HASARLI
ANIT TÜRÜ: CAMİ		**YAPILMA DÖNEMİ:** EYYÜBİ DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

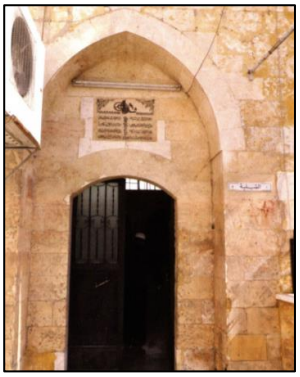

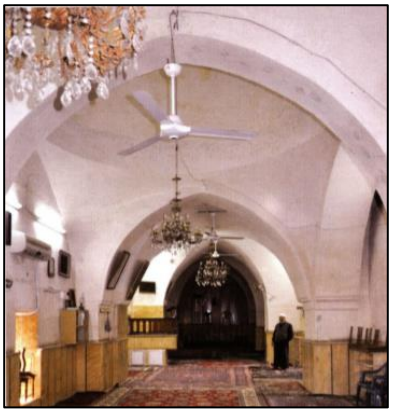
ANIT TARİHİ

1247 yılında Kürt Musa oğlu Hacı İsa tarafında Eyyübiler döneminde surların dışında inşa edilmiştir. Cami etrafındaki bölge Timur tarafından yok edilince Buhti Camii terk edilmiştir. 1893 yılında yıkılmak üzere iken Sultan II. Abdülhamid döneminde yeniden inşa edilmiştir. 1999 yılında yapılan restorasyon sırasında caminin tüm duvarları bir metre sarı taşlar ile kaplanmıştır. Buhti Camii’nin batısına; imam odası, hicaziye, abdesthane ve müezzin odası da eklenmiştir.

FOTOĞRAFLAR

Şekil 61: Buhti Camii Giriş Kapısı (Khalaf ve Mamo, 2010)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ	
Avlu, küçük avlu ve harimden oluşan Buhti Camii'nin avlusu dikdörtgen şeklindedir. Yapının eski girişi caminin batı tarafında küçük bir eyvan içindedir. Avlunun güneyinde harime giren iki adet giriş bulunmaktadır. Ana giriş kapısı üzerinde sivri revak ve mukarnas bulunmaktadır. Ana girişin doğusunda, günümüzde bulunmayan bir giriş daha bulunmaktaydı. Dikdörtgen şeklindeki harim, 26,00 m x 5,50 m boyutlarındadır. İçerisinde beş adet eyvan bulunmaktadır. Harimin güney duvarı ortasında daire şeklinde sivri revaklı mihrabı bulunur. Diğer eyvanlarda ise pencereler bulunmaktadır. Mihrabın sağında sarkık bir şekilde duran küçük bir minber bulunmaktadır. Caminin batı tarafında yükselen minare daire planlıdır. Daire planlı ahşap bir gölgeliği ve betondan yapılmış şerefesi bulunmaktadır.	 Şekil 62: Buhti Camii Harim (Khalaf ve Mamo, 2010)
KÜLTÜREL DEĞERLER	
Eyyübi Dönemi'nde surların dışına yapılan üç camiden biridir.	

KAYNAKÇA

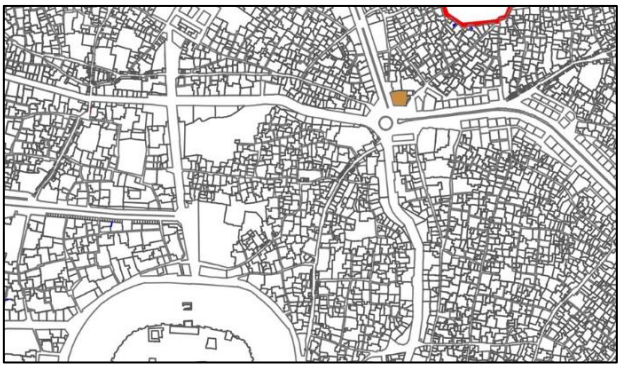
Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

Khalaf, S. ve Mamo, A. (2010). Camiler ve Mescitler: Halep'te Adım Adım Osmanlı'nın İzinde, KM-K-09-03 nolu Halep'te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri Projesi, s.17-168.

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 26	**ANIT ADI:** AL-HADDADİN CAMİİ
	GPS: 36°12’15”N 37°10’03”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** AĞIR HASARLI
ANIT TÜRÜ: CAMİ		**YAPILMA DÖNEMİ:** MEMLÜK

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ	**FOTOĞRAFLAR**
1342 yılından önce Hacı Ali Ma’tuk el-Denisri tarafından inşa ettirilmiştir. Osmanlı döneminde cami avlusunda bulunan şadırvan kaldırılmıştır. Aynı dönemde yapının minberi, avluya bakan cephe ve batı girişi restore edilmiştir.	
MİMARİ ÖZELLİKLERİ	
Caminin minaresi sekizgendir ve çokgen formda külahı bulunmaktadır. Demir korkuluklu ve ahşap gölgelikli şerefesi mevcuttur.	

KAYNAKÇA

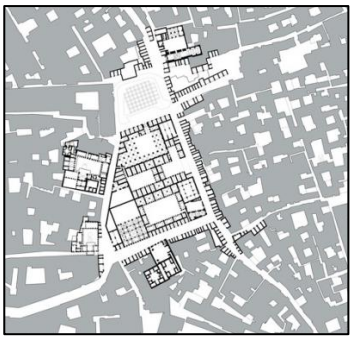
Khalaf, S. ve Mamo, A. (2010). Camiler ve Mescitler: Halep’te Adım Adım Osmanlı’nın İzinde, KM-K-09-03 nolu Halep’te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri Projesi, s.17-168.

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:**28	**ANIT ADI:** İPŞİR PAŞA CAMİİ
	GPS: 36°12’22”N 37°09’27”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** AĞIR HASARLI
ANIT TÜRÜ: CAMİ		**YAPILMA DÖNEMİ:** OSMANLI DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ	**FOTOĞRAFLAR**
1652 yılında İpşir Paşa lakaplı Halep Valisi Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. 1925 yılında ise avlunun batısına Sayyadi Abdürrezzak tarafından bir hicaziye inşa ettirilmiştir.	
MİMARİ ÖZELLİKLERİ	
Cami, geniş bir alanda etrafındaki yapılarla bir bütün olarak inşa edilmiştir. Caminin güneyinde bir kahvehane ve iki katlı odalar, kuzeyinde el-Arasa Hanı ve depoları, batısında odalar, depolar ve fırın, doğusunda ise pazar, dükkanlar, muayenehane ve odalar bulunmaktadır. Avlu, harim ve hicaziyeden oluşan İpşir Paşa Camii’nin doğu giriş kapısı ahşaptandır ve kapı etrafı sarı ve siyah taşlarla kaplanmıştır. Kapı üzerinde kitabe ve mukarnas bulunmaktadır. Cami avlusu 13,50 m x 8,00 m boyutlarında dikdörtgen şekillidir. Avlu kuzey duvarında sivri revaklı bir eyvan bulunmaktadır. Bu eyvanın yanında bulunan merdiven ile üst katta bulunan iki adet imam odasına ve minareye ulaşılmaktadır. 13,50 m x 3,70 m ebatlarındaki harimin güney duvarında mihrap bulunmaktadır. Mihrap Osmanlı üslubunda yapılmış olup beş kenarlıdır ve üzeri mukarnas ile süslenmiştir. Mihrabın sağında bulunan eyvanın tavanı, sekizgen ve altıgen süslü aydınlatma pencereleri ile kapatılmıştır. Camiyi bir kubbe ve iki adet çapraz tonoz örtmektedir. Minaresi sekizgendir ve ahşap gölgelikli bir şerefesi mevcuttur.	 Şekil 63: İpşir Paşa Vakfı Planı (G. A. Neglia ve D. Antoni)(URL-7) Şekil 64: İpşir Paşa Camii Doğu Giriş Kapısı (S. Knost, 2007) (URL-7)

KAYNAKÇA

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

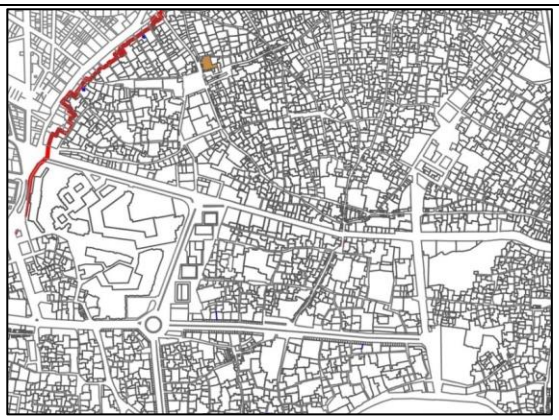
Knost, S., e-published on L.I.S.A. platform, The Waqf of Ibshir Pasha, Aleppo Heritage Cataloge, Eine Teamwork Publikation Von L.I.S.A. (https://lisa.gerda-henkel-stiftung.de/the_waqf_of_ibshir_mustafa_pasha?nav_id=7677&publication=1)

URL-7 < *https://lisa.gerda-henkel-stiftung.de/*>

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 29	**ANIT ADI:** KASTAL ŞEREF CAMİİ
	GPS: 36°12’27”N 37°09’26”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** AĞIR HASARLI
ANIT TÜRÜ: CAMİ		**YAPILMA DÖNEMİ:** MEMLÜK DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

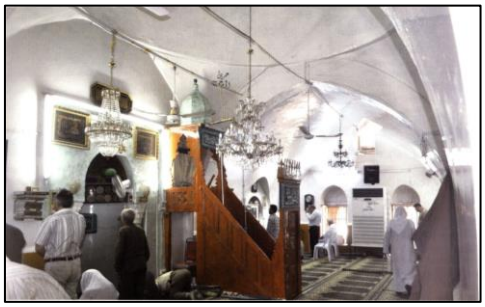

ANIT TARİHİ	**FOTOĞRAFLAR**
Kapı üzerindeki kitabeye göre 1500-1516 yılları arasında inşa edilmiştir. 1527 yılında caminin doğu tarafı genişletilmiş ve içerisine bir mihrap eklenmiştir. 1785 yılında ise caminin batısına bir oda eklenerek Şeyh Halil bin Bekri el-Bankusi mezarı bu odaya taşınmıştır. Sultan II. Abdülhamid döneminde cami yenilenmiş ve 1933 yılında caminin kapalı bölümleri genişletilmiştir.	 Şekil 65: Kastal Şeref Minaresi (J.C. David, 1980) (URL-4)
MİMARİ ÖZELLİKLERİ	**FOTOĞRAFLAR**
Avlu, harim, hicaziye ve mezarlardan oluşan Kastal Şeref Camii girişinin solunda ise küçük bir çeşme bulunmaktadır. Bu giriş ile avluya ulaşılmaktadır. Avlunun doğusunda birkaç adet mezar yer almaktadır. Avlu güneyinde ise harim bulunmaktadır. Harimde güney duvarda, duvara oyulmuş bir mihrap ve mihrabın solunda ahşap bir minber bulunmaktadır. Yapının ilk yapıldığı zamanda altı bölümden oluşan harim alanının üç bölümü kesişen iki kubbe ile kapatılmıştır. Diğer alanlar daha sonra kubbeler ile örtülmüştür. Avlunun kuzeyinde ise iki kısımlı hicaziye alanı bulunmaktadır. Hicaziye alanının iki	 Şekil 66: Kastal Şeref Camii Planı (URL-4)

kısmının ortasında bir payandaya iki tarafta da duvarlara dayanan üç revak bulunmaktadır. Memlüklü üslubuyla yapılan Kastal Şeref Camii minaresi sekizgen planlıdır ve caminin batı köşesinde yükselmektedir. Kesme taştan yapılan minarenin şerefesi süslü mukarnaslara oturmaktadır. Sekizgen şerefe üerinde sekizgen ahşap gölgelik bulunmaktadır.

Şekil 68: Kastal Şeref Camii Minaresi ve Giriş Alanı (URL-3)

Şekil 67: Kastal Şeref Camii İç Mekanı (Khalaf ve Mamo,2010)

KÜLTÜREL DEĞERLER

Şeyh Halil bin Bekri el-Bankusi mezarı Kastal Şeref Camii'nin içinde bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

Knost, S., e-published on L.I.S.A. platform, Sharaf Mosque, Aleppo Heritage Cataloge, Eine Teamwork Publikation Von L.I.S.A. (https://lisa.gerda-henkel-stiftung.de/sharaf_mosque?nav_id=8769&publication=1)

The Museum for Islamic Art, Syrian Heritage Archieve, Berlin. (https://syrian-heritage.org/)

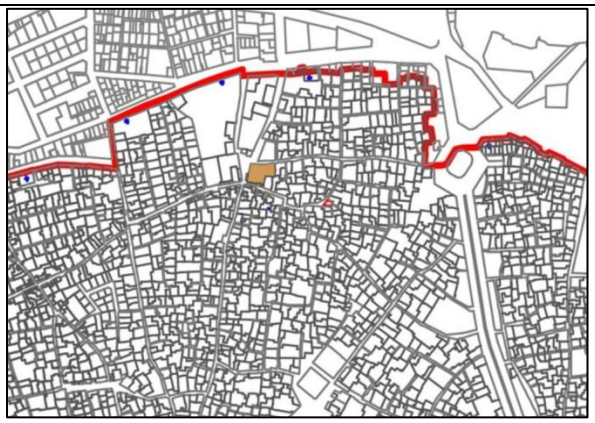
Url-3 < *http://monummamluk-syrie.org/Page-Alep.htm*>

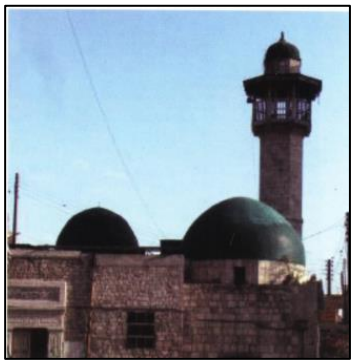
Khalaf, S. ve Mamo, A. (2010). Camiler ve Mescitler: Halep'te Adım Adım Osmanlı'nın İzinde, KM-K-09-03 nolu Halep'te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri Projesi, s.17-168.

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:**30	**ANIT ADI:** KASTAL HARAMİ CAMİİ
	GPS: 36°12’33”N 37°09’44”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** AĞIR HASARLI
ANIT TÜRÜ: CAMİ		**YAPILMA DÖNEMİ:** MEMLÜK DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ	**FOTOĞRAFLAR**
Kaç yılında yapıldığı bilinmemek ile birlikte 1490 yılında Memlüklü döneminde, tüccar olan Berdebey tarafından minare ve kütüphanesi yenilenmiştir.	
MİMARİ ÖZELLİKLERİ	
Batı tarafında su kanalı bulunan Kastal Harami Camii geniş bir cami olmakla birlikte batıya ve kuzeye bakan iki adet girişe sahiptir. Avlusunun doğu, batı ve kuzeyinde koridorlar bulunmaktadır. Kastal Harami Camii harimi kubbe ile örtülmüş ve mihrabı, Ramadaniye Medresesi’nden getirilmiştir. 1956 yılında mevcut minber kaldırılarak duvara asılı konsol ve duvara bitişik merdiveni bulunan bir minber eklenmiştir. Cami minaresi Memlük üslubuyla yapılmış sekizgen planlı ve sekizgen şerefeli bir minaredir.	 Şekil 69: Kastal Harami Camii (N. Osman, 2009)

KÜLTÜREL DEĞERLER	
Mihrabı zengin mukarnas süslemelerine sahip ve Halep'teki en önemli mihraplardan biridir. Harimin doğu tarafında Berdebey'in mezarı mevcuttur. Caminin batısında süslü taşlar ile süslenmiş bir kemer ile çevrelenmiş Kastel el-Harami su kanalı bulunmaktadır.	 Şekil 70: Kastal Harami Camii Mihrabı (N. Osman, 2009)

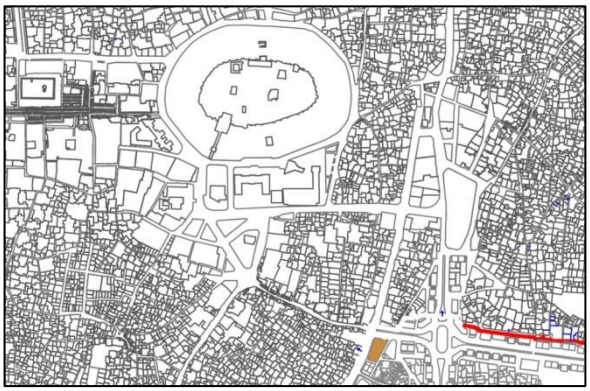
KAYNAKÇA

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 34	**ANIT ADI:** TEVBE CAMİİ
	GPS: 36°11’37”N 37°09’58”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** ORTA DERECEDE HASARLI
ANIT TÜRÜ: CAMİ		**YAPILMA DÖNEMİ:** MEMLÜK DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

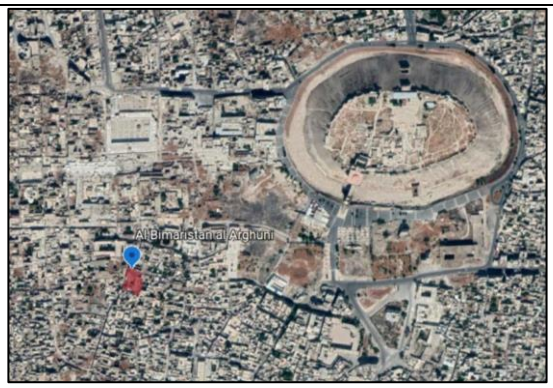
ANIT TARİHİ	**FOTOĞRAFLAR**
1447 yılında Muhammed bin Ebi Bekir el-Ma’sırani el Cebrini tarafından inşa ettirilmiştir. Avlunun ortasında bulunan kare havuz 1882 yılında restore edilmiştir.	 Şekil 71: Tevbe Camii Avlusu (N.Osman, 2009)
MİMARİ ÖZELLİKLERİ	
Cami harimi avlunun kuzeyinde bulunmaktadır. Harim cephesinde bulunan kapıların üzerleri taş oyularak oluşturulan yıldızlarla süslenmiştir. Tevbe Camii mihrabının üzerinde de desenler mevcuttur. Caminin ahşap minberi süslemelere sahiptir. Cami içerisindeki üst pencerelerin, işlemeli taş şebekeleri bulunmaktadır. Minaresi pazara açılan kapının üzerindeyken yıkılmış ve sonrasında avludan çıkılabilen yeni bir minare yapılmıştır. Minaresi, sekizgen planlı, ahşap gölgelikli ve yarım küre külahlı bir Memlük üslubuyla yapılmış bir minaredir.	

KAYNAKÇA

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep’teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 35	**ANIT ADI:** BİMARİSTAN ARGHUN AL-KAMİLİ
	GPS: 36°11’47”N 37°09’24”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** ORTA DERECEDE HASARLI
ANIT TÜRÜ: HASTAHANE		**YAPILMA DÖNEMİ:** MEMLUK DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

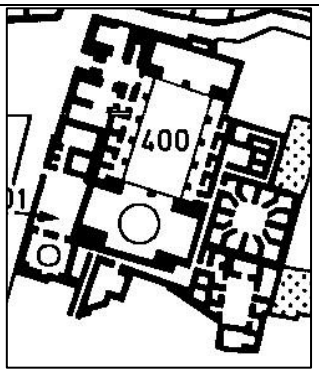

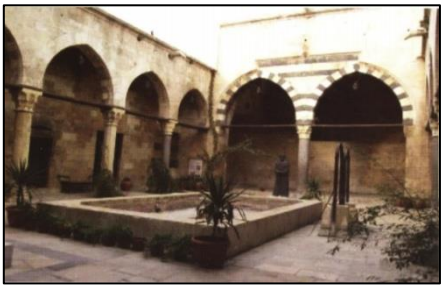
ANIT TARİHİ	**FOTOĞRAFLAR**
Memluk döneminde 1354 yılında Halep vekili Ergun El-Kamili tarafından inşa ettirilmiştir.	

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Üzerinde mukarnaslar, işlemeler ve kitabe bulunan giriş batı cephesinde bulunmaktadır. Girişten sonra bulunan holde eczane, bekleme alanı ve muayene alanı bulunmaktadır. Avlunun ortasında küçük bir havuz, kuzey ve güneyinde kubbeli iki adet eyvanda tıp öğrencileri için eğitim alanı, batı ve doğusunda revaklı alanlar ve bu alanların arkasında ise hastalar ve doktorlar için odalar bulunmaktadır. Avlunun güneydoğu köşesinde hastalar için üç ana bölüm bulunmaktadır. İlk bölüm tehlikeli hastalıklar için ayrılmış dört oda ve odaların hepsinin kırılarak açıldığı koridor ve üzeri aydınlatma ve havalandırma için fenerli kubbe ile örtülmüş bir alandan oluşmaktadır. İkinci bölüm ise daha az tehlikeli hastalıklar için ayrılmış on bir odadan oluşmaktadır. Kadınlar için ayrıldığı düşünülen üçüncü bölüm ise altı oda ve iki eyvandan oluşmaktadır. Bu alanda fenerli yüksek kubbe ile örtülmüş bir meydan ve meydanın ortasında bir havuz bulunmaktadır. Hastanenin güneyindeki eyvanın arkasında hizmetli odası, depo ve mutfak bulunmaktadır.

Şekil 72: Bimaristan Arghuni Planı (Gaube Haritası)

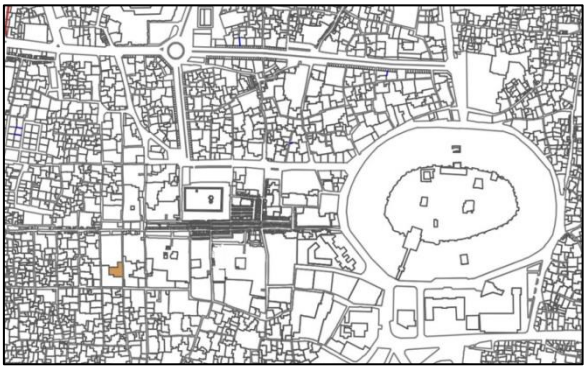
Şekil 73: Arghuni Hastahanesi Avlu Görünümü (N. Osman, 2009)

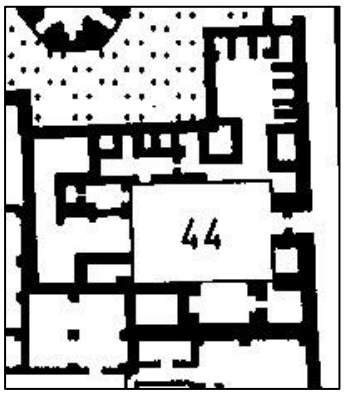
KÜLTÜREL DEĞERLER	
İslam medeniyetinin Halep'e bıraktığı tipik geleneksel özellikleri taşıyan en önemli hastanelerden biridir.	 Şekil 74: Arghuni Hastahanesi Giriş Alanı (N.Osman)
KAYNAKÇA	
Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.	

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 36	**ANIT ADI:** BİMARİSTAN NUR AL DİN
	GPS: 36°11’52”N 37°09’17”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** HAFİF HASARLI
ANIT TÜRÜ: HASTAHANE		**YAPILMA DÖNEMİ:** ZENGİ DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

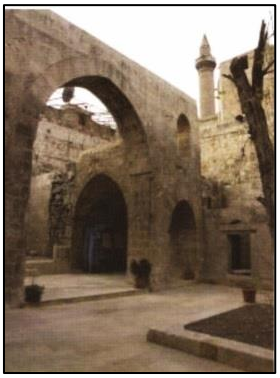

ANIT TARİHİ	**FOTOĞRAFLAR**
12. yüzyıl başlarında Nur al-Din Zengi tarafından inşa ettirilen 3 hastahaneden biridir. Memluk döneminde kadınlar için bir salon ve avlunun güneyine bir eyvan eklenmiş, ishal hastaları için olan salonun üzeri kubbe ile örtülmüştür. Memluk dönemi sonlarına kadar hastane olarak kullanılmış, ardından evsizlerin ve yoksulların sığınma alanı olmuş ve kötü şekilde kullanılmıştır.	
MİMARİ ÖZELLİKLERİ	
Nakışlı, süslü bir eyvan girişi bulunmaktadır. Giriş kapısı ahşaptır. Avlu etrafındaki eyvanların üzeri de nakışlı ve süslüdür. 2006 yılında Halep Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen kazılarda; ishal hastaları için yapılan alanda sekiz köşeli havuzu olan bir alan ve etrafında kendine ait tuvaletleri bulunan odaların bulunduğu ortaya çıkmıştır.	 Şekil 75: Bimaristan Nur Al Din Planı (Gaube Haritası)

KÜLTÜREL DEĞERLER

Nur al-Din Zengi hastaneyi yaptıracağı dönemde Halep'in en sağlıklı havasına sahip alanı bulmak için bazı testler yapmış ve bu alanın en sağlıklı havaya sahip olduğunu düşünerek bu alana hastaneyi yaptırmıştır. Hem Zengi hem Memluk dönemine ait ekleri bulunan hastane Halep'in en eski hastanesidir.

Şekil 77: Nur al Din Hastanesi (N. Osman,2009)

Şekil 76: Nur al Din Giriş Kapısı (N. Osman, 2009)

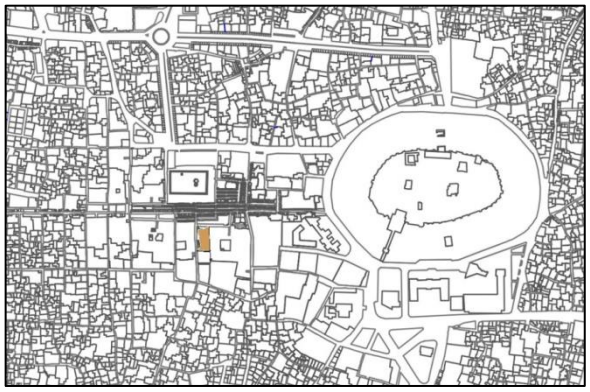
KAYNAKÇA

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 42	**ANIT ADI:** NAHHASİN (BAKIR) HAMAMI
	GPS: 36°11’53”N 37°09’26”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** ORTA DERECEDE HASARLI
ANIT TÜRÜ: HAMAM		**YAPILMA DÖNEMİ**: MEMLUK DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

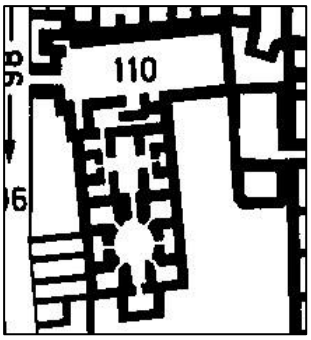

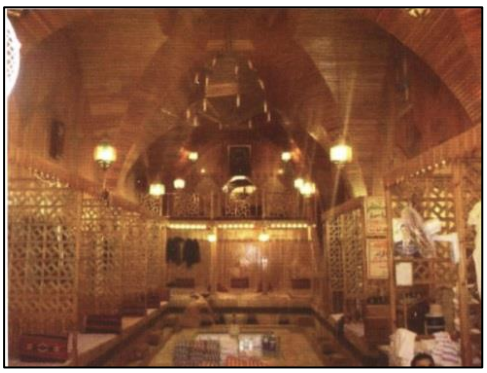
ANIT TARİHİ	**FOTOĞRAFLAR**

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Merdiven ile inilen soğukluğun ortasında bir havuz ve etrafında soyunmalık alanlar bulunmaktadır. Soğukluktan bir koridor ile ılıklığa geçilmektedir. Yıkanma kurnaları ve halvet odaları bu alanda bulunmaktadır. Sıcaklık bölümünde de yıkanma kurnaları, halvet odaları ve nişler bulunmaktadır. Bu alanın üzeri bir fanuslu bir kubbe ile örtülmüştür.

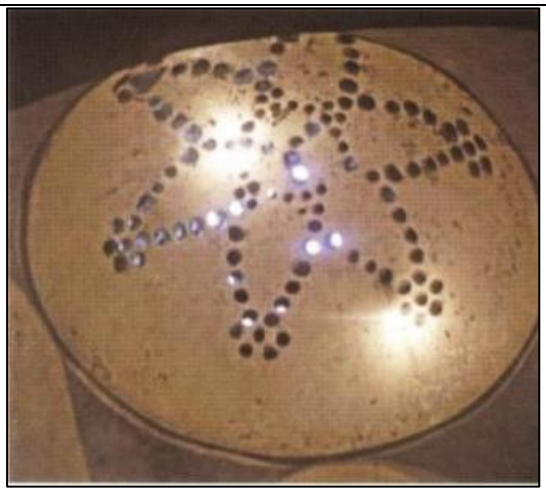
Şekil 78: Nahhasin Hamamı Planı (Gaube Haritası)

Şekil 79: Bakır Hamamı İç Alanı (N. Osman, 2009)

KÜLTÜREL DEĞERLER

Halep çarşılarındaki geleneksel hamam tipinin bir örneğidir.

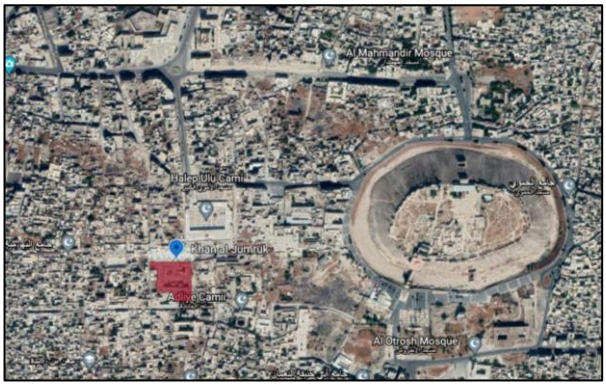
Şekil 80: Bakır Hamamı Sıcaklık Bölümü Kubbesi (N.Osman, 2009)

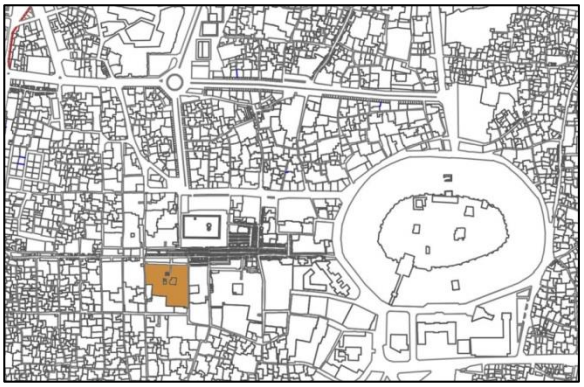
KAYNAKÇA

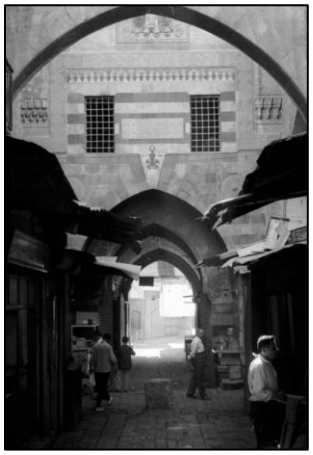
Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

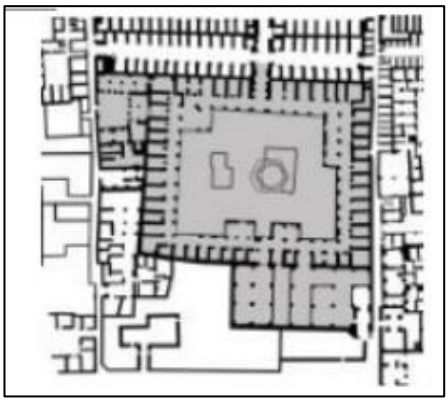
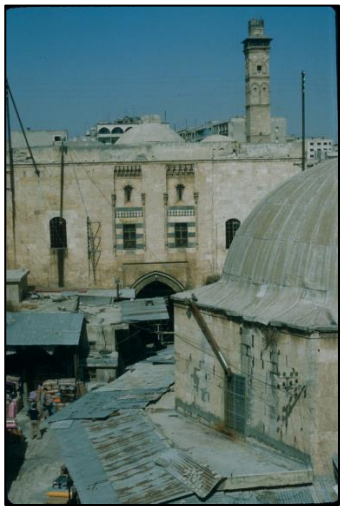
HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 46	**ANIT ADI:** GÜMRÜK HAN
	GPS: 36°11’53”N 37°09’21”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** ORTA DERECEDE HASARLI
ANIT TÜRÜ: HAN		**YAPILMA DÖNEMİ:** OSMANLI DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

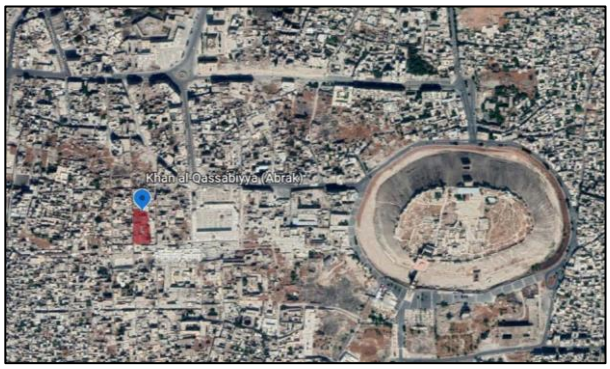

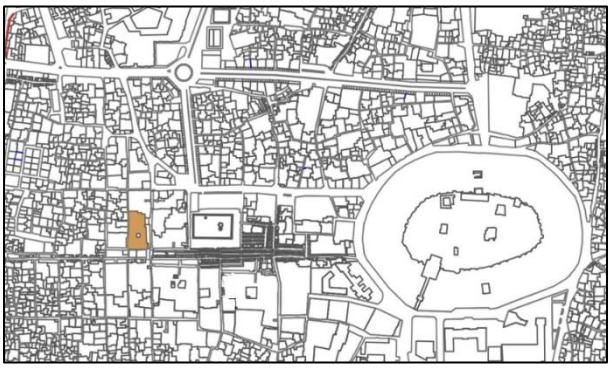
ANIT TARİHİ	**FOTOĞRAFLAR**
1574 yılında Muhammed Ali Eş-Şehid İbrahim Hanzade tarafından inşa ettirilmiştir. Hanın ilk yapılışından sonra, hana merdiven ve üst katta bulunan odalara cumbalar eklenmiş ve avlu ve bazı cepheler restore edilmiştir.	 Şekil 82: Gümrük Han Giriş Kapısı (O. Reuther, 1917) (URL-2) Şekil 81: Gümrük Han İç Cephesi (E. Wirth, 1963) (URL-2)

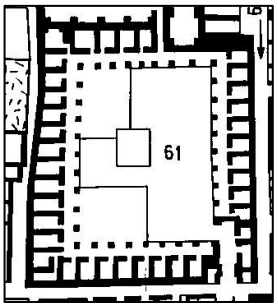
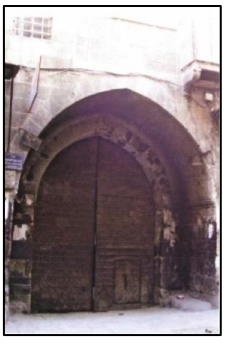
MİMARİ ÖZELLİKLERİ	
Hanın ana girişi yanında sivri revaklar üzerine bir kubbe oturtulmuştur. Giriş alanı siyah ve beyaz taşlarla süslenmiştir. Kapıdan geçildikten sonra, iki yanında merdiven bulunan ve üzeri sekizgen bir örtü ve kubbe ile kapatılan koridor bulunmaktadır. Gümrük Hanı'nın ana girişinin üzerinde üst düzey misafirlerin kabul edildiği bir salon bulunmaktadır. Koridor sonunda dikdörtgen bir avlu mevcuttur. Avlunun ortasında altıgen planlı ve on iki kemere dayanan kubbe ile örtülmüş Osmanlı üslubuyla inşa edilmiş altıgen planlı bir mescit yer almaktadır.	 Şekil 83: Gümrük Han Planı (URL-4) Şekil 84: Gümrük Han İç Cephesi (J.C. David, 1982) (URL-2)
KÜLTÜREL DEĞERLER	
Halep'te Osmanlı döneminde yapılan en büyük handır. İçerisinde bulunan mescit Halep'teki altıgen planlı tek mescittir.	 Şekil 85: Gümrük Han ve Ortasındaki Mescit (J.C. David,1988) (URL-2)

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 48	**ANIT ADI:** KASABİYE HANI
	GPS: 36°11’58”N 37°09’18”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** AĞIR HASARLI
ANIT TÜRÜ: HAN		**YAPILMA DÖNEMİ:** MEMLUK DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

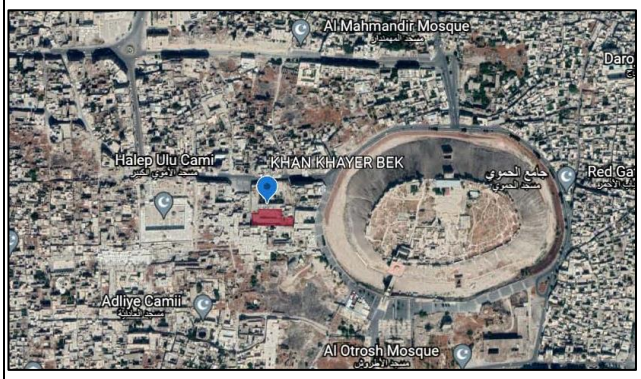
ANIT TARİHİ	**FOTOĞRAFLAR**
1510 yılında Halep Kalesi Vekili Emir Ebrek tarafından inşa ettirilmiştir.	
MİMARİ ÖZELLİKLERİ	
İki kattan oluşan han, alt katta mal satışı, üst katta ise tüccarların konaklaması için planlanmıştır. Handa geniş bir avlu, tüccarların hayvanları için oluşturulmuş bir iç avlu ve bir de mescit bulunmaktadır.	 Şekil 86: Abrak Hanı Planı (Gaube Haritası)
KÜLTÜREL DEĞERLER	
İsveç, Avusturya, Danimarka ve Norveç Konsolosluklarının işleri ile uğraşan Bicotto ailesinin merkez alanı olarak kullanılmıştır.	 Şekil 87: Kasabiye Hanı Giriş Alanı (N. Osman, 2009)

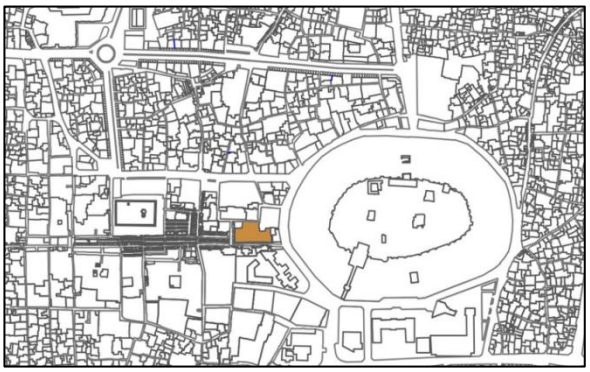
KAYNAKÇA

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep’teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 49	**ANIT ADI:** HAYRE BEY HANI
	GPS: 36°11'57"N 37°09'32"E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** AĞIR HASARLI
ANIT TÜRÜ: HAN		**YAPILMA DÖNEMİ:** MEMLÜK DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ

1514 yılında Hayır Bey tarafından inşa ettirilmiştir.

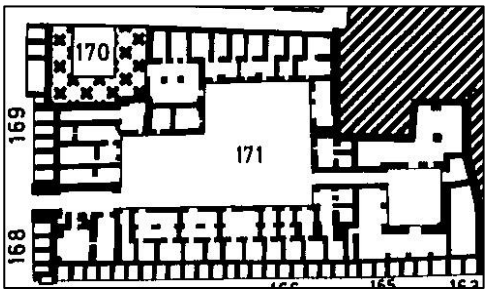
FOTOĞRAFLAR

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Hanın giriş cephesi zengin süslemelere ve bitkisel motiflere sahiptir. Batı cephesinde bulunan giriş alanı mukarnaslar ile süslü bir eyvan ve eyvan içerisindeki kapıdan oluşmaktadır. Hanın yapım tarihi ve Hayır Bey'in sembolünün nakşedildiği, dövme demirden yapılan giriş kapısından geçtikten sonra ulaşılan koridorun iki tarafında da ticarethaneler, koridorun sağ tarafında üst kata çıkan merdiven bulunmaktadır.

İki bölümden oluşan Hayır Bey Hanı'nın ana bölümü iki katlıdır ve revaklarla çevrili bir avlusu bulunmaktadır. Avlu etrafındaki revakların arkasında beşik tonozlu depo odaları bulunmaktadır. Ana bölümün üst katında ise konaklamak için oluşturulan odalar ve odaların önünde de sivri kemerli revaklar ile oluşturulan ve avluya bakan bir koridor bulunmaktadır. Diğer bölüm ise tek katlı ve etrafında odalar bulunan dikdörtgen avludan oluşmaktadır. Doğu tarafında diğer odalardan daha büyük bir oda mevcuttur. Bu oda eskiden tüccarların hayvanlarını konaklattığı odadır.

Günümüzde ise bu han, atölye, depo ve satış alanı olarak kullanılmaktadır. Alt katta bulunan odalardan biri mescit olarak kullanılmaktadır.

Şekil 88: Hayre Bey Hanı Planı (Gaube Haritası)

Şekil 89: Hayre Bey Hanı İç Cephesi (N. Osman, 2009)

KÜLTÜREL DEĞERLER

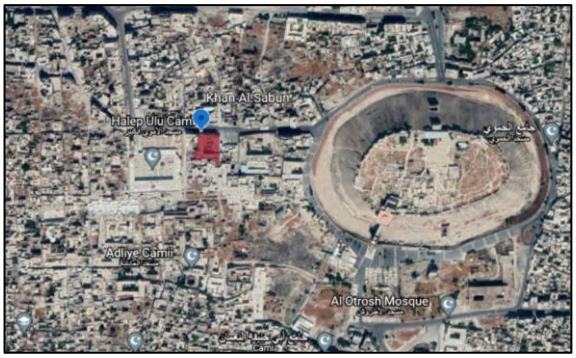
Halep'te Memlüklerin inşa ettiği son handır.

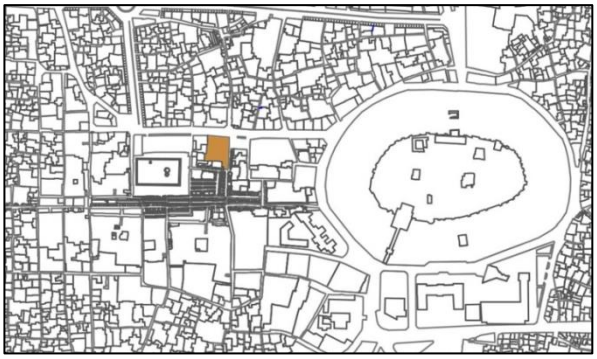
KAYNAKÇA

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 50	**ANIT ADI:** SABUN HAN
	GPS: 36°11’59.221”N 37°9’29.073”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** AĞIR HASARLI
ANIT TÜRÜ: HAN		**YAPILMA DÖNEMİ:** MEMLÜK DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

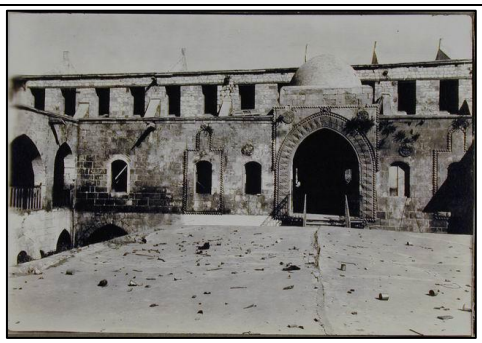

ANIT TARİHİ

1484-1494 yılları arasında Memlük Emiri Azdumur ibn Mazid el-Eşref tarafından inşa ettirilmiştir. Halep Osmanlı yönetimin son yıllarında, Sabun Hanı’nın kuzey kısmı mektep olarak kullanılmıştır. Sonrasında hanın kuzey alanı cephesi korunurken yıkılmıştır. 1950’li yıllarda El-Vezir Caddesi genişletildikten sonra, hanın kuzey alanına çok katlı bir yapı yapılmıştır.

FOTOĞRAFLAR

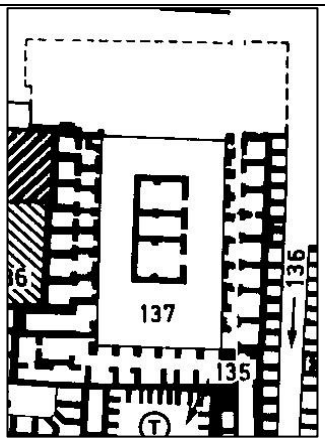

Şekil 90: Sabun Han (C. Creswell) (URL-2)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Yapının tek girişi güneydoğu köşesinde, avlunun köşesine kadar uzanan uzun bir L şeklindeki alandadır. Alt katta bulunan odalar depo olarak kullanılması ve üst kattakiler ise tüccarların konaklaması için yapılmıştır.

Memlüklü üslubuyla inşa edilen Sabun Hanı’n cephesinde bitki ve geometrik desenler, saltanat sembolleri, kitabeler ve hat yazıları bulunmaktadır.

Şekil 91: Sabun Hanı Planı (Gaube Haritası)

KÜLTÜREL DEĞERLER

Memlük üslubuyla yapılmış ve Memlük emirlerine ait semboller içermektedir.

KAYNAKÇA

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

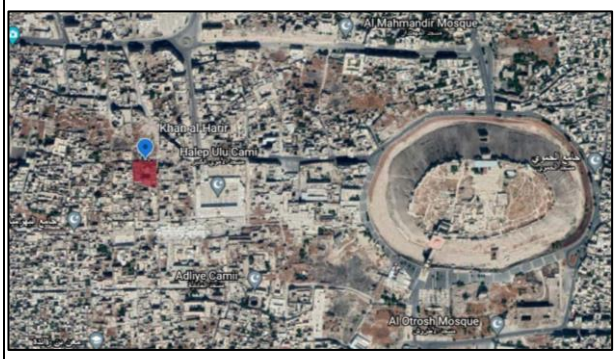
The Museum for Islamic Art, Syrian Heritage Archieve, Berlin. (https://syrian-heritage.org/)

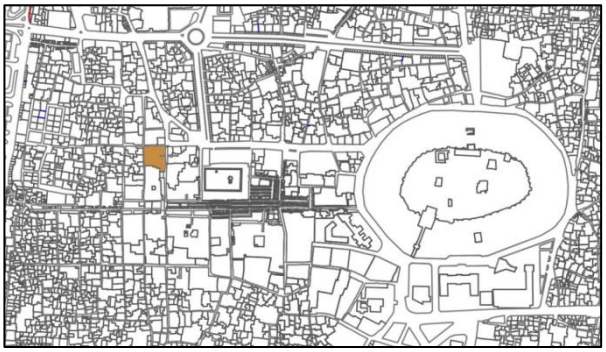
UNESCO - UNITAR (2018). Five Years Conflict: The State of Cultural Heritage in the Ancient City of Aleppo, France. (https://whc.unesco.org/en/activities/946/)

URL-2 < *https://archnet.org/*>

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 54	**ANIT ADI:** İPEK HANI
	GPS: 36°11’59”N 37°09’18”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** AĞIR HASARLI
ANIT TÜRÜ: HAN		**YAPILMA DÖNEMİ:** OSMANLI DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ

16. Yüzyılın ikinci yarısında inşa ettirilmiştir.

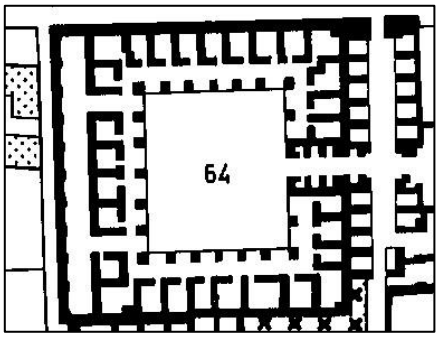
FOTOĞRAFLAR

Şekil 92: İpek Han (M. Ecochard, 1968) (URL-2)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Giriş alanına sivri revaklı bir eyvandan geçildikten sonra ulaşılmaktadır. Bu alandan geçildikten sonra kubbe ile örtülmüş bir koridor, koridorda ise üst kata ulaşılan karşılıklı iki adet merdiven bulunmaktadır. Üst katta tüccar odaları, alt katta ise mal depoları bulunmaktadır. İpek Hanı’nın üst katına taş balkon ve demir korkuluklar eklenmiştir. Hanın avlusuna daha sonraları bir havuz eklenmiştir. Üst kat odalar arasındaki bağlantılar kapatıldığı için hana yeni merdivenler eklenmiştir. İpek Hanı’nın üst katına taş balkon ve demir korkuluklar eklenmiştir. Hanın avlusuna daha sonraları bir havuz eklenmiştir. Üst kat odalar arasındaki bağlantılar kapatıldığı için hana yeni merdivenler eklenmiştir.

Şekil 93: İpek Hanı Planı (Gaube Haritası)

Şekil 94: İpek Han Kuzey Cephesi (S. Hamadeh, 1991) (URL-2)

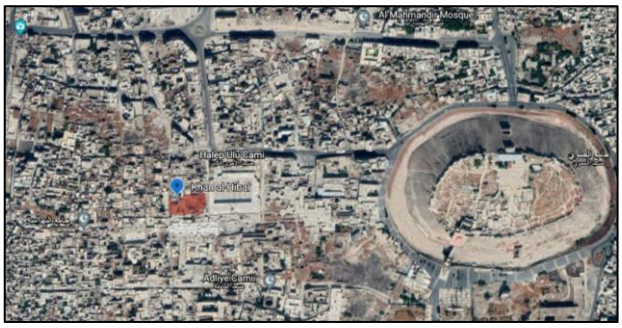
KAYNAKÇA

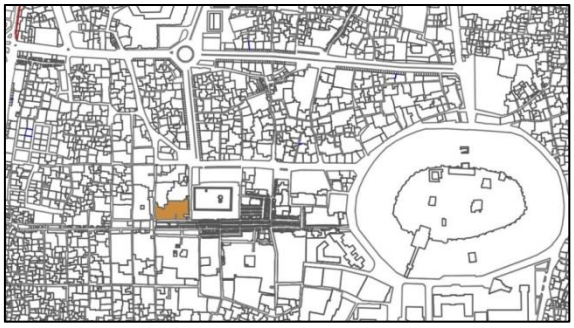
Sabbağ, A. (2010). Halep'te Adım Adım Osmanlı'nın İzinde, KM-K-09-03 nolu Halep'te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri Projesi, s.453-562.

URL-2 < *https://archnet.org/*>

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 58	**ANIT ADI:** KENDİR HAN
	GPS: 36°11’57”N 37°09’20”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** AĞIR HASARLI
ANIT TÜRÜ: HAN		**YAPILMA DÖNEMİ:** OSMANLI DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ

1594 yılında Nişancı Mehmet Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Halep Ulu Cami tuvaletlerinden biri, hanın inşa döneminde yenilenerek hana eklenmiştir. Sauvaget’e göre (1941) 1822’de han depremden ağır hasar görmüş ve 1860 yılında ise restore edilmiştir. Fransızlar döneminde restore edildiği ve 20. yüzyılda da çeşitli onarımlara uğradığı düşünülmektedir. 1920 yılında bir tüccar tarafından hisselerinin bir kısmı satıldıktan sonra birçok kişiye kiralanan hanın son durumda birçok hissesi devlete aittir.

Kuzey revağın avluya bakan cephesine bir yapı eklenmiştir. Revakların batı kenarına ise betonarme bir yapı eklenmiştir. Avlunun ortasında sonradan eklenen bir depo ve tuvalet bulunmaktadır. Ahşap çatılar betonarme ile yenilenmiştir. Özgün taş ve mermer elemanlar şap ve diğer uygun olmayan mimari elemanlar ile değiştirilmiştir. Kapı ve pencereler uygun olmayan elemanlar ile yenilenmiştir.

FOTOĞRAFLAR

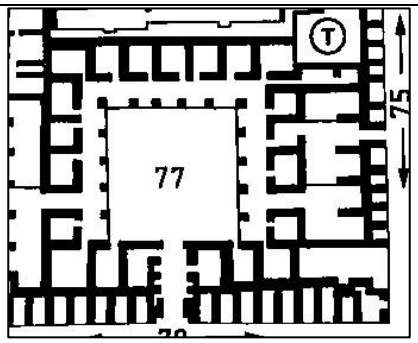
Şekil 96: Kendir Han Avlusu Güney Cephesi (R. Kasmo, 2011)

Şekil 95: Avlunun Batı Cephesine Eklenen Oda ve Teras (R. Kasmo, 2011)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Tek girişi bulunan Kendir Han'ın, giriş alanından sonra Al-Hibal Kapalıçarşısı'ndan geçen uzun koridoruyla avluya ulaşılmaktadır. Bu koridor üç adet çapraz tonoz ile örtülmüştür. Tonoz açıklıklarının altında ikişer adet dükkan bulunmaktadır. Siyah ve beyaz kireç taşları ile döşenen giriş alanı, mukarnas ile süslenmiş bir sivri kemerden oluşmaktadır. 19,50 m x 18,50 m boyutlarında olan avlunun, güneyinde bulunan dükkanlar direkt olarak avluya açılmakta, diğer dükkanlar ise revakların arkasında bulunmaktadır. Han içerisinde bulunan revakların bazıları tamamen kapatılmış, bazıları bölünmüş, bazıları ise dükkanlar ile birleştirilmiştir. Hanın, üst kata ulaşımı sağlayan üç adet merdiveni bulunmaktadır. Bu merdivenlerin ikisi giriş alanında bulunan koridorun iki yanında konumlanmış iken üçüncü merdiven kuzey revağın yanında bulunmaktadır. Güney tarafta bulunan iki merdiven iki tarafı da odalarla çevrili koridora ulaşmaktadır. Birinci katta güney tarafında bulunmayıp diğer alanlarda bulunan revakların; doğu ve kuzeyindekiler kapatılmış ve batısı ise teras olarak kullanılmaktadır.

Şekil 97: Elçi Hanı Planı (Gaube Haritası)

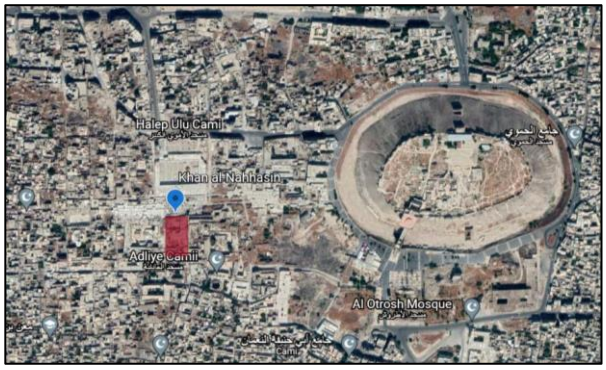
Şekil 98: Birinci Kat Batı Koridor (R. Kasmo, 2011)

KAYNAKÇA

Ahunbay Z., Kasmo R. (2013). Kendir Han ve Halep'in Tarihi Hanlarının Korunması, Vakıf Restorasyon Yıllığı, c.6, s.63-80, İstanbul.

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 59	**ANIT ADI:** BAKIR HANI
	GPS: 36°11'54.081"N 37°9'24.695"E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** AĞIR HASARLI
ANIT TÜRÜ: HAN		**YAPILMA DÖNEMİ:** OSMANLI DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ

1553-1556 yılları arasında Bakırcılar Hamamı önüne, Muhammed Paşa Dukakinzade külliyesinin bir parçası olarak inşa edilmiştir. 1539 yılında Poche ailesinin oturduğu en eski evlerden biridir. 1607 yılında Hollanda Konsolosluğu olarak kullanılmıştır. Ardından hanın ikinci katı Benedakiye Konsolosluğu olarak kullanılmıştır.

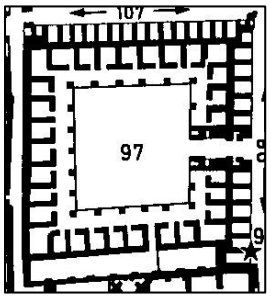
FOTOĞRAFLAR

Şekil 99: Bakır Hanı (S. Hamadeh, 1991) (URL-2)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Giriş alanı üzerinde dört sivri revak üzerine oturtulmuş bir kubbe bulunmaktadır. Giriş kapısına gelmeden sivri kemerli bir revak mevcuttur ve bu alanı geçtikten sonra iki yani dükkanlarla çevrili koridora ulaşılmaktadır. Koridor sonunda avlu bulunmaktadır. Avlunun etrafında iki kat bulunmaktadır. Alt katta ticari alanlar, üst kat ise depo ve Belçika Konsolosluğu olarak kullanılmaktadır.

Şekil 100: Bakır Han Planı (Gaube Haritası)

KAYNAKÇA

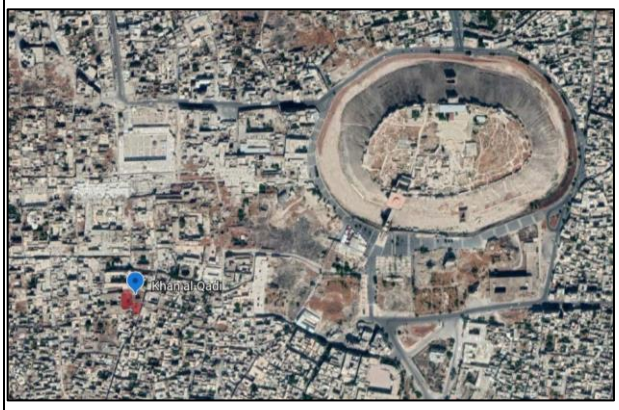
Sabbağ, A. (2010). Halep'te Adım Adım Osmanlı'nın İzinde, KM-K-09-03 nolu Halep'te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri Projesi, s.453-562.

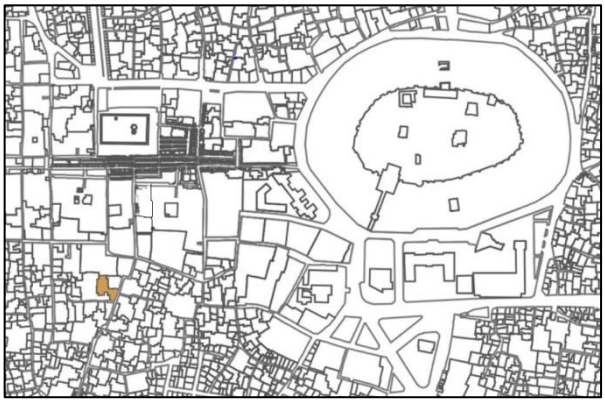
UNESCO - UNITAR (2018). Five Years Conflict: The State of Cultural Heritage in the Ancient City of Aleppo, France. (https://whc.unesco.org/en/activities/946/)

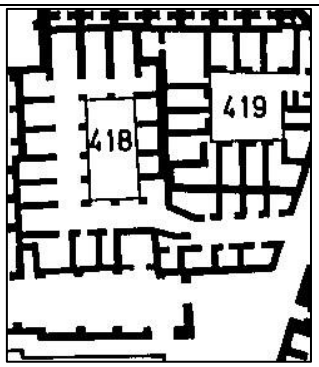
URL-2 < *https://archnet.org/*>

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 63	**ANIT ADI:** KADI HANI
	GPS: 36°11’48”N 37°09’23”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** AĞIR HASARLI
ANIT TÜRÜ: HAN		**YAPILMA DÖNEMİ:** MEMLUK DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

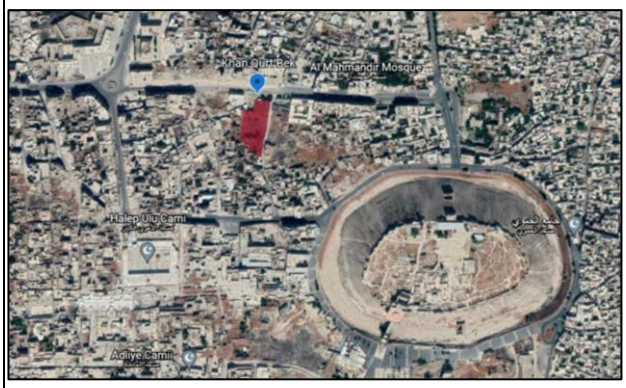
ANIT TARİHİ	**FOTOĞRAFLAR**
1450 yılında Halep Kadısı Kemaleddin el-Maarri tarafından inşa ettirilmiştir.	
MİMARİ ÖZELLİKLERİ	
İki katlı misafirhanesi bulunan bir handır. Memluk dönemi işlemeli bir giriş kapısından girilmektedir ve hanın ortasında geniş bir dikdörtgen avlu bulunmaktadır. Avlunun etrafında malların satışı ve sergilenmesi yapılmaktadır.	 Şekil 101: Al-Qadi Hanı Planı (Gaube Haritası-418)
KÜLTÜREL DEĞERLER	
Halep’teki en eski handır.	

KAYNAKÇA

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep’teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:**68	**ANIT ADI:** KURT BEY HANI
	GPS: 36°12'06"N 37°09'32"E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** AĞIR HASARLI
ANIT TÜRÜ: HAN		**YAPILMA DÖNEMİ:** MEMLÜK/ OSMANLI DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ

1493 yılında Memlüklü vekili Özdemir döneminde inşasına başlanmış olup 1545 yılında Hüsrev Paşa'nın oğlu Kurt Bey tarafından tamamlanmıştır. 1822 yılındaki depremden hasar görmüş ve ardından restore edilmiştir. 19.yüzyıl sonlarında büyük bir kafe haline getirilmiştir.

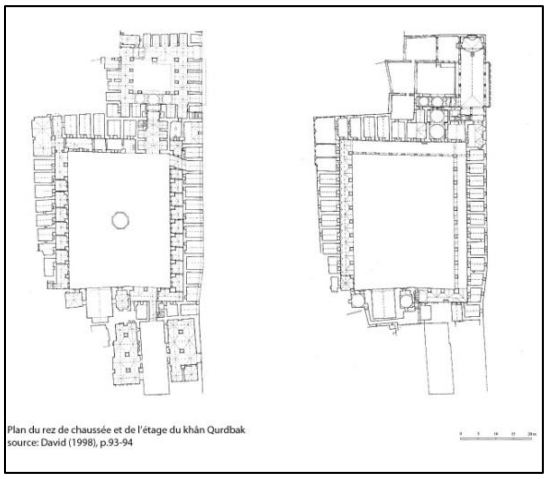
FOTOĞRAFLAR

Şekil 102: Kuzey Batı Görünümü (URL-3)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Cepheleri bitki motifleriyle süslü olan hanın birbiri ile karşılıklı iki adet girişi bulunmaktadır. Giriş alanından sonra bir eyvanlı kapı bulunmaktadır. Girişin sağında ikinci kata ulaşılan merdiven bulunmaktadır. Birinci katta depolar, ikinci katta ise tüccarlar için konaklama odaları bulunmaktadır. Kapıdan sonra ise etrafında depo ve odaların bulunduğu avluya ulaşılmaktadır. Avlunun güneyinde Memlüklü üslubuyla tasarlanmış dikkat çekici cephe süslemesi bulunmaktadır. Avludan görülen cephelerdeki pencerelerin etrafı sarı ve siyah taşlar ile süslenmiştir. Avlu, eyvanın bulunduğu güneybatı köşesi hariç iki seviyede revaklarla çevrilmiştir.

Şekil 103: Kurt Bey Hanı Planı (Gaube Haritası)

Şekil 104: Avlu Güney ve Batı Cepheleri (S. Hamadeh, 1991) (URL-2)

KÜLTÜREL DEĞERLER

Memlük döneminde yapımına başlanıp Osmanlı döneminde tamamlanmasından dolayı iki kültürün farklı yansımaları gözlemlenmektedir.

Şekil 105: Kurt Bey Hanı Ön Bahçe Kapısı (URL-3**)**

KAYNAKÇA

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

The Museum for Islamic Art, Syrian Heritage Archieve, Berlin. (https://syrian-heritage.org/)

UNESCO - UNITAR (2018). Five Years Conflict: The State of Cultural Heritage in the Ancient City of Aleppo, France. (https://whc.unesco.org/en/activities/946/)

Grandin, T. Kasmo, R ve Neglia G.N. (2021). Post-Conflict Documentation of a Historic Neighborhood : Suwayqat Ali Area - Old City of Aleppo. (Thierry Grandin: Post-Conflict Documentation of a Historic Neighborhood - arthistoricum.net - ART-Books (uni-heidelberg.de)),

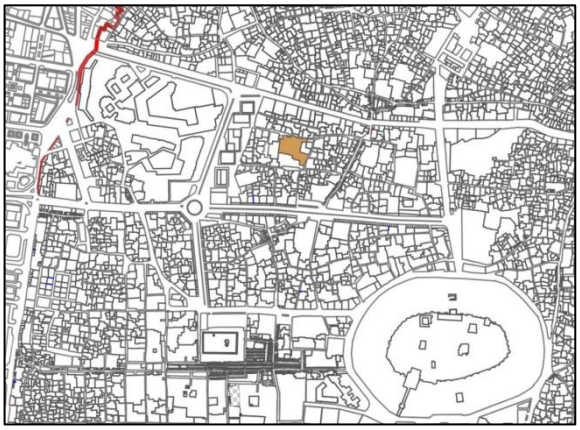
URL-2 < *https://archnet.org/*>

URL-3 **< *http://monummamluk-syrie.org/Page-Alep.htm*>**

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 78	**ANIT ADI:** CANPOLATOĞLU SARAYI
	GPS: 36°12’13”N 37°09’31”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** HAFİF HASARLI
ANIT TÜRÜ: SARAY		**YAPILMA DÖNEMİ:** OSMANLI DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ

16. yüzyılın sonlarında Canpolat tarafından yaptırılmıştır. Daha sonra Şeyh Hasan Efendi Kevakibi’nin mülkiyetine, ardından da Mustafa Bey İbrahim Paşazade’nin eline geçmiştir. Mustafa Bey İbrahim Paşa Sarayı olarak da bilinen Canpolatoğlu Sarayının kapısında ‘Hasan’ adını taşıyan ve 1811 tarihini işaretleyen bir kitabe bulunmaktadır. Bu durum Hasan Bey döneminde genişletme veya yenileme yapılmış olabileceğini düşündürmektedir

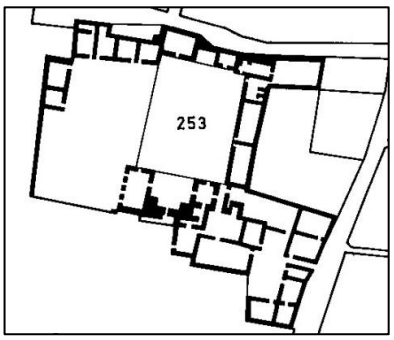
FOTOĞRAFLAR

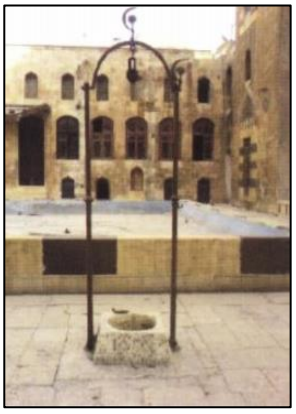
Şekil 106: Canpolatoğlu Sarayı Güney Duvarı (N.Osman, 2009)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Birkaç avlusu bulunan Canpolatoğlu Sarayı’nın ortasında fıskiye bulunan geniş avlusunun güneyindeki eyvan evin en önemli alanı olarak görülmektedir. Bu eyvanın genişliği 10.50 metre ve yüksekliği 15 metre civarındadır ve sabah ve akşamlarında güneşten korunmak için oluşturulmuştur. Bu eyvanın duvarları sarı, siyah ve beyaz taşlar ile süslenmiş ve çiniler ile kaplanmıştır. Bu eyvanın karşısında da kış aylarında güneşten faydalanmak için oluşturulan daha küçük bir eyvan bulunmaktadır. Sağ ve solundan merdiven ile ulaşılan eyvan çinilerle ve diğer taşlar ile oluşturulan geometrik ve bitkisel motifler ile süslenmiştir.

Şekil 107: Canpolatoğlu Sarayı Planı (Gaube Haritası)

Şekil 108: Canpolatoğlu Sarayı Avlu Görünümü (N. Osman, 2009)

KÜLTÜREL DEĞERLER

Halep'teki en büyük evlerden biridir. İçerisinde bulunan eyvanı kaplayan çiniler Suriye'deki en büyük alanı kaplayan çinilerdir.

Şekil 109: Canpolatoğlu Sarayı Çini Kaplı Eyvan (N. Osman, 2009)

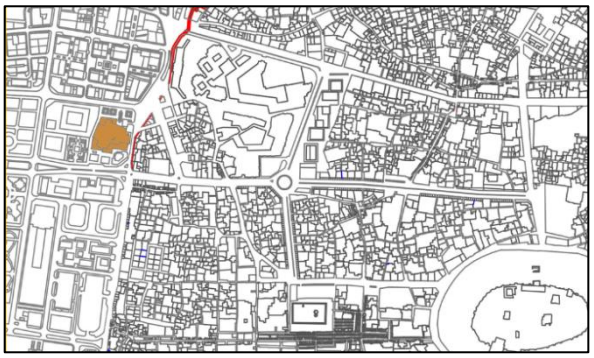
KAYNAKÇA

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	ENVANTER NO:83	ANIT ADI: HZ. MEVLANA CELALEDDİN-İ RUMİ TEKKESİ
	GPS: 36°12'12"N 37°09'05"E	GÜNÜMÜZ DURUMU: DAHA ÖNCE TAHRİP EDİLMİŞ
ANIT TÜRÜ: TEKKE		YAPILMA DÖNEMİ: OSMANLI DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

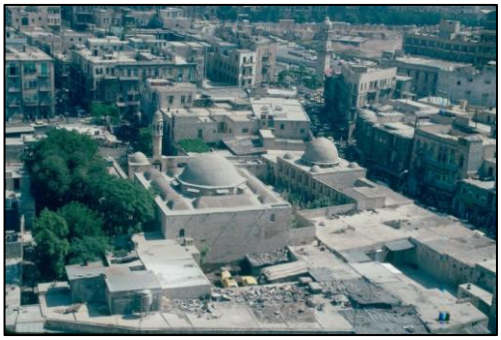

ANIT TARİHİ

1530 yılında Mevlana Celaleddin-i Rumi'ye atfedilerek inşa edilmiştir. Mevlevi tarikatının en büyük, en geniş ve en çok vakfı olan tekkesidir. Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'de tekkeleri kaldırınca Halep Mevleviye Tekkesi, Mevleviye'nin ana mekanı olmuştur. 1950 yılında ise Halep'te Mevlevi törenleri yasaklanmış ve tekkenin üst kat odaları harabeye çevrilmiştir.

FOTOĞRAFLAR

Şekil 110: Mevleviye Tekkesi Genel Görünüm (S. Hamadeh,1991) (URL-2)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Üç girişi bulunan tekke, sema meydanı, mescit, hicaziye, mutfak, eğitim salonu, müezzin odası ve derviş odalarından oluşmaktadır. Giriş kapısının iki tarafında etrafı çıkıntılı ve sarı-siyah taşlar ile süslenmiş birer pencere bulunmaktadır. Semahane tarafı ise, tam ortada sivri ve çıkıntılı revak içerisinde iki taraflı bir kapıdan oluşmaktadır. Kapının iki tarafında sarı-siyah taşlar ile süslenmiş pencereler bulunmaktadır. Batı cephesinde toplam üç kapı ve yedi pencere bulunmaktadır. Girişlerden geçilen birinci sahada; doğusunda 2002 yılında yapılan abdest alma yeri, güneyinde sema meydanı, sema meydanının doğusunda ise içerisinde birkaç adet desenli mezar bulunan mezarlık, doğusunda ise mescit bulunmaktadır. Sahanın kuzeyinde; ana giriş, çeşme, diğer bir giriş ve tuvaletler, batısında ise iki sahayı ayıran bir

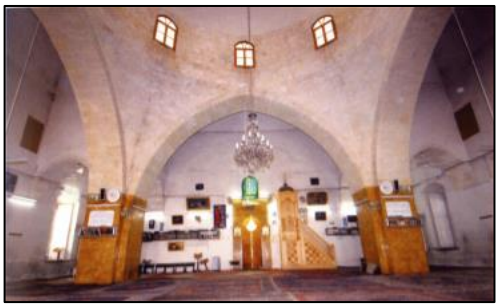

Şekil 111: Mevleviye Tekkesi Doğu Cephesi (S. Hamadeh,1991) (URL-2)

koridor ve ikinci sahaya ulaşımı sağlayan bir geçit bulunmaktadır. Tekkenin ikinci sahası iki kısımdan oluşmaktadır ve birinci kısımda terasa çıkan bir yıkık merdiven ve bu merdiven ile terastan geçilen on adet oda bulunurken günümüzde bu kısım metal ile kaplanarak karo taşlar ile döşenmiştir. Sahanın diğer kısmında ise güneyinde bir semahane ve mutfak, batısında odalar ve giriş alanı, doğusunda bir koridor ve kuzeyinde duvar bulunmaktadır. Semahane, ortasında geniş ve dörtgen dönme alanı ve bu alanın etrafında bulunan seyirci alanlarından oluşmaktadır. Dönme alanın üzeri dört adet sivri kemerli sütuna dayanan bir kubbe ile örtülmüştür. Semahanenin doğu ve batı tarafında kadınların oturması için teras alanlar oluşturulmuştur. Delik ahşap ile döşenen zeminde, batı pencerelerden birinden geçerek gelen hava bu deliklerden semahaneye ulaşmaktadır. Semahane girişinin doğu tarafında ahşaptan yapılmış ve tef, flüt çalanların oturduğu bir teras bulunmaktadır. Şeyh ve dervişler odaları, avlunun batısında bir revak arkasında bulunmaktadır. İki katlı olan şeyh ve dervişler odalarının batısında mutfak yer almaktadır. Osmanlı'nın son döneminden kalan Mevleviye Tekkesi minaresi, eski ahşap bir minarenin yerine yapılmıştır. Minare taş oymalarıyla süslenmiş sekizgen planlıdır. Sekizgen şerefesi ve üzerinde gölgeliği ile kemerlere yaslanmış bir yarım daire kubbesi mevcuttur.

Şekil 114: Giriş Alanlarından Biri (S. Hamadeh,1991) (URL-2)

Şekil 113: Mevlevi Tekkesi Harim (L. Jasser, 2010)

Şekil 112: Mevleviye Tekkesi Minaresi (Y. Tabbaa, 1980'ler) (URL-2)

Şekil 115: Mevleviye Tekkesi Güney Cephesi (S. Hamadeh, 1991) (URL-2)

KÜLTÜREL DEĞERLER	
Mevlevi tarikatının en büyük, en geniş ve en çok vakfı olan tekkesidir. Türkiye'de tekkeler yasaklandıktan sonra, Halep Mevleviye Tekkesi, Mevleviye'nin ana mekanı olmuştur. İçerisinde birçok mezarlık bulunmaktadır.	 Şekil 116: Mezarlık Alanı (L. Jasser, 2010)

KAYNAKÇA

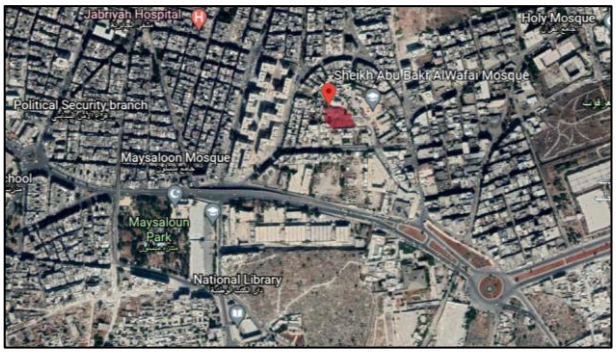
Jasser, L. (2010). Tekkeler ve Zaviyeler: Halep'te Adım Adım Osmanlı'nın İzinde, KM-K-09-03 nolu Halep'te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri Projesi, s.171-284.

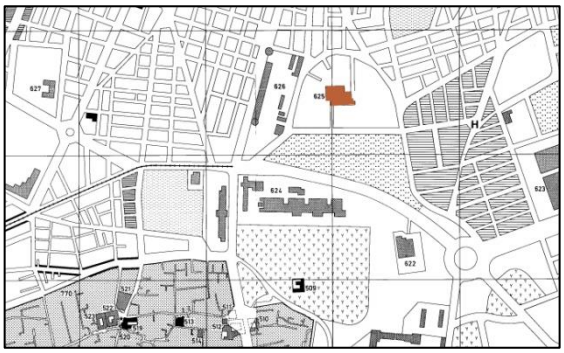
Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

URL-2 < *https://archnet.org/*>

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 84	**ANIT ADI:** VEFAİYE TEKKESİ
	GPS: 36°12’51”N 37°10’04”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** HAFİF HASARLI
ANIT TÜRÜ: TEKKE		**YAPILMA DÖNEMİ:** OSMANLI DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ

1631 yılında Şeyh Ahmet El-Kari tarafından Şeyh Ebu Bekir Al-Vefai adına inşa ettirilmiştir. Sufilerin konaklama yeri olan Ebu Bekir El-Vefai Tekkesi’nde, Osmanlı Devleti’nin devlet adamları 19. yüzyıla kadar bu tekkede konaklamış ve kendi eserleri gibi hissederek tekkeyi korumuş, kollamış ve güzelleştirmiştir.

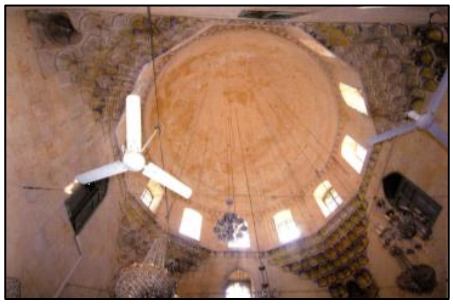
MİMARİ ÖZELLİKLERİ

İçerisinde harim, meydan, ana mezarlık, üç mezar odası, çeşme, müritler evi, mutfak ve türbe bulunan tekkeye uzun bir kubbe ile örtülmüş küçük bir koridordan ulaşılmaktadır. Giriş alanından sonra küçük bir sahına gelinmektedir. Bu sahının batı tarafındaki surunun bir kapısı mutfağa ve müritlerin evine diğer kapısı ise tekkeye açılmaktadır. Tekkeye açılan kapıdan geçildikten sonra avluya ulaşılan bir koridora ulaşılmaktadır. Avlu kuzeyi ve batısında bulunan mürit evleri sonradan yapılan duvar ile tekkeden ayrılmıştır. Doğusunda ise tekkeye giriş alanı ve harim, iki adet oda, koridorlar, büyük salon ve arka bahçede ise türbe bulunmaktadır. Tekkenin iç bölümünün ortasında tromplar ile taşınan bir kubbe bulunmaktadır. Bu kısmın önü ise üç sivri kemer ile avluya açılan revakları üç adet kubbe ile örtülmüştür. Bu alanın solunda Şeyh Ahmet El-Kari’nin kabri bulunmaktadır. Sağında ise Şeyh Ebu Bekir El-Vefai’nin kabrinin bulunduğu yüksek kubbeli bir oda bulunmaktadır. Bu odanın kubbesi yedi sıra mukarnaslı kubbe

FOTOĞRAFLAR

Şekil 117: Ebu Bekir El-Vefai Tekkesi Giriş Revakları (L. Jasser, 2010)

Şekil 118: Ebu Bekir El-Vefai Odasındaki Kubbe (L. Jasser, 2010)

Şekil 119: Ebu Bekir El-Vefai Minaresi (L. Jasser, 2010)

kasnağına oturmaktadır. Odanın güney duvarında bitkisel motifler ile süslenmiş çıkıntılı bir mihrap bulunmaktadır. Tekkeye bağlı oda ve evlerin etrafından dönen sur duvarının üzerinde on iki kenarlı Ramadaniye Medresesi'nden getirilmiş minare bulunmaktadır. Minare üzerinde mukarnaslara dayanan şerefesi ve şerefe üzerinde de ahşap gölgeliği bulunmaktadır .

KÜLTÜREL DEĞERLER

Şeyh Ahmet El-Kari'nin ve Şeyh Ebu Bekir El-Vefai'nin kabri bu tekkede bulunmaktadır. Aynı zamanda Tekke'de bazı Türk Valileri ve eşlerine ait mezarlar bulunmaktadır. Ebu Bekir El-Vefai Tekkesi, Sufilerin konaklama yeridir.

Şekil 120: Ebu Bekir El-Vefai Odasındaki Mihrap (L. Jasser, 2010)

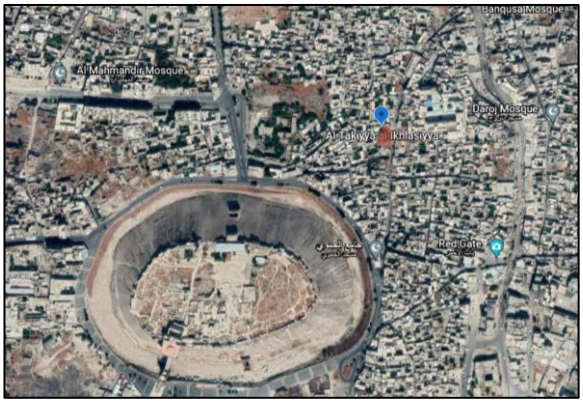
KAYNAKÇA

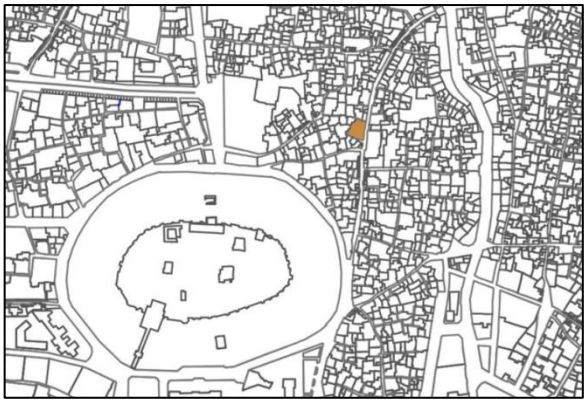
Jasser, L. (2010). Tekkeler ve Zaviyeler: Halep'te Adım Adım Osmanlı'nın İzinde, KM-K-09-03 nolu Halep'te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri Projesi, s.171-284.

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 85	**ANIT ADI:** İHLAS DEDE TEKKESİ
	GPS: 36°12'05"N 37°09'56"E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** ORTA DERECEDE HASARLI
ANIT TÜRÜ: TEKKE		**YAPILMA DÖNEMİ:** OSMANLI DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

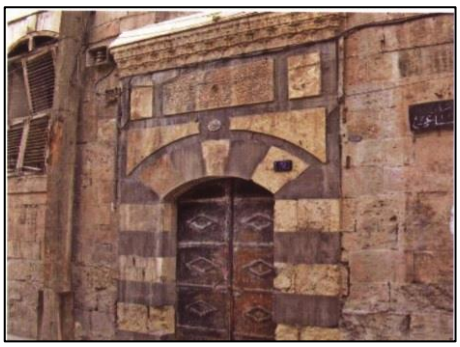
ANIT TARİHİ

1634 yılında Osmanlı sadrazamı Arnavut Mehmet Paşa tarafından Halep Şeyhi İhlas el-Halveti adına inşa ettirmiştir.

FOTOĞRAFLAR

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

İki kattan oluşan binanın güney tarafında mescit ve avlu bulunmaktadır. Dörtgen şeklindeki avlunun etrafında odalar mevcuttur. Avlunun kuzeyinde bitki havuzu, iki oda ve köşk eyvanı, doğusunda bir salon, güneyinde ise şeyhin odası bulunmaktadır. Giriş kapısı üzerinde bulunan revak sarı, siyah ve beyaz taşlarla süslenmiştir. Üstünde ise üç sıralı mukarnas bulunmaktadır. Yapının güney cephesinde zemin kattaki bir odaya ait olan iki adet pencere ve üst katta dört adet pencere görülmektedir. Pencerelerin üzerinde parçalı sivri revak bulunmaktadır. Batı cephesinde bir revak içerisinde kapı bulunmaktadır. Revakın iki yanında üçgenler ve sekizgen yıldızlar içerisinde bitkisel motifler bulunmaktadır. Cephe önünde teras yer almaktadır. Mescitin hariminde, ahşaptan küçük odalar bulunmaktadır. Siyah ve sarı renkli revak ile üç bölüme ayrılmıştır. Harimin ortasında üç sıra mukarnaslı mihrap bulunmaktadır. Harimin ortası alçak ve desenli bir kubbe ile iki yanı ise yüksek kubbeler ile örtülmüştür.

Şekil 121: İhlas Dede Tekkesi Giriş Kapısı (N. Osman,2009)

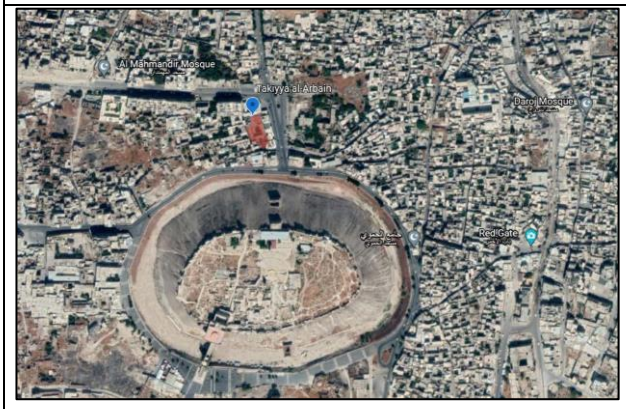
KAYNAKÇA

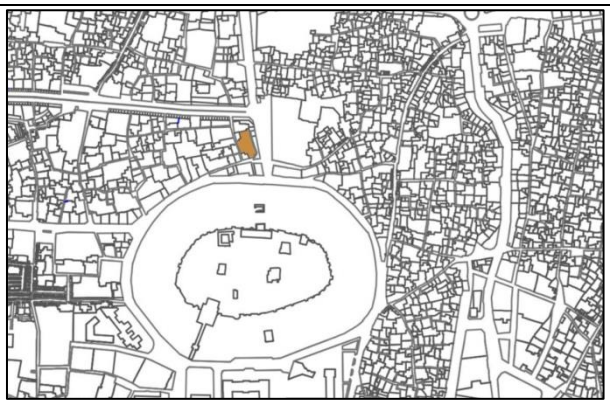
Jasser, L. (2010). Tekkeler ve Zaviyeler: Halep'te Adım Adım Osmanlı'nın İzinde, KM-K-09-03 nolu Halep'te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri Projesi, s.171-284.

Osman, N. (2009). Halep, Kilis ve Gaziantep'teki Tarihi Eser ve Abideler, Suriye- Türkiye Bölgelerarası İşbirliği Programı, Halep Üniversitesi Yayınları, Suriye.

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 87	**ANIT ADI:** KIRKLAR TEKKESİ
	GPS: 36°12’06”N 37°09’45”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** ORTA DERECEDE HASARLI
ANIT TÜRÜ: TEKKE		**YAPILMA DÖNEMİ:** OSMANLI DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

ANIT TARİHİ

Osmanlı döneminde eski bir caminin yerine inşa edilmiştir. Cephesinde bulunan kitabe 1599 tarihini göstermektedir.

FOTOĞRAFLAR

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Revaklı büyük bir dış kapıdan geçildikten sonra, basık bir koridora girilmektedir. Koridoru geçince tekkenin doğusunda revaklı ve kitabeli kapı bulunmaktadır. Giriş kapısının yanında bulunan merdiven ile salona ulaşılmaktadır. Dikdörtgen şeklinde olan mescit iki bölümden oluşmaktadır. Mescitin güney duvarında mihrap bulunmaktadır.

Tekkenin güney cephesi siyah mermer ile etrafı çevrelenmiş üç adet penceresi bulunmaktadır. Ana caddeye bakan doğu cephesinde iki adet pencere bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Jasser, L. (2010). Tekkeler ve Zaviyeler: Halep’te Adım Adım Osmanlı’nın İzinde, KM-K-09-03 nolu Halep’te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri Projesi, s.171-284.

HALEP KÜLTÜR ENVANTER FORMU	**ENVANTER NO:** 89	**ANIT ADI:** HZ. ŞEYH NESİMİ TEKKESİ
	GPS: 36°12’03”N 37°09’44”E	**GÜNÜMÜZ DURUMU:** ORTA DERECEDE HASARLI
ANIT TÜRÜ: TEKKE		**YAPILMA DÖNEMİ:** MEMLÜK DÖNEMİ

VAZİYET PLANI

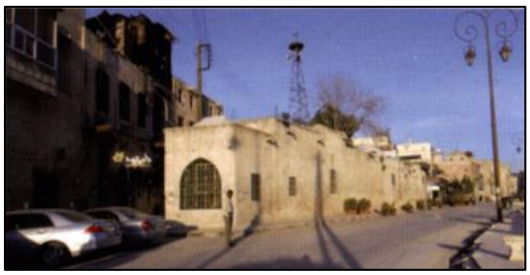

ANIT TARİHİ

1417 yılında İmadeddin el-Nesimi öldürüldüğünde buraya defnedilmesi ile Nesimi Tekkesi olarak adlandırılmaya başlanmıştır. 1504 yılında Kansu Gavri tarafından yenilenmiş, 1821 yılında ise Osmanlı Dönemi’nde Vali Mustafa Paşa tarafından restore ettirilmiştir.

FOTOĞRAFLAR

Şekil 122: Şeyh Nesimi Türbesi Dış Görünüşü (L. Jasser,2010)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Giriş alanının doğusunda tuvaletler, batısında ise su çeşmesine ve mezar odasına ulaşılan bir koridor ve koridorun güneyinde ise koridordan 90 cm yükseklikte türbe bulunmaktadır. Giriş alanından sonra, içerisinde mezarlar bulunan bir avluya ulaşılmaktadır. Bu avlunun güneyinde mescit, doğusunda kamelya mevcuttur. Kamelyanın doğusunda ise abdesthane ve şeyh odası bulunmaktadır. Mezar odası üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm dikdörtgen şeklinde olup mukarnaslara dayanan kubbe ile örtülmüştür. Mustafa Paşa’nın eşinin bitki motifleri ile süslendiği mezarının bulunduğu bir eyvan mevcuttur. Diğer kısımlardan mukarnaslara dayanan sivri ve büyük bir revak ile ayrılmıştır. İkinci bölüm ilk bölümden daha alçak tavanlı olup, bu bölümde Nesimi’nin

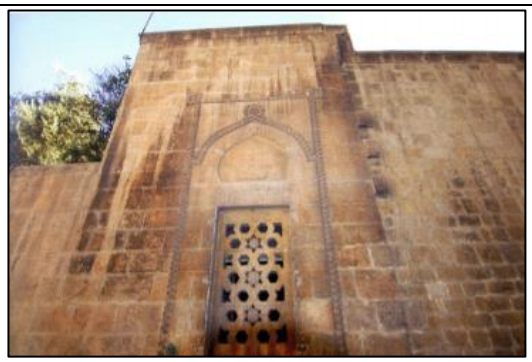

Şekil 123: Şeyh Nesimi Tekkesi Avlu (L. Jasser,2010)

mezarı bulunmaktadır. Bu alanın güney duvarında bir mihrap ve duvarlarında iki adet pencere ve kapı boşluğu bulunmaktadır. İkinci bölümden üçüncü bölümde bulunan çeşmeye geçmek için iki adet basamak mevcuttur. Üçüncü bölümün güneyinde bir mezar, doğusunda giriş alanı ve pencereler, kuzey ve batı duvarlarında da pencereler bulunmaktadır. Bu alanın üzeri dörtgen şeklinde bir kubbe ile kapatılmıştır

KÜLTÜREL DEĞERLER

İmadeddin el-Nesimi mezarı burada bulunmaktadır.

Şekil 124: Şeyh Nesimi Tekkesi Cephesi (L. Jasser,2010)

KAYNAKÇA

Jasser, L. (2010). Tekkeler ve Zaviyeler: Halep'te Adım Adım Osmanlı'nın İzinde, KM-K-09-03 nolu Halep'te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri Projesi, s.171-284.